

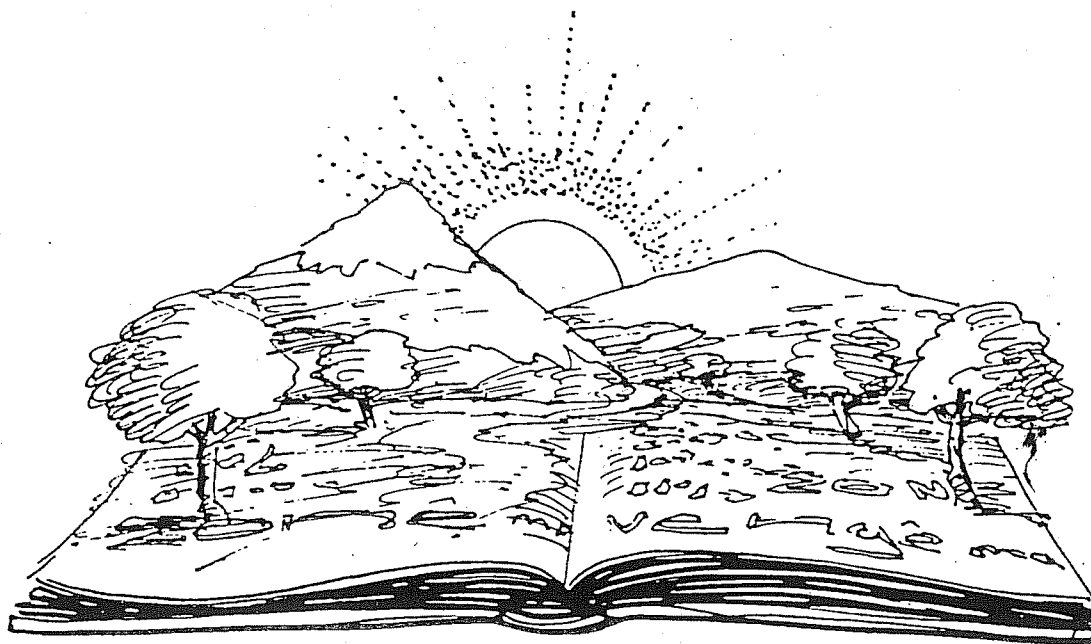
Ware

Pêseroka Zon a Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Dimili-Kirmanc-Zaza Dili ve Kûltürü Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanc-Zaza-Sprache und Kultur

Ware

**Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Dimili-Kirmanc-Zaza Dili ve Kültürü Dergisi
Zeitschrift der Dimili-Kirmanc-Zaza-Sprache und Kultur**

Redaksiyon/Redaktion:

Asmeno Bêwayir, M. Doğan, X. Çelker

Cematê Ağmey * Yayın Kurulu * Freie MitarbeiterInnen

**Alican, Daimi, Gagan Çar, H. Akbaba, H. Mergarîji, H. Tornêcengi, Hesên Uşên,
Hesênê Pirdêsuri, Heyder, Kemê Xece, M. Areyiz, M. Çapan, M. Doğan, Metê Xece,
Musa, Mistefae Mîzuri, Perrê Sodiri, Şervan, Uşên Laşêr, Usxan,
X. Çelker**

Adresa nustene * Yazışma adresi * Kontaktadresse

Ware

**Postfach 1369
D-72258 Baiersbronn**

**Hasabê Panqe * Banka Hesabı * Bankverbindung
H. Dursun
Konto Nr.: 608141
BLZ.: 545 500 10
Stadtsparkasse Ludwigshafen**

© Ware

- * Autoren, Übersetzer und alle Mitarbeiter erhalten kein Honorar.
- * Namentlich gekennzeichnete Beiträge geben nicht unbedingt die Meinung der Redaktion wieder.
- * Die Redaktion behält sich vor, zugesandte Beiträge zu kürzen, zu verschieben bzw. auch nicht abzdrukken.
- * Alle Artikel dürfen mit Genehmigung der Redaktion und Einsendung eines Belegexemplars nachgedruckt werden.

AMOR NR. 10: 10 DM

ISSN 0946- 4573

Teyestey • İçindekiler • Inhalt

Pelge • Sayfa • Seite

Ware ra - Ware'den - Von Ware	2
Mektubê Wendoğon • Okuyucu Mektupları • Leserbriefe	3
Dımılki-Kirmancki-Zazaki	
Wayirê Mali	Munzir Comerd 4
Way Cigera m' ! Way!	Ro Dersim 17
Kutkê Qereqoli	Feydo 20
Tı ke Hewn dera/Namê Ma (Kılami)	Heqie Megariji 21
Erzingan ra Taê Kuratey	Tornê Eliê Xınısiji Memed 22
Merdena Mı Dima (Kılame)	H. Dilber 22
Domana rê Şanikê	X. Çelker 23
Sey Qaji sero Reportaji - II	Daimi Cengiz 26
Tek u Teyna (Kılame)	Xêri 28
Zonê Zazaki de Xetê Nostene	Dr. phil. Zulfı Selcan 29
Hêgaê Qesu	Arêkerdoğ: D. Cengiz 46
Rayver Sayzan u Mesela Penisiline	Hawar Tornêcengi 49
Welato Bêkes/Urze Ra (Kılami)	Mursa Şimşer 53
Yaraniye	Arêker: Asmeno Bêwayir 54
T.C. u Zindan	Zazaom Rojnew 55
Haoma/Ma mekerê İlet/Mij (Kılami)	E. Ayata/F. İremet 56
Defterê Bava Ali ra (Qesê Pi-Khaliki)	Arêker: Usxanê Cemali 57
Hardo Dewrêş / Bıra Werzê Xo Ser (Kılami)	K. Xamirpêt / C. Rayvan 69
Dêrsimi Sero	X. Sefkan 70
Dızdo Kıvar/Tarva Girana	H. Dilber 73
Serre Bonn	Sae Sımail 73
"Sewa Nasdaena Zonê Ma" de Qeseykerdena	bıra H. Cansay 74
Sayderê Hesu	Arêker: Alican 76
Xortê Dewa Ma	Memê Koêkorta 77
Dewa Khela ra Qesê Kewra Ali	İsmailê Silê Tornê Hemi 80
Osman Sebri ra	Têarêarden: Ş. Büyükkaya 81
Qederê Paşay	Arêker: X. Çelker 83
Türkçe	
Dersim '38 Soykırımı'ndan Bir Kesit	Derleyen: Candaş Hoca 85
Gerici Statükoya Devrimci Reddiye	Sait Çiya 90
Susma Hiç (Şiir)	Mehmet Karabulut 107
İsveç'te Gecikmiş Sabah	Duzgün Rez 108
İnsanın Baş Belası	Mehmet Doğan 109
Zazaca, Kurmançça ve Farsça Arasındaki Fark...	Asmeno Bêwayir 111
Kırmanc-Zaza Sorunu, Dersim ve Gelecek	Özgür Pulur 116
Kamuoyuna Açıklama	F. Doğan 125
Hayvanlar Tanrısı	Munzir Comerd 126
Kami Se Va? - Kim Ne Dedi? - Wer Sagte Was ?	141
Deutsch	
Die historische Entwicklung der Zaza-Sprache	Prof. Dr. J. Gippert 148
Ein Volk, das nicht weiß... (Buchrezension)	Sanse 155
Die Dımili Ethnizität im Spiegel... (Vortrag)	Dr. Kahraman Gündüzkanat 156
Welat/Heimat; Xece (Gedichtübersetzungen)	A. Azedeylam 159
Mündliche Schilderungen von Betroffenen Dersim-Bewohnern	160
Zazaki für Anfänger - VIII Rozşene	164
Elifba Zonê Ma	

Ware ra

Wendoğê delallî, ma be xêrî dî !

Se ke sima vinenê, ma çîqa ke destbera mara yena honde zon u zagon u kamiya ho ser gureyême. Ni gureu ra jüyê ki Ware o. Phoştdariya ho mara kêm mekerê!

Heto jû ra beme sa ke, roz ve roz, game ve game kar u gurê hode ravêr some. Heto bin ra ki zerê mara gonî sona. Çîke welatî ra thowa xeverê xêrî ninê. Verê coy zerê Dêsimî, ora têpia ki Lice, Pîran, Hênî vênay, kerdî thol. Nika ki tîaê Gimgim (Varto) u Şevazî sero adir vorenê, wazenê ke i cau ki xan u xirave kerê.

Hênî aseno ke taê wazenê Welatê Ma, cao ke Zonê Ma qesey beno thol kerê, hometa ma tever kerê, Hardê Dewrêşî bewayîr vordê. Ma endî sîk kemel No murede Tîrku kerdêna. No pêrodaiso nîanen nêr çiyê ma qedene. Jû hometa ke hardê hora visiye, sîfte zon u zagonê ho, peydêna ki her çiyê ho kenê vîndî. Rew bo herêy bo, azê ho birrîno, sari rê bena mêrese.

Rama Haqî ine sero kêm mebo, hama rozê vêsaniye u halê zîndanu de reê niaderê; iyê ke merdî, mordemê ke kişîay, inera letê sarê Dêsimî ra vî. Nî namê kamî ra merdî? Kam se vanê vazo, pêrodaisê inunê hewl hesavê Tîrk u Khurru ser qeyd beno. Î azaê sar u partiya ra avêr isanê, xo vira mebo. Hama her çiyê ma ke bivo, serva menfatê binu ça mara cêrîno?

Xîzîr kenê, Duzgîn kenê, mekerê!

Niadê, Tîrkî, Khurri, Lajî, Hermenî têde her kes namê hora danê pêro. Domanê ma çîra nîa kenê? Çhepêni, sosyalistênî namê mara, zonê made ki bena. Endî bêrê ra ho, azê ma vîndî mekerê!

Wertê nî gêzev u heşîriye de oncia ki taê xeverê xêrî ki estê: Jû nuste "Proğramî Sero Guro Vîren" kot ve destê ma. Hometa marê xêr vo! Taê cau de nîa vajîno: "Welatê ma Kîrmanc-Zazau binê bandîra dewleta Tîrku dero. Zon, kultur u kamiya ho vîndîbiyaene dera. Ma taê cûanîk u cûamerdê Kîrmanc-Zazau ameyme têlewe, wazenime ke vîreniya ney bijêrime. Na sevet ra ma Koma Serbestiya Kîrmanc-Zazay sanite pê. Koma Serbestiya Kîrmanc-Zazay seveta serbestiye u binê bandîra sarê teverî ra raxeleşiaena welatê ma gurîna, sistemo de demokratîk u zafêderîn wazena (...) Ma sistemê Dewleta Tîrk u bandîrunê newu nêwazeme; ma wazenime ke cîranunê hode têkaleke de eve zerrewêşîye, têdust de eve haşîtiye wertê demoqrasî de weşîya ho bîramime. Ramitena na weşîye ya eve federasyon, ya eve konfederasyon, ya ki eve muxtarêni/otonomêni bena."

No gure hona nêqediyo. Key ke qedîa, bî tamam, pelgunê hode ağme keme.

Wes u war bîmanê !

Ware'den

Değerli okuyucular !

Dergimiz Ware'nin yeni sayısı ekonomik sebeplerden dolayı bir kere daha elinize geç ve kabarık sayfa adediyle ulaştı. Son sayının çıkarılmasında karşılaşılan zorluklar üzülerken söylüyoruz ki derginin imla ve mizanpajına da yansıdı, hoşgörünüze sığınıyoruz.

Bu sayımızda elden geldiği kadarıyla sizlere ilginç metinler sunmaya çalıştık. Yayınlanamayan ya da kısaltmak zorunda kaldığımız yazılardan dolayı yazarlarımızın hoşgörüsünü bekleriz.

Okuyucularımızla daha güçlü bağlar kurmak her yayının organın olduğu gibi bizim de amacımız. Ancak ne yazık ki dergimiz Ware'nin dağıtımında önemli güçlükler yaşıyoruz. Bu konuda sizlerin desteğine ihtiyac duymaktayız.

Açlık grevlerinde yaşamlarını yitirenleri saygıyla anıyoruz. Yanlız bunların en az yarısının Dersimli olduğuna okuyucunun dikkatini çekmek istiyoruz.

İç Dersim ve Lice, Piran, Hani yakılıp yıkıldıktan sonra şimdi de Varto ve Sivas'ı ateşe veriyorlar. Dilimiz ve kültürümüzün yaşadığı coğrafya boşaltılacaksa, bizim bu savuştan kazancımız ne? Dilimizi ve insancıl/hümanist kültürümüzün yaşaması için elimizden geleni yapmalıyız. Bu devam eden yokoluşun önünü mutlaka kesmeliyiz.

Yeni sayımızda buluşuncaya kadar hoşça kalın !

Aydınlık ve güzel günlere.

Von Ware

Liebe Leserinnen und Leser,

unsere dreisprachige Kulturzeitschrift präsentiert Ihnen hiermit ihre zehnte Ausgabe – überproportional, was die Seitenanzahl belangt.

Versprochenerweise wird die Lektion „Zazaki für Anfänger“ nachgeholt. Den interessanten Vortrag Prof. J. Gipperts veröffentlichen wir seiner Korrektur dankend. In diesem Beitrag werden wichtige neue Erkenntnisse bei der Erforschung der Zaza-Sprache hervorgebracht.

Einige Artikel im Zaza-Sprachigen Teil wären „Der Hirtengott im Dersim-Glauben“ mit türkischer Übersetzung; ein Beitrag darüber, ob in Dersim Penicillin (Antibiotik) schon seit früherem bekannt war; desweiteren ein Kritikerartikel Dr. Selçan's über die Orthographie des Zazaki, sowie neben Märchen, Gedichten und Aphorismen noch Sprichwörter und Redewendungen.

Im türkischsprachigen Teil finden Sie Artikel über einen Auszug über den Dersim-Genozid von 1938; weiterhin politische Kritikschriften, Zitate und einen Artikel über den grammatikalen und lexikalen Vergleich zwischen den Sprachen Zazaki, Kurmanci und Persisch.

Auf ein Wiedersehen.

Halten Sie Ihre Herzen warm!

Frankfurt/M. 10 '96

Saygıdeğer Zaza halkı, sevgili Ware çalışanları ve aydın insanlar !

Araştıra araştıra sonunda bir iyi Zazaca-dergiyi bulabildim. Ancak şimdiye kadar yalnız 1993'ün Mart sayısını elde edebildim. Bu bilimsel, tarihsel vs. yapıt için sizleri candan tebrik ederim. Böyle bir derginin piyasada olduğunu çok az kişi biliyor (ne yazık ki).

Bizim çevredeki bir çok arkadaşların (Zazaların) pek çok tartışım ve sonuçta çoğunun Zazaca üzerine dilbilimsel olarak çok az bilgileri olduğunu farkına vardım. Çoğunun Kürt derneklerden ve üstünlükçü Kürtçe üzerine yazılmış olan Almanca veya Türkçe dergilerden etkilenmiş ve bununla yetinmek isteyenlerin olduğunu farkına vardım. Bu kesinlikle Kürtçe'yi veya Kürtleri aşağılamak veya bölmek amacı değildir, çünkü aynı zulmü çekiyoruz. Ama başınızı bir kaldırıpta bir bakın, her tarafta, Volkshochschulelerde (Berlin'de), derneklerde, Enstitülerde, İsviçre'de, bütün Avrupa'da Kürtçe öğretiliyor, araştırılıyor, geliştiriliyor, ama Zazaca bir lehçe olarak gizli bırakılıyor. Hatta kişiler var ki Zazaca'nın yeni bir dil olduğunu ve yeni moda olduğunu öne sürmektedirler. Anadili Zazaca olan kişiler gidip Kürtçe öğreniyorlar.

Burada kendini Marksist veya solcu olarak tanıyan kişilere seslenmek istiyorum: Eger bir dernekte "neden Zazaca dersi verilmiyor?" diye sorarsan, hemen seni Zaza-milliyetçisi olarak damgalıyorlar. Bende bunlara diyorum ki, bunlar son derce sorumsuz kişilerdir. Bir dilin, halkın ve kültürün ortalıktan kaybolmasına bu kişiler de nedendir. Senelerdir afiş basa basa, ormanların yok olmasında katkıda bulunarak, milleti kendi tarafınıza çekemeyip de kendinize düşman ettiğinizin farkına varamıyorsunuz? Bu dediğiniz "ufak" sorunları üstlenemeyen dünya sorunlarını hiç bir biçimde üstlenemez. Benim bildiğim Marksizm, Sosyalizm ancak kendiliğinden gelebilecek bir sistemdir.

P.S.: Bazı arkadaşlar derginizi çok beğendiler, fakat herkes sonda bulunan Dil kursununun çok az olduğu kanısında. Çalışmanızda başarılar dilerim.

Saygı ve Sevgilerimle
Berlin'de Vartolu Veli; üniversite öğrencisi

Merhaba,

Derginizi „Tija Sodiri“ dergisinin sayfalarında gördüm. Bu dergiye de yazarak ulaştım, arkadaşlar ilgilenip dergiye gönderdiler. Kendi dilimi daha fazla bilmek gibi bir kaygı taşıyorum. Çıkardığınız derginin kültür dergisi olması beni daha çok yazmaya itti. Bana derginizin bir sayısını göndermenizi istiyorum. Müziğe yönelik yazıların daha fazla olanını gönderirseniz sevinirim.

Karşılık vereceğiniz inancıyla ...

Çabanızın ürünlerini almanız dileğiyle ...

Selamlar

Gönül M. / Ankara

Sayın Ware yazarları,

Öncelikle sizlere teşekkür ederim. Böylesine güzel bir dergiye piyasaya çıkıp biz okuyucuları memnun ettiniz.

Ben 1972 Pülümür doğumluyum. İlk defa Ware'yi okuduğumda çok duygulandım. Ben Ware dergisine abone olmak istiyorum. Nasıl abone olacağımı ve şartlarınızı bana mektupla bildirirseniz çok memnun olurum.

Xatır ve sına

Aynur G. / Bochum

An die Redaktion des Ware.

Ich heiße Eleni und habe Eure Adresse von einer Ausgabe des Ware, welche ich bei meinem Freund, welcher Zaza ist gefunden. Nun möchte ich mich näher über dieses "Volk" informieren.

Leider habe ich in den Büchereien kein Buch mit dem Schwerpunkt Zazaen gefunden.

Können Sie mir einen Tip geben, welches Buch sich mit Zazaen, ihrer Kultur, Tradition, Geschichte usw. befaßt?

Mit freundlichen Grüßen

Eleni aus Berlin

Yitiqatê Dersimi de

WAYIRÊ MALÎ

Sarik Şüan Xêro, Memik Gavan Xıravino.
Wayirê Malê Yavani ki 'Sultan Duzgino.
Serva Duzgini Dersimici Malê Yavani Nekisenê,
Dersim de "Avcı" Çino!

Munzir COMERD

Yitiqatê Dersimi serro ma têpêy de tayê nusti mecumawu de kerdî eskêra. Ni; "XIZIRO KHAL", "Yitiqatê Dersimi de KURES", "Yitiqatê Dersimi de DUZGIN", "Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ ÇÊÎ", jü ki "Yitiqatê Dersimi de CENET u CENEME ÇINO" bi.

Naca de helqa de bine besnenime na zincira Yitiqatê Dersimi ra. Mevzuatê mawo nıkayeni ki, "Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ MALÎ"yo.

Tavi ma gereke naye ki vacime ke, çığa ke ma namê na nustê xo "Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ MALÎ" nopa ki, mevzuatê na nuski wena zaf hira u verino. Cawo ke malê Dersimicu, ya ki mal u heywanê yavani yitiqat u felsefa Dersimi de cêno, ni serro ki tenê serrê xo decnenime, cenime ra xo dest. Eve nine Dersimici kamci çım ra mal u heywani, ya ki taviyati vênênê no yeno meydan, yanê felsefa dine bena areste. Yirtibatê nine ki mordem neşikino ke mevzuatê ma Wayirê Mali ra rabırno.

Ma, hatan nıka nustunê xuyê binu de çutır ke qalê cı bime, wazenime ke uncia naca de ki bidekernime. Ma ke Yitiqatê Dersimi va çıyo ke anime çımu ver nawo: Elewiyeni ra raveri sarê Dersimi eve çınay ke yitiqatê xo ardo, ewro wena ki estê, yitiqatê dinede ki cawo de hewl cênê, nine pêrunê ra ma çutır ke qalê cı bime Yitiqatê Dersimi vanime.

Tavi ke yitiqatê sarê Dersimi teyna Yitiqatê Dersimi serro nevindeno. Xo vira meerzime ke Dersim ke va Elewiyeni, Qızılbaşeni yena ra çımu ver. Sarê Dersimi Elewiyeni 'be Yitiqatê Dersimi ra sanitê pê. Ğezna Elewiyeni eve Yitiqatê Dersimi biya jede, biya dewleti. Elewiyenia Dersimi ki eve nine yene ra meydan. Xora, Dersim ke va Elewiyeni yena mordemi viri, Elewiyeni ke va Dersim yeno viri. Kes neşikino ke nine jüvinira rabırno.

Wayirê Mali ki na ğezna Yitiqatê Dersimi rawo. Ne yitiqatê Kurdu de, ne ki yê Tırku de Wayirê Mali çino. Ma, Wayirê Mali re Tırkki de şikinme ke "Hayvanlar Tanrısı (koyun, keçi, inek vb. küçük ve büyükbaş hayvanlar)" vacime. Almanki de ki Wayirê Maliyo ke Dersimici vanê nira "Hirtengott" vacino.

Ma, nustunê xuyê binu de Yitiqatê Dersimi de qalê Wayirê Mali ki bime. Ama serr ra neda, hira neguret ra xo dest. Ma pêro ki zanime ke Yitiqatê Dersimi roc 'be roc kuyno tari, qimetunê xora zafine keno vindi, şiya yitiqatunê binu de maneno lingu ver sono. Ewro, genc u royalê ma Yitiqatê Dersimi rınd nezanê, Yitiqatê Dersimi eve xo lingi wes u war nino nine nereseno. Coku, çığa ke ma nustunê xuyê binu de qalê Wayirê Mali bime, ama ma zanime ke zafine çım de na qali tawa ifade nekerd. Xora ke ma şikiyayme wazenime ke na nustê xode Wayirê Mali serro rayena jü 'be jü vinderime.

Ama verende, sarê Dersimi malê xo cısn 'be cısn, ya ki serrunê mali cêno ra çımunê xo ver heni ki qor 'be qor çutır name keno, ni bımusime ke malo ke şiya Wayirê Mali de maneno no ma çım de areste bo.

Eve zonê Dersimi mali nia kenime xo çım ra.

Sarê Dersimi cısn u sıxletiya manga u gay ra "naxır" vano.

Manga ke zê dolê dayera eke makêka "goke", ses asmi ra tepia "mozike", dı ke qedenay "nalıke", eke amê gay zê ki cıra "manga" vanê. Xora ke dolê manga nêri bi cıra "gok", ses asmi ra tepia "mozık", dı ke qedena "viştera", peyniye de "ga" vanê.

Cısn u sıxletiya bız u kêli ra "malo pez" vanê.

Bize ke zê makêka ra "bizeke", ses asmi ra tepia "tuske", dı ke qedenay "karıke", eke amê kêl zê ki "bize" vanê. Xora ke nêri bi "bizek", ses asmi ra tepia "tusk", dı ke qedenay "kêlece", peyniye de "kêl" vanê.

Cısn u sıxletiya miy u vasni ra "mêsin" vanê.

Miye ke zê makêka ra "vareke", ses asmi ra tepia "kavire", dı ke qedenay "belendire", eke amê vasn zê ki cıra "miye" vanê. Xora ke nêri bi "varek", ses asmi ra tepia "kavır", dı ke qedenay "hogeç", peyniye da ki "vasn" vanê.

Sıxletiya vareku 'be bizeku ra "selx" vanê.

Jü ki qesa “mal”i esta ke naye ki bizi, miy, mangi, pesküfi ’be jê nine wena heywanê ke nisor kenê yine pêruna ra vanê.

Gezna qesunê zonê Dersimi zaf dewletiya. No mevzuatê mali de ki beli beno. Vacimê, Tırkki de ke “sürü” va, ya ki Kırdaski de ke “keri” va; zonê Dersimi de mordem cısn u serru cêno ra xo çimu ver, cıra “naxır”, “mêsin”, “malo pez” ’be “selx” vano.

Ma ke serva na mevzuatê xo nia eve zonê Dersimi cısn u namê mali kerd xo çim ra, nayera rapia ki xora tayê persu pers kerime.

Cayê mali lavatiya sarê Dersimi de koti dero? Sarê Dersimi mali eve kamci çim vêneno? Wayirê Mali çiko? Sarık Şüan kamo? Memık Gavan kamo? Wayirê Mali zobina yitiqatê kami de esto? Ciabê ni persu ke diya no mevzuatê ki yeno ra tiji ver. Eke heni ro bêrê huçikunê xo bîsemernime we.

I-DERSİMİCİ MALÊ XO EVE KAMCI ÇİM VÊNENÊ?

Wena ke me Wayirê Mali serro qal nekerdo hira, veren de mavanê sarê Dersimi ’be malê dine serro tenê vinderime. Nia, felsefa Dersimiya ke Wayirê Mali cıra zêno tayena yena tiji ver, mevzuatê ma ki eve naye beno areste.

a-DERSİMİCİ, HER MALA XO JÜ NAME NANÊ PA.

Hardê Dersimi pırrê kowuno, coku cîterê hundê yemis nebena. Cite de, eke ardê çêi veti yinera hewl kes çine bi, ama no, mal weyi kerdene de heni nebi. Eve mali çı ke çêi rê lazım bi wo temin kerdênê. Coku mal weyi kerdene zaf raveride biye. Verende Dersim de, çêwo ke mal weyi nekerdenê çine bi. Mal ke mebiyenê sarê Dersimi vêsan mendenê. Tavi ma zanime ke ewro Dersim de hem lavatiya ekonomi de, hemi ki sosyali de zaf çı vuriyo.

Ma va ke Dersim de mal weyi kerdene zaf raveride biye. Tavi ke her Dersimci qimetê ni rınd kerdı bi xo çim ra. Ca ’be ca dı cıranu ke jüvin de dênô pêro, verende eke va ard ro cı jıyan dênê malê jüvinı. Lodê vasi vêsnenê, gomê mali vêsnenê, mal sanênê xo ver berdenê. Malê jü çêi ke bi wo çê pawu ra bi, eke çine bi wo çê bine ra xırave bi. Mal ke mebiyenê sît nebiyenê, mast nebiyenê, do nebiyenê, toraq nebiyenê, ron nebiyenê, goşt nebiyenê, pırç nebiyenê. Ni pêro ki hem hetê werdene ra, hem hetê pay kerdene ra, hemi ki hetê cıl u corê çêi ra zaf mühim bi.

Vacime, loda jü ke bivêsenê malê xo vêsan mendenê. Ya malê xo zaf cêra rotenê, ya ki berdenê pudi dênê jü. Yanê malê di jüyê bini berdenê kerdênê weyiye, peyco verra çike waştênê guretenê.

Yanê mal ke mebiyenê miletê Dersimi vêsan mendenê, vıran mendenê.

Tavi Dersimi de malê jü çêi ke vêsan mend, sarê yi çêi ki vêsan mendenê. Coku eke nas u dosti amenê jüvinı şiyenê hal u demê jüvinı pers kerdênê, vatenê “Zav u zêcê to çutiro? Mal u mulê to çutiro?” Yanê mal u ga qe çêi serra nebırnenê ra.

Heni bi. Raştike malê çêi jê sarê çêi bi. Vacime çutır ke namê lacê çêi “Demen” bi, “Rıza” bi, “Binali” bi, “Baqr” bi; ya ki namê çêna çêi “Harse” biye, “Fadima” biye, “Sise” biye “Beyaze” biye jü ’be jü namê malê xo ki bi. Vacime,

Tayê Namê Mangu nia ro:

Nare, Bore, Sure, Çharebese⁶, Çhare⁷, Fince, Dinare, Kiraze, Qole⁸, Quliye⁹, Nexse¹⁰, Qerse, Lolağê, Qırmize¹¹, Zerre, Zerne, Şerbane, Ceylane, Seme, Bazare, Mirce, Milke, Beleke¹², Bese, Zarance, Kole¹³...

Tayê Namê Gawu nia ro:

Bor, Kêles¹⁴, Sur, Lolağ, Fid, Bes, Belek, Çeleng, Çengel¹⁵, Horan, Qul, Çhar, Çel, Çil, Xişt¹⁶, Şirin...

Tayê Namê Bızu nia ro:

Tase, Gêwre, Gule¹⁷, Geze, Berge, Pule, Gule¹⁸, Aske¹⁹, Kole, Çule²⁰, Çiçe, Çunçule, Dundile, Qeme, Geribe, Lewlêse²¹, İştirine, Vare²², Vite²³, Rıqışe, Hêlige, Hewre²⁴...

Tayê Namê Miyu nia ro:

Kurre²⁵, Gule, Tirrigulere, Qere, More, Sise, Gule, Beleke...

Tavi ke mali namê xo zanitenê. Venga namê kami denê ayê, ya ki yi veng kerdênê xora, xo çarnênê.

b-MAVENÊ DERSİMİCÜ MALÊ XO DE ÇUTIR Bİ?

Mavenê sarê Dersimi ’be malê xo zaf cawu de hesiyat serro erzino. Mavenê xo ke mordemı de çutır bi, malê xode ki heni ro. Gege mordem heni zano ke malê xode qeseykenê. Gege ki mordem heni zaneno ke cêrenê malê xo vero.

Nika eve jü misali na mevzuatı areste kerime.

Dersim de kamci çêwo ke manga dite lawuke nevanê. Na lawuke de tıvanê ke cêrenê manga vero ke, manga sît dine do.

Lawuka dosene koti ra veciya?

Veren de, jü manga ke musê wayıra xo mordemê gerivi neverdana binê xo coku. Wo raw cırê lawuke vanê ke mılayım bo.

Heto binde sevevo xuyo en mühim xora nawo ke manga, hama hama her daim gokê xo esto. Gok ke bi, manga sît nedana, wazena ke sîtê daye gokê xo bılo. Coku cırê lawuke vanê ke mılayım bo, heni cıra sît bicêrê.

Naca de na lawuke ra jü misalê biderime. Ma na lawuke domaneni de maa xora, peyco ki xalcenia xora hesnê arde pêser. Vacime namê manga “Nare”wa.

"Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Vilika mı!
Gonia xo kenu tora!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Nara mı!
Zerna mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Çıçıkê to wenu!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Gula mı!
Sosina mı!
Çiçega mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Dewleta mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nazliya mı!
Kivara mı!
Rindeka mı!

Day day, day day, day day!
Dakhıla mı!
Nara mı!
Nara mı!
Gezela mı!..."

Hatan ke manga dite qedenê, na lawuke nia vanê.

Heto bin de ki Dersimici ke malê xode qeseykenê, tıvanê ke zonê her cısne mali zobenawo.

Vacime, eke mangu bota finê vanê "tay tay!"; gawu ke bota finê vanê "ho ho!"; bızu ke bota finê vanê "tıst tıst!"; miyu ke bota finê vanê "du du!"; goku ke bota finê vanê "fuy fuy!"; vareku ke bota finê, ya ki wananê xo vanê "çiçe çiçe!"; bızeku ke bota finê, ya ki wenenê xo vanê "khdê khdê!"; kergu ke bota finê "kış kış!"; qılançıku ke bota finê vanê "qır qır!"; gücuku ke bota fine ki vanê "fırır!"; ya ki "çüç çüç!".

II-YITIQTÊ DERSİMİ DE CAYÊ MALÊ YAVANİ 'BE HEYWANÊ

YAVANİ RA.

Yitiqtê Dersimi de tēyna koy, goli, kémeri, dari, mergi, çemi, heni... jiarge niyê. Yitiqtê Dersimi de mal u heywanê yavani 'be teyrê yavani ra ki jiargey estê. Vacime, malo pez jiargewo, heliyo çal jiargewo, morê beleki jiargeyê... Dersimici serve heywanu vanê "herkes nasivê xo weno." Coku, jiarge bo mebo hatan ke mecbur nebi nejdiyê qe jü mahluqati nebenê. Newazenê ke gonja çüçike bile çêvervê dine kuyo. Nika tenêna şime na mevzuati serr.

a-WAYIRÊ MALÊ YAVANİ DUZGINO, COKU DERSİMİCİ MALÊ YAVANİ NEKİSENÊ.

Mordem ke Yitiqtê Dersimi de Wayirê Mali serro vinet, heto bin de cawo ke malê yavani 'be heywanê yavani Yitiqtê Dersimi de cêno xo vira mekero.

Ma newazenime ke qesa zaf bîfeteînime. Coku, vanime ke Yitiqtê Dersimi de malê yavani bilasevet bilaheq, serva kêfê xo, ya ki serva werdena xo nekişino. Yanê, eve qesa Tırkki, Dersimici "av" nesonê, "avcılık" nekenê.

Dersimici çira malê yavani nekisenê, tenê ni serro vinderime.

Yitiqtê Dersimi de qe tawa bê Wayır niyo. Tavi, malê yavani ki bê Wayır niyo.

Vacime, malo pez (şmalê yavani), ya ki eve namê xuyo bin ra malê kowu 'be pesküfû ra malê Duzginiyo²⁶. Jiargewo. Nekisino. Duzgin ke Zargovit²⁷ de piyê xora sermayino remeno, malo ke Yi çereno kuyno dıma Kemer²⁸ de eve yine beno sırr. Malê kowu 'be pesküfû ra na mali rawo. Malê Duzgini ke kuyno dıma tēy sono, pi zirçeno vano "Nasivê ma mebirrne!".

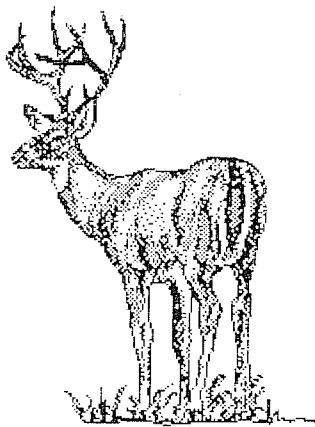
Duzgin ke naye hesneno, cêreno ra eve çüya destê xo dano piro tayine piyê xorê birneno ra. Malo pezo ke çêwu de kenê weyiye, yanê bızı ki na mali ra biyê. Ma, na vatene hira mecuma PİR'i de nuste DUZGINi nusnê.²⁹ Ma, na vatene ra cawo ke qalê mali ano ra ucay cênime yitka.

Tornê Dewres Dili Bava Heseni³⁰ marê vate.

"Duzgin sono Zargovit de gomê mali serr. Apê xo hirê asmi diyar nesono. Zimistano. Vare zaf vara, qe cayê şia neaseno. Ne vaso, ne hewlo, ne xirabo! No qisawete de maneno. Lekanu keno pay sono Zargovit de diarê Duzgini. Vano.

—Ala şeri, na sêy mal se kerd!

Sono Zargovit de gomê mali ke, gome de zilv erjiyo pêserr. Mal gome de çino.

No çığırê mali ro sono. Nia dano ke **Duzgin** mali ver dero. Cawo ke mal çerenô şîawo. **Duzgin** çûya destê xo dano piro vas u velg beno kêwe, birr beno kêwe bızı ki dorme de çerenê."

Na mevzuati **Davut Sulari** beyita xo "Da Da **Duzgin**"³¹ de (Apo **İsmail**³² vano) nia ano ra zonî:

"Wa Wayiro, wa Wayiro
Kêmer persena Wayir mito
Henî vaz dano safî sito
Tî ke Wayirê mî persena
Asma çelî³³ de bax u bostan ramito

De **Duzgin**, de **Duzgin**
Da da **Duzgin**!"

"**Duzgin** wena ferqin de niyo. Mal ke api vêneno ze tenê pilkeno. No vano,

-Sîma çîra henî pilkenê? **Kureso Kurr**³⁴simade veciya?

Xo çarneno ke apê xo uca ro. No zaf sermayino, çîra **Kureso Kurr** vato coku. Düşê **Kêmeri** ro remeno. Mal kuyno nî dima. **Kures**³⁵ dima zirçeno,

-Buko buko mereme! tawa nebeno! Tî yi mali bena koti? Çîra rîsqê mî birnena?

Duzgin xo çarneno eve çûya xo dano ro bize ro, tayê çîra vîsinê. Wo **Kêmer** ro sono beno vîndî."

Eve qesa kilme: **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Malê Yavani Duzgino**; uyo ke nejdîyê malê yavani beno, **Duzgin** naye dirê neverdano. Coku, sarê **Dersimi** ne jê sarê **Tırku** beno "avci", ne ki jê sarê **Kurdu** beno "neçirvan".

b-DERSİM HARDO DE JIARGEWO. JİARE, ZOBİYA GONİYA QIRVANU RA NEWAZENA KE GONİ DEVERDİYO.

Gege vergî vêsan manenê, benê har kuynê malî. Gege ki tayê hesi salatê gomê mali benê, pesewe yenê serrê gomî danê ra mali cênê benê. Venga bavau danê. Bavay, avrenc cênê xo dest eve duwa u recawu fekê vergu giredanê, fekê hesu giredanê. Xora ke kifatê nine nebi, wo taw danê kistene. Ama nî her ca de nine kistene. Gere ke hardo jiarge ra, jiar u diaru ra duri de bîbo.

"Hesê de birri beno harr, **Qızılbel**³⁶ de mali neverdano; serrê gomî dano ra, malî pêro qır kenô. Zaf jîyan dano nine. Nî. se kenê ke heqebera nîde nevecinê. Wo taw **Buvike**³⁷ de mordemo de sefkan beno. Nîra **Dursinê Muxtari** (**Dursinê Khali**) vanê. No ke tufang erzeno zeleqneno pa. Na mîntîqa de koti ke hesi mal berdo, mal werdo amê nî dima.

Qızılbel ra wesenenê, vanê.
-Bê na hesi bikise!

-Nî vato,

-Ez hardê **Qızılbeli** de hesi ra nenanu!

Jû-dî rêy ke vengî cî danê no nîno, peynîye de cênê jû saê rusnenê, vanê,

-Mevinde bê! Tî ke mîrê no hes rocê ma ki weno!

No sono **Qızılbel**, nano po hesi kîseno.

Yîra tepîa beno nêwes gînenô çîle ro. **Dursinê Muxtari** dosega heqîye de vano ke,

-Bî sevevê mî, mî **Qızılbel** de hes kîst! Mî na terba xo uçka ra gu. ete!"

Jû misalo de bîn bîderime.

Memo Bom şairê de **Dersimîyo**; hetê **Pilemuriye** de, **Erzingani** de nam do. No, rocê xorê ribesu dano arê, beno ke **Tercan** de bîroso. Hese 've kudukunê xora raa nîde vecîna. **Erzîna Memedî**, no beno dirvetin; ama xelesîno ra. **Peyco** na mevzuatê xo serro kîlame veceno.

Memo Bom zano ke, jiar u diarê **Dersimî** gonirê razî niyê. Çî esto ke hese **Memed** kerdo dirvetin, dest ra zor xeleşîyo ra. Uncîa kî kîlame de hese de jê dî cîranu nano werê. Na halê xode bîle **Memed**, dewa hese beno dano jiar u diarunê **Dersimî**, **Wayirunê Dersimî** dano **Hewsê Piri**, dano **Mehemedê Homete**, yanê **Wayirê Sewl u Nuri**, tîjî. **Dersim** de heywano ke bî harr, erziya mordemi kî wazenê ke eve destê jiar u diaru vîndernayene dê. Kîstene ra raverî yîne virî ra no vêreno. Kîlame ke **Memê Bomî** xo serro veta, nayede kî no fikir jê tase aseno.

Na kîlame de ca 'be ca **Memed** nîa vano:

"Şîyane şîyane, raye kerde lete
Zalîme amê corê mî, serrê tumî dî vînete
Jûye dê mîro, gonî serr u harmê mîra vete
Va ke, **Memedê** mî turîkê xo rone,
tî ara mîna sodîrî!
Mî va, vîndena vînde, nevîndena
dewa to danu **Hewsê Piri**³⁸
Çapalê dano toro, to mîra fîno duri!

...
Sodîr mî vera kîla vetîye
Hese vînetî, raa mî serro vecîye
Bîye sarrê mîro, sarrê mîra gonî vecîye
Textîku³⁹ verde lêy
Zalîmî mî mewe.
Cebelî 'be **Mîrzalî**⁴⁰ ra benê sêy!

...
Sodîro, ez şîyane mî raye vete
Hese kudîkê xo guretî.
raa mî serro vînete
Se ke bîye mîro, gonî sarrê mîra vete
Mî va, ya **Mehemedê Homete**!
Tî jûye naye ro de, naye mîra def ke!
Yastûge⁴¹ verde lêy
Zalîmî mî mewe.

Cebeli 'be Mirzali ra benê sêy!"⁴²

Wayirê Jiar u Diaru, hardê Dersimi de zobiya gonia qırvanu ra gonia de binerê qe razi niyê. Gonia çuçike bile newazenê ke deverdiyo. Jiar u Diarê Dersimi ki ninê hesav. Zafê... Dersim de çand koy jiarge niyê? Dersim de çand goli, çand heni, çand çemi jiarge niyê? Dersim de çand kêmeri, çand dari, çand mergi jiarge niyê? Dersim de hardo ke jiar u diaru ra duriyo, neaseno çand bostiyo?

Ma nevanime ke Dersim de qe jü heywanê nino kistene. Ma hetê yitiqati ra Wayirê Jiar u Diarunê Dersimi çı wazenê yi nusnenime. Tavi ke istisnay her waxt, her ca de benê. Ama ni istisnay qeydu ki neşikinê ke bivurnê. Beno ke tayê ki vatena Jiar u Diaru de nevinetê, heywanêrê xiraviye kerda. Yiyê ke heywanurê xiraviye kerda, ya ki jê Dursimê Muxtari mecbur mendê no heywanu ra, rocê ke tenge de mendê no qusirê dine amo yine viri. Poseman biyê. Yi ki zanê Wayirê Jiar u Diaru naye newazenê, coku xo xode vato ke "Nebo ke na tenga mı heywano ke mı kist ruvetê dira bo?"

Na xusus de tene ki qaytê notunê Evliya Çelebi bime.

Çutır ke zanino, Evliya Çelebi feteloğê de Tırku biyo. No, zaf cawu feteliyo çı diyo, çı hesno heve 'be heve nusno. Wo, nayera hama hama 350 serre raveri amo Munzir Bavay serr, no ki xo vira nekerdo, defterê xo de nusno. Çiyo ke yi seveta Munzir Bavay nusno, ma naca de serra cenime.

No vano: Çemê Munzir Bavay, asma amnania pêylene ra tepia çewres roce thal, çewres roce ki şiren şipeno. Masiye de zaf thamê wesi têtê estê. Masiyu lêwê jiare de (çımu de) pê necenê; devacêr de, jiare ra duri pêcenê. Eke lêwê jiare de pêgureti, masi nepêsenê. Zimê na çımunê çemi de koê esto. Munzir Bavay na ko de jü dare nade. Na dare mıqerem şıawa. Kam ke na dare birneno zaf jıyan vêneno.⁴³

Evliya Çelebi ki nia beno şahit ke, Wayirê Jiar u Diaru Dersim de heywanu seveknenê.

c-HEYWANÊ YAVANÎ KÎ SİSTEMÊ YİTİQATÊ DERSİMÎ DE CAYÊ XO CÊNO.

Ma nustunê xuyê binu de Yitiqatê Dersimi de qalê Eskerê Evdıl Musayi ki bime. Ni mılaketê xıraviniyê, emrê Evdıl Musay derê. Eskerê Evdıl Musay tari de fetelino, ama gege tayê emrê Evdıl Musay⁴⁴ de nevindenê tek tuk vecinê roşti ki.

Yitiqatê Dersimi de, gege mılaketê xıravini dılxê heywanu de genê ra meydan. Vacime, dılxê heri de, lüye de, hesi de... Tari de ke heywanê Dersimicu de veciya visinê pê, nejdıyê cı nebenê, sozit erzenê cı ke nebo ke Eskerê Evdıl Musay bê.

Peroc beno. Qirdim⁴⁵ de jüyê vervê çêvervê xode jü mor kisenno. Sande, dı aspari yenê ni benê lewê Evdıl Musay. Yoxro ke no mor Eskerê de Evdıl Musay biyo, dılxê mori de feteliyo. Ma, na vatene hira mecuma PİRi de nustê DUZGINi⁴⁶ de qalê cı bimê.

Uncia, morê belekê ke çêwu de vecinê Yitiqatê Dersimi de jiargeyê. Nine, Wayirê Çêi serro marenê. Derê Balabanu de jüyê çê xode moro de belek ke kisenno, verg kuyno malê ni zafire qırr keno. Ma, na vatene ki mecuma WAREy⁴⁷ de hira qalê cı bime.

Têyna malê yavani, heywanê yavani nê; teyrê yavani ki nekisenê. Teyrê yavani ra ki tayê jiargeyê. Heliyo Çal ninera jüyo. Duzgın kuyno dılxê Heliyê Çali, Dersimi serro perru saneno ra. No mevzuatı ki uncia PİR de, nustê DUZGINi de hira biyo eskêra.

Yitiqatê Dersimi de uncia serva heywanu noqda de zaf mühime esta. Ma qalê ni Yitiqatê Dersimi de Cenet u Ceneme de ard ra. O ki Mordem ke merd, royê mordemi kuyno heywanu ki.

Sarê Dersimi hüviyetê heywanê yavani de ki hem yitiqatê xora, hemi ki mordemi ra (Şinsani ra) çiyê vêneno. Vacime, hes mordem biyo, ceza diya cı kerdo no dılx; cuze mordem biyo, uncia ceza diya cı kerdo na dılx; kêsa mordem biya, a ki ceza gureta.⁴⁸

d-DERSİMİCİ NEWAZENÊ KE GONIYA DE ÇUÇIKE ÇEVERÊ DİNA KUYO.

Yitiqatê Dersimi de risqê mordemi heywanê merdi de niyo. Mordemi ke heywan kerd weyiye, wes verda, nun da cı wo taw wo ki risqê xo cêno. No yitiqatê dine koto qesunê pi u khalıku bile. Jüye de vanê "Dewlete riyê pısing u kutik de yêna çêvervê mordemi!"

Sarê Dersimi jü duwa xode ki vano ke,

—Ya Heq / Xızır / Kures / Duzgın! Tı sala gonia çuçike çêvervê ma mekerê! (Halla-halla)

Na duwa Dersimi, çar kuncikê hardê Dersimi de jê qesa pi u khalıku zanina, vacina. Dersimici rêyna malê yavani nê, heywanê yavani ki newazenê ke bikisê. Domanunê xo ki eve na yitiqatê xo wena qiceni de malfet musnenê. Saniki ki na raye de benê hacet.

Lüye, verg 'be hesi serro ki zaf sanikê Dersimi vacinê. Sanikunê Dersimi de lüye, bena "waka lüye"; verg, beno "bıra verg"; hes, beno "apo hes". Tesirê ni domanu serro zaf beno. Cıra hes kenê. Eke bi pili newazenê nine bikisê. Mordem caru "waka" xo, "bıra"yê xo, "apê" xo kisenno?

Mileto ke gonia jü çuçike bile neverdano de, gonia awresire ki tavi ke razi nebeno. Awresi hetê yitiqati ra newenê, ama uncia ki nekisenê. Tavi eve

na çeküye no fikir wena areste nebeno. Ma vanime ke teyna awres nê, Dersimici zobiya malê xora qe jü heywanê yavani, tavi ke teyrê yavani ki newenê.

Teyna jiar u diaru de nê, Dersim de hardo xam de bile Dersimici newazenê ke gonîa çuçike bile deverdê. Jü misali ki wazenime ke nira biderime.

Kirametê Pirê Xanuku⁴⁹ zafê.

“Pirê Xanuku ra vanê ke,

–Qiriku, teyr u turu pêro gîlgîlê to werd kerd pak!

Pir sono zawti dano ninero, vano,

–Sala sima jê sakîlî çarç bê!

Qayt beno ke qiriki, teyr u tur pêro jê sakîlî çarçê hardî bi, cira ne vengo ne vaco.

Nafa zerrê Pirê Xanuku eve nine vêseno, vano,

–Urzê şêrê şêrê! Herkes nasivê xo weno!

Çuçikê ke merdê uncia yenê ra xo, fîr danê sonê.”

III-TAYÊ HÊKATÊ KE DERSIMICU 'BE MALÊ DÎNE SERRA VÊRDÊ.

Sarê Dersimi mavenê xo 'be malê xo hesiyat, hes kerdene 'be qedir u qîmet zanitene serro êştî. Tayê hêkatê ke Dersimicu 'be malê dine serra vêrdê ki nia heskerdene 'be hesiyati serro erziyê.

Nika ninera tayê misalu biderime.

a-USÊ CENGÎ KE DANO GAÊ XORO, GAÊ NÎ BERBENO!

Bava Dewresi⁵⁰ mara va ke,

“Seranê verenu her çi 'Bisimlay' kerdênê, eke mekerdenê taê kotenê ra mîlaketu.

Eskerê Evdîl Musay xora esto.

Kêkê Mese bi, mîlaketu ver feteliyenê.

Usê Cengi mîlaketu ver feteliyenê. Ni vatenê,

–Kulîk nanê ro mî sare, mî cênê benê!

Usê Cengi jüyo Alxanîc⁵¹ bi. Wo merd. Jüyo kêrtalwo gîrs bi. Henenî bi ke!...

Gaê de nî qirvanê Mehemedî⁵² bi. Ni beno pê mertegu onceno. Dewe ki ze kas bena. Mertegi jede giran yenê. Gawo jü qeweta xo nesona cî. No mertegi onceno dano gay ro. Zaf dano pîro, ano vervê çêveri de verdano ra. Gay beno zerre. Sunde vano,

–Mî zaf da gay ro. Ala şêri ga çutîro.

Sono ke ga berbo, vervê xode piske kerda çamure! Usê Cengi 'be xo mirê qeseykerd. Namê Heqî bo! Bexudarê minê axirete bo, eke hîle esto! Ga berbo berbo berbo, hiştîrê çîmanê di piske kerda çamure!

Yî (Usê Cengi) mîra va ke,

–Wo ga ke henî bi, waxtê waru ame, ez şîyane Derê Baxîre waru. Eke Merga Derge viarnenê uca Henîyo Çaxîl bi, Eskerê Evdîl Musay uca ez pêgurethane.

Nine, no kuyenê, kasu ra gîr kerdênê. Fekê nî biyenê pîrê kefi. Wo henî bado merd. Cenîka xo jüya Kuresîce biye.”

b-MEMEDÊ MEMÎŞÎ CÊRENO GAWUNÊ XO VERO, VANO HEQA XO MIRÊ HELAL KERÊ, WENA DÎNA XO VURNENO!

Kuresunê Qızîlbêlî, marê na misalê Memedê Memîşî qeseykerd:

Memedê Memîşî ki jüyo de Kîlauşîawîc⁵³ beno. No, Kêla⁵⁴ de niştî ro. Kêla ki Qızîlbêl ra nejdiya. Eve pawu, ya ki eve astoru amê jüvinî şîyê. Yitiqatê Memedê Memîşî zaf bari biyo. Endî kokim beno. Merdena nî cira bena beyan. No, sodîr vazeno ra sono axure. Sono, ara gayanê xora kêlê xo bîrneno. Xo çarneno ra gayanê xo vano ke,

–Mî sima gurenê! Mî do simaro! Ezo sonu heqîya xo serr! Heqa xo mirê helal kerê!

Axure ra vecino yeno zerrê çê xo. Veng dano, zav u zeçê xo dorme de dinê arê. No vano,

–Ezo mîrenu! Mî ara gayanê xo ra kêlê xo bîrna! Bêrê simarê ki weşîyanê xo bikerî!

Memedê Memîşî ke nîa vato, yiyê ke dorme de erjiyê pêserî pê huynê. Qe kes yinam nekeno ke Memedê Memîşî mîreno. No vano,

–Ez ke merdane ne şêrê mîlî dîma, ne ki şêrê bavay dîma. Mîlê mî 'be xo yeno. Xora mî ke mexapno, bavaê mî ki Qızîlbêl ra yeno. Bavawo ke Qızîlbêl ra yeno axwe mîro kero, mîlê ki mî buşüyo. Jü kelege sarre bîbîrnê, pê madağê mî bîderê. Sima ke citê gawu ki sarre bîbîrnê sarê Kêla mîrd nekenê! Bîla sevet goştê mî 'be nine werdene medê!

Qızîlbêl ra Bava Dursuno Pîl, Qewax⁵⁵ de çê Güzêlî de biyo. Eke vaştî ra vato,

–Ez sonu Kêla çê Hemedê Kêmîce.

No beno raşt yeno Kêla ke, eke Kêla de şîn u şîwaro. Memedê Memîşî dîna xo vurna. Qe kes vengî cî nedano, mîlê xo ki Halorîge⁵⁶ ra yeno. Bava Dursîn axwe keno pîro, mîlê şîno. Gornî kenê, kêfenî kenê, benê danê we.

c-SILEMANÊ ALÎ KE MIRENO, MAL U GAÊ XO KUYNNO RA CENEZA DÎ DÎMA!

Ma, na vatene ki Bava Rîzaê Garşîye⁵⁷ ra heşîyayme pê:

Silemanê Alî ki jüyo de Kîlauşîawîc beno. No zaf wayîrê yinac u yitiqatî biyo. Cayê nî wo raw Gomê Kilîsî biyo. Peyco amo Garşîya Bînene de

biyo ca. Hirê lacê ni biyê. Namê jû Gind biyo, jû Hind biyo, jû ki Mur biyo.

Xızirê Khali yîqrar do Silemanê Ali, her serre Rocê Xızirî⁵⁸ de amo yirê biyo meyman. Vanê, Silemanê Ali kêlê xo nal kerdênê verdênê ko, asma Kêlverdani de kêlê ni veciyênê amenê çê.

Na kirameta Silemanê Ali ra, vanê Dewres Sileman⁵⁹ xebêrdar biyo.

Bava Bavê Qızılbeli⁶⁰ vatêne ke,

–Çê Sewdali beno. No çê Sewdali zaf dewleti biyo. Hundê zernê xo benê ke, ni zerrê jû çuyalê de ca nebenê. Sewdali dî camusu sarre birneno, zernanê xo keno zerrê çermanê ni camusu. Na Sewdali wo dewir de çal u xozeki kerdo pay, goceğê xo têde zernu ra biyê.

Rocê, no çewres mordem dano arê. resneno pê, beno Garşiya Binene çineno. Perociya na çewres mordemi anê nanê ro. Endi no do beno, ron beno, bulğır beno kes naye nezano. Sewdali rê biçika de wese pocenê. Tavi wo ağawo, mordemo de dewletiyoy. Sewdali se ke biçike ra hevê sıknenê, cira muyê vecina. No zaf beno hêrs, vazeno ra pawu linge dano ro biçike. Biçike xoro Silemanê Ali cêna, gırr bena sona. Na ke yena Silemanê Ali de vecina, no naye keno xo virane lew nano pa, vano “Heqi tora guret da mı!”

Naye ra tepia Silemanê Ali Gomê Kilisi ra vecino, yeno Garşiya Binene keno şen. Nafa wo zaf beno dewleti, Heq dano ci. Vanê, yi Garşiye de virenia hazare verda ra! Yanê, mal u mulê xo hazar sarri ra biyo jede.

Serra ke Silemanê Ali mireno, a serre kêlê ni asma Kêlverdani de ko ra ninê. No vano,

–Emserr ez mirenu!

Raştı, no a serre mireno. Waxto ke no sona heqiya xo serr, Qızılbel de dewrê Dewres Baqiri beno. Ni têde sonê. Meyitê ni ke çê ra vecenê benê mezelu malê ni, gayê ni, celebê ni, mangê ni pêro kuyno meytê Silemanê Ali dîma.

Tayê ca ke sonê, Dewres Kakıl vano,

–Lawo lawo! Silemanê Ali şî, gèzna xo ki têtê berde!

Wora dime mal u mulê nine saneno kowu. Çıla çê nine sayına.”

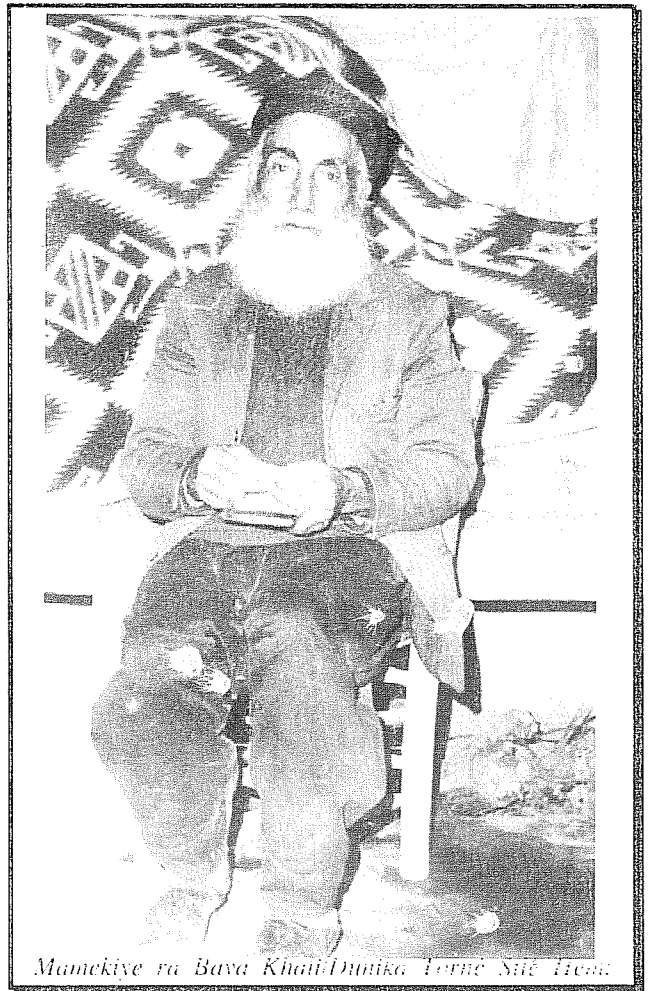
d-DEWRES KÊKIL KE LERZNENO, MAYINA XO CIRÊ ZAF BERBENA!

Ma hatan nika hirê misalî tēyna mali serro day. Naca jû misale ki heywanu serro biderime.

Apê Ali⁶¹ mara va ke,

“Qızılbel ra Dewres Kêkil⁶² niseno mayina xo sono Ağveran. No, Ağveran da lerzneno, zaf beno nêwes. Xevere ke rusnenê, Qızılbel ra yenê Ağveran ra Dewres Kêkili cênê benê. Mayina

Dewres Kêkili kuyna nine dîma hatan Kêmerê Dengi⁶³ berbena. Dewres Kêkil Kêmero Deng de hasarê xo beno, mayina xora vano,

Manekiye ra Bava Khali Dunika Teme Sile Hemi

–Endi beso beso beso! Bervisê xo bîbîrrne!
Na qesa Dewres Kêkili ra tepia mayine
berbisê xo wena birrno.”

IV-YITIQTATÊ DERSİMİ DE WAYIRÊ MALİ

Yitiqatê Dersimi de “Wayır” kami ra vanê, çınay ra vanê? Veren de ciabê ni persi serro tenê vinderime.

Tırkki de eve qesa “Tanrı” çî ke vacino. zonê Dersimi de ki eve qesa “Wayır”i wo yeno meydan.

Yitiqat Dersimi ‘be zonê Dersimi de ke “Wayır” va no her dayim eve qesa Tırkki “iyi tanrı”yo. “kötü tanrı”i ra Dersimici “Wayır” nevanê.

Coku Xıziri ra, Kuresi ra, Duzgini ra “Wayır” vanê. ama Evdil Musay ra nevanê. Evdil Musay ra hurendiya “Wayır”i de “Qumandanê Milaketunê Xiravinu”. “Sereskerê Milaketunê Xiravinu” vanê. Ya ki Sarık Şiiani ra “Wayirê Mali” vanê, ama Memik Gavani ra “milaketo ke

malirê xiravino” vanê. Tavi heto bin de kamci **Wayirê Jiare** beno, ya ki kamci **Wayirê Çêi** beno bibo pêro xêrê. Xêr ke mebiyenê xora cira **“Wayır”** nevaciyenê.

Eke heni ro **“Wayır”** ke va, veren de gereke hüviyeto de xêr bibo.

Ma tayê nustunê xode qesa **“Wayirê xiravin”**i dekerne. Tavi no, fikiro ke cor ma vanimê yirê terso. Ama na gama ke ma nika zonê xode erzenime, mara raveri zafine zonê xode êšta. Made ki na qesa **“xiravin”**irê ixtiyaç esto.

Yitiqatê Dersimi de Wayiri zafê. Uncia zonê made qesa **“Heq”**i ki esta. Na qesa **“Heq”**i zonê Erevu ra veciya.⁶⁴ **Yitiqatê Dersimi** de tayê Wayiru ra **“Heq”**i ki vanê. Vacime, **Xızırı** ra **“Heq”**i ki vanê. **“Heq”**, hazar u jü nam u nisanê **Xızırı** ra jüyo vanê. **Usenê Tikmey**, serva na mevzuati kılama heqiye de nia vano:

“Tenge bena, cansenika **Xızır**
mekuye herêy!
Heqê na dinawa
Az u uzê ma meke sêy!”

Uncia na kılama heqiye de çeküya de bine de **“Wayır”**, **“Heq”** ’be **“Xızır”**i ra zerrêjü qabi de resenê pê, benê jü:

“He **Wayiro Wayiro**, **Wayiro Wayiro**
Nêzoñ kamciye ra raziyo,
kamciye ra qayilo?
Vanê, mara mevênê, **Heqi** ra nayilo
Çığa ke kokimo, cansenik **Khal Xıziro**
Koti veng dê hem hazıro, hem nazıro!”⁶⁵

Duzgmi ra ki **“Heq”** vanê. Ma zaf bavawu de na xusis de qeseykerdo, qeyidê xo made kasetu dero. Yanê Dersimici, na qesa **“Heq”**i ki yemise yitiqatê xo kenê. Mara heni aseno ke **“Heq”**, Erevki ra eve yitiqatê **Elewiye**ni koto zonê ma. Tavi na qesa zonê Tırku de ki esta. Eve zanitena zonzanoğê ’be cıfeteloğê Tırku, na qesa **“Heq”**i zonê Erevu ra evê yitiqatê **Mışmaneni** kota zonê Tırku.⁶⁶

Mordem şikino ke vaco; na qesa **“Wayır”**iya ke zonê made vervê qesê gerivu **“Heq”**i, **“Tanrı”**y, **“Allah”**i, **“Gott”**i, **“Xode”** ya ki **“Hüda”**y de vacina qesa de milliia, yanê zonê Dersimi ra vırašta.

Heto bin de zonê Dersimi de gesê **“Allah”**i, **“Hüda”**y, ya ki **“Xode”**i ki çinê, na ki gereke bivaciyo. Çinebiyena qesa **“Allah”**i musnena ke kulturê **Arap-İslami**; qesa **“Hüda”**, ya ki **“Xode”**y ki musnena ke kulturê **İran-İslami** Dersimicu serro hundê tesirê xo nebiyo. Ama zonê Dersimi de na qesa **“Heq”**iya ke jê **“Wayır”**i vacina musnena ke; Dersimici wena ke qe **Arap-İslam**, ya ki **İran-İslam**

nas nekerdo **Elewiye**ni diya, qevul kerda; hatan wo taw yitiqatê xuyo ke icra kerdo, têy **Wayirê** xo zafê, yanê eve **Yitiqatê Dersimi** sanito pê.

Zaf enteresanto ke. xususo de nianen **Hindikuş** de yitiqatê sarê **Qalaşi** de ki esto. Yitiqatê sarê **Qalaşi** de ki jê yitiqatê sarê Dersimi de Wayiri zafê. **Wayirê Mali** esê, **Wayıra Çêi** esta, **Wayirê Ber u Bereketi** estê... **Yitiqatê Dersimi** de çutır ke **Wayirê Jiar u Diaru** ’be **Xızır u Duzgmi** ra Asparê; yitiqatê sarê **Qalaşi** de ki tayê **Wayirê** xo Asparê. Sarê **Qalaşi** zonê xode ni **Wayirunê** xora jü ’be jü **“Devalog”** vano. Yanê, zonê Dersimi de çutır ke **“Wayır”** vacino, yinede na qesa **“Wayır”**i ver de **“Devalog”** vacino.

Yitiqatzanoğê ke şiya üniversitu de yitiqatê dinaalami serro gurinê, na qesa **“Devalog”**i eve **“Gott”** çarnenê Almanki. Tavi yitiqatzanoğê uncia, yitiqatê sarê **Qalaşi** de temasê qesa **“Xoday”**i ki benê. Ama vanê ke na qesa eve tesirê **İran u İslami** kota zonê sarê **Qalaşi**. Çutır ke sarê Dersimi **Xızır u Duzgmi** xora **“Heq”**i ki vanê, nam u nisanunê **Dinera** jü ki na qesa **“Heq”**i dekerne; sarê **Qalaşi** de ki yitiqato de nianen esto. Yi ki na **“Xoday”** tayê **“Devalog”**unê xora, yanê **Wayirunê** xora vanê, naye nam u nisanê de **Dine** qevul kenê.⁶⁷

Ma cor va ke vervê qesa **“Wayır”**i de Tırkki de **“Tanrı”** vacino. Ama no wena baro jüyo. Na qesa, made wena baro de bin de ki vacina. No ki Tırkki de yeno vervê qesa **“sahip”**i.

Vacime, ma ke **“Wayirê Çêi”** va, hirê barê xo estê. Baro jü de, mulkiyetê çêi ke kami serrowo yira vacino ke, Tırkki de nira **“evin sahibi”** vanê.

Jü barê **“Wayirê Çêi”**i esto ke nide ki yitiqat yeno ra meydan. Wo ki; uyo ke, yanê **Heqo** ke qarakter u xususetê xode sarê çêi xiraviye ra sevekneno, mulaketunê xiravını ra sevekneno, neweşiye ra sevekneno, kar u barê sarê çêi raşt beno, rızqê çêi dano, mal u mulê çêi keno jêde, qismetê çêi keno jêde, nasivê çêi sevekneno yira vacina. Yanê, naca de barê qesa **“Wayır”**i barê cori ra vurino, eve hüviyeto de bin yeno meydan. Hetê yitiqati ra Tırkki de vervê **“Wayirê Çêi”** de ki mordem şikino ke **“ev ve aile tanrısı”** vaco.

Mordemi ke hetê yitiqati ra **“Wayirê Çêi”**, hurendiya **“ev ve aile tanrısı”**i de eve **“evin sahibi”** va heni çarna Tırkki wo taw **Yitiqatê Dersimi** de qarakter u xususetê **Wayirê Çêi** ra, hüviyetê **Wayirê Çêi** ra, Heqenia **Wayirê Çêi** ra tawa nemaneno.

Têyna qesa **“Wayır”**i nê. qesa **“Heq”**i ki zobiya barê Wayiri ra barê xo jêdeyê, qesa **“Xode”**. **“Hüda”**, **“Hüdey”** ’be wena eve çand varyiantu ra yena meydan bêro barê naye ki jêdero.

a-SAIK ŞUAN WAYIRÊ MALİYO.

Yitiqatê Dersimi de Wayirî zafê. Ninera jü ki **Wayirê Çeiyo**. Ma qalê ni eve jü nuste hira ardi bi ra.⁶⁸ Mordem gereke en verende naye vaco ke, **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Çei jê Xıziri, Duzgini, Kuresi** jükek niyo, xêlêwo; jü 'be jü her çêyê Dersimicu de jü Wayir esto; her Wayiri ki kuyno dilxê.

No yitiqatê Dersimicu serva malê xo vurino. **Wayirê Mali** koti beno bibo, kamci male bena bibo jê **Xıziri, Duzgini, Kuresi** jükeko. Namê **Wayirê Mali** "Sarık Şüan"o.

Sarık Şüan, têyna **Wayirê** mesini, **Wayirê** malê pezi, ya ki naxiri niyo; Wo, **Wayirê** nine pêrunewo. Yanê, **Duzgîn çutir** ke **Wayirê Malê Yavaniyo**, **Sarık Şüani** ki heni **Wayirê Malê Çeiyo**.

Sarık Şüan reseno tenga mali. Hasar u haydarê maliyo. Mal, bavokê **Sarık Şüaniyo**. Wo, mali qıda u belau ra, neweşiye ra, mılaketunê xırawinu ra, vergunê vêsanu ra, hesunê haru ra, vare ra, çığ ra, laser ra, kêmer u kasu ra sevekneno. Mal ke zêno lêwe dero, dest dano cı ke rehet bizê ro.

Ma va ke, **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Mali** jükeko, Wo ki **Sarık Şüano**. Tavi mordem gereke naye ki vaco ke, **Wayirê Mali** hetê ra ki sono reseno **Duzgini**. Ma qalê cı bime; **Duzgîn xora Wayirê Malê Yavaniyo**. Eve qesa bine, **Duzgîn jê Heqi** têyna **Wayirê** de sarê **Dersimi** niyo, çimo jü de ki eve hüviyetê **Wayirê Malê Yavani** ki yeno ra meydan. Ama **Duzgîn** têyna eve naye nemaneno. Çimo de bin de ki yeno reseno malê çêi. Qaytê fikrê tayine bena çığa ke namê xo hundê **Sarık Şüan** mevaciyo ki, **Duzgini** ki jê **Sarık Şüani Wayirê Maliyo**.

Ma, ero sevevê na yitiqati ki cıfeteliyayme. Çıra **Duzgini** ki **Wayirê Maliyo**? Na persê ma verde ciabê ke ma gureti hama hama jê jüvini bi. Ninera ciabê **Piyê Bıra Dergi**⁶⁹ cênime yitka:

"**Duzgîn**, çelê zımistani de **Zargovî** de malê xo çereneno. Kırmeta **Duzgini** piyê xora, **Kuresi** ra zaf biya. Saboka xo dano velg u vasi ro, velg beno kêwe malê xo weno. No ke namê piyê xo dano we "**Kureso Kurr**" vano, nafa piyê xora sermayino, coku cıra remeno. Malê Ni kuyno dima têy sono. Pi zirçeno. No ki cêreno ra malê xo serr, eve saboka xo rayê cırâ birneno ra piyê xorê verdano. **Duzgîn** vero, malê xo yi dima sono **Kêmer** de beno sirr.

Uyo ke **Duzgîn** de şıyo na malê yavaniyo. Uyo ke birno ra piyê xorê verdo ki no malo pezo, malê çeiyo. Coku **Duzgîn** hem **Wayirê Malê Yavaniyo**, hemi ki **Wayirê Malê Peziyo**."

Zobiya na vatene ra qe cayê de ma yirtibatê **Duzgini** 'be malê yavani, malê çei nedi. Eke qalê **Wayirê Mali** bi ra, **Duzgîn** têyna eve na vatene ame meydan. Na vatene ki, malo pez kamci **Wayiri** ra

mendo, malê yavani kamci **Wayiri** ra mendo aye ana ra zon. Beno ke mordem na vatene ra fikro de nianeni ki xo çım ra kero: **Wayirê** malê pezi **Duzgino**, **Wayirê** mesin u naxiri ki **Sarık Şüano**. Ama no fikir xelato, qusiro de grano. Sarê **Dersimi** yitiqatê xode ca fikrê de nianeni nedano. **Yitiqatê Dersimi** de **Sarık Şüan**, malê çêi çı beno bibo; qe mesin bo, qe naxır bo, qe ki malo pez bo **Wayirê** nine pêrunewo. **Duzgîn**, têyna jü vatene de **Wayirê Malê Peziyo**.

b-MEMİK GAVAN, MALİ RÊ WAYIRO DE XIRAVINO!

Yitiqatê Dersimi ca 'be ca ki eve fikrê xêr u xırawi serro erzino. Vacime; **Xızır, Kures, Duzgîn** xêrê, ama **Evdil Musa** xırawo. **Eskerê Duzgini** xêro, **Eskerê Evdil Musay** xırawo. **Wayirê Çei** ke xêro, vervê Dide ki mılaketê xırawini estê.

Dersim de yitiqato de nianen **Wayirê Mali** de ki esto.

Sarık Şüan Wayirê Maliyo; mali sevekneno, tavi ke xêro. Ama heto bin de jü ki **Wayiro** de xırawin esto. Namê ni ke "**Memik Gavan**"o.

Memik Gavan dısmenê maliyo, dısetebera di çı xırawiye ke amê eve cı keno. **Memik Gavani** ki jê **Evdil Musay, Eserê Evdil Musay** tariyo, tari de qêreto. Eke bi pesewe gome de, ağıle de, axure de niseno ra mali serr, mali permeno; beno qora qora mali, qıra qıra mali; gimiye, zingiyê bena ra berz, mal fatasino. Tayê malı ki xenekneno. Eke niseno ra miyu serr, pırçê miyu birneno; eke niseno ra bızu serr, muya bızu birneno.

Sarê çei ke hasarê cı bi lapê muya bızu cêno cawo ke mal tede dero uça vêsнено, heni kenê ke **Memik Gavan** rêna mali rê nia zulım mekero. Hetê ra ki cêrenê **Sarık Şüani** vero, duwa u recau kenê. **Sarık Şüan** reseno tenga mali, yine **Memik Gavani** dest ra cêno.

Ma va, muya bızu vêsnenê ke **Memik Gavan** birremo şêro. No ki sono reseno **Duzgini**. **Yitiqatê Dersimi** de bızı **Duzgini** ra mendê coku.

c-SARIK ŞÜANI Kİ GEĞE BENO ESKÊRA!

Yitiqatê Dersimi de **Xızır** bo, **Kures** bo, **Duzgîn** bo, **Wayirê Jiar u Diaru** bê, **Wayirê Çei** bê ni pêro gege ki benê eskêra.

Vacimê, **Çêna Silemanê Gulavî**⁷⁰ vana,

"Rocê, ma pêro serrê bonê made ronışti bime. Ez vaştane ra şiyane cêr ke zerre ra çay biari. Se ke sêmige ra kotane zerre: **cenikê, domano de silt virane dero** pawu ra vinetaiya. Ez, ze ténê cineqiyane we, tersu ver zirçane vinetane. Naye mira, -Bê çêna mı, bê zerre! Yitka çê şırawo!

va çimu ra biye vindi. Aye de maa mı rêşte mı. Mı 've xo çimi **Wayıra Çê** ma nia diye."

Tavi **Yitiqatê Dersimi** de têyna **Wayirê/a Çêi, Duzgîn**, ya ki jüyo de bin eskêra nebeno; **gege Wayirê Mali ki beno eskêra**. Tayê Yi ki eve xo çimi vênênê. Nira ki jü misal biderime.

Ni ki uncia marê **Çêna Silemanê Gulavi** vana,

"Biraê mı axure de lêwê mali de kotenê ra. Sewê, qayt beno ke veng veciya. Peyco zerrê axure de beno roştî. Eke **Wayirê Mali** çili nêpa. Tayê pırç ano berzinê biraê mîde nano ro. No, binê worğana xora sarrê xo veceno qayt beno ke **jüyo de xorto, hem lesa xo derga, hemi ki herdisa xo derga**. Piyê mı ki, astora xo ardenê axure de lêwê mali de gire denê. **Sarik Şüan** sono astore verdana ra, zerrê axure de nisenno cı. Biraê mı ke urzeno xo serr, no xaftıla çimu ra beno vindi. Ni, ame piyê mira va.

Piyê mı yinam nekerd ke biraê mı **Sarik Şüan** diyo, ama hetê ra ki eve axurne piyenê. Uncia rocê, piyê mı 've xo çimi vêneno ke axure de çili vêsay. Piyê mı vaşt ra vervê çêvervê axure de qirvana xo kerde.

Pırço ke **Sarik Şüani** berzinê biraê mîde no ro ki, kerd wortê teberiku.

Verende çê made asme de rêy, dı asmi de rêy serva **Wayirê Mali** axure de çili nêne pa. Eke **Wayirê Mali** nia bi eskêra, wora tepia ki her yene axure de çili nay ro."

d-SARÊ DERSİMİ KÊY, JÜ KI ÇIRA VENG SARIK ŞÜANİ DANO?

Ma, nika naca de ki sarê **Dersimi** kêy veng **Sarik Şüani** dano, çira veng dano fekê dinera nusnenime. Qesawa ke jü **Sarik Şüani** serro vano, jüyo de bini ki vano. Tavi no çiyê de normalo. No sır niyo, yitiqatê mawo. Her **Dersimic** hundê xo **Yitiqatê Dersimi** zano. Ama ma newaşt ke naca de qesawa ke jü vata jüyo bin rêna bıvaco. Coku ma ciabê ke gurete viti ro, heni naca de nusnay ke sarrê wendoğu medecnime.

Nika cêrenime ciabu serr.

Bava Dewres vano,

"Ez daima sonu sunde çêvervê malî ke cênu (danu ca), vanu,

—Ya qılawuzê **Sarik Şüani**!

kêlê xo çêver ra birnenu yenu.

Cêrenime **Sarik Şüani** vero ke, Wo, **Memik Gavan** bo, ya ki kamci milaketo xırawın beno bıbo mali ra duri fiyo."

Cenia Bava Dewresi ki vana,

"Manga ke kuyna zeî ver, cêrenê **Sarik Şüani** vero, vanê,

—Ya **Sarik Şüan**! Ya qılawuzê **Sarik Şüani**! Tı dest berze cı, sala na manga xorê rehet bızo!"

Piyê Bıra Dergi vano,

"Feqir ke yenê çi danê arê, eke çiyê ke da nine namê **Sarik Şüani** ki dekernenê, vanê,

—Loqmê **Sarik Şüani** bo!

heni kenê raşt.

Tavi ke têyna feqiru de nê, her daim eke mordemi waşt loqmê **Sarik Şüani** dano. Jü ki her daim domani ke şî selxi ki loqmê **Sarik Şüani** danê cı, danê şüanu ki, danê gavanu ki.

Milaketo xırawino ke malî rê zulım keno ki cıra 'Memik' vanê."

Xalıka Gülizare⁷¹ vana,

"Domani ke sonê selxi, gavanî ke sonê naxırî, ya ki şüani ke sonê malî cırê duway kenê, vanê,

—**Sarik Şüan** şımade bo, şımara mevisiyo! Kêderê medo!"

Waa Cewaîre⁷² vana,

"Mali ke benê koçen, ya ki çiğ ke beno ki cêrenê **Sarik Şüani** vero ke, Wo, tenga malî de cıra duri mekuyo."

Apo Ali vano ke,

"Mali ke benê ko cêrenê **Sarik Şüani** vero, vanê.

—Ya **Sarik Şüan**! Ma, malê xo na ko de bavokê To kerd. Tı bêrê comerdiye dest ro tenga malê ma ver sanê!"

Naçika Zerifa⁷³ vana,

"Ma ke malê xo vetenê tefer berdenê axwe denê, cêrenê **Sarik Şüani** vero, vatênê,

—Ya **Sarik Şüan**! Tı bêrê comerdiye! Mal u mulê ma nezerî ra, newesiye ra, qıda u bela ra bisevcknê we!"

Xalcenia Cezayire⁷⁴ ki vana,

"**Wayirê Mali** namê xo 'Sarik Şüan' o. Ama yê malî jü ki milaketo xırawın esto; nira ki 'Memik Gavan' vanê. No, tari de nisenno malî serr.

Binê malî ke finê ta (rûnê de), ara malî ke kenê pak, alafê malî ke danê cı, pırçê miyu 'be muya bızu ke birnenê, malî ke dosenê, ron u torax ke danê arê ki cêrenê **Sarik Şüani** vero, vanê,

—Ya **Sarik Şüan**! Tı xırawiye, neweşiye nejdiyê malî mekerê! Ber u bereketê ma senik mekerê, mebirnê!

Domani ke sonê malî vanê.

—**Sarik Şüan** tode bo!

—Mı, sima teslimê **Sarik Şüani** kerdê!"

Çêna Silemanê Gulavi ki nia vana,

"Mı xo zanito nezanito, çê ma ke mal berdenê waru, ya ki waru ra ke amênê, piyê mı vervê gomê malî de qirvana xo kerdênê, veng **Wayirê Mali** dênê!"

Serva na mevzuatî zobiya ciabunê **Dersimicunê** ke ma naca de fekê dinera nusno. mordem şikino ke wena naye ki vaco.

Dersimi de tayê giti (Tr. Bayram) estê. Ni; **Gağando, Rocê Xızırıyo, Qere Çarsemewo, Hawtemalo, Berê Şüanuno, Kêlverdano.**

Eke rustimê nine anê hurendi, nine tayine de ki namê **Sarik Şüani** dekerino. Ma, naca de tenê qalê nine ki benime.

Rocê Xızırı de:

Rocê Xızırı de, sewa yeniye daniyu pocenê benê erzenê gomê mali, cêrenê **Sarik Şüani** vero

iştiru, ya ki çare kêlu kenê boya. Tayê saye kenê iştiru ra. Tayê ki, biçikê qışkekê wortê xode qule esta yine kenê iştirunê kêlu ra. Kêlu eve guliku, puluku xemelnenê. Gulu danê are anê erzenê wortê mali ke bızeki rındek bêrê. Cêni yinam kenê ke yine sene fistan ke kerd pay bızeki, sonê ra fistanê dine heni zênê. Coku, cêni ke bızekê belekını ke waşti, fistanunê belekını kenê pay (cênê xora); eke sisi ki waşti, fistanunê sisiku kenê pay... Cêrenê **Xızırı, Kuresi, Duzgini, Wayirê Çêi** 'be **Wayirê Mali** vero. Nia kêlu verdanê wortê mali.

e-BERÊ ŞÜANU HETÊ RA KÎ ROCA SARIK ŞÜANIYA.

Ma va Dersim de gitê de şüanu esto. Na giti ra "**Berê Şüanu**" vanê. **Berê Şüanu**, her serre asma amnania wortene de jü roce kenê xo çım ra, a roce de vênênê. Ama şart niyo ke pêro jü roce de biarê hurendi.

Na, roca şüanuna. Amnani qatix ke zaf bi, wo taw şüanê dewu dinê arê. cawo ke mal yavan de meğel beno sonê uça, ya ki cawo de bin de wortê xode pia na roce vênênê.

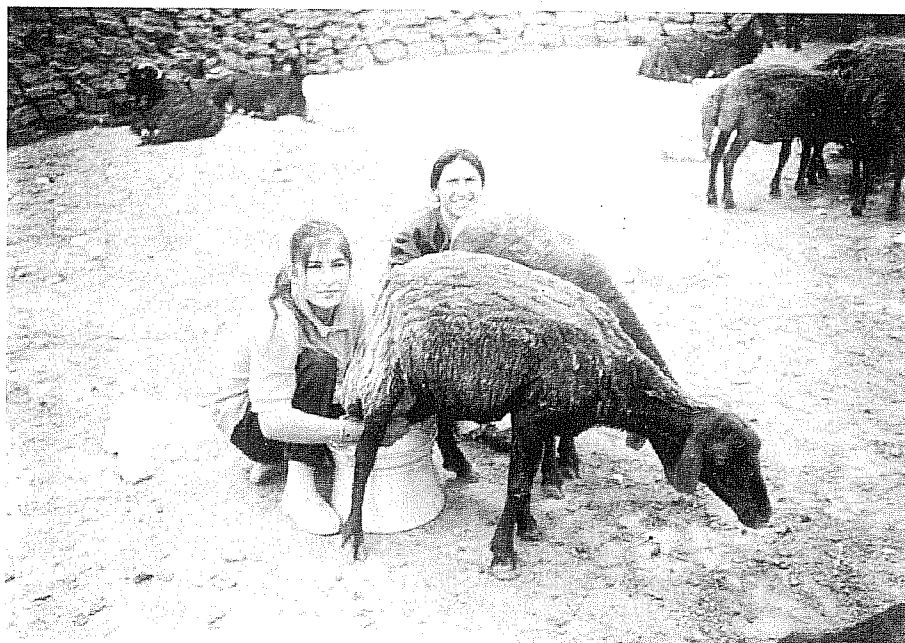
Sonê dewu ra, çewu ra çi danê arê anê pocenê. Kam ke çı dano, vano "**Loqmê Sarik Şüani bo!**" Sarê dewu ki yeno lêwê nine. Herkes xode çiyê ano. Pia wenê, simenê, kay kenê, kılamu vanê. Heni kenê ke şüani ki sa bê.

Beno ke en jede na roce de namê **Sarik Şüani** dekernenê, namê dira loqmu danê, duwa u recau kenê. Coku ca 'be ca ki, vacime **Qırdım** de tayê na roce ra "**Çiyê Sarik Şüani**" vanê. Çıyo ke çewu ra danê arê serba **Sarik Şüani** danê cı coku "**Çiyê Sarik Şüani**" vanê.

Tavi eve "**Çiyê Sarik Şüani**" mordem şikino ke naye ki vaco: **Berê Şüanu** çığa ke gitê de şüanuno, hunde ki roca ke **Sarik Şüani** dekernenê, eve namê **Sarik Şüani** loqmu danê, cêrenê **Sarik Şüani** vero a roca.

f-MALÎ RÊ XIZMETE, SARIK ŞÜANÎ RÊ XIZMETA!

Yitiqatê Dersimi de Jiaru rê xizmete esta, **Kuresu** rê xizmete esta, **Ewliyawu** rê xizmete esta, **Teberiku** rê ki esta. Wayirê nine estê. Mordemi ke

Dewê de Gıngımı de miya doşenê

vanê mal bizeriyo.

Qere Çarseme de:

Qere Çarseme, asma marti de (hesavê mara) çarsemowo vereno. Na çarseme de çêvervê jiyani gire danê.

Dersim de her daim vergi kuynê mali. Tavi fekê vergu ki gire danê. Avrenco (lawo) şia ra gire danê. Hirê giru erzenê cı, hetê ra ki duway kenê, vanê.

—**Heqo** tı çêvervê jiyani girê dê!

—**Ya Sarik Şüan!** Tı bêrê comerdiye! Emegê ma boka vergu mekerê! ni benê qulıkunê dêsü de danê we.

Mali terpin kenê. Gejiyo de newe hire roci zerrê axwe de danê vındernayene. Hire ke bi tamam axwe ra vecenê. Pê na geji axwe pızıknenê serrê mali ro. Niya ke kerd a serre tawa 'be mali nebena. Ne mılaketê xıravini kuynera mali serr, ne ki neweşiye cênê.

Kêlverdano de:

Asma Kêlverdani de (asma payiziya wortene) kêlu verdanê wortê mali. Mal berê xo cêno. Coku miazu pocenê. Kêlu xemelnenê. Herdisa kêlu,

ninerê xızmete kerde, Wayirê nine ki yine seveknenê, miradê dine anê hurendi.

Çutır ke ma qalê cı benime, **Yitiqatê Dersimi** de malı ki bê Wayır niyo, **Wayirê Mali** ki esto. **Wayirê Mali Sarık Şüani**, ama hetê ra ki sono reseno **Duzgini**. **Yitiqatê Dersimi** de xızmeta mali ki esta.

Piyê Bıra Dergi vano,

“Mali rê xızmete, **Sarık Şüani** rê xızmeta. Kami ke binê mali fino ta, diligê mali dano cı, mali axwe dano, sono mali, zobina mali rê çı xızmete ke keno; na xızmete **Sarık Şüani** rê keno. Coku loqme ke danê nine, vanê,

–**Loqmê Sarık Şüani bo!**

Sarık Şüani ki dilegê nine keno, mirad nine çım de neverdano.”

Mali rê xızmete **Sarık Şüani** rê xızmeta! No çı yitiqato hewlo ke mali rê xızmete rê “**Sarık Şüani rê xızmeta**” vano. No çı yitiqato hewlo ke heywanê yavani nekiseno “**herkes nasivê xo weno**” vano. No çı yitiqato hewlo ke teyrê yavani nekiseno “**gonia çüçike çêvervê ma mekuyo**” vano. No çı yitiqato hewlo ke malê yavani nekiseno “**malê Duzginiyo**” vano. No çı yitiqato hewlo ke wayirê gay ke gai kuyno, ga xorê berbeno. No çı yitiqato hewlo ke wayirê mayine ke lerneno, mayine wayirê xorê berbeno. Wendoğê maê Tırki, ya ki Kurdi naye mecêrê xo serr, yitiqatê kami beno bibo hürmetê ma cırê esto. **Yitiqatê Dersimi** hem taviyat rê, hem heywani rê, hemi ki insani rê hurmetkaro. Coku **Dersimci**, çığa ke eve na yitiqatê xo, eve qesa hurendi na felsefa xo ke xo bigoyne wena ki semko.

* * *

Çutır ke na nüstê made ki aseno, **Yitiqatê Dersimi**, yitiqatê jü-di kirametu niyo. Yitiqato de xoriyo, verino, hirawo. Felsefa **Yitiqatê Dersimi** zaf dewletiya. Sistemê de xo esto. Tavi xora zaf çi kerdo vindi, zaf çıyo newe ki dormê xora gureto. Eve na halê xo kas berkas amo rêştö ma.

Mordem ke xusisi **Wayirê Mali** serro vinet, **Wayirê Mali** ki eve na hal **Yitiqatê Dersimi** de ca cêno. Yira ki zaf çi biyo vindi, zaf çi koto tê worte.

Çı esto ke, halo ke ewro **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Mali** tede dero wena zaf girano. Mordemi ke mal kerd weiye, **Wayirê Mali** ki yitiqatê mordemi de kip maneno. Ama mordemi ke mal nekerd weiye, wo taw **Wayirê Mali** ki roc 'be roc yitiqatê mordemi ra beno vindi.

Sarê **Dersimi** ki endi dewu ra amo suku, dewu ra amo Awrupa, mal u mul weiye nekeno. Coku, **Yitiqatê Dersimi** de **Wayirê Mali** eke tedvir mecerime beno vindi. Ma ke **Wayirê Mali** serro **Dersimcu** de qeseykerd, qayt bime ke tayine viri de na yitiqatê mara zobiya namê **Sarık Şüani** ra zaf çi

nemendo. Zaf kotime ra xo ver, zerrê ma vêsa. zerrê ma pêsa. Zerrê ma newazeno ke no yitiqato ke raa hazar serru ra ra amo, bêro berê made biqediyö.

Ma ke yitiqatê muletê de bini de **Wayirê Mali** vênename zaf benime sa. Xo xode vanime, qeqe nê qılatiyê yitiqatê **Wayirê Mali** gezna kulturê homete ra heni herbi vindi nebena.

Ma nüstunê xuyê binu de ki ca 'be ca qalê cı bime. Sarê **Dersimi** yitiqatê xo **Wayirê Mali** de ki dina de têyna niyo. Ni miletu ra jü ki **Hindikuş** de sarê **Qalaşio**. Yitiqatê ninede **Wayirê Mali** ki esto. Çutır ke **Yitiqatê Dersimi** de qalê **Wayirê Mali**, ya ki **Wayirê Malê Yavani** ke bi ra namê **Sarık Şüani** 'be **Duzgini** ra yenê meydan; sarê **Qalaşio** de ki nia qalê **Wayirê Mali** de tayê nami yenê meydan. Namê jü “**Sorizan**”o, jü ki “**Goşidai**”yo.

Nine de tayê nême-Wayiri ki estê, ni ki mali ver de çutır ke **Duzgim Zargovit** de malê xo ver de kirametu veceno heni kirametu vecenê. **Tayê kirameti** ki sonê ra kirameta **Duzgini**. Vacime, ninerê “**Bangulai**” bızunê xo hawa ra beno'ca 'be ca çereneno. No hasarê cı nebena, rocê waa ni na kirameta ni vênena, wo taw bizê ni benê kêmere. **Dersim** de ki, kirameta ke **Duzgini** mali ver de veta pi diya. **Duzgim**, piyê xora remeno. Tavi made sevev “**sermayene**” musnenê. Uncia tayê nême-Wayirê nine ki malê xo ver de jê **Duzgini** benê sîrr.⁷⁵

Mawo ke na nüstê xo qedenenime, uncia ki wazenime ke bivacime. **Elewiyena Dersimi** xora herkesi ra asena. Ama **Yitiqatê Dersimi** roc 'be roc tari de manena. Ma eve na nuste waşt ke **Yitiqatê Dersimi** ra **Wayirê Mali** ki biarime tiji ver, vindi mebo. Tavi no dilegê ma ki, eke **Dersimcu** yitiqatê xorê wayireni kerde, teyna wo taw şikino ke bêro hurendi.

¹PİR, Sayı 3, XIZIRO KHAL, Munzir COMERD.

²PİR, Sayı 4, **Yitiqatê Dersimi** de KURES, Munzir COMERD.

³PİR, Sayı 6, **Yitiqatê Dersimi** de DUZGIN, Munzir COMERD.

⁴Ware, Sayı 9, **Yitiqatê Dersimi** de WAYIRÊ ÇÊL, Munzir COMERD.

⁵PİR, Sayı 5, **Yitiqatê Dersimi** de CENET u CENEME ÇİNO, Munzir COMERD.

⁶Çharebese; namê mangawa ke çharê xo belekino.

⁷Çhareke; namê mangawa ke çharê xo belekino.

⁸Qole; namê mangawa ke dimê xo kılmo.

⁹Quliye; no name rengê “qul”i ra veciyo. suro ke Tırkki de cıra “kızıl” vanê uyo. Ama no teyna serva mordemi, ya ki mal u heywanu vacino.

¹⁰Nexse; namê mangawa ke binê pizê xo belekino.

¹¹Qırmize; no name rengê “qırmız”i ra veciyo. manga bora ke tayena surikına ayera vacino.

¹²Beleke; namê mangawa ke şia u şisa.

¹³Kole; namê mangawa ke iştirê xo çinê.

¹⁴Kêles; namê gawo ke xurto.

¹⁵Çengel; namê gawo ke iştirê xo verde amê.

¹⁶Xişt; namê gawo ke iştirê xo pizê.

¹⁷Gule; namê biza ke binê gule de guliki estê.

¹⁸Gule; namê biza ke gosê xo kilmekiyê.

¹⁹Aske; namê biza ke binê gosu, riyê xo beleko.

²⁰Çule; namê biza ke wezawa.

²¹Lewlêse; namê biza ke çileka.

²²Vare; namê biza ke jê vare sisika.

²³Vite; namê biza ke gosê xo vitê.

²⁴Hewre; namê biza ke rengê xo şiyu ra hewru.

²⁵Kurre; namê miya ke gosê xo kirkikiyê.

²⁶Duzgin; Wayirê de Dersimiyo, jê Xıziri asparo, "Asparê Astorê Kimetî"yo ke vanê Duzgino, tenge de jê Xıziri aspar reseno mordemi. Eskerê Duzgini ki esto. Eve nine vervê mlaketunê xırawinu, vervê Eskerê Evdıl Musay de vindeno. Pilê jiar u diarunê Dersimiyo. Na xusiste qayt bê, PİR, Sayı 6, (N.n.v.).

²⁷Zargovî; lêwê Kêmerê Duzgini de cawo de jiargewo. Mekanê Weriye Kuresiyo, Xortê Kuresiyo, Duzginiyo, Xıziriyo.

²⁸Kêmer; Kêmerê Duzginiyo. Nejdiyê Nazimiye dero. Duzgin naca biyo sırr. Pilê jiaruno. Cayê Eskerê Duzginiyo. PİR, Sayı 6 de qaytê nustê DUZGINi bê.

²⁹PİR, Sayı 6, Nustewo ke namê xo vêreno(N.n.v.).

³⁰Tornê Dewres Dili Bava Hesen(65) (1995), lacê Dewres Useniyo. Kuresunê Qızılbeli rawo, nika dewa de Erzıngani de maneno.

³¹Namê na beyite ma na pa.

³²Apo İsmail birriyo ra teqawut, Almanya de maneno, Kuresic niyo.

³³Zonê Dersimi de "Asma çeli" ra "Çelê zimistani" ki vanê. "Çel" qesa de Farskiya, yanê zono ke ewro İran de resmi qeseybeno yirawa. Na qesa Kırdaski deki esta, cıra "çıl" vanê. "Çel"i ki, "çıl"i ki barê xo zonê Dersimi de "çewres"o. "Çelê zimistani", Dersimicu çım de çewres rocê ke zimistan zaf zugır keno, yanê zaf beno puk, zaf beno cemed, zaf vare varena ni rocu ra vanê. Yitiqato de nianen Tırku de ki esto. Tavi yi, naye eve çewres roce neanê meydan. Ama rocê ke zimistan zaf zugır keno çutir ke ma "çelê zimistani" vanime, yi ki ni rocu ra "karakiş" vanê.

³⁴"Kurri", jüyo ke gosê xo zaf qıçkekê yira vanê. No mali re ki heni ro. Vacime, miya ke gosi qe neasenê, cıra "miya kurre"; eke kavıro "kavıro kurri" vanê.

³⁵Kures; Wayirê de Dersimiyo, eve Weriya Kuresi 'be Masumê Kuresi temsil beno. Kures, tenge de eve Weriya xo 'be Masumê xora reseno mordemi. Kuresu, Kuresi xorê ced kevul kenê. Serva Kuresi qayt bê, PİR, Sayı 4, (N.n.v.).

³⁶Qızılbel; dewa de Kuresuna, Qırdımı serro marina.

³⁷Buvike; nejdiyê Qırdımı de namê de dewa Dersimicano.

³⁸Hewşê Piri; Hewşê Pirê Pejiyo. Hetê Qırdımı de verva dewa Mirêva dero. Kırmetê Pirê Peji zafiyê. Wayirê ni dı xorti biyê, qe cıra diiri nekotê, zafine ni eve xo çimi diyê.

³⁹Textiku; namê de dewewo.

⁴⁰Cebeli 'be Mirzali ra lacê Memê Bomiye.

⁴¹Yastuğê; namê de dewewo, qoraxê de çê Sausen Begi naca de ki bi.

⁴²BERHEM, Ankara, Sayı 2, Kılamkerê de Kırmanciye MEMO BOM, Fecira- Munzir COMERD.

⁴³Evliya Çelebi, Tam Metin SEYAHATNÂME, Üçdal N./ Belde Y., c. 3-4, s. 174.

⁴⁴Serva Evdıl Musay qaytê PİRi, Sayı 6, (N.n.v.) bê.

⁴⁵Qırdım; Tırkki de cıra "Kırdım" vanê, dewa de Pilemuriyewa.

⁴⁶PİR, Sayı 6, (N.n.v.).

⁴⁷Ware, Sayı 9, (N.n.v.).

⁴⁸PİR, Sayı 5, (N.n.v.).

⁴⁹Pirê Xanuku; nejdiyê 400 serre nayera raveri emrê xo vıarno ra. Kuresico, kırmetê ke Yi vetê wena qesey benê, hewsê xo Tızvaz dero, namê na dewe Tırkki de "Tekbaş" a, Geğiye serro asena.

⁵⁰Bava Devres(71)(1995), Çê Rayberê Çolaxu ra Tornê Dewres Hemediyo, lacê Sey Mistefaiyo, nika dewa de Erzıngani de maneno.

⁵¹Dersim de namê jü aşıro.

⁵²Mehemed; Yitiqatê Dersimi de namê de tijiyo. "Mehemedê Homete" ki vanê.

⁵³Kılausia; hezbeta de Karsanuna. Jü vatene de Khalikê Kılausiawu 'be Rayverê xora jü veyve de benê. Rayveri, jü mordemi serro sali diyê, pê nine zaf qayıl biyo cıra waştê. Ni vato "Çı dana mı ke salu to di?" Nide tawa çine beno. Khalikê Kılausiawı ki kila de şiyê sarre ra biya. Rayveri vato "No mormeko kılausia mı dest dero. Tı ke salu dana mı, ez yi danu to, béro to dest!" Na leqema "kılausia"ye naca ra nine serro menda.

⁵⁴Kêla; hetê Tercani de namê jü dewewo.

⁵⁵Qewax; dewa de Dersimicuna.

⁵⁶Halorige; hetê Tercani de dewa de Tırkuna. Têy camıye biya, xoci ke ezane wende dewunê Dersimicu de, yiyê ke naca ra nejdi biyê şikiye ke bihesiyê. Namê na dewe Dersimicu wortê xode "Halorige" na pa. Zonê Dersimi de jüyo ke eseqiya, san u sodır kılami vati, zobina xo taway serro neda yira "halorig" vanê, ya ki "biyo halorig" vanê. Na dewa Tırku de ki roc phone rey ezane ama wendene, coku name ki "Halorige" na pa.

⁵⁷Bava Rıza(65)(1995), Garşıye ra Tornê Dewres Hesenê Deriyo, nika dewa de Erzıngani de maneno.

⁵⁸Rocê Xıziri; evê hesavê mara (Taqvimê Rumi) asma Xıziri (Tr. ocak ayı) dero, çar hêştiyo, Xızır na çar hêşti vecino meymaniye, kami ke xorê Xızır kamci hêşti de kerdo meyman wo hêşti de ki rocê xo cêno, coku pêro jü hêşt de necenê. Sêseme, çarseme, phoneceme roce cêne; yene qırvanu kenê. Serva Xıziri qayt bê, PİR, Sayı 3, (N.n.v.).

⁵⁹Dewres Sileman; khalikê Kuresunê Qızılbeliyo, kırmetê xo zafiyê, Xızır cırê biyo meyman, êştio terkıyê Qırê xo, iqrar do ci.

⁶⁰Qızılbel; Pilemuriye de dewa Qırdımı serro asena, dewa de Kuresuna.

⁶¹Apo Ali(50)(1996), xamo, Almanya de maneno.

⁶²Dewres Kêkil; Kuresunê Qızılbeli rawo, namê xuyo jü ki "Kêkê Dewres Usıvı"yo, Qızılbelci ki vanê "Dewres Kêkil şairo pilo! Kılama Qızılbeli Yira menda." Kılama heqiya ke Kuresê Qızılbeli eke vengü Heqi danê yena vatene, ayera vanê.

⁶³Kêmero Deng, lêwê arê Axverani dero. Jü vatene de; arê Axverani de Eskerê Evdıl Musay cêne ra Dewres Kêkili. Dewres Kêkil hawar keno, Duzgin, na Kêmero Deng de reseno tenga Di. Qaytê PİRi, Sayı 6, (N.n.v.) bê.

⁶⁴Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları.

⁶⁵BERHEM, İsveç, Sayı 5, Wuşenê Tikmeyi, Hawar Tomêcengi.

⁶⁶L. Z. Eyuboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınları.

⁶⁷Karl Jettmar u. a., Die Religionen des Hindukusch, Verlag W. Kohlhammer.

⁶⁸Ware,9, (N.n.v.).

⁶⁹Piyê Bıra Dergi(65)(1996), Almanya de maneno.

⁷⁰Çêna Silemanê Gulavi(33)(1996), Bamasurica, Fransa de manena.

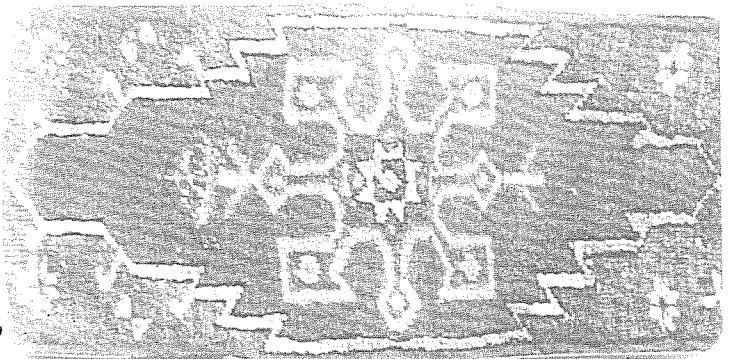
⁷¹Xalıka Gülizare(60)(1995), Mıti rawa, teqawut dera, Almanya de manena.

⁷²Waa Cewaie(52)(1995), Qırdım rawa, Almanya de manena.

⁷³Naçka Zerifa(50)(1995), Derê Sansa rawa, Almanya de manena.

⁷⁴Xalceniya Cezayire(50)(1996), Almanya de manena.

⁷⁵Karl Jettmar u. a., (K.n.v.).

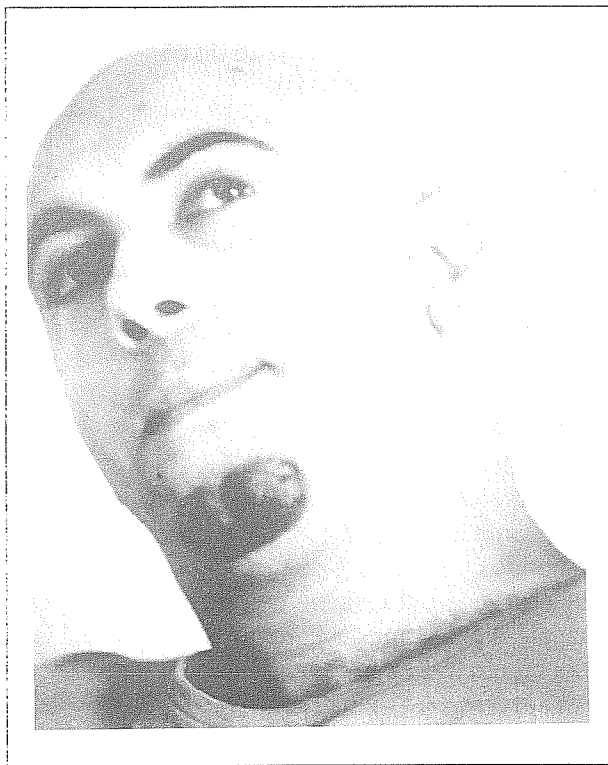
Way, cigera m' ! Way!

(Dakila mira mektuve)

Ro Dersim

(Tornê Rayverê Hovare)

Dakila kokime ma domonu rê mektuve rusna
Zarê made şia risna
Vana: Biko, ax way, hêf!
Dügelu sera, sima dima
Ax, way cigera m', ma qeyta roz nêdi.
Hêfê jiaru, hêfê kou, ax cigera'm, hêfê Khêla Dêsimi!
Way way, hêfê Khêla Dêsimi, ax!
Khêla rindeke, ax!
Khêla Dêsimi, ax way!
Biko! Bêwayır menda Khêla Dêsimi!
Wuwo ke wayırêni kerdênê, horê kerdênê
Haaata 'ke ma heredna, na hardu ra remna, ax way!
Biko! Haq bo, pir bo ke wayır heredio nê heredio
Kes çêverê khêla ser rakerdene de nio
Yanê biko, ma kesê-kusê meymanie nêdio
Way way, cigera m', ax way!
De endi hasret u kesrete derime
Kote ra tê, tede astarey, asterê Dêsimi cêrio,
nêvêsênê, tey nio
Nê cigeram, dêka mîna rametie vatene gégane:
"Na hardu ra ke vindi ve budelay,
heredina, tey sona roşti u tijia Haq u Talay."

Ax cigera m', hêfê cüamerdie, hêfê Kîrmancie, ax!
Waaay way! Non u sola ma, niaz u qirvanê ma!
Cigera m', hêfê emegu-semegu, hêf!
Nê roştia m', khêla ma heni khêla vie ke!
Şüanê ho ki aêlerê ho ki yê qor u camatu vi,
Cini u cüamerd, qız u pîl tede zu vi,
tede pia zu hokmat vi.
Ax way ke. cigera m', çî ax way!
Roştia m', wemedia m', cigera m' ! Naê raşti vanu:
Vanê: "Biaene tim bena."
Hama cigera m' marê zof giran bia.
Bikê m' ! Horê heni vanu, marê se bîvo, awa ke bie,
sevkanu rê bia, cîkeru rê bia,
aêleru rê bia, pîr u rayveru rê bia
Heni vaze ke marê xîravînu ra xîravîne bie
Ma va, bêlkia az dame, a ki marê cêncunê ma jêde diê.
Xafilde verdai ve pêru, pey ra na pa kerdi qîrkerdie
cênc u cailê ma 've bêbextie.
Haqo ve dewa to vo!
Daka kokime vana:
Cigera mîna hare tenê bîzîka na mî esta adîr,
ni ki dire çîlê,
şîune diarê Xîzîrê Khali,
cira pers konu, vanu:

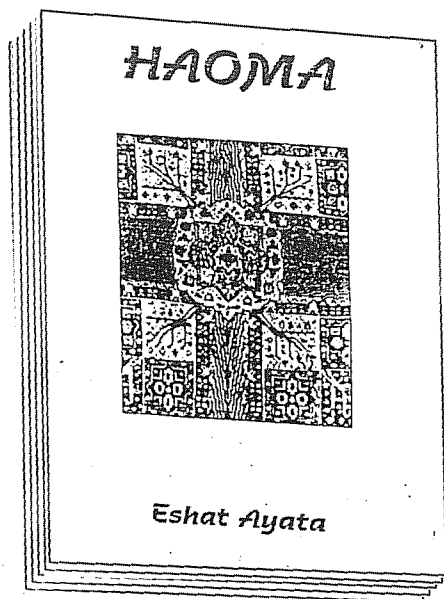
Se bene 've ma hali
Çîsmi sera sanîno ra khêweê vialî
Ma sera pairawa şîya de wese, şîya Xîzîrê Khali
Gonî 've hêştîrî ra tede pia sone mara birriê
heder u balî
Phinge ro 've ma nêkuna bime khêr u lalî
Nê sene yajû rawa tezel u talî
Ma ser giranie kenê thal u sopalî
Paynenê hêga u cûnune ma kerde kilim u xalî
Şîûara mîrê damis nêbeno hasa hasa hot qatî dîrî
xozê dalî

Mî çîlê hu fîştî ra cî, Duzgî dîr' bero!
Ver de heni bervon, heni bervon ke,
tora se vaji, jîvatîa henene tederô.
tek u teyna gilê koê rau, şîau sewe resê sewe
mîlaketu tersneno,
furtne u torg u tojêleo, va u badevo,
Çim çîmî nêvineno,
de endi Haq tode vo, biko, çîturî vajîne!

Heni bervon, heni bervon, çijiya mı hard u asme dardo we
 Biko yanê bervis ra hefter bio,
 dest- paê mi nêcenê.
 Xêyle vêrd werte ra mı niada ke,
 çimo jü asma de pırphoncêsa,
 çimo jü Xızıro, Bimbarek sewle dano vejio,
 diar ra, perpeşino ra, heni huyino, vano:
 Çıwo anika m',
 wakıla m', xanım-xatuna m' ?
 Daêde tenê diağ yeno mı zare
 hem bervenno hem tey cion ra de.
 Biko, cırê gerrê khafiri kon,
 qalê homete kon
 Vano: Zelemele kota na jiaru nu, na Khêla
 jivatie, hawa ra vana hawa ra, hardi ra vana hardi ra,
 ğue ra vana, ğue ra sona.
 Qırr biyaene dero kok u nıqamê ma,
 Vindi biyaene dera kemera mezela ma
 jê na dina. Vano: Ma mıra sa vana,
 sima 've hu dest kerda,
 ala taê ca boncê ve vilê hu, qe aqıl
 nino sarê sima..
 Bervon, van: Biê comerdie ma kerda, tı meke,
 bon ve gulangunê horê,
 gıranê hu con, çizon,
 vanu: Se veno, de endi
 vami, goji, qaox u viali, yilam yila hene 've nenik ra,
 qul nêbervo
 Wusari amo gezımge nêbervo
 Vano: Ya ya, Haq vo, pir vo ke sada to mırê
 zof wes amê, yon yon, savır ke, dewa sima con,
 beso endi meberve!
 Şi ke şêro bimbarek, cêrara hire gamu ra têpia,
 vake: Cüanika m' qomo ke tede dera
 mı vera sılam ro cıke,
 na hire hevunê genimi ki bijê bere,
 dênê cao bêlu de.
 Sima ke tenê vına de amay ra hu,
 na heva virene bena khewe.
 Heva diine sima 'ke yıqırar yima ard ra ve hu viri,
 rae ramite, pir u rayver nas kerd,
 khewra u mısayiv ra has kerd, bena khewe.
 Heva hireine ki sima 'ke têde bi jü,
 zuri dardi we, fizılêni u mızawurini este,
 pê jümin de gerre u goçê zumini nêkerd,
 wu sire bena khewe.
 Nê nê 'ke sima era hu nêgınay, heni
 vad vo ke na hiremena gorgeçınunê hu bırısnı
 bêrê ni hevunê genimi we çinê.
 Biko, bimbarek ve vera,
 hire gorgeçini ve dima peray ra.
 Vengê diku 've çize-çıza mı safaq kerd têra,
 hasarê hu bio ke mı hewn dio,
 hewnê sodiri çarno, xêra hu vazo

Milaketê Hard u Asmêni.
 Biko, hal-mezal nia!
 Khudiê Yezid u Mewrani koto zıde na hardu,
 sola sarê dinera bıkuvo!
 Cigara m' nê bır mendo nê cimbir.
 Wuwo ke Xızıro Khal yisoni het kuyo!
 Vosino ke ma raa Duzgini de qırvani rê no ro
 leirê Mewrani no pa, berdo kerdo werdê hu,
 cırê Milaket ğenim kero,
 lew pırnikunê az u wuji ra tever kero...
 Cigerê mino hewl! Zalimê terşı ma werdime
 qedenayme
 Haqi ra bioso ke, maê terşı nêvime, se kena ke!
 biko, yajü-qeder! Xıravın vajio,
 ma deste-bere çı bêro ke!
 Mao ke koi puf kerdenê zu helm de,
 Hay way ke bê perru mendime,
 a vo ke taê ca bıbervime.
 Ax rê lemune! Pincê na wele jü viyenê
 Se hazar dêve kerdenê,
 kam biene ke mara nêtersene?
 Se kena bıko, thılsimê kıla çımunê malê pheskufi vi,
 bi boka verg u heşı, axx, ax!
 Cigara m', eke vana çimê ma raa hardê düri dero,
 tove vo.
 Lınga hu ke erzon cao de xam,
 a lınga mı bışikio!
 Ma horê khokimê na hardunime,
 naza çimi kerde ra, horê naza cineme pêw
 Key ke, cigera m', vaê na kou vera ke merdime,
 Çıke nêşikun ke na hardu ca verdime
 Destê mı nê, destê homete na hardu ra nêbeno
 Yilam yilam mezelunê ojizunê mara nêbeno
 Cigera mına rindeke, heya, vana, bê Alamanya
 Ez çı şikiun ke mezela Wuşênê hu ca verdi,
 bêri yi caunê düri ra bıfeteli!
 Hora deste-bera mı bêro ki, ez niun
 Heni ama, va heni şêro...
 Tı wes ve, wes u war ve,
 Comerd Oli thuwa ve cência tu nêkero,
 çetına tu mırê niaro,
 mırê beso cigera m'!
 Weşia mına, cêncê m',
 rozê 'ke miron, mı binê lıngunê Wuşênê mıde we darê
 Çıke biraê sima bê murod şı, cênc vi
 Kot ra ve qersuna zalımı feka.
 Thua nêbeno,
 tım cüamerdi kunê wele, sarê sima wes vo
 Qedaê sima ke esto
 -mı honde cırê gulvang de vıo,
 nıaz u qırvanê mı, xısmeta mı cırê bia-
 Duzgînê Kêmeri mı ser kero!
 Yıso, cigera m', ez mırenu,
 lınga sima kunara ve na hardu,
 ceme adır kenê we,

wela yi adiri ra lope mezela miro sanê,
 hot paskulu pirodê, vazê, rozê şîay,
 torê efkar nêvo, mao peyser ameyme!
 Heni cigera m'!
 Zövina ki Haq aê bikero,
 yanê sima na hardu ra remay şî,
 wuzawu ra xeleşîay ke!?
 Qesawa ke yisu pê yinam nêvo,
 pê gumanê hu niaro,
 nika zalîmi desta xeleşîay,
 kotira cîrikê zulumi fek
 Ma se kerime bîko,
 Xîzîrê sata thenge simade olvoz vo!
 Cigera mîna naziûye,
 de endi jêde vajine senik vajine, çî fayde!
 Zeke Tîrki vanê, mara endi geçti pît!
 Hama yamu yamu yiso,
 cigera m', wuzau ra manenê,
 sere de ree mezelunê ma zenge puredê,
 jiaru ra çiçeğ topkerê berê domonunê horê,
 sola boa na hardu viri ra meşêro.
 Heni bîko, dewrê ma pêlê gue vi, kuya pa berd.
 Hêfê emeg u semegu, cigera m',
 yima meke
 hona kerdunê na Yezud u Mewrani desta
 çîqaşî damis beme, Haq bîzono!
 Bîko, ara ma çîqaşî vana, honde girana,
 çîmê ma rae ra vi,
 derd u khulê ma, mûrodê zarê ma wu vi ke,
 sima jû vienê,
 ala sari cêngê cûamerdu bîdiênê!..
 Ax u way, cigeram, se bikerine ke, sa vajine ke
 ara mî wese vo?
 Hasa hasa, hot qatî cûamerdu ra dûri,
 dewra pîsînge ra vejio, koto meri.
 Ha vaze, ha vaze, thua aqîlê suma qesa cêno çîwo?
 Dewr dewrê Kîrmancia vîrene viene, ma bîdiene!
 Roza ewroene de
 Çî bîvajio ke, aê nêzonon?

Ero sima çê de hêrsîni
 Sari ra tersîni
 Rae ra biê persîni
 Gurê hode dêrsîni
 Caê senik rê qîne gîrsîni
 Herina sari rê jê qersîni
 Zof hopleme kenê serva mêresîni
 Dewa kerda dewa pilîni u qertîsîni
 Ez çî u çîke sîmara vajî wekê ap herdisîni

Cigera sure, Rewalê m',
 na dire çekunê peênu rê hu qar mecîe,
 henu, dake qeda bijêro!
 Ma se veno, sima ki na mûrdaria pilîni, gîrsîni
 werte mekerê, jû 've jû se veno!
 Dee, xatîr 've sima, qaitê hu vê,
 hasarê hu vînderê, qarsê keşî mevê,
 oncia vajine derdê hu,
 pilîni-milîni çîo de xîravîno.
 pê jûmîni bijêrê, zu vê,
 bavokîa Duzgînê Kemerî de vê,
 Xatîrê Haqî sanê,
 hasa hasa Haqî nas nêkenê,
 xatîrê piê hu sanê,
 jû vê, xatîrê jûmîni bîzonê,
 yamu yamu,
 çîke sîma teynarê,
 kesê sîma çîno,
 de endi hora sîmaê.
 Lew nan çîmunê sîma şîau gulêru ra!
 Dakîla kokîme eve yajûyê domoneki nusno
 eve perrunê gorgeçîne rusno
 dakîle xîravînia ma nêwazena,
 ma temeykena eve rîndîe
 Dakîle zarê hu bal nêdano, mîlki kena eke jêde
 qarîe
 dakîli tu meberve, hu medazne,
 cênceni u caileni de tîm kerîna herîni.
 Dakîli, Haqî nas kena, mara rî meçarne,
 meste tîji estene de vejîun tore çengeldarie
 torê efkar nêvo, ma yeme, qe 've retîe qe 've zorie
 Dakîla m' mua m', wemedia m', phoştîa ma
 mektuve vera xêr ama,
 pay no ve sare u çîmunê mî henî ama,
 lewê mîno tu lîng u destu ra
 Reyna ki daka horê ez bîrusnî jû mektuve eve qelv
 u zari ra

12.11.1995, Duisburg

Kutikê Qereqoli

Feydo

Mî qewa de domino kaykerdêne. Xocê mdewa ma amê gosê mîde va, ez son çê, tî kayê xo bireyne bê. Xoce yê Edirne bi. Des serriyo dewa made bi. Zaf layiko de hewl bi. Rew rew masi guretêne pê, ma piya werdêne. Mî kay caverda, pêy ra rešto xoci. Amaim çê. Zaf masi pêguret bi, zaf awe de mend bi. Layik serdeçi bi. Î locine de koli vesnay ke xo germkêro. Mî masi gureti pê siya vaye ser. Lelê sani şikiyay bi. Ništo ro ke masu pakkêri. Pisinge çî rew boye gureta, a ki amê. Mî xoxode va, to rind ke ama, nasibê to ewro raşt amo. Qafunê masu u zere ra ke çî veciya dan to. Pisinge tersonik biye, zaf neçar findetêne. Mî qafikê masi eştêne ver, a tersêne düri remêne. Düri ra giran giran boye anitêne amêne qafi guretêne şiyêne anca düri de werdêne. A ke reyna amêne nejdî tersêne ke payna hardno, lingê xo dêne arê, biyêne bul zerê xo temeznêne jübini. Zey vêsananê hazar serre biye. Mî anca qafa jü masi birnê êşte ver. A deqa de pisingê de bine qafe hêni hewa de gurete pê, dî didani eşti cî qult kerde. Mî zerê masi vet eşt verê pisinga neçare. Anca a bine amê hewa ra pêguret u qult kerd. Hirê çar rey anca niya bi. Gunekiya mî ebe pisinga neçare amê. Çike pisinga bine nêverdêne ke a taba boro. Mî ayerê pist va, dest sana ra biremo ke ez qafku bîdine pisinga neçare. Mî seke pist va, aye dot ra pelê xo mirê dardi we, didanê xo musnay mî. A deqa ez terso, mî xoxode va na senê pisinga; biyo bul ke vaye ra kemere bici berzi cî ke biremo. Mî kemere gurete, hama nêbiyo raşt. Aye leê mîde legone ra maso de gîrs guret, biye vindi. A nejdî de remê pê ceperi. Mî hêrsê xora kemerê sanê ra dê ceperi ro. Cirana xoci aca ra vêrdêne ra, va se bi bira? Mî va pisinge mase tirt. Na senê pisinga zey cîawiriya. Na pisinge yê sîma wa? Va ke nê nê, pisinga ma hawa, pisinga neçare musnê mî. Mî va ma a pisinge yê kamiya? Va bira aye persmeke, a yabaniya. A cîsnê cîawiriya, rocê yêna rerê çêy de ma wena. Nêverdana ma zerê çêyi de kergu weyikim. Des leyrikan ra jûkeke mende, i bini têde aye werdi. Aye cor de viyale sero leyri ardi bi. Nêzo leyre aye se bi. Leyrê aye ke pil bê, dewe cênê xo ver. Cirane ke hên

va amê mî viri. Dî pisingê zey aye mî Celemuge de diy bi. Viyalu ser de leyre milçuku fetelnêne. Jü gerengey domanu aye fek de mar di bi. Jü pisinge ki leê ari de viyale sero leyri ardi bi. Tumo a ca de findetêne, hama zey naye çarfek nêbiye. Feqir biye, cîsnê pisinga nêçare ra biye.

Pisingê dewa ma cayê niya biyê nezon. Ni serranê pêêna de dewe ra remenê sonê viyalu sr de leyru anê. Sonê bequ, mor u mîlaunu, leyranê milçuku wenê. Yaban de idarê xo kenê. Gege ki yêndê dewe de dîzdiye kenê. Çayê niya bi? Verde herg jü çê de jü pisinge, verê herg jü çêberi de kuti kê estebi. Nîka nêmendî. Dewa ma 100 çêa, 20 çê de pisingi, kutiki estê. Çêe bini pisingu, kutiku nêkenê wêye. Jü pisinga ciranê ma estbiye. Cîsnê aye zaf pak bi. Rocê ma dîyari (dês) verde niştêne ro. Cêniya dedê mî va bira sêrkêrê, na pisinge nîka se kena. Pisinge na het u a het ser sêrkerd amê binê ceperi, findete. Anca na het u a hetê xo de sêrkerd, ma nêdiyme. Ebe linga xo herd da ya, anci na het u a hetê xo sêrkerd, kes nêdi. Herbi mîja xo kerde. Ser be a herre guret, şiyê. Cêniya dedê mî va sîma di, desmala Anafatma cîxa paka, cîxa ar kena.

Gencê nîkay pisingu, kutiku nêkenê weye. Ver de cîxa rind bi? Naleti soro roca ewrêne.

Mî axeri masi kerdî pak, şiyê zere. Xoci masi poti. Ule ma masi werdi, reqî sîmute, kêf kerd sate biye vist u hirê. Sate vist u dîde de cendermu kutiki verdêne ra. Qereqol de kutiku kenê weye. Sodîr ra hatan san girêdanê, san de verdanê ra. Kutiki benê har, ercine isanu. Leyru dewe ra danê arê, kenê pil, kenê zey heşî u verdanê devrimciyu ser. Kutikanê rê se kenê nezon. Biy ke 3-4 serri ra tepya benê xêg, nafa ki cendermu çirkenê. Î ki yi kutikanê xo kisenê. Kutikê qereqoli dewican rê xuliyê, ê dewican ki cendermu rê xuliyê.

Dewa made jü kutikê esto, kutiko henên hona niyamo dîna. Zaf baqîlo, zaf ki xîrto. Yêno verê dukani nona samiye cênê danê fek. O a none oca de nêweno, beno verê cêberê xode weno. Anca êno verê dukani. Kutî kê qereqoli têde ira tersenê. Cendermu rê zaf xuliyê. Cendermi nêtawrenê şêre nezdîyê î. Mekteba

dewe leê qereqoli dera. Domani leê qereqoli ra vêrenê ra hêni sonê mekteb. Zimistani hona ke tariyo sonê mekteb, beno san, beno tari mekteb ra vecinê. Domanon vatênê "ma tersêma leê qereqoli ra ravêrim", verê qewa de amêne têare. Boğar (namê kutikiyo) ke amê kutêna ma ver, ma hêni şiyêna mekteb. Boğar anca şiyêna verê qewa, qelfêna ardêna mekteb. Sandane ki mekteb ra ardêna verê qewa. Boğar ke nêbiyêna, kutikanê qereqoli dest ra antena ma estebiye.

Xoce rocê Vacuğê ra sewe amo dewe, sate des u dide ra vêda ra. Vano ar kerd ke şoferi ra vaci mı bere çê. Verê qewa de amone war.

Mabênê qewa u qereqoli xeylê raa. Kutikê qereqoli dot ra veciya. Hona ke nêreşto mı, mı sêrkerd ke Boğar reşt mı. Endi ez biyo reet. Boğari kutikê qereqoli nêverda nejdiyê mı. Mide hêyan verê çêberi ame, hona cêra ra şî.

Ez a sêe tersanê kutiki ro nêşiyê çê. Ule ma sımıt kerd sodır. Teber ra vengê bılboro ama, elê sodırı şikiya. Xoci de kitabê de milçuku estebi. Kitab de resmê milçuku têdine estebi. Bınê resmu de namê latinki de nustey bi. Mı kitabê milçuku guret, kuto milçuku dime. A roce mı milçiki naskerdi.

Nıka pısingi, kutiki mırê biyê qısawete.

Handê dewi kerdı thal, i kutiki u pısingi se bi?

TI KE HEWN DERA

virara na suka girse de
tı ke hewn dera
ez şıru nusnenu
aqlê mı fikirê mide tı
vêsanıa to têsanıa to
derdê tuyê bêdermani

suke hewn dera
tı hewn dera nıka
bêderd u bêqısawete
caê de mide qırpê mı beno sipê
ray cêrine korpi rıjinê
welato ke ma tede ameyme dina
dismeni dorme gureto nıka
roz hurêndia ho vurneno
şie deru ser ra çinga verozu dana
hete dinao de tari beno ve roştı nıka

tı hewn dera
suke hewn dera
derdê miletê zazay
vêsanenia to têsanenia to
derdê teyr u tırı
asmên de ozone çhêr bia
hewa beno nêwes vanê
pêro benê ve barê na vilê mı

1992

NAME MA CAE DE NÊYENO VATENE

kitavu de
radon u televzonu de
wele serro
tayr u tırı
vas u bırrı serro
resmi virastê
her het ra vato, hesno

her
na hero ke mordem nıseno ro cı
qılancıke
na qılancıka ke cı ser ra nêurzena ra
kermu, moru, mırcıku u xozu ser ro
resmi, filmi virastê
çı wenê çı simenê, koti vındenê
zafê çı zafê qesey nusne
name ho, asl u astare ho vajino

urku, alamanu, aravu,
hermênu, kurdu u miletunê binu ra
xêlê çı kerdo kitavu, radonu, televzonu
name asıqu, tarixê asıqu amo vatene
mara qedir her çı ser ro vajino
jü gale ma zazau nêbeno caê de
name ma, tarixê mara nêvajino

sare teveri ra sa vajimê
„tajiya mı ke xayneni nêkerdene,
awreşi lêê mı nêastene“
honde ke ma toz est ve rêça ho
asle ho nesle ho inkar kerd
danü ra uwe çına marê

1995

HEQIE MERQARİJİ

Erzingan Ra Taê Kuretey

Tornê Eliê Xınısiji Memed

Hetê Erzingani de Areyizê çar dewu (Adabule, Piskidax, Pitarız, Kellarız) Yıtıqatê Kırmanciye ca verdo, biyê Tırki(sunni/musulman). Hama i yê verêni hona zonê ma qesey kenê. Na meselawa ke cêr yêna ra zon Areyizanê ni dewu ser vajia. Areyizê ma ni qesu mecêrê xo ser.

Rozê jü mordem sono jü dewe, malimê a dewe de karê xo beno, malimê a dewe ki Areyiz beno. No mordem ke peyser yeno dewa xo, cirani cira pers kenê, vanê:

- Malimê a dewe Kırmancı ya ki Tırko?

Vano:

- Ba, bao ne Kırmancı, ne ki Tırko, Areyizo, Areyiz!

Rozê hera de Ap Kheki bena vindi. Ap Khek hata Vizan* sono, Vizan de jü Tırki ra hera xo pers keno, vano:

- Dastan beg, boz eşek, boz resen bu cade de gelsin gitsin?

Tırki ki vano:

- Koca caddedir, gelsin, gitsin!

Sonê apê mırê çêneke wazênê. Vekilê piê çêneke Ap Khek** beno, vekilê piê mi ki mursidê ma beno.

Piê çêneke Ap Kheki ra vano: "Qolindê çêneke çar sey (400) kağıtê, jü ki çar (4) haletîê."

Mislet ke yeno pêser, Ap Khek qolindê çêneke be hire (3) haletu vano, haleta jüyê xo vira keno. A ki astorê bena.

Mursid ke tenê kuno ra Ap Kheki, piê çêneke nia dano ke astore nina ra Ap Kheki viri, vano: "Mursid hurêndia hode vinde, to kon peya!"

o tawu astore yena ra Ap Kheki viri...

Jü Kırmancê mao budalaê Wayırê xo sono jü dewa Tırku, wazeno ke uza meyman bo. Tırki ki cira vanê: "Ma tora çiê wazeme, to ke na wastena ma arde hurendi, to keme meyman." Kırmanc qevul keno. Tırki vanê: "Tu ke Des u Dı İmamı ra xevêr dana, to keme meyman." Kırmanc vano: "Tew, mı ki va, sima mırê çı wazênê!"

Kırmanc dewanê Tırku ra des u dı tenu moreno, imamanê ni dewu ra wes xevêr dano. Se ke xevêr dano, Tırki vanê: "Bıra, xêgê nine ke nianenê, kam çı zano, baqilê nine senenê!..."

Merdena Mı Dima

*Merdena mı dima ke
Na qewğa mende
Keşi ke ravêr nêberde
Bizanê ke ez u waxt
Rêyna miron*

*Merdena mı dima
Beno ke jü na qewğa ravêr
bero
Bizane ke ez u waxt
Hewno xori deru*

*Merdena mı dima
Beno ke kes mı perskero
Vazê siyo veyvê welati
Vazê siyo qewğa welati*

*Merdena mı dima
Beno ke jü biberbo
Cira vazerê Hesên nêmerdo
Nao lewê ma dero*

*Merdena mı dima
Xevere alvazu derê
Dirê Waru mı ser erzê
U waxt ez teyna niyo*

*Merdena mı dima
Beno ke sima Ware derê
U waxt Tija Sodiri vejîya
Desmala Sure sima dest dera
U waxt ez ki lewê sima deru.*

H. Dilber

* Vizan hetê Mama Xatunê de namê jü dewo.

** Ap Khek Mazra Aliê Qemerî de niştene ro. Taê ki vanê: „Mozra Khekê Şemî“-(Ap Khek). Hetê Mama Xatunê dera.

Domana rê Şanikê

(ya ki tai ilmdara rê vînike)

X. Çelker

Verê coy kokima domana rê şaniki vatêne. Ewro no kar êndi kokima dest ra amo guretene. Raşt a heqî kokima ki no kar caverdo. Çike roştberanê Tırka u Khurmanca no kar gureto xo ser. Ê şanikanê henêna vanê ke, domani nêwazenê ke şanikanê verêna êndi kokima ra goş dênê. Şanikanê nê roştbera de fantaziyê henêni estê ke, gegane devo çarçım bile pê xapino. Nika ez ki ita de jü şanike, çıxa ke mı viri de menda nusnen ke, wa domanê ma ki pê bızanê kam se vano, kam çiko?

Beno nêbeno, vaxtê veri de, verê çêberi de, nêzan vırana cinauri ya ki heride devê de nekes, pi u khalikanê xo Moğola ra ki bêkês Alpaslanê beno. Rocê xebere cêno ke Anadolîye zaf caê de khana, pirê isanana. İsanê ke tede biyena xo ser raştê, têde pêrodaiş ra duri jumini de haştê. Alpaslan nae seke pêhesino, 1071 de Malazgirt ser erzino. Dano piro kişeno, her ca keno pirê goni, na goni cırê bena bingê boni.

Emegê mîleti wenê, goniya ina şimenê, cıra dewleti pêda benê. Nişenê astora dîgela ser şonê, cihad vanê, talan kenê. Şar şono aşme ser ra cêreno pêyser êno, nê dewleta Osmani ancax heyana sedsera 19ine anê. Werhasıl kunê halê de henên ke her vatena devanê pila ra hêya vanê, pize kenê pır, pêmanenê:

New saati, new roci, ya ki new aşmî ra tepiya, rind araze niyo, cırê lacê de pore zerd, cıne kewe, name ra Kemal biyo. Kemal hêni ke wairê fam u dubara biyo, qılancike hêyan ke çimê xo kerdê ya, pendir fekê lûye de diyo. Dubara Kemali hona têyniya na niya, mîleto elawî pêxapitene rê ez bektaşîyo va. Bi bilbil kewt be rae, vake; Tırka ra zobin mîleti ki estê Anadolîye de taê. Ma bême jü lejê serbestiye dame, têdine rê têdüştiye ame.

Ebe na qêyde sanite pê dewleta Tırka, mîletê bini pêyder pêy ya qır kerdî, ya ki kerdî surgînê suka. Ne Khurmanc qebulkêrd, ne Cerkez, ne Gürcu, ne Abaza, ne Laz, ne Ermeni ne ki Kırmanc-Zaza. Waşt ke têde biheliyê bîbê ze Tırka uza.

Seveta ma u Khurmanca rê va Tırkê koi, pîrodê meverdê çımanê xo yakêrê, dest ra bîcê rê hêyan be tasa doi. Mîletê ma ke xover da, ê, nine ser ra perranê xo yakerime, wairên bîkêrime va. Eke vana na wairên senên biye, tora vaci, na İsay çarmîge de bile nêdiye. A roca, na roca mîleti pêxapîyê biyê bindest, kamiya jûmini qebulnêkenê piya rae ra nêşonê, coka nêbenê serbest.

Vanê astore ke lêwê astore de mende ya xuye ra ya ki muye ra cêna, Taine xuye ra, taine muye ra, taine ki hem xuye hem ki muye ra gureta, Nika Tırk ki ma xo sera saykenê, Khurmanc ki, çhepa de niyamede ê xora made kaykenê çepki. Niyade Apê Khurmanca vecino kemera ser ra fotraf anceno, u vana Mîsto Koro Çanakale de aseno.

Kami de niya dana vano eza mordemê ilmi, Têde zura kenê ebe namê bilimi. Verde Tırka va Anadolîye têde Tırka, zonê bini fekê, zono xas Tırkiyo. Khurmancki u Zazaki Tırkiyo biyağkiyo, ebe qesanê Erevki u Farski xerepiyo.

Ewro ki üstê ra ilimdarê Khurrmanci,
vanê ilim ki, medeniyet ki zon ki,
mara pêda bi her çi têde
Serê na dina de adir ma di,
teker ra erebani ma keş kerde,
kitabî ewl ma nusna a mezra mawa cêri Botan de.
Hem vanê, hem ebe xo pê inam nêkenê,
qılancikê serê na dina têde ebe dine hunê.

Nika ez ki qılancika ra destur vazena, tai ki ebe mî bihuyê.
Vana ne Khurrmanc esto, ne Tirk, têde mara pêda biyê.

Zono khan ki zonê mawo, kulturo khan ki,
qayt be „Rönesans“ bile rêyna sanso ebe zazaki
Şimarê dî-hirê emsala bîdine ebe qêydê Cemşidê
Khurrmancî:

Miletê ma Kırmanç-Zaza zaf mîletê de medenî biyo.
Waxtê veri de hem hetê zoni ra, hem hetê kulturi ra,
hem ki hetê tekniki ra zaf ravêr şîyo.
Hona ke Avurpa u Amerika de namê tekniki bile
niyamêne zanitene,

made televizyon u antên biyo.

Nika şîma vanê ke no kotî ra veciya?

Şîmara vaci: Na qesa zonê mara pêda biya.

Seke va, verê coy teknik made zaf ravêr biyo.

Hama waxto ke dina ser-bîn biya,

têyna Nux pêxamberî xo xelesno ra,

ê bîni têde werte ra dariyê we,

o medeniyet u teknik ki biyo vîndî, şîyo.

Nika tai vanê; zûro de niyanên?

Kam vano çî vaco, ez ki zana!

Vînderê! Qılancikî hebêna bihuyê, vana.

Hama rêyna berime televizyon u antênê serê bona.

Têl hasîn u paxîr ra virazîno, ebe dê veng u resm beno vîla.

Vi, vînitene ra êno. zîyon ki zon u zanitene ra.

Mordemî ke çiyê guret qamera têlî ra ruşneno,

eke no çî amê mordem hem ê vîneno,

hemi ki museno

ebe na qêyde ê zano.

Nika ruşnayêna nê çî rê çîyo ke ê anceno lazîmo.

Anteno ke çê de anitene ra êno,

çîyo ke ruşîno ê onceno.

Hetê tekniki u zoni ra hal niyanêno.

Owo ke hem zûra keno hem ki nae inam nêkeno

Roce êna ke her çiyê xora beno

Seke mîlet nêvano her de lona bînê ina no.

Zobin ki hetê zoni ra ez nêwazen endî çiyê de bîn vacî,

çike çîxake cîrê wairên nêkeno ki

Api be xo jû nûstê xode vati bî

„zonê mawo en khan Zazakiyo“.

Xora hetê dîn ra ki ebe xo vanê ma verde

„Zerdüşt“ bime;

eke Zedüşt biyê elaviyen ra cêriyê ra biyê mîsîlman.

Oca ra ki aseno ke qal u bela ra nat mara biyo vîla esl u iman.

Bêrime wairêniya Hardê Dewrêşî ser.

Waxto verên ser ra vînitene ki vacim nêkena,

çike Anadolîye ser ra vînetene besa,

a têyna bile na mesela araze kena.

Ma têyna wairê Hardê Dewrêşî nime, ma wairê Anadolîyeime.

Mordemo bom bile zano ke made Pir ki esto Ana ki.

Pir u Anaê ma daim wertê talibanê xode cêrê,

kam ke raştê cî biyo, vato hetê ma ser bêrê.

Pir u Ana cêrê ebe hewliye.

Ana werdo biya thawliye.

Coka cîra vato Anadolîye.

Cao ke Ana u Pirê ma tede biyê,

hir u bereket kewto cî, zaf rew zediyê.

Coka Ana marê hêkeli viraziyê,

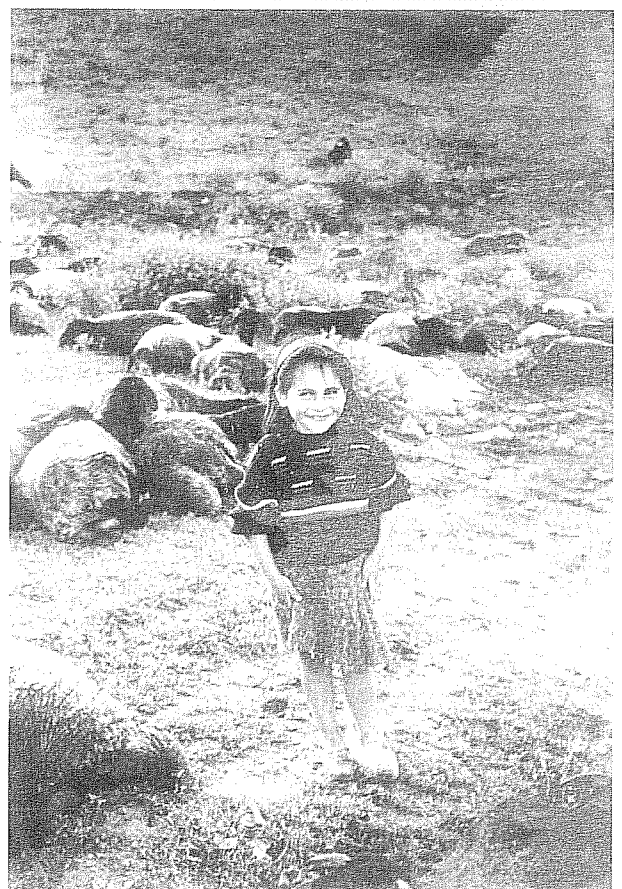
haê pêro Anqara de wedardiyê.

hem ki ebe namê Ana name biyê.

Ez vacine beso endî handaê

Çike zanitena mî hona qasê Çemşidî, Faikî,
Lerzan u Xemgînî niya

Şivan, Malmisanîj, M.Cem u H. Işıkî ra xêlê
„geriya“!

SEY QAJI SERO REPORTAJ - II

Daimi Cengiz

Daimi: Sima qımetê na thomırî nêzonenê. Na thomır rozê hen werte de şikino sono.

Yımam: Nêşıknenê.

Daimi: Ez na kêman u thomırunê khanu konu top.

Yımam: Yê memleket de estê.

Daimi: Mı hire teney kerdi top. Van vind nêvê. Zomonê ra dime muze bena ra. Yê her keşi name nusnenê, binde nanê ro ke, yê kamıji mordemio (sayırío), filan tarix de vırajio, name kenê, müze de seveknenê. Maxset milet ke ame şer kerd, bızono ke no saz yê kamıji keşio, kamıji welatio, kamıji waxt ra mendo.

Yımam: Tavi, tavi...

Daimi: Ez şune, mı dı-hire thomırî pêda kerdi, mıderê. Nıka waxtê hoke ame, muzik müzesi beno ra. Yanê na çı, thomırê khani, qavalê u kêmanê virenê ke estê, sazê virenê ke estê, wızka seveknenê.

Yımam: Nêzonenê, anlamıs nêkenê. Yê taxtiku sekenê.¹

(Werte diya ve cı)

Daimi: Zonaena mıra gore na tezveyi 60 serra to dest derê.

Yımam: 60 serra mı dest derê. Vıstowrê mı Estemoł ra ame, ardi.

Daimi: Tezvê destê Sey Qaji thawa simade ninê diaenê?

Yımam: Nê. Dı citeyi tezvê ho bi, dayi piri; sera ke şı Haqiya ho.

Daimi: Pirê sima kam vi, pirê sima?

Yımam: Pirê ma jü namê ho Seyid vi, jü ki Şukri vi.

Daimi: Koti ra vi?

Yımam: Pirê ma Mılu ra vi.

Daimi: Mılu?

Yımam: Mılu ra vi. Cêr Şıxıke de vi. Mazgerd de, hetê Mazgerd de. Hama pirê ma derın vi. Vengê ho ki henen vi ke, u hen zonena ke, sarvato, lesa yısoni ro sono. Waxto ke weng kerdênê tever, kêlê bervi mordemi rê amenê.

Daimi: Ey zonê ma zonênê ya ki Kırdaşki zonênê, pirê sima?

Yımam: Ey zonê ma vatenê, Kırdaşki ki vatenê, Tırkki ki vatenê, deyişi vatenê.

(Werte diya ve cı)

Daimi: Hereketê 38 de thawa kes sımara surgın şı?

Yımam: Mı viri de nêmendo. 38 de 4 teney mara şı.²

Daimi: Heseno Seydız kışıya 38 de?

Yımam: Ya. Wo 3ve biraê mıra kışay.

Daimi: Bezık de qırkerdi, Gema Bezıkı de?

Yımam: Berdi, Bezık de qırkerdi.

Daimi: Meftê dinu ardi?

Yımam: Ardi, ardi... Yê bê emır qırkerdi. Emır ce vışıay vi. Yıxbarci bi.

Daimi: Peki, wo muhitte keso wendoğ, yılmkar, tahsilkar wertê sima de thawa amenê diaene?

Yımam: Nê.

¹Çıxa ke niya vano, mı ke cıra thomırê Sey Qaji wast, vake: „Nê, ey nêdame, wo jiargewo!“

²Lewe de tornê ho bi. Ey vake: „Biri Heseno Seydız, biraê khalikê mı (biraê na mordemekı), Lazê Hesênê Seydiji, jü ki zovına jü.

Daimi: Bertal Efendi?

Yımam: Xormecıkız voi.

Daimi: Berta Efendi Xormecıkız vi. Yinu ra keşi thawa wendi vi (şi vi mektev)?

Yımam: Nê nê, nêmendi.³ Çê Sileman Ağay ra estê. Tornê ho estê. toirê Sileman Ağay hona 30-40 teney estê. Terefê çê Sileman Ağay ra. Bertal Efendi, Hemedi ra, Weli ra, Wuşêni ra kes nêmendo. Jü tornê Sileman Ağay estê.

Daimi: Tawa keşi mektev de wendivi dinu ra?

Yımam: Wendivi. Wendivi. Ça nêwendi vi! Bertal Efendi qa yajiyo qande vi. Merik afkat vi yahu! Merik hen vi ke, to hora nêdiye. Wilay, lewe de sermaenê, nu nêwerdenê. Hen mordem vi. Gêves mordemi nêvi. Çıxaşi ki arê ma çine vi, hama mordem gere ke vijdan ra vazo. 12 Aşirê Dêsimi vi. merik jê Afkati vi. Dare de ke niştene ro, tı sas biyenê dormê deyi de.

Daimi: Wertê sima u dine de çi bi?

Yımam: A Gemike sero kotime tê. Qirê Qemike sero. Çita şiae ma nê verê çimunê hora. Ma, ma çi zona ke memleketi niya benê. Nê mordemê ma merdenê, nê ma bar kerdenê. Rew ra amenê ginenê pıro, nika lort vi.⁴

Daimi: Sima thawa jümini ra mordemi kıştı?

Yımam: Niê, mordemi nêkışiayi. domonunê ma keşi ra mordemi nêkışti. Mordemi kıstene çineviyê. Horê zovi yıftireyi soynenê ro cı. Keşi rê heqeret nêkerdenê.

Daimi: Gerê Bava Qaji kerdi vi?

Yımam: Yıftura soyna vi cı. Waxto ke berdo yıfada, vanê, hakim motê ci biyo, vato: "No mordem leê fode biraê ho nas nêkeno, mordem çitur gêrê neyi bıkeru, biaro hepis kero?"

Daimi: Vato, se kerdo ey (Sey Qaji)?

Yımam: Yıfturey soynê ve cı. Yanê atağeni kerda, yanê mal berdo, nêzu se kerdo... Se kena yahu, wo khovik tiro ke. Mordem ke kot tê, heştay yıftire ro jümini keno.

(Werte diya ve cı)

Daimi: Hewa de ewke esta: "Dıl dıl dıl kêmera qori."

Yımam: Cınike ser vata (Sey Qaji).

Daimi: Sey Qaji ke vengia Haqi dênê, tawa kotenê adır?

Yımam: Nêê, nêê. Adır nêkotenê. Adır çiko? Horê sarê ho sanenê ra, vengia Haqi dênê.

Daimi: Sarê ho sanenê ra ya ki...

Yımam: Ma, ne olacax, vengia Haqi dênê.

Daimi: Jü caê hode hora niştênê ro thomur cınitenê ya ki hora hen firdolayı amenê şiyenê?

Yımam: Hurendia hode vengia Haqi dênê. Nêlewiyenê, cem giredenê. Qorxiyê Haqi bi. Mordem bitu, milet pêro toliv, muhib vi. Cem giredenê dewede, pêro amenê dorme. Her kes dare de vınitenê.

Daimi: Thawa kes sama şiyenê, nêşiyenê?

Yımam: Şiyenê, sama şiyenê.

Daimi: Bava Qaji ke vengi dênê Haqi, sama şiyenê?

Silo Qız

³Gosê ho gıranê, geganê çewt hesneno. Pêe coyî qese keno areze.

⁴Estemoli rê vanê.

Yımam: Şiyenê, awo ke zoneno şiyenê.

Daimi: Gere ke perda sama piro de ke, şerê. Sey Qaji thawa sama zonenê, nêzonenê?

Yımam: Nê, nêê. Nêzonenê. Horê vengia Haqi dênê. Eve zonê ma vengia Haqi dênê.

(Werte diya ve cı)

Daimi: Wo qeydê de ewkî esto: "Ya dîlo, ya dîlo Çıla marê ronê / ya Çıla Xızırı / Mara mekuyê duri / Zeke Mêrav de vejînê xortanê Khureşî vb..." Thawa na qeyde jiaru (Perda Dewres Silemania)?⁵

Yımam: Nêzonu. Taê wuydirmey vi. Hen fiştê vê are, vere vere vatê.

Daimi: Peki jû qeyde ki nia vajino: "Kêmerê Duzgîni ve cıcıkî / Cıra petrenê ra çifte Gul u Mirçıkî / ..."

Yımam: ... (Cav nêdano, qefeliyo)

Daimi: Zamaê Sey Qaji thawa binê çîğî mendî vi? Vanê, Sey Qaji sero hire roj u hire sewi thomur cınito, vato.

Yımam: Niyê, Niyê. Çiyo hene çineviyo. Nêzonu. Yê Kudu-mudu viyê. Rew viyo. Hona apê mîra (Sey Qaji ra) avê viyo. Apê mî nê Thomur gureto şîyo çîğî ser, nê ki Çîğî sero vato. Niyê, niyê. Yê hire Khuresu viyê, Kudu viyê, yinu vato.

Daimi: Amê binê çîğî de mendê, thomur gureto, şîyo sero hire roj u hire sewi vato. Wo veng de do piro, vetê (binê çîğî ra). A roze Heyderê Ali Doştî vake, Sey Qaji viyo (Sey Qaji veto).

Yımam: Nê, nê. Dême ke herhalde gëletîyo. Yîni ??? sair viyo, yîni ??? vato, dêyrê vato, hen vato (Sey Qaji rê kerdo mal).

Yımam: Namê tuyo xêr?

Daimi: Daimiyo. Qeydê de ewkî esto, vano: "Xozato, Xozato, Qoç Xozato / Dewr dewrê Tanjimato / Bawo çîkê Haqi ve çê tora niso / Qatîra qîre biroş / Made nê xerzîğî, nê afkato".

Yımam: Nêzon bîra. Wo çîyo hene nêzonenu. Mîra mevaze. Sarê mî dezeno. Wo çîyo hene ez nêzonu. Yê qurkurukune henenu ez nêzonenu. Mordemo ke kot 100 sere, hurdi hurdi yê ewkunê henenu nêzoneno. To cenca, zerê to vêseno, cena fetelnena. Kotî ra to gurete, gurete.

Yımam: Ma to vake, ez son Alamanya. Hona nazara, thara fetelîna. Kotî şerê Almanya!⁶

Daimi: Son. Bantê de mî bî, bantî (sero vînitênê)...

Yımam: Sona, to zonena, bana ait değîl.

Not: Ware de "Roportaja-I" de, pelga 18ine, qısımê diine de dî çeku kemi vejîyê. Bant de vano: "Aşîrî baqîl vî. Ne qeder ke, horê xîrava Haqi ame, Tırkî kotî ra cî qırkerdî." Zovî ki vano: "Vîrene kî Bamasurîze vîye" (Cîniya Sey Qajî rê vano).

(Peyniya ho esta)

⁵Perda Dewres Silemania, formê sama dera; zovî morê de nusnenu.

⁶1989 de raa vîrene mî tey reportajî kerdî vî. Wo sîre de qalê Alamanya kerdî vî. Qalê aê keno. Na reportajê yê raa diyîna. Yê raa vîrenê hona kaset dera.

Tek u Teyna

I

Dewrêşi amenê
Bavay amenê
Cîrê kerdênê
Xizmet u azete
Dês ra darde kerde bi
Bêveng u bêvaz

Yine dest kerdênê puro
o nalênê
No thamîr jû dara teke ra veto
A dare coru riyê birri nêdiyo
Dara tek u teyna biya
Coka eke da ve têle re naleno
Çond serri werte ra vêrdi ra
Hey wax, hey wax !
Vengê yê thamîrî yeno gosunê mî de
Dür ra, düri
Xorî, xori
Zor areze beno
Ez gos dan
O naleno

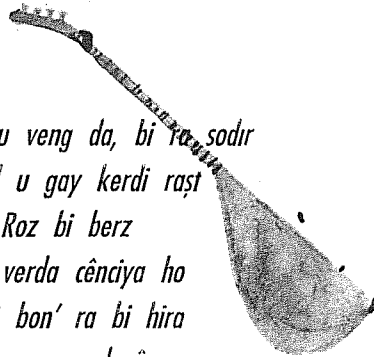
II

A dare wertê kou de biye
Tek u teyna
Bê ma u bê pi biye
Çaê hên teyna bervay vi
Qe roza de rinde nêdiye

Dür ra, düri niadênê
Kes ara nêasênê
Çimey koti vi a bervênê
Pepugê wuza ra vêrdi ra
Sewda da nalais ame
Ho dima nia da
Peyser cêra ra
Şi nişt ve lîzge ra
Cîra pers kerd
Çaê berverna
Cûav nêgureî ara
Pepug damis nêbi
Vengê ho verda ra
Derdo, pepo, kheko
Ezi k' merdu kou ra jê to

III

Diku veng da, bi ra sodr
Mal u gay kerdî raşt
Roz bi berz
Ta verda cênciya ho
Peê bon' ra bi hira
Zarancu wendenê
Miraki perrênê ra
Mêşî feteliênê çegu ra
Ho sere qayt kerd
Cêrde biênê hira
Va ke hona khaliye niama
Reê bifeteli na kou ra
Axe onte we, nala
Dina bê faydiye

Pê se kena dina maliye
Keşî rê nêbiya
Wustîna Silemaniye

Derdê ho bi têra
Kou ser bi hira
Gos da ke vengê nalaişî yeno
Horê a gureî şî
Phoştî sanê a
Binê dare de nişt ro
Darê amê ra zon
Hey qulê Haqî
Mî ca meverde tek u teyna
Ez se ken gilê na kou ra

Ey nêre ho doş berde
Nê ro qarşiyê hunerkar de
Kilamey kerdî turo
Hire têlî onti ser
Ho dust ra kerde darde

Derd pîrr vi hora o
Dest kerd ve puro
Aê ki ard ra ho viri
ğeriviya ho
Ey ke va a ki nalê
Eve rozu, eve serru
Hona vengê cematê
dine yeno dür ra düri
gosunê mîde.

XÊRÎ

Zonê Zazaki de Xetê Nostene*

Dr. Zîlfi Selcan

Manê kîlmeke:

alm.	almanki	Q	qeyde ('kaide, kural')
arav.	aravki	trk.	tırki
fars.	farski	V	vokal, vengın, ('sesli harf')
IPA	International Phonetic Alphabet	VB	vokalo bari
K	konzonant ('sessiz harf')	VQ	vokalo qolınd
m.	ma(kek) ('feminin')	W9	Ware 9
n.	nêr ('maskulin')	X	xeta
nd.	niade (sêr ke, biewni)	yb.	yiê bini
nd. cêr	niade cêr	zaz.	zazaki
nd. cor	niade cor	zcêr.	zazakiê cêri
nd. l.	niade lista	zcor.	zazakiê cori
nr. ns.	numra nostey	zđ.	zêde ('Plural', 'çoğul')
nr. p.	numra pelge	[]	nostisê fonetiki zeê dero
p.	pelge	ø	sufikso sıfır

I. Taê qesê veri

Serûnê peênu de zonê zazaki sero xelê kar bi; hata nêzdiyê 30 kîtavi eve zazaki vezîay. Mecmuê ke waxto peên de vezînê naê: *Ware* u *Tîja Soduri* u *Kormışkan*. Zazaki hata nîka eve *zu qeyde* nênoşîya. Zonê zazaki hata nîka hetê girameri ra, bine ra analiz nêbiyo; cokaos noskari hona qeyde u qanunê zazaki bine ra nêzonênê. Heto bin ra ki, zê her zonunê binu zazaki de ferqê mîntîqa esto. Na durîm ra gore nostene de ki xelê ferqî estê. Tavi ke nostu de zof ki xeleîtiye kuna cî.

Redaksiyonê *Warey* mî ra wast ke, nostê ke vezîyê, hetê *xeleîtiya nostîşî* ra reê analiz kerîne. Mî nostisê *Warey*, yê morê 9. (newine), qapaxê veri ra ve hata pelga 27. (vistuhotine) tek ve tek wendi. Mî 8 nostey çîntî we (nd. cor), tey niada (şêrkerd, ewniya); ni, nostê 6 noskarunê. Na materyal hetê temsilkerdena îstatistiki ra, mî ra gore hona seniko, hama oncia ki meselu (problem) vezeno meyda. Hora wastena mî u redaksiyonê *Warey* ki awa ke, reê bêli kerime, ala nostu de senê xetey benê. Nî ke bêli bi, rasteni u xeleîtenia nînu sero qesey beno. Uza ra tepiya nostoxu ke reyîna nost, hem dayîna rast, hem ki dayîna zelal, dayîna wes nosenê.

1. Alfabe (ortografi)

Redaksiyonê *Warey* alfabê C. M. Jacobsoni gureto, *eve xeleîtiye* vurno, ho rê heni kerdo temel. Mî seminerunê zonê zazaki de her waxt vake ke, taê herfê ke olvoz C. M. Jacobson tavisîye keno (nd. Ware, p. peêne), meselunê (problemunê) nostîşî hal nêkenê, dayî zêde meselu pêda kenê. Coka ez ve ho nîne xeleî vînen.

* No nuste de nustoğê ma Z. Selcani hetê rastnustene ra xelê minaki (misali) day bi. Ma tengiya cay ra minakê ke jê jûvîni bi, ine ra tenê dardi we. *Redaksiyon*

Zilfi Selcan

C. M. Jacobson

[x]	ḡ	ḡezal, aḡa, xêḡ	[ɣ]	ḡ	ḡezal, ḡelet, xêḡ
[ʒ]	ḡ	ḡil, taḡiye	[ʒ]	j	jil, tajiye
[tsʰ]	ç	çem, çım	[ts]	çh	çhem, çhım
[pʰ]	p	ponc	[p]	ph	phonc
[tʰ]	t	tomır	[t]	th	thomır
[kʰ]	k	koçıke	[k]	kh	khoçıke
[r:]	ı	bır	[r]	rr	bırr

Prensipo de muhim nao: *Zu fonem ve zu herfe binoşıyo.*

Nostisê [x] y:

1. Ez nostisê zazaki de [x] y ça eve ḡ nê, eve x minasiv vinen? Çıke x ve ḡ y ra, hetê fonolozi u biçimi ra zuvini ra nêzdiyê: *xal, ḡezal, xêḡ, aḡa*. Hama x ve ḡ ra heni niyê.
2. Ez seweta [ʒ] y ça j nê, ḡ minasiv vinen? Çıke zazaki de [z] ve [ʒ] ra, hem mıntıqa ve mıntıqa de, hem ki vatis de vurinê. Taê misali:

Z. Selcan	Ware	Z. Selcan	Ware
zêdeyin		halo oblik	
zu bize	zu bize	laz	laz
dı bızi	dı bıji	laži rê	laji rê
zu laz	zu laz	xoz	xoz
dı laži	dı laji	xozi ra	xoji ra

3. Nostisê [r:] y: [r:] ke eve dı herfu, yanê eve rr binoşıyo, minasiv niyo. Coka ez van eve 'diakritik' ('yardımcı işaret'), yanê eve r binoşıyo.
4. Nostisê [pʰ, tʰ, kʰ, tsʰ] y: Na fonemu de 'Aspiration' ('Behauchung') çino; ni vengi 'Ejektiv' ê. Cokao ke Warey na 'Ejektiv' i ve 'Aspirata' ra xetkiye ra kerdê têwerte ra. 'Aspirat' i eve nostisê fonetiki (IPA) naê: [pʰ, tʰ, kʰ, tsʰ, tʃʰ]

Aspirati
nostisê
fonetiki

nostisê fonemu

Ejektivi
nostisê

fonetiki nostisê fonemu

[pʰ]	p	par, pere	[pʰ]	p' / p	p'on (p'an) / pon (pan)
[tʰ]	t	tu, tede	[tʰ]	t' / t	t'om (t'am) / t'om (t'am)
[kʰ]	k	kar, key	[kʰ]	k' / k	k'an / kan
[tsʰ]	çVQ-	çay	[tsʰ]	ç' / ç	ç'ılm / ç'ılm
[tʃʰ]	çVB-	çê, çü	[tʃʰ]	ç' / ç	ç'inık / çinık

Redaksiyonê Warey *eyektivi* ve *aspiratu* ra kerdê têwerte ra. :

			Eyektivi		
xelet; Ware, nd. l. alfabey			fast		
[p]	ph	phonc	[p']	p' / p	p'onc / ponc
[t]	th	thomır	[t']	t' / t	t'omır / tomır
[k]	kh	khoçıke	[k']	k' / k	k'oçıke / koçıke
[ts]	çh	çhem	[ts']	ç' / ç	ç'em / çem
[tʃ]	çh	çêr	[tʃ']	ç' / ç	ç'êr / çêr

Îta ra oseno ke: *phonc* nê, *ponc* / *p'onc* minasıvo; *thomır* nê, *tomır* / *t'omır* minasıvo; *khoçıkê* nê, *koçıke* / *k'oçıke* minasıva; *çhem* nê, *çem* / *ç'em*; *çher* nê, *çêr* / *ç'êr* dayına minasıvo.

1.1 Fonolozi

- Q 1** Vokali dıma ke [i] ame, eve y noşino; nd. X 1: *ga* > *gay*, *bıra* > *biray*, *do* > *doy* ... filan.
- Q 2** Fonemê ke gegane vazinê, gegane ki darinê we ('alternatif'), zê qeseykerdene (telâfuz) noşinê; nd. l., X 2; na fonemê alternatifi *e-* ve *-r-* raê: (*e*)*ve*, *de*(*r-*)
ez ve to ra : *ez*, *eve arave son*; *eve kardi birneno*
kılt mı de niyo : *kılt mı dero*; *tede çino* : *tedero*
- Q 3** *cVB-* zazakiyê cori de eve [dz-] wanino, *cVB-* ki eve [dʒ-]. Gereke eve qeydê telafuzê zazaki bîwaniyo. Eve telafuzê tırki ke wend, xelet noşino; nd. l., X 3:
yî bî ciya / *cia*; *ey xelê cianda*; *cüamerd u cüanike*
- Q 4** *e* nê, *ê*; nd. l., X 4. 24 qesu de *ê* xeletiye ra eve *e* noşıyo:
 zcor. *Dêrsım* : trk. *Dersim*; *Dêrsımız* : trk. *Dersimli* : alm. *Dersimer*
hire nê, *hirê*; *tæ* nê, *taê*
- Q 5** *ê* nê, *e*: *herê* nê, *herey*; *nejdide* nê, *nêjdi* de.
- Q 6** Zonê zazaki de *h*, ne wertê vokalu de (*-h-*), ne ki peyniye de (*-h*) çino. Yanê *-VhV-* u *-h* çino. Cokao ke, qesê ke zonunê bêaxkiu ('yabancı') de eve *-h-*, *-h* vazinê, zazaki de *bê-h* qesey benê; nd. l, X 6:
 zaz. *-ø(-)* : trk. *-h(-)* : krd. *-h(-)* : arav. *-h(-)* : fars. *-h(-)*
 zaz. *ret* : trk. *rahat* : krd. *rehet* : fars. *râhat* : arav. *râha*
 zaz. *guna* : trk. *günah* : krd. *guneh* : fars. *gonâh* گناه : arav. --

zazaki	farski	tırki	aravki	
<i>cail, cayil</i>	câhel	cahil	câhil	جاهل
<i>ceneme</i>	cahannam	cehennem	cehennem	جهنم
<i>qar</i>	ğahr	kahr	qahr	قهر
<i>mala</i>	mahalle	mahalle	maḥalla	محلة
<i>mekeme</i>	mahkame	mahkeme	maḥkeme	محكمة
<i>mekum</i>	mahkūm	mahkūm	el-maḥkūm	المحكوم
<i>Momud</i>	Mahmūd	Mahmut	Maḥmūd	محمود
<i>morım</i>	mahrūm	mahrum	maḥrūm	محرورم

<i>maf kerdene</i>	mahv kardan	mahv etmek	--	--
<i>macur</i>	muhācer	muhaccir	el-muhaccir	المهاجر
<i>moř</i>	mohr	mühür	(el-hatmu)	--
<i>mıstaq</i>	mostahaġġ	müstahak	mustahak	مستحق
<i>řet</i>	rāhat	rahat	rāḥa	راحة
<i>řamani</i>	rahmānī	rahmani	rahmani	--
<i>řameti</i>	rahmati	rahmetli	raḥme	رحمة
<i>tomete</i>	tohmat	töhmaet	tuhme	تهمة

Q 7 Qesê ke halê genitifi derê, eve *-i-a* qedinê, nominatif de ki eve *-i* qedinê. Taê qesu de *-i* yo ke peyniya qesey dero, xeletiye ra nênoşino. Na *-i* pêt nê, sist ('vurgusuz') vazino; cokao ke noskari nostis de ponêginenê; nd. l.: *poşt nê, poştî; çitur nê, çituri*

Koti ra bêli beno ke, *poşt* xeletu, *poştî* rasto? Vatiso rast u xelet halê *genitifi* de ('-nim hali') bêli beno: *pošta mı nê, poştia mı* vazino; *rošta mı nê, roştia mı; tašta mı nê, taştia mı*.

Q 8 Zazakiyê cori de *ş-* y dîma dayima vokalê bari yenê; nd. l. *şa* eve telafuzê tırki rasto, hama qeydê telafuzê zazaki rê ters kuno. Çike rastê ho nao: *şia* : trk. *siyah* < fars. *sîyâh*. İta de oseno ke, *ş* y dîma vokalo bari *-i* yeno. Coka: *şefîl nê, şêfil; ez şune nê, ez şîune* (< *şıyaene*).

Q 9 Ferqê *r* u *ř* y çitur bêli beno? Kam ke na mesela de bêqeraro, eve ho pêt qesey kero, ho ve ho rînd gos do. Tavi noskar gereke zonê ho rînd bîzono; nd. l., X 9; *r* ve *rr/ř* ra xelet noşinê:

torn nê, toşn; pur nê, puç; zere nê, zeşe; pır nê, pış serro nê, sero; serr nê, ser

Q 10 Namê mordemunê ke zonunê binu de eve *Hu-*, *Ru-*, *Yu-* sifte kenê, zazaki de vurinê, benê *U-*:

Uşên, Usên : trk. Hüseyin < arav. Hüseini; *Ūris* : trk. Rus < Rus; *Usiv* : trk. Yusuf < arav. Yusuf

wue nê, uwe; çike awe, uwe; yanê vereniya qesey de a-, u- esto.

Q 11 Zazaki de *çıqa(şı)* vazino; nd. X 7: *ğ* ve *x* ra kuno têwerte.

Q 12 Qesê ke zovîna zonu de eve *i-* sifte kenê, zazaki de ki henî qesey benê: *ison/isan* : trk. *insan; idar, idara* : trk. *idare*. nd. l., X 8: *Yımam nê, İmam* : trk. *İmam* < arav. *al-İmām; yîlum nê, ilum* : trk. *ilim* < arav. *ilm* علم

1.2 Herfe minasiv niya

Q 13 Zu foneme ve dî herfu nostene, qe minasiv niya. Hama telafuz ke zof icav keno, mordem şikino ke, eve diakritik ('yardımcı işaret') bînosu. Coka *ph, kh, th, rr, çh* nê, ya *p', k', t', r', ç'*, ya ki *p, k, t, ř, ç* dayîna minasivo. Çike işaretê <'> u <'> y herfi niyê, *diakritikiê*.

Mı ra gore *p, k, t, ř, ç* minasiv oseno; yanê bê-diakritiku ke bînoşîyo ki, wendene zê vatena tayine wendis zor nêkeno. Eve *h* u *diakritiku* nostis u wendis beno zor.

Q 14 Herfê zonunê binu nê, herfê ke fonolizîyê zazaki rê dayîna minasivê, gereke yi bîcêriyê. nd. X 14, *rr, ġ*. Yiê ke mîsê nostisê kirdaski seweta [r:] y *ř* nê, *rr* wazenê. Yiê ke mîsê nostisê tırki, seweta [ʀ] y *ř* nê, *ğ* wazenê. Mı ra gore *rr* u *ğ* nê, *ř* u *ş* dayîna minasivo.

1.3 Nostiso zêde / derg

Nostiso zêde çituri bêli beno? Fonemê ('vengê') ke telafuz de çînê, hama noşinê, yi *zêderê*. Mordem ke caê de bêqerar maneno, ho ve ho pêt, eve vengo berz qesey kero, rînd gos do. Fonemê ke *tam* ('net', 'deutlich hörbar') telafuz benê, zelal hesninê, yi gereke bînoşîyê. Fonemê ke pêt nêhesninê ('nicht deutlich hörbar'), yi saynêbenê, gereke nênoşîyê.

Na nostiso zêde *-w-*, *-y-*, xeletiye ra wertê dî vokalu de noşino (11 tipi); nd. l., X 15, 16:

-V₁ -w-V₂ -: -V₁ -w-o/u--V₁ -y-V₂ -: -V₁ -w-a/(e, ê, i, u)Analizê -V₁ -w/y-V₂ - y ra na qeydê xeleتيye vezîno:**Q 15** Vokalo diyin (V₂) ke -o-, ya ki -u- yo, u waxt xeleتيye ra werte de -w- noşîno (4 tipi, nd. l.):

-awo-, -ewo-, -êwu-, -owo- nê, -ao-, -eo-, -êu-, -oo-.

Q 16 Vokalo diyin (V₂) ke -a-, -e-, -ê-, -u- yo, u waxt xeleتيye ra werte de -y- noşîno (7 tipi, nd. l.):

-aye-, -ayê-, -ayi-, -eyê-, -iya-, -iyu-, -oyê- nê, -ae-, -aê-, -ai-, -eê-, -ia-, -iu-, -oê-

Mordemi ke rînd gos na ro telafuzê zazaki ser, bêli beno ke, na -w- u -y- tam pêt qesey nêbenê. Seminarê zonê zazaki de, mî na misali gosedaru rê tek ve tek qesey kerdî. Hem zazakiê cêri de (Şiverege), hem ki zazakiê cori de (Dêrsım, Erzinga, Şêvaz, Varto ...) têdine telafuz kerd, gos da. Gosedari ve ho ki hesarê cı bi ke, raşti ke nostisê -w- u -y- y zêdero; yanê telafuz de çîno, coka gereke nênoşîyo. Eke niya bo, u waxt nostis u wendisê zoni beno ret. Seweta misalu nd.l. Peyniya lista de (1.3) seweta 'be y nd.cor, Q 2.

1.4 Nostiso kêr / nêmezê

Nostiso kemî çituri bêli beno? Fonemê ke qesey kerdene de (telafuz de) *zela*l vazînê, tam hesnînê, gereke bînoşîyê. Eke nênoşîyê, u waxt nostiso kemî saybeno. Na durîm wertê vokalonê -ai-, -ei-, -ia-, -ie- de yeno meyda; nd. l.

Q 17 Wertê -ai-, -ia-, -ie-, -ei- de ke -y- ('Verbindungselement', 'kaynaştırma sesi') çîne bo ki, oncia rast qesey beno; hama werte de ke eve -y- bînoşîyo, dayîna minasîvo: *wa(y)ir, le(y)ir, şî(y)e, mi(y)e, me(y)it, se(y)id*.

2. İmla

2.1 Piya-ciya nostene

Lista cêri ra oseno ke, nostê ke analiz biyê, saê ke têdine de (2. ra ve 8.) xeleتيya piya u ciya nostîşî bena. Nostena raste gereke eve na qeydu bibo:

Q 18 Zamir ve fiili ra ciya noşînê. nd. l., satira verêne.

Q 19 Dî fiilê ke têdîmarê, ciya noşînê. nd. satira 2.: *Ey kitav da ardene; A postalu dana ardene*.

Q 20 Fiilê *biyaene* 'sein', 'olmak' deklinasyon de ('fiil çekimi de) dayîma ciya noşîno; çike fiilo de baxseo.

Xelê cau de fiilo virên ve fiilê *bi/vi* (< *biyaene*) ra xeleتيye ra piya noşîyê; *bi/vi* zu 'Hilfsverb' ('yardımcı fiil') o; nd. l.: *Mî u di vi. A ame vi. Lazek hona nêbi vi ...* filan.

Q 21 *ki* zazaki de dayîma ciya noşîno nd. l.: *yaki nê, ya ki; U ki bêro. U ya meste, ya ki bêro yeno.*

Q 22 *ke* dayîma ciya noşîno. nd. l.

Q 23 Zazakiyê cêri de preverbê *zê ra-, ro-, we-, pê-* ... filan, waxto ravêrdae de ('Vergangenheit', 'geçmiş zaman') dayîma fill ra ciya noşîno. nd. l.: *Ey çêver kerd ra. Mî çüal na ro. Ey sana we, ae sana pê.*

Q 24 *ve* dayîma ciya noşîno.: *ez ve to ra; u şî ve çê; mî kitav da ve ci.*

Q 25 Sufiksê ('Endung', 'takı') kopula (trk. -*dir, -dır*) dayîma piya noşînê: *nêwes > ez nêwes-u(ne). u wes-o.*

Q 26 *bê* (alm. *un-, ohne*, trk. -*siz*) piya noşîno: *non > bênon, sole > bêsole ...* filan.

Q 27 *bî-* deklinasyonê fiilu de zu sufiksê emîrî u konyunktîfîo; eve fill ra piya noşîno, nd. l.: *bî-de mî, bî-vîne, bî-wane; Ez ke bî-dine, sebeno? A ke bêro, sekena?*

Q 28 Namê şîaxîsu dayîma eve herfa gîrşe sîfte keno; namê zu mordemi ke diyê. ciya noşînê: nd. l.:

Sa Heyder (< *Şah Haydar*), *Sa Uşên* (< *Şah Hüseyin*); *Ala Vêrdi* (< *Allah Verdi*), *Ali Hese*

3. Morfolozi

- Q 29 Dı namey ('Substantiv') eve *be/ve ... ra* zuvini ra girê dinê: *lazeke ve çêneke ra, Ali ve Heseni ra*. Coka lista cêri de, X 29 de verva na qeydey noşîyo.
- Q 30 Zu qese ke zazaki de esto, hurendia dey de qesê zonê bêaxki guretene minasiv niyo; nd. 1., satıra 3.: *heyân kirdaşkiyo; zazazaki hata*.
- Q 31 Strukturê mastarê (1) fiilunê zazaki niyaro: 'Präterital-Stamm'-*en-e*; *werd-en-e, berd-en-e, kerd-en-e, ra-kerd-en-e, axme kerd-en-e*.
- Q 32 Zazaki de izafe ('isim tamlaması') eve na formil virazîno:

n.	<i>ê</i>	<i>i</i>	<i>dest n., lazek n. > dest-ê lazek-i</i>
m.	name ₁ - <i>a</i> name ₂ -	<i>e</i>	<i>xêxe m., pakiye m. > xêx-a paki-y-e</i>
zd.	<i>ê</i>	<i>u(n)</i>	<i>mal u ga zd., çêy zd. > mal u ga-ê çê-u(n)</i>

- Q 33 Zazaki de çîyo ke bêli niyo ('belirsiz', 'unbestimmt'), eve sufiksê *-ê* y virazîno: *koçike > koçik-ê, lazek > lazek-ê, çêneke > çênêk-ê*
- Q 34 Waxto ravêrdao ke hona nêqedîyo ('unvollendete Vergangenheit') zazaki de eve sufiksê *-êne* vazîno. 2 xetey verva na qeydeiyê; nd. 1.: *to vat-ene nê, to vat-êne; kerd-ene nê, kerd-êne*
- Q 35 sufiksê waxtê nikaeni *-en-* o. Zazaki de waxto nikaê ('Präsens', 'şimdiki zaman') eve na formil virazîno: 'penc'-*en-*'sufiksê şiaxişî' (*u*) *vez-en-o, (a) vor-en-a, (yi) wan-en-ê*
- Q 36 Sufiksê *-ên* i: *dar > dar-ên, koçika darêne; zeîn > zeîn-ên, îştane zeînéno; osin > osin-ên*
- Q 38 Namî nêr (n.) halê obliki de ('nicht-nominativ') sufiksê *-i* y cêno: *esker n. > esker-i dest ra, tomîr n. > tomîr-i rê, Memed > Memed-i rê*.
- Q 39 Fiilunê intransitivu de ('geçişsiz') subyekt ('özne') sufiksê *nêbeno*: *lazeke n. > lazek nêbeno/sono/yeno, çêneke m. > çêneke yena/sona/bena*
- Q 40 İzafê sıfatî ('sıfat tamlaması') zazaki de eve na formil virazîno:

halo nominatif

n.	<i>o</i>	<i>o</i>	<i>mordem n., rînd > mordem-o rînd-o</i>
m.	name - <i>a</i> , sıfat-	<i>e</i>	<i>cinike m., semt > cinik-a semt-e</i>
zd.	<i>ê</i>	<i>i</i>	<i>mordemi zd., hewl > mordem-ê hewl-i</i>

halo oblik

n.	<i>ê</i>	<i>i</i>	<i>mordem-ê rînd-i</i>
m.	name - <i>a</i> sıfat-	<i>e</i>	<i>cinik-a semt-e</i>
zd.	<i>un-ê</i>	<i>u(n)</i>	<i>mordem-un-ê hewl-u</i>

misalê bini: nom. (M1) *kıtav-o newe-o* (wend.)obl. (Ez) *kıtav-ê newe-y* (wanen.)Cümlê X 40 de *zonê de bini* (obyekt, 'nesne') halo oblik dero.

- Q 41 Fiilunê tranzitivu de ('geçişli'), waxto ravêrdaê de zubyekt ('özne') dayima halo oblik dero. Namî nêr (n.) ke kot halo oblik, dayima sufiksê *-i* cêno:

Hesen n. > Hesen-i vake. lazek n. > lazek-i vake.

- Q 42 Zazaki de sufiksê qızkerdişî *-ık, -ek* o:

<i>zel > zel-ık</i>	<i>laz > laz-ek</i>
<i>koz > koz-ık</i>	<i>çêna > çên-ek-e</i>
<i>aste > ast-ık</i>	<i>rînd > rînd-ek</i>
<i>poste > post-ık</i>	<i>sur-i > sur-ek-i</i>
<i>kurî > kur-ık</i>	<i>moîre > moî-ek-e</i>
<i>Bav > Bav-ık</i>	<i>oson > oson-ek</i>
<i>ciniye > cin-ık-e</i>	<i>kemere > kemer-ek-e</i>
<i>k'al > k'al-ık</i>	

- Q 43 -*in* (trk. *-li*, *-lu*, alm. *-ig*) zu sufiksê de sîfatiyo: *sol-e* > *sol-in*, *wel-e* > *wel-in*, *hewes* > *hewes-in*.
- Q 44 Sufiksê nêbiyaene ('Negation', 'olumsuzluk') *nê- o*. *Taê cau de ni-* vazîno. Hama zonê zazaki de leto zêde eve *nê-* vazîno. Nae ra gore nostena *nê-* y dayîna minasîva; nd. X 44.
- Q 45 -*eni* (trk. *-lik*, *-lık*, alm. *-heit*) zazaki zu sufiksê de nameyio: *bura* > *bura-eni*, *rînd* > *rînd-eni*.
- Q 46 Sufiksê asli/koke u yê caê amaene/ronîstene ('Herkunftsart') -*iz o*. Taê caunê zazakiê cori de -*ic* [-idz] o; zazakiê cêri de ki -*ic* [-idz], -*iz* [-iz] vazîno.

<i>Al</i>	>	<i>Al-iz</i>	<i>Dêrsim</i>	>	<i>Dêrsim-iz</i>
<i>Lol</i>	>	<i>Lol-iz</i>	<i>Erzingan</i>	>	<i>Erzingan-iz</i>
<i>Demen</i>	>	<i>Demen-iz</i>	<i>Varto</i>	>	<i>Varto-y-iz</i>
<i>Kurês</i>	>	<i>Kurês-iz</i>	<i>Şivereg-e</i>	>	<i>Şivereg-iz</i>
<i>Demen</i>	>	<i>Demen-iz-e</i>	<i>Varto</i>	>	<i>Varto-y-iz-e</i>
<i>Al</i>	>	<i>Al-iz-e</i>	<i>Dêrsim</i>	>	<i>Dêrsim-iz-e</i>

- Q 47 -*ki* zazaki de hem sufiksê namê zoniyo, hem ki yê zu sîfatiyo:

Namê zonu: *Kîrmanc* > *Kîrmanc-ki*, *Zaza* > *Zaza-ki*, *Kurdas* > *Kurdas-ki*,
Alman > *Alman-ki*, *Arav* > *Arav-ki*, *Fars* > *Fars-ki*

sîfat: *k'ofk'an-ki*; *Ey k'ofk'an-ki kemere este*.

- Q 47a Zonê zazaki de dî konzonanti têdîma ninê. Hama tırki u farski u aravki de na ('Verdoppelung') esto.
- Q 47b Qesê ke aravki de eve dî konzonantunê, tırki de oncia heni manenê, hama zazaki de beno tek konzonant: zaz. -K- : trk.-KK- : fars.-KK- < arav. -KK-

X 47 verva na qeydeya. *Türk* > *Tırkki* nê, *Tırki* fâsto;

çike zonê zazaki de Q 47a ra gore -KK- > -K-; yanê *Tırkki* > *Tırki*.

zazaki -K-	tırki -KK-	farski -KK-	aravki -KK-	KK
<i>Avas, Abas</i>	Abbas	Abbas	Abbas	bb
<i>tucar (tecir) (,tecir)</i>	tüccar	tâcer	tâcir	cc
<i>mudet</i>	müddet	moddat	--	dd
<i>dukan</i>	dükkân	dokkân	dukkân	kk
<i>mala</i>	mahalle	mahalle	mahalla	ll
<i>malum</i>	mu'allim	mo'allem, âmûzkâr	mu'allim	ll
<i>mle</i>	molla	mollâ	--	ll
<i>cenet</i>	cennet	cennet, bihişt	cennet	nn
<i>ceneme</i>	cehennem	cahannam	cahannam	nn
<i>zıqım</i>	zıkkım	zağğum	(semm)	qq
<i>ceře</i>	cerrah	carrâh	carrâh	rr
<i>qewete</i>	kuvvet	ğuvvet	quvve	vv

- Q 48 *ra* zu 'Postpositiono' o; namo ke verê *ra* y dero, dayîma halê oblikuşi dero. *ra* eve na formîl vazîno.:

n.	i	<i>lazeq-ø</i> > <i>lazeq-i ra</i>
m. name -	e	<i>cınık-e</i> > <i>cınık-e ra</i>
zd.	u(n)	<i>lazeq-i</i> > <i>lazeq-u ra</i>

- Q 49 'Postposition' ê lokatîfî de o: *lazeq-i de*, *çêneke de*, *çê de*, *dest de*, *most de* ... fîlan.

- Q 50 Fiilunê tranzitivu de waxto ravêrdaê de, wertê obyektî ('nesne') u fiili de 'Kongruenz' ('uyum') esto; sufiksê obyektî u fiili seweta n., m., zd. wertaxê:

n.	ø	Mı her-	ø	berd-	ø
m.	e	her-	e		e
zd.	i		i		i

nd. X 50: *hedire* m., *hedira ma* m. > *hedir-a ma ard-e*.

- Q 51** Emir ve dileg u serti ('Konjunktiv', 'dilek kipi') ra eve *bi-* vazinê. Emir de: *bi-wane*, *bi-wanê*. Dileg u sert de (wastis) de: *Ez ke bi-wanine*, ...; *U ke bi-wano*, ...
- Q 52** Name ve sıfat ra eve *-e-* zuvini ra gire dinê: *poş, derg* > *poş-e-derg*; *çım, kor* > *çım-e-kor*, *savş, teng* > *savş-e-teng*.
- Q 53** Nagasiyonê dilegi u serti taê cau de eve *nê-*, taê caunê binu de (Xozat, Vacuxê, Varto, yb.) ki eve *me-* vazino.. Hama emir de, her ca de eve *me-* wertaxo. nd. (X) 53. Coka mı 53. xeta say nêkerd, zeřê parantezi de ard ra çımu ver ke, bizoniyo.
- Q 54** Negasiyon ('olumsuzluk') ve *nê-* vazino.; nd. X 54.
- Q 55** Fiilê *vatene/vatişı* waxto ravêrdaê de eve *vake* u *va(t)* vazino.; nostiso *va ke nê*, *vake* rasto. nd. X 55.

vake *Mordemeki mı ra niya vake. Cinike mı ra vake 'şew bê'.*

Ey mı ra vake ke, mı nêhesno. Domonu vake ke 'ma ve ho nêdi'.

va(t) *Ey se vat-o? Ey u qese-ø nê-vat-o. Dêke sonde tořmunê ho rê sanık-e vat-a.*

Pi vızêri domonunê ho rê lawık-i vat-ê.

Mı key heni/(u qese) va? Mı se vat-o?

- Q 56** Zonê zazaki de zamirê şiaxisê 3.n. (hirêyine, nêr) nominatif de *u* yo. Taê cau de eve *o* ki vazino. Nostisê na zamiru eve *wo*, *wu* xeletu; nd. X 56.
- Q 57** Zuy ra zêde namey zd. eve *u* têdima giredine, u waxt sufiksê *-un* cênê; namo peê de *-n-* sufiks ra darino we. Dı varyantê *-un* i estê: *-on*, *-an*. nd. X 57.

Zonê Alman-un u İngiliz-un zuvini ra dıri niyo.

Zonê Fransı-un u İtalyan-un u İspanyol-u zuvini ra nêzdiyo.

4. Qesê newey

Qesê newê ke mı W 9 ra guretê lista cêri, eve qeydê giramerê zazaki niyê; coka xeletiyê. Çike zonê zazaki de dı namey dayima eve izafe ('isim tamlaması') zuvini ra gire dinê:

qese, ver > *qes-ê ver-i*; *qese, pey* > *qes-ê pey*.

Misalê ke lista derê (X 58), eve usilê tırki u almanki vıraziyê: *ver-name* : trk. *ön-ad* ... filan. Taê zonu de, mesela tırki u almanki u kırdasği de, dı namey ke ardi têlewe, u waxt zu nameo de *newe* pêda beno. Hama zazaki de eve u qeyde nê, eve *izafe* ('isim tamlaması') beno:

alm.vor, Wort > Vor-wort Frage, Zeichen > Frage-zeichen

trk.ön, söz > ön-söz soru, işaret > soru işareti

zaz.ver, qese > qes-ê ver-i pers, nisan > nisan-ê perş-i

Zovina zonu ra, eke eve qese ve qese ('wörtlich übersetzt') çarna ra zazaki, her waxt ero qeyde u usilê vatişı nino. Mesela almanki de *Vorname* vazino, zazaki de çituri vaziyo ke, hem bêro ro qeydê girameri, hem ki ero *usilê vatişı* (stilistik). Ma ke *Vor-name* qese ve qese çarna ra zazaki, beno **ver-name*. Niya minasıvo, ya ki minasıv niyo? Ma ke mordemê ra pers kerime, vazime **vernamê to çiko?* çituri beno, minasıv kuno, ya ki nê? U/a mordem/e fam keno/a, ya ki cırê tamase yeno? Gumano ke cı rê beno tamase. Dêmake nêbi. Eke heni, na raê ki niya vazime:

**Namê tuyê veri çiko?* 'Wie ist dein/ihr Vorname?'

ya ki **Namê veri çiko?*

Niya minasıv beno, nêbeno? Heya, sertê *qeydê girameri* yeno hurendi; hama hetê *usilê vatişı* ra minasıv nêbeno. Cokao ke tırki de na mesela eve *adı* 'Vorname' u *soyadı* 'Familien-name' hal kerda. Eve na tore zazaki de ki hal beno: *name* 'Vorname', *namê çêy* 'Familien-name'. Nika zuy/e ra perskerime: *Namê to çiko?* *Namê çê to çiko?* Gumano ke nika hem *sertê girameri*, hem ki *sertê usilê vatişı* amey hurendi.

Na misalu ra rind oseno ke, pêdakerdena *qesunê neweu* ('Neologismen') her waxt honde ret niya. Belkia taê qesu de *hurdi serti* yenê hurê, hama leto zêde ret niyo. Terminolojiyê newey gereke zu komisyonê zoni de, eve idara girameriye pêda bê. Par Îsveç de, mektevê tercümaneni de, seweta terminolojiyê zazaki zu seminerê bi; ma di-hirê rozi *qesunê neweu* sero gureayme. Uza ki bêli bi ke, pêdakerdena terminolojiyê newey, xelê emeg u zonzonayis wazeno.

5. Usil u torê vatişi (stilistik), nd. 1.

5.1 Vatiso nianê minasiv niyo, nd. 1.

5.2 Niya nêvazîno, nd. 1.

5.3 Pasif

Q 59 Zonê zazaki de pasif leto zêde eve usilê morfoloji vazîno; pasifê morfoloji eve na formil virazîno:

waxto nikaê'penc'-i-n-'sufiksê şiaxîşî' (kitav) wan-i-n-o
waxto ravêrdaê'penc'-i-ya-'sufiksê şiaxîşî' (kitav) wan-i-ya-o

	aktif	pasif
waxto nikaê (Präsens)	<i>we-n-o</i> <i>sim-en-o</i> <i>kis-en-o</i>	<i>wer-i-n-o</i> <i>sim-i-n-o</i> <i>kış-i-n-o</i>
waxto ravêrdaê (Präteritum)	<i>wer-d-ø</i> <i>sim-it-ø</i> <i>kis-t-ø</i>	<i>wer-i-ya-ø</i> <i>sim-i-ya-ø</i> <i>kış-i-ya-ø</i>

Taê nostox u qeseykerdoxi eve torê leksikoloji, yanê eve 'Hilfsverb' ('yardımcı fiil') pasif virazenê: *kışiya* nê, *ame kistene* vanê; *weriya* nê, *ame werdene* vanê; *simiya* nê, *ame simitene* vanê; ... filan.

Na vatis teşirê kirdaşkiyo. Çike kirdaşki de zê zazaki pasifê morfoloji çino, dariyo we. Coka, vatis u nostis ke eve qeydê zazaki, yanê pasif ve morfoloji ke bibo, hetê girameri ra dayina fâst u minasivo.

1. Alfabe (ortografi), nd. cor

1.1 Fonoloji

	xeta	xelet / minasiv nê	fâst / minasiv	nr. p.	nr. ns.
X 1					
	-ai	şüanu mal u gai kerdî têrra	şüanu mal u gay kerdî têra	W9 27	8
	-oi	çapa doi	çapa doy	W9 27	8
	-ei-	ame lêe meimani	ame leê meymani	W9 27	8
X 2					
	'be	reng 'be rengo	reng be rengo	W9 10	4
X 3					
	ca	ca	cia / ciya	W9 9	4
	ca-	Camerdi	Cüamerdi	W9 24	6
X 4					
	D.	Sarê Dersîmi	Sarê Dêrsîmi	W9 10	4
	e	seri verê kamci çêberi	sêri verê kamci çêberi	W9 24	6
	e	fotrafî ki mîdere	fotrafî ki mîderê	W9 15	5
	e	ser nekenu	sêr nêkenu	W9 24	6
	e	tae	taê	W9 27	8
	e	ceni	cêni	W9 27	8

	<i>e</i>	hire	hirê	W9 15 5
	<i>e</i>	Mı va serke aringe nê menda	Mı va sêr ke, aringe nê menda	W9 24 6
	<i>e</i>	Kures, Wayirê Kuresuno	Kurês, Wayirê Kurêsuno	W9 11 4
	<i>e</i>	Wayiri jedeyê	Wayiri jêdeê /zêdeê	W9 12 4
	<i>e</i>	peskire ve ivriq ra	pêskire ve ivriq ra	W9 27 8
	<i>e</i>	Ze	Zê	W9 24 6
X 5				
	<i>ê</i>	lêwê ninede	lewê nine de	W9 13 4
	<i>ê</i>	yêno	yeno	W9 5 2
	<i>êê</i>	ame lêe meimani	ame leê meymani	W9 27 8
	<i>êy</i>	herêy vejino	herey vejino	W9 5 2
X 6				
	<i>-h-</i>	Cahilê vazeno ra	Cailê/cayilê vazeno ra	W9 14 4
X 7				
	<i>-i</i>	Poşt ke cıdiyo ...	Poştî ke cı diyo ...	W9 5 2
	<i>-i</i>	poşt cıdayene	poştî cı daene	W9 5 2
	<i>-i</i>	Ware key, çutır vejino	Ware key, çituri vejino /vezino	W9 5 2
	<i>i</i>	şia gomike ho de	şiya gomikê ho de	W9 27 8
	<i>ı</i>	u het serr ke birra dergı	yi heti ser ke bi ra derg	W9 27 8
	<i>ı</i>	rozı vejino	roz vejino / vezino	W9 27 8
X 8				
	<i>şa-</i>	hewro şa	hewro şia	W9 24 6
	<i>şu-</i>	ez şune	ez şiune	W9 15 5
	<i>şa-</i>	xeleşai	xeleşiyay	W9 27 8
	<i>qe</i>	qe qe nê	qe ke nê	W9 11 4
X 9				
	<i>r</i>	torna Diyap Ağaya	toşna Diyap Ağaya /Ağaya	W9 24 6
	<i>r</i>	purê	purê	W9 24 6
	<i>r</i>	bena pır	bena pır	W9 24 6
	<i>rr</i>	serro vinderime	sero vinderime	W9 10 4
	<i>rr</i>	niseno mali serr	niseno (ro) mali ser	W9 11 4
	<i>rr</i>	mekanê çêi serro	mekanê çêy sero	W9 12 4
	<i>rr</i>	bêzerr	bêzeri	W9 27 8
X 10				
	<i>wu-</i>	Wuriske amo	Uris ke amo	W9 15 5
	<i>wu-</i>	wuede	uwede	W9 15 5
	<i>w</i>	Weriya Kuresiya	Weriya/Horiya Kurêsiya	W9 11 4
X 11				
	<i>x</i>	Çıxa ke	Çıqa ke	W9 11 4
	<i>v</i>	seveta kıfş (araze) kerdena ... zoni	seweta kıfş (araze) kerdena ... zoni	W9 6 3
X 12				
	<i>Yi-</i>	Yımam	İmam	W9 15 4
	<i>yi-</i>	hetê yılım ra	hetê ilimî ra	W9 15 5

1.2 Herfe minasiv niya

			nr.	nr.
xeta	xêlet / minasiv nê	fast / minasiv	p.	ns.

X 13

<i>Çh</i>	Dorme Ç hemide	Dormê ç'emide /çemide	W9	15	5
<i>Kh</i>	K hal-Heseni	K'al-Heseni /Kal Heseni	W9	25	7
<i>Kh</i>	Khan viyo	K'an viyo /Kan viyo	W9	15	5
<i>kh</i>	çayê k halikê mira	çaê k'alikê mira /... kalikê ...	W9	25	6
<i>kh</i>	pir u khal vê	pir u k'al vê / ... kal ...	W9	5	2
<i>kh</i>	Dewa K hela ra Qesê ... Ali	Dewa K'ela ra Qesê ... Ali	W9	3	1
<i>ph</i>	phaçkerdene	paçikerdene / p'açikerdene	W9	9	4
<i>th</i>	T huziko	T'uziko / Tuziko	W9	15	5
<i>th</i>	Wo thomir	O t'omir / tomir	W9	15	5
<i>th</i>	t hal	t'al / tal	W9	24	6
X 14					
<i>rr</i>	Kurr	K'ur / Kur	W9	9	4
<i>rr</i>	Îno serra	Îno seña	W9	24	6
<i>rr</i>	Serra bine	Seña bine	W9	25	6
<i>(g)</i>	ez raşti xêgo	ez raşti xêxo	W9	25	6

1.3 Nostiso zêde / derg

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
X 15				
-awo-	cawo de hewl	cao de hewl	W9	14 4
-awo-	hawo	hao	W9	10 4
-awo-	lawo şia	lao şia	W9	11 4
-awu-	gawu axure ra	gau axure ra	W9	13 4
-awu-	dî lingu serro pawu ra vindeno	dî lingu sero pau/pay ra vindeno	W9	11 4
-ewo-	sarê/hardê Dersimi serrewo	sarê/hardê Dêrsimi seroo	W9	11 4
-owo-	Owo, nowo	Oo, noo	W9	24 6
X 16				
-aye	Naye ser	Nae ser	W9	25 6
-aye-	dayera çî wazena	daera çî wazena	W9	13 4
-aye-	tayêna	taêna	W9	13 4
-aye-	aye fek ra	ae fek ra	W9	13 4
-aye-	vury ayena Programi	vuryaena programi / proxrami	W9	6 3
-aye-	aker dayeo	akerdaeo	W9	24 6
-ayê-	Handa yê waşa	Handaê weşa	W9	9 4
-ayê-	Diyap Ağa yê xo	Diyap Ağaê/Axaê xo	W9	25 6
-ayê-	Budela yê Dewe	Budelaê Dewe	W9	3 1
-ayi-	amayime	amaime / amayme	W9	24 6
-eyê-	Wayiri jedyê	Wayiri jêdeê	W9	12 4
-iya-	Roşt iya çîla Zerduşti	Roştia ...	W9	9 4
-iya-	Morê beleki veci yay	Morê beleki veciay	W9	14 4
-iya-	Elewi yeniya D.icu, kult.ê Elewi yeni	Elewienia D.icu, kult.ê Elewieni	W9	11 4
-iya-	hurendi ya nişanu	hurendia nişanu	W9	7 3
-oyê-	metro yê	metroê	W9	24 6

'be	ewliay 'be	ewliay be	W9	13	4
1.4	Nostiso kêr / nêmezet				
(xeta)	(xelet / minasiv nê)	fast / minasiv		nr.	nr.
				p.	ns.
X 17					
-ai-	wair	wayir	W9	24	6
-ie-	šie zerre	šie/šiyê zeře	W9	27	8
-ie-	rie ho	riê/riyê ho	W9	27	8
-ey-	Meytê rametiye	Meyitê rametiye	W9	24	6
2.	İmla				
2.1	Piya-ciya nostene				
				nr.	nr.
xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv		p.	ns.
X 18	piya				
--	gencê ma oncenê	gencê ma oncenê	W9	12	4
X 19					
--	naskerdenedime	naskerdene dime	W9	10	4
X 20					
-bi	İno '38' dibi.	İno 38 di bi.	W9	24	6
-bi	mırd nebiybi	mırd nêbi bi	W9	25	6
novi	Mordemo ke fetelno ... novi	Mordemo ke fetelno ... no vi	W9	15	5
-devi	90 sere devi	90 seře de vi	W9	15	5
-debi	Thomır dewudebi	T'omır dewu de bi	W9	15	5
X 21					
-ki	... yaki ...	..., ya ki ...	W9	5	2
-ki	Miki	Mı ki	W9	15	5
-ki	Dersimicu rêki	Dêrsimicu rê ki	W9	10	4
X 22					
-ke	handêke	hande ke	W9	25	6
X 23					
-ra	u het serr ke birra dergı	yi heti ser ke bi ra derg	W9	27	8
X 24					
-ve	qutiya tutını dêve avdılkerim'i	qutiya tutını dê ve Avdıl Kerimi	W9	27	8
X 20-27	ciya				
ne	Uşêno derdêzof ne	Uşêno derdêzofne	W9	25	7
o	merde o	merdeo	W9	9	4
bê	bê qîmet maneno	bêqîmet maneno	W9	6	3
bi	bı de mı	bıde mı	W9	27	8
X 28	zovina				
s	amık save	amık Save	W9	27	8
w-	Hazetê ke ma ... pêwırazeme	Hazetê ke ma pê ... vırazeme	W9	5	2

3. Morfolozi

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
	<i>ra ... 'be</i> M.unê Xıravunu <i>ra 'be</i> Neweşiye <i>ra</i> sevekn.M.unê Xıravınun <i>u</i> Nêweşiye <i>ra</i> sevekn.		W9 10	4
X 29	<i>'be ...</i> Malê Çêi <i>'be</i> Qismetê Çêi	Malê Çêy <i>be</i> Qismetê Çêy <i>ra</i>	W9 10	4
	<i>'be ... ra</i> misayiveni <i>'be</i> cem <i>u</i> cematı ki	misayiveni <i>be</i> cem <i>u</i> cemat <i>ra</i> ki	W9 10	4
X 30	-- Vereşan <i>ra</i> heyân şewe lete	Vereşan <i>ra</i> hata şewelete	W9 6	3
X 31	-a- ağmekerdaene	ağmekerdene	W9 5	2
X 32	-ø qeseykerdena zonzanoğ	qeseykerdena zonzanoğî	W9 6	3
	-ê Sedef Xatune xêgê pakiye biye.	Sedef Xatune xêxa/xêga pakiye biye.	W9 24	6
X 33	-e koçike uwe	koçikê uwe	W9 27	8
	-e hore cığare pişte	horê cığarê pişte têra	W9 27	8
	-e Wertera helme vêrdê <i>ra</i>	Wertera helmê vêrd <i>ra</i>	W9 27	8
	-e zonzanoğ M. Sandonatoe	zonzanoğê M. Sandonatoe	W9 6	3
X 34	-ene Miki cınitene	Mı ki cınitêne	W9 15	5
	-enê nas nekerdenê	nas nêkerdêne	W9 11	4
	-enê Odude dardekerdenê	Odu de dardekerdêne	W9 15	5
	-enê qırvani kerdênê	qırvani kerdêne	W9 13	4
	-enê miazi potenê	niazi/miazi potêne	W9 13	4
	-ênê Şiyênê koti	Şiyêne koti	W9 15	5
X 35	-ên- aqılê to sarê tora vezêno	aqılê to sarê tora vezeno	W9 25	7
	-ên- Vore zaf vorêna	Vorê zaf vorena	W9 25	7
X 36	-en qusiro pêyen	qusiro peên	W9 14	4
X 37	-ên Sar rê Herên ... kena?	Sari rê Hereni ... kena?	W9 3	1
X 38	-i esker dest <i>ra</i>	eskeri dest <i>ra</i>	W9 25	6
	-i thomır rê vano	t'omır/tomır rê vano	W9 15	5
	-i Kutiki avdılkerim'ra fiştdürr.	Kutiki Avdıl Kerimi <i>ra</i> fişti dürr.	W9 27	8
X 39	-i düalizmi ki nebeno	düalizm ki nêbeno	W9 12	4
X 40	-ê Heyderi <i>ra</i> Kıtavê de Newe	Heyderi <i>ra</i> (zu) Kıtavo de Newe	W9 3	1
	-i Jü ke jü zonê de bin qesey bikero,	Jü ke jü zonê de bini qesey bikero,	W9 6	3
	-o Warey <i>u</i> pêserokunê mao binu rê	Ware <i>u</i> pêserokunê maê binu rê	W9 5	2
X 41	-i avdılkerim vake:	Avdıl Kerimi vake:	W9 27	8
X 42	-ik Bavik ke	Baviki ke	W9 27	8
X 43	-in hewesin	hewesin	W9 25	6
	-un Milaketunê Xıravunu <i>ra</i>	Milaketunê Xıravın <i>ra</i>	W9 10	4

X 44	niya- zon ke ... niyame	zon ke ... nêame	W9 6 3
X 45	-yni Elewiyni de	Elewieni de	W9 10 4
X 46	-iz Areyiz	Areyiz	W9 2 0
X 47	-ki Tırkki de	Tırki de	W9 10 4
X 48	-ra Kutiki avdılkerim'ra fiştdürr.	Kutiki Avdıl Kerimi ra fişti düri.	W9 27 8
X 49	-te jü yitiqat	jü yitiqat de	W9 12 4
X 50	-ø hedira ma ard	hedıra/hedirê ma ard-e/ø.	W9 24 6
X 51	bi- mordem ... bivêno ki	mordem ... bivêno ki	W9 12 4
	bi- bivinê	bivinê	W9 24 6
	bi- amê mı bivinê	amê (ke) mı bivinê	W9 24 6
X 52	-ê- Uşêno derdêzof ne	Uşêno derdezofne	W9 25 7
(X) 53	(me-) ama xo vira mekerime	hama xo vira (me)/nê-kerime	W9 14 4
	(me-) Tı ... kêmi mekerê	Tı ... kêmi (me)/nê-kerê	W9 13 4
	(me-) Wayirê Çêi ke mebo	Wayirê Çêi ke nêbo / (mebo)	W9 12 4
X 54	ne- ma newazenime	ma nêwazenime	W9 11 4
	ne- xo nezaneno	xo nêzaneno	W9 12 4
	ne- Neweşiye ra	Nêweşiye ra	W9 10 4
	ne- 'bısmılay' nekerd	'bısmılay' nêkerd	W9 13 4
	ne- naca nenusneme	naca nênusneme / nênoseme	W9 13 4
	ne- nas nekerdenê	nas nêkerdêne	W9 11 4
X 55	va ke Amune Xivêra vêsaie, va ke: '...'	Amune Xivêra vêsaie, vake: '...'	W9 25 7
	va ke Xevere mirê amê, va ke: '...'	Xevere mirê amê, vake: '...'	W9 25 7
X 56	wo wo yitiqat	o yitiqat / u ...	W9 12 4
	wo Wo gezo ke	O gezo ke / u ...	W9 15 5
	wo woki cineno	o ki cineno / u ...	W9 15 5
	wo wora avê	o ra avê	W9 15 5
	wo- wo waxt	o waxt / u ...	W9 15 5
	wu- wuyo	uyo	W9 15 5
X 57	-o Bono u gomura kes tever nêbi.	Bonun u gomu ra kes tever nêbi.	W9 27 8

4. Qesê newey

xeta	xêlet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. nr.
			p. ns.

X 58	-- verhurendi	hurendia veri	W9 8 3
	-- vername	namê veri	W9 8 3

--	waxtqese	qesê waxti	W9	8	3
--	persnisan	nisanê perşi	W9	7	3
--	peyhurendi	hurendia pey	W9	8	3
--	çiturqese	?	W9	8	3
--	edat 'Partikel'	?	W9	8	3
--	giredais	?	W9	8	3
--	keshurendi	?	W9	8	3
--	komqesa (Buchstabieren).. ser vindet	herfu (Buchstaben) ... ser vindet.	W9	7	3
--	komqesa de (cümle de)	?	W9	7	3
--	makna hengnaena (Drucker) Warey	drukerê Warey	W9	5	2
--	mavênkerdoğ	?	W9	8	3
--	moregurê (statistigê)	statistikê	W9	6	3
--	nişanhurendi	?	W9	8	3
--	pêseroke	--	W9	1	0
--	peysernişanhurendi	?	W9	8	3
--	Teyestey	?	W9	3	1
--	xonişanhurendi	?	W9	8	3

5. Usûl u torê vatişî (stilistik)

5.1 Vatiso nianê minasiv niyo

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
--	So-Bê	Zazaki/Kırmancki	W9	8 3
--	Wendoğê hewli	Wendoxê delali	W9	5 2
--	Zon u Gramerê Zonê Ma Ser	Gramerê Zonê Ma Ser	W9	6 3

5.2 Niya nêvazîno

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
--	nisanbiyaena grameri	qesê grameri	W9	7 3
--	serro perru saneno ra	sero peŕu cêno ra	W9	12 4
--	Pêseramayîşê çarine ... ame hurendi	Cematê çarine bi	W9	6 3
--	xêlê zonê xora heskerdoğî	xêlê heskerdoğê zoni	W9	6 3
--	dêra ve destunê avdîlkerim'i	dê ra Avdîlkerimi dest	W9	27 8
--	no kerd amade , ard	no kerd hazır, ard	W9	27 8
--	u het serr ke birra dergî	yî hetî ser ke bî ra derg	W9	27 8
--	rew u waxt de vejîno	hem rew, hem ki waxt de vejîno	W9	5 2
--	Wayirê Çêi serro marenê	Wayirê Çêi sero saykenê	W9	14 4
--	hetê itîqatî ra sane kero	hetê itîqatî ra saê kero	W9	14 4
--	ebe komqesa cêrêne qesê xo kerd ra	niya vake / vake ke:	W9	6 3
--	Wela herre nîrmancu ra bo	Wel u heŕe be Kîrmancu ro bo	W9	24 6
<i>u</i>	pîlê jiaru, diaruno	pîlê jiar u diaruno	W9	11 4
<i>u</i>	jiaru, diaru ra resno pê	jiar u diaru ra resno pê	W9	11 4
<i>(yê)</i>	Her jiara D.i. ... jû Wayirê xo esto	Yê her jiare D.i. ... jû Wayirê xo esto	W9	11 4
<i>w</i>	Hazetê ke ma karê <i>W.y</i> pêwirazeme	Hazetê ke ma pê karê <i>W.y</i> ke(nî)me	W9	5 2
<i>(--)</i>	(çêneko sarîşîn)	(çênekê sarîşîni > *çêneko sarîşîn)	W9	25 7

5.3 Pasif

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
X 59				
--	zon ke ... niyame qeseykerdene	zon ke ... qesey nêbi	W9 6	3
--	gereke ni qeşi bêrê vatene	gereke ni qeşi vaziyê	W9 11	4
--	Çutir ke ... yêno vînitene	Çituri ke ... oseno	W9 5	2
--	nêno qeseykerdene	qesey nêbeno	W9 9	4
--	kamci zon zêde êno qeseykerdene	kamci zon zêde qesey beno	W9 6	3

6. Xetê nostişî

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
--	Çoka ke ...	Coka ke ...	W9 6	3
--	erziye re roca şemi	erziye ve roca şemi(e)	W9 6	3
--	eve usilê venga Heqî danê	eve usilê xo venga Heqî danê	W9 11	4
-iya-	zoveni ya fotrafî	zovina fotrafî	W9 15	5
-y-	vindbiyena hometa ma	vindbiya ena hometa ma	W9 5	2
a	serro darda kerdê	sero darde kerdê	W9 12	4
D.	Yitiqatê Dersimi	Yitiqatê Dêrsımı	W9 10	4
e	demdino	dêmdino	W9 24	6
e	Hefê	Hêfê	W9 24	6
e	sevkmeno	sevekmeno	W9 12	4
ê	têlêwe de	têlewe de	W9 11	4
ê	handêke	hande ke	W9 25	6
ê/e	êyre	eyrê	W9 5	2
f	kenê tefer	kenê tever	W9 13	4
i	Sey Rzayê xo	Sey Rızaê xo	W9 25	6
i	hewn de	hewn de	W9 27	8
i	Bine tever	Bine tever	W9 25	7
i	Wayır jü niyo	Wayır jü niyo	W9 12	4
i	Qılanciki	Qılanciki	W9 24	6
i	xirave bi	xirave bi	W9 15	5
i	ewliay 'be teberiki	ewliay be teberik	W9 13	4
i	Lingê raveri Wayırê Çê xo	Lingê raver Wayırê Çê xo	W9 14	4
i	nasivê xo	nasivê xo	W9 12	4
i	Nasivê Çêi	Nasivê Çêi	W9 10	4
i	3 teneyi	3 teney	W9 15	5
i	thomır teyi fetelnênê	t'omır tey fetelnêne	W9 15	5
i	hedira ma	hedira/hedirê ma	W9 24	6
i	nasibê çêi	nasibê çêi	W9 12	4
i	gomike hora bie teverr	gomikê hora biye tever	W9 27	8
i	virasto	virasto	W9 15	5
i	khalikê mira	k'alikê mira	W9 25	6
n	Virana yare de	Virara yare de	W9 9	4
r	tekneno sono	terkneno sono	W9 13	4
w-	çiyê wazê.	çiyê vazê.	W9 5	2
x	qatixê xo	qatixê/qatigê xo	W9 13	4

x	namê jü xezna kulturiyê	namê jü xezna/gezna kulturiyê	W9 12 4
ø	dür'yo	düriyo	W9 25 7

7. İmla almanki ra gore vatis u nostisê qesê Zaza'y

xeta	xelet / minasiv nê	fast / minasiv	nr. p.	nr. ns.
--	Zeitschrift der Dımili-Kırmanc-Zaza Sprache und Kultur	Zeitschrift für die Sprache und Kultur der Dımili-Kırmanc-Zaza	W9 1 0	
-en	Sprache der Zazaen	Sprache der Zaza	W9 3 1	
-isch	Zazaisch	Zaza-Sprache	W9 3 1	

Goşi re vatenê de khokimê Dêsimi sernê:

„Ma zaf zulım di. Ma tertelê 38i di. Hama ma xover da, pay ra mendime. Ma verba ni zulmi ki pay ra manenime, handê ke sima ma wair veciyê, ma
XO VİRA mekerê.“

(Na vatene Peseroke Dersim, amor 3, serre 1996, pelge 7ine ra amê be çarnaene.)

HERDE HAŞTIYE

Ahmet Kahraman

Çarnaog: U. Pulur

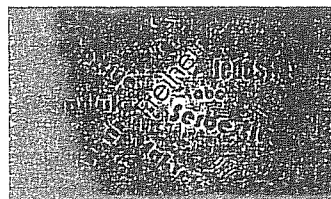

U. PULUR

Zazaki Kırmancı Dımlıki

ALFABE - ALPHABET - ELFABE

ELİFBA

KORAY YAYIN

HÊGAÊ QESU

Arêkerdoğ: Daimi CENGİZ

Sey Qaji Ra Qesê Serestene (Mani)¹

Vazo thomîrê mî vazo
Wo mîrê ewlado lazo
Ez zonenu thomîr cînitene saredezo
Wonca ki cînonu kam savana vazo. ²

*

Thomîrê mî Thomîrê cemê Heqiye
Çopol dano xîravînên u neqiye
Dest kon tîro nalêno, jiveno
Hata ke sewa Heqî ma sero şikiye.

*

Verê to yaro
Peê to Zîlfeqaro
To çî diyo çî hesno eyi vaze
Mordem guna horê dêndaro.

*

Ronişi, lingu radi
Jimelu tadi
Heqo, dawa tovo
Qatrê mî berdo Soê Simê Badi.

*

Gaê mî çharo
Na amo, wusario
Jede nîre de niamede
Wo vilê torê baro.

*

Ma 've xêr çêo
Samia ma genînimo cewo?
Tî jede erzele kena bavaê mî
Hona rewo.
Wuşen Ağa woda to xeylê berza
Camat u meymanu rê xerza
Vengê ufongê tora hard u asme lerza. ³
De vanê: Heq gere ko ra gore vore bîdero

Ala na rîndekênia ke na veyvike sero
Na qefçilo ke lewe dero. ⁴

*

Meherediye
Ana Yemose
Ala bê leê mîde ronise
Nika ke şime dewrê netê Tercani ameyme
Mangê danu to horê bere bîdose.

Gêwa Wuşênê Alê Beti Ra Tae Qesê Vîrenu

Textê ho bîrîzne
Bextê ho merîzne.

*

Nê keşî dest de girze ve
Nê ki keşî phoştî de derze ve:

*

Şiya camerdi şiya bonia
Şiya ewladi şiya şîvingiya.

*

Canê mordemi cenet wazeno
Hama guna nêverdana.

Silawete eve qewete yena we.

Ca: Estemol (Wo sire de amey vi Estemol,
dîma peyser şîye.)
Waxt: 1988

Heq adîrê Dewleta Tırki rê
Ye cencunê sari her roz ox oxo
Ye cêncunê ma her roz ax u waxo.

Barginiye ra cinika de bilane
Çimê: Mahmut Yılmaz, Hannover, 1993

¹ Çimê na qesunê ser estene jû niyê; her jû zovîna keso. Hama vanê ye sayîr Sey Qajiyê. Lawukû ra qeyir nejdîye 100 çekuye Sey Qaji mîde estê. Mî her çekuye caê ra da arê.

Vera Tiği de Minete

Hewa Mircani

Dêsim de (Kirmanciye de) sodir tiği ke safaqi ra este, yisonê ma verva tiği pê axrê ho guretenê, kosê çeveri de diweyi wendenê, dima dês keke kerdenê. Ez vaji na minetê nianêni 20 daqa guretenê. Na diwaa ke cer ama nustene ninu ra jüya.

Ya Mihemedê Homete²

Roşt u tania hora

Nur u cemalê hora morim meke

Ma vezê silamete

Meke motazê mixenete

Mixenete peniye de yisoni rê bena tomete

(Cerino ra, dês keke beno, hurdi deşti verva tiği benê ri ra.)

Ya Mihemedê Homete

Silamete tiya

Qiyamete ki tiya

Tora dot dina tariya.

(Cêrino ra, dês keke beno, hurdi deşti verva tiği benê ri ra.)

Ya Mihemedê Homete

Tı roşt u tani dera

Cırm u canı dera

Fam u yızani dera

Yılm u yırfani dera.

(Cêrino ra, dês keke beno, hurdi deşti verva tiği benê ri ra.)

Ya Mihemedê Homete

Avê cırm u canı de

Der u cirani de

Vergê yavani de
Dima hona maê neçaru de.

Çime: Gêwa Wusê Alê Beti. (1900 de ama dina; 84 seri de viye. wo sire de.)

Ca: Bonê Batu

Waxt: 1984

**

Mircano, Mircano, serê ho mız u dumano
Vanê: Pasaê newe ništo ro, Begê Khurru
Badırxano
Zalimi sewqet wurzno ra, Dêsim dest firqano
Soê no zalimê kafiri soê Mewranio.

Mircani persenê çi çeti gavano
Hetê Melatia u Erzingu ra wordi qilawo ra amo
Verê Çhemê Pertağ u Erzingu de mokimo,
tamo

Ewro çef u refê Tırkano
Vanê: Dêsim qesasu pêroyine dano
Ye ma dal u budağê ma çino
Bara marê Xızır eve comerd u ramo.

Bira Mercani persena cesutê wertê kowano
Des u di gedigunê Dêsim ra jüyo
Ewro ma sero xan u xapano
Yivrayım Ağa vano: Reê corê ho Gêduğê
Barasori de niadê
Domi Eli Boğaji ki qapano
Pêro de pêrodime, kês marê qolaê nêvano.

Çimê: Wuşen Ağao Herdisin (83 serri de bi)³

Ca: Dewa Pile

Caê qeyd: Xarpêt

Waxt: 1983

³Aliyê Avasê Gabani ra gore no qeyde avê Khuresunê hetê Qeroogłani ra jüy vato. Na mordemi di qeydeyi ki Alişer Elendi ra vatî. Tırki ki zonene; reyna nusnon

KOYO BERZ

NAMDARÊ
SÊWREGI

1

İremet Förlag

²Gegane ki Mihemed vurino, beno "Ya Bimbarek", ya ki "Ya Woli Mihemedi".

RAYVER SAYZAN U MESELA PENİSİLİNE

Dermanê Penisiline (Antibiyotik) sîfte Dêrsım de dosbiyo!?

HAWAR TORNÊCENÇI

Dezgê ju mîleti ke kewt binê bandıra sari, her çiyê i mîleti ki rew bo herêy bo wertêra darino we. Jê tarixê i mîleti, kultur u fendê i mîleti ki sari rê benê mal.

Mordem ke xorê wayir nêvêjiya, beno çelê uşira destê sari. Jê malê bêwayiri beno boka vergi.

Ewro tarix u kulturê ma ki sarê teveri dest de hencitaye. Ya hover nêdayêne ra, ya ki qedr u qiyet nêzonayêne ra xêyle gëzna şinat u kulturê mîletê ma biya vindi şiya. Hevê çiyê ke ser u binê hardi de hona mendo, o ki hao roz ve roz hetêra rijino, hetêra ki talan beno.

Mordem ke dormê xode niadano, vêneno ke, her qom wayirê tarix u kulturê xuyo. Eke welatunê sari de şêrkana, vênena ke sarê ni welatu her daym qedrê tarix u şinata xo vêjiyê. Tarix u şinatê xo se-serru ra nat seveknê, hata roza ewroyêne ardê. Nika ki pê tarix u şinatunê xo qayil benê, pê dine sabenê u se-serrunê xuyê binu rê seveknênê.

Çixaşi rind!..

Welatê made honde pird u pagê arkelojiki estê. Hondayê mezêlê khani eve sembolê vosnu uçb. virajiyê. Ni pêro rêça tarixê mîletê ma peyser benê, kenê roşt u vîjerê mîletê ma kenê eskera. Mira gore, tarixê ma tari de niyo, o honde ke binê hardê dewreşi dero.

Uza ramerdawewo. Ju karê esto, gereke hetê tarixzonağu ra bêro hurêndi. Serva na kar u gurey ke mordem hover bido, eke ni kari dima kuyo; o waxt, na mîlet wayirê çî gëznawo, vêneno.

Ravêra dewê de ke juyê biyêne nêwes, mîlet desinde şiyêne diyar. Nêwes u nêweşiya girane rê wastêne ke dermanê pêda kero, brasno ser. Kami de ke çiyê amêne diayêne, nêweşi ra

nêseveknêne. Gegane ju saa zerê sandiqe bile çelê zimustoni de biyêne dermanê derdi.

Waxto ke mele (pukeleka çekçeku) amo, ko u gêrsê hardê Dêrsımı fiştê ra hover, qe tawa riyê hardi ra nêverdo. Velg u vas têde tasto berdo. Amnon ke amo, teftur kuto gemu, têde kerdê husk u wele. Dora dime vêsaniye ama, hal (halo pil/halê koy) koto ve mîleti werte, mîlet qırr biyo.

Her tur nêweşiya pêda biyê. Verva ni nêweşiyu ki çarey amê fahmkerdene.

Saredez, zeredex, guledez, harige (hariga dewri, hariga pisingu), çeçerine, lerze, tewraniye, xıstike, boa bënami, boa bine, mayasure, buke, kergane, alancuxe, mîloçike, sureki, tarva cigere, gerr u çorr, qırr u qıran, khurnike (khurrika miyu), çewr, paxir u dabax uçb. têde nêweşiyi amê zonayêne. Her derd ra gore dermani kerdê saê ke, nêweşi bibê wes. Nêweşiyi jêde ağme u oulas mebê. Hama çî fayde ke zaf mîlet ki taê nêweşiyunê bêdermanu ra merdo. Faydê xêyle dermanu (ilazu) resto mîleti hama, gëlet virastêna taê

dermanu ra ki zarar gıno'ro isoni.

Vas u çiçegê ke fayde u zerarê xo gıno'ro isoni, nêjdi ra naskerdê.

Mesela, nunê pepugi ve kokê alabendê suri ra wertê roni de mişt do, cıra dermanê vêsayi veto. Ronê tuziki (darê saqoli) ra derman virasto kerdê nêweşiya mîloçike ra, kerda wese. Verva mayasure ağwa dirrike girrêna sımıta, biyê wes. Vasê amêni ya ki şinitê mîsu³ noro ve kerganu ser, kergani ber kerdê. Alabend ra, sitê moresung u sitê diliye ra fayde diyo. Piaş kerdê germ, noro ve pisuge ser, pisuge kerda wese.

Usar ke amo, zad ke hona kêşî de nêamo diayêne, şiyê alabend ra, ya ki tırsike ra amênê

³ Şinitê mîsu: Çêço ke mîsê hêmgêni payiz ve payiz serva çêverê gıza xo tîmnayêne kenê. uyo

sitiyo viren gureto. Silavêre selxu ra amênê pêndiri veto.

Fayde u zerarê tuzzırku diyo. Kêso ke gonîa xo zaf biya, ya ki suzi esto qoru, şîyo gola tuzzırku ra tuzzırki pêguretê, nêve peêkunê xora ke, gonîa xuya qılêrîna ke qoru dera dave litêne.

Tabi ison dayma çîyo ke cıra fayde amo, o çî sevekno, kerdo teverrik ya ki jiarge. Mesela jê tuziki (dara saqoli)...

Usar dewîzu bostanu de xiyari, loliki (tomatesi), isoti, kunduri ramitê. Çiviti kerdê herre. Verva lulikunê binê hardi, dormê i çivitu de phizi cağ ve cağ kerdê hardi ro ke, lulikê binê hardi m'êrê hona çivîtê ke fide nêbiyê, mekoçê. Amnoni ke amo, na bostanu de zerzawat biyo boî. Miletî hên çim kerdo ra jumini, eve na tore şinata de rinde ravêr berda. Dari aşî kerdê. Murê u saê bezi eve aşîkerdene kerdê rez. Na fend Dêrsim de xêyle rew dosbiaye biyo. Hemi ki zenata aşîkerdene zaf zaf ravêr şîya. Taê cau de qas ve şêj u viyali aşî kerdê. Leto ju kerdo sae/saêre, leto bini ki kerdo muriye/murêre⁴. Dewunê Dêrsimî de çixaşî ke darê bezi bi, têde waxtê mara xêylê ravêr kerdîvî rez. Hên bi ke cıra meyvê rezê weşî amêne guretene.

Bağê hengure der u derxulu de hona ki zafê. Nî têde fendê newî eve destê fenddar u doskaru roz ve roz amê doskerdene. Beno ke ita de ardîmê Hermêniu cîrê kê m nêbiyo, çike zenat u şinate de i mîletê mara gore xêyle avê şîyê. Waxtê xode inê ki xêyle zenatî ravê berdê. Hakokî (Kungî) eve herre virastê. Eve i hakoku ağıwa serdîne kou ra arda lewê bonu. Ewro hona taê cau de reğê dine vind nêbiyê.

Ez guma, waxto ke na hardu sero haştîye biya, welatê made şên u şênatiye biya. Hama oxto ke ceng kuto werte, suxrê fend u doskerdişî ki peyser mendo. Milet kuto derdê canê xo, çê xo caverdo, hard u caunê xora remo şîyo ke canê xo u yê çêl-çhukê xo bixelesno.

Jê qomunê binu, wertê mîletê mara ki cerrey (toxtori) vêjîyê. Mesela Halborîye ra **Silemano**

Cerre (Silo Cerre), Tojinge ra **Bava Seysilemu** mordemê de zaf namdari biyê. Yê Bava Seysilemuni ju xêta de xu biya ke, -hona ki vanê-ey hata merdene fendê xo kêşî nêmusnê. Verva aiancuxe melema ke ey virasto, hona kês pê nêzoneno. Çî hêf ke jêderî bêwayiriye ra hên şîyê. Welatê xo binêdeştî de biyo, coka besenêkerdo dezgunê xo pêsanê. Na rivat ra, ine sero çiyê nêamo nustene ke, ewro ki bêro wendene.

Cerrunê Dêrsimîyê namdaru ra ju ki **Rayver Sayzan** biyo. Hona ke caê penisilîne (antibiyotik) pêda nêbiya, xêyle serru ra ravêr dermanê (ilazê) penisilîne Dêrsim de Rayver Sayzani cerevno. Ey na derman ravêr kufa pêndir u sungi ra, dima ki thoraqo kêwîk ra virasto. Belka namê dermanê dêy penisilîne nêbiya hama, sayiya Rayver Sayzani de eve na dermani xêyle mîlet xeleşîyo.

Penisilîne çîka: Penisilîne, ju antibiyotiko ke penicilînicum notatum ra eve formê 2-1-5-1-9 (medizîna de nîa vanê) virajîno, uyo. Na antibiyotik mikrobê gram-pozitifê ke nêweşîyu qurdi kenê u ine azernenê, verva dine hoverdano. Kîlmekra jêdayêna nî bakterîyu vindarneno.

Vatene ra gore, penisilîne en sîfte serra 1928/29 de hetê Aleksander Fleming'î ra ama doskerdene. Serra 1939 de İngîltere de ama cerevna yêne. Serra 1944 de kerda dermanê şîringa, homata dina ra kerda ağıme. Ewro hem dêrjêni, hemî ki melem u hevê Penisilîne estê. Hama çî beno bivo, doskerdêna penisilîne ra nat xêyle nêweşî eve na antibiyotikî biyê wes. Ine fenddarê na dermani rê dūay kerdo. İson ewro ki na fenddaru rê mînetdaro.

Ju vatene ra gore ki, Dewleta Tırki na fendê Rayver Sayzani dest noro ser berdo, hama huzmê cî nêvêjîyê, pê besenêkerdo ke vezê; gureto rusno welatê teverî. Coka sîfte dugelunê teverî de amo naskerdene.

Dewe de ke ju domanê biyêne nêwes. ya ki peêk u hermê juy ke şikîyêne. her waxt qalê Rayver Sayzani amêne ra. dermanunê dêy sero qesey têdîme biyêne ra derg. Ey ke o waxt sene dermani virastê, çixaşî mordemî kerdê wes, sarê Dêrsimî têdîne zonitêne. Namê dêy lawîkunê Dêrsimî de ki vêreno. Na lawîka ke mî Sayir Bava Sey-Qemerî ra qeyd kerda, Uşên Begê sero vajîna. Zerê na lawîke de ki qalê Rayver Sayzani yeno ra. (*Serva na lawîke, qesê pey "1" de niade!*)

Ez kewtu ra na mesela dime, roza 03.04.89'e de dewa Rayver Sayzani ra mordemê mî suka

⁴ *Hirê çêşit aşîkerdena daru biye. 1. Eve raqilasnayêna dare: Usar, lîzgê daro ke aşî beno, birîno u wertê de qîlaşîno ra, fîltz kuno tîro. Mom u çamure bena pa, paç pîloşîno pîro. 2. Ververê qabuxê darîro aşî tîrokerdene: Usar, lîzgê dare birîno, ververê qabuxî ro aşî kuno tîro. Paç pîloşîno pîro. 3. Eve çîme aşîkerdene: Amnoni, koka perre jê çîmey kena ra. Fîltz kena na çîme ro, eve tholê viyale pisêna, o ki hên aşî cêno.*

Mannheim (Almanya) de di. Eve ju naskerdoğê dêy pia şime lewe, mî cira perskerd; hala na Rayver Sayzan kamo, koti ra amo, sene kar kerdo. Na dewizê dêy Seyid Ali Rayver Sayzani u 38 sero qai ard ra. Marê taê çî kerd eskera. Ez wazon ke ita de persê ke mî o waxt Rayver Sayzani sero pers kerdê, ine u meseleyê ke na çî sero alaqa xo esta, dîne bîdî sima wendene.

* * *

-Vanê derjêna penisilîne sîfte İngiltere de ama doskerdene, tî sevana?

- Aê ra xevera mî çîna hama, Tırkiya de sîfte dewa mara Sayzon Ağay na derman dos- kerdo. Ey xora rew ra villê çîçegu ra ilaz u dermani virastêne.

- Dewa sima kamciya?

- Askirêgo, Tırku name kerdo 'Kocatepe'.

- Hêya.. Ey çinay ra dermani virastêne?

Ma ez çî zon! Her roz gîlê kou ra bî. Çê xo pîrrê tarr u turri bî.

Tore tore vas kerdene husk, rêdêne ra. Her tur melem tey amêne diayêne.

Kêşê ke biyêne dirvetin, ya ki biyêne nêwes vênga Sayzoni dêne, o berdêne ser. Vêngê xo xêyle cau ro şivî. Qorê Muzir Ağay ey kerd wes.

- Çitur kerdo wes?

Muzir Ağa, lazê İv Ağaê Xîrolî yo. 37 de Hemed Ağa ve Muzir Ağay ra ju meteris de benê. Vêngê eskeri ke nîno, sodir ke beno Dilê Sodi Mazra Koy ra veng dano. Dereza. Vano, "lao raurzê, çaê uza meteris de vinetê!" Hemed Ağa Muzir Ağay ra vano "tî raurze, ez to dime ra yon". Muzir Ağa seke meteris ra urzeno ra, a vanê teq! qor de qersune ginena cî, kena toz. O sire de İv Ağaê Xîrolî verremîno ra Dilê Sodi, vano "demeke to isponcên kerde, coka veng lazê mî da, o meteris ra vet, qersune ginê cî. İne heta lêl-moğurve pitêne. Çaê veng cî dana, meteris ra vezena! Pêydona Rayver Sayzoni anê ser. Sayzon vano, "wertê ra zaman vêrdo ra, linga na mordemi di santim kilm yêna. Linge ke girêdo ki, goni cira şiya coka kilm yêna". Heqet ke linga dêy di santimi kilm amê.

-Vanê o reyê berdo esto zere, raşto?

Hêya. Rozê, 38 de gerrê dêy kenê, ey pêcênê benê Pîrêmolîye/Pîlemoriye. Cira vanê "To dizdeni

cerrên kena, toxtorên kena. Çiyo nîanen yasağô, tî mîleti xapnena, cira peru cêna!" O ki vano ke, "Ez peru-meru ra na kar nêkon. Ez xorê xêrê xo dirvêt u nêwesunê mîleti kon wes." Eke hên ke vano, o sire de ju mordem, linga xo şikiya ardo toxtorê Pîrêmolîye. O ki vano ke, "çharê weskerdêna linga na mîrîki çîna, gereke linga xo bibiriyo ke na mordem bixeleşîyo". Tabî zerrê Sayzoni na mordemeki rê vêsene, vano; "Gunawa, hona cêncô!". İ ki vanê ke, "Tî ke linga na morde- meki kena wes, to ef keme. Xora ke nêkerde wes, to erzeme zere. Çhare ke tey nêvêneno, "De mirê musade kerê, ju oda mirê thol kerê!" vano. Anê cîrê ju oda kenê thol. Ano çhar qazixu kuno, linge onceno. Cor destu dê, cêr lingu de girêdano. Ano muya bîze keno zerê sole, pulesneno peêka mordmeki ro, her ca çîno tê. Linga mordmeki mosêna, hên bena ke, çî vazê! Roza hirêyine tenê keno sist. Na tedavî hîns roze onceno. Toxtor yêno perskeno, vano "Hala reyê niadime, to mordem kerdo wes!" İ anê ju uşîre danê ra mordmeki dest, wertê oda de fetelnenê. Mordmek terseno ka bifeteliyo, vano "linga mî nêcêna!". Gama juye ke erzeno, gama diyine de Sayzon uşîra deşti cira cêno. Mordmek axirî ke tenê fetelino, hên beno sa ke, tî vazê! Çike toxtori wastêne ke linge cira kero. Dora dime 'serbest kâğıdı'ye danê Rayver Sayzoni, vanê "tî mara jêde toxtora. Çitur wazena hên bike!"

O Mutebeî Toxtor rozê na mesela sero Elazığ de kitavê nusneno. Ma ke goç ra pêyser amêyme, serra 51-52'ine de o toxtor hona wes bî.

- Na Sayzan sene Mordem bî?

- Mordemo de dest u pay bî. Hêrdisa de xuya derg u sipiye biye, hama zof cênc asêne. Rind qayitê xo biyêne. Werden u simitêna xo hewl viye. Ardîmê xo restêne her kêşî. Mordemo de momîrî bî.

- Cerreyên kamî ra muso, sîfte kêy na ilaz virasto?

- Vatêna dêy ra gore, waxtê de di-hirê toxtorê ejnebi amê kounê mara fetêliyê. Taê vanê Almanî biyê, tayê ki vanê Fîransîjî biyê. Ez nêzon.. Tertelo vîren⁵ ra xêyle avê biyo.

⁵ Namê xuya rast Dr. Mutemet Yazıcı yo. Ey 36-38 de Pîlemoriye de toxtorên kerda.

⁶ 1917 de hervê Urşî rê vajîno. Hervê dina juyîne.

I mordemi ke amê nat-dot perskerdo, na Rayver Sayzon dewa made diyo, o piya tey şîyo kou ra vasu fêtêliyo. Ey her vas eve cî salix do. Îne ki, kamci vas ra sene ilaz ke virajino, cîrê vato. Hama ilazê ağıy cî nêmusno.

- Domanê xo estê? Eke estê nika kotiyê?

-Hêya. Domanê xo bi. Nika lazê xo Buyer weso. İmam Uşê ve Ali Rızay (Güven) ra wendis bi. İ maylîmi bi, domani dêne wendene. O ki goçê Kemalpaşa'y (Bursa) kerd. Uza mefat kerd, uza dard we. Yeşildere vanê ju nahiye biye. O waxt dewa mara taê ki dayvi Bursa-Kestel, taê ki dayvi hetê Samsuni. Apê mî uza bi. Piyê mî şî lewe ame. Hetê mara uza xêyle mendê. Uza dî-hîrê dewê ma hona estê.

- Ez vaji, Rayver Sayzan mordemo de wayirê itîqatî biyo.

-Ya. Raşt ki wayirê itîqatî bi. Namê lazê xo ki jiara Gola Buyere ra guret vi. Xizmet u hazeta xo zafê biye. Eve xo ki zaf dewletî bi, zengin bi. O waxtu, rozê de çewres mordemi çê dêy de werdene-simitene.

- Rayver Sayzan dewa simara bî, ya ki zovîna ca ra amo?

-(Xatuna xo:) O hetê Vacuğê ra amo, dewa mara nêbi. Xêyle serru ra têpia ame dewa ma de milk guret, hêgay ramîti, boni virâştî.

-Mara xêyle ravêr amo, şîyo. Amo milkê dewe Mazra Koy de leto jêder hêrno. Hona ke Uris nêamo, o mordem dewa made biyo. Hata seveta araziye dewe ey ve Memedê Temirî⁷ ra no hurê.

Sayzon ke sîfte kertê Askîrêgî ra vîşino naym, çîmê xo gineno ra araziye dewa ma, vano "Na kerti ra nat ke destê mordemi de bîbo, ison besekeno na milki dano we, nano ro?" Khali Ağa vano, "Hêya, eke destê mordemê jê tode bo, beno. Mordem morevau cî kero bîramo, beno". Yêno Memedê Temirî de qal keno. Memedê Temirî ki yêno dewe de qesey keno. Vanê "Lao eke hêni yo, ey çîm verdo ve (dewa) Askîrêgî, Boliu Askîrêg ra keno tever!" Endî uzay sero tîfongê Rayver u Boliu erjinê. Rayver têpia barkeno sono yemê doymî, hetê Rayveru. Têpia pêyser sono Zaruge. Eke sono uza, xêyle waxt

uza maneno. Oncia kunê arê, ağıleri cênê anê naym. Şêrxon ağa sono ano naym. Sayzon ağa ki xora rajî beno. Memedê Temirî vano "Ma Sayzon kerd tever şî, to şîya oncia ard, marê kerd ve bela!" Ağıleri qerar ke danê cî, qesê i binu pere nêkeno.

Ma serra 1947'e de ke pêyser amêyme, oncia na mesela arazi ra kutî tê. Domanê Sayzoni ve sarê dewe ra kutî mehkeme. Îne vatene, "zaman de piyê ma na arazi hêrno. Ma araziye xo nêdanime." Sarê dewe ki vano ke, "hêya, hama sima zorê xora gureto!". O waxt ju ke tenê kuras-muras, purti-murti dove juy, cîra araziye dêy hêrno. O waxt eve çutê çarixu hêgay guretêne. Juy de ke kêwrayên vatêne, hêgay dêne cî. Na mesela ke sona ginena wertê aşîru, aşîra Heyderu ra Qemer ağa vano, " Sayzon ağa, to rînd nêkerdo" vano, "To ke senik-senik mere rakerdene, o sîre de çîmê mîleti de tî nêasêne. Hama to gureto yaziye sana ver, merey butu zaft kerdê, tabî ke aşîre nêwazena!"

- Seveta na malumati sima ra Haq rajî bo.

- Haq kederê sima ki nêdo. Ma çîyo ke zona, no bi. Endî jêde kêr, honde bi.

Na mesela ra têpia mî kitavê na Dr. Mutemet' i kerd saê. Namê xo Dr. Mutemet Yazıcı yo. O ve xo serra 1936 ra hata 1938 Pîlemoriye de hetê hukmatî ra doxtorên kerda. 1938 ra têpia ki biyo başhekimê 'Elazığ Akliye hastanesi'. Dr. Mutemet Yazıcı, xatîratê xode nîa vato:

"Ez serra 1936 ra hata serra 1938'i Pîlemoriye de doxtorê Hukmatî (Hükümet tabîbî) bine. Ma nejdî ra alaquadarê weşîya qomî biyêne u ilazunê xamu ra nêweşî xapnayêne rê musade nêkerdêne. O sîre de xevere amê gosê ma ke dewa Askîrêgî ra Sayican⁸ vanê, juy rew ra nat mîleti rê dermanu virazeno. Eve usîl dikatê mehkemey ma onî nêyser. Sayican ard suke (Pîlemoriye). O ve xo xêyle kokim bi, hêrdîsa xo sîpiye biye. Tivana şîvî'ro Mimar Sinan'î. Riyê de xuyo nuranî bi. Mî ke o na hal de dî, zona ke zêrarê na mordemeki kêşî rê nêbeno. Mî cîra perskerd. vake: Na ilazê ke to kena dirvetu ra, çîtur virazena u çî waxtî ra nato to na ilajî virastê?

⁷ Memedê Temirî surgînê suka Samsuni kerd. Zamanê madenê Zonguldak'de guriyo. Nêzoneme sene sebeb ra, ağı do cî kisto.

⁸ Namê xuyo rast Sayzan'o (Rayver Sayzan/Sayzon Ağa ki vajino).

'Pêndir u xavika serê sitî keno kufkin u na kufe keno' ve dirvêt u khulu ra. O' ve xo ki na ilaz domanêna xora nat zoneno' vake ey. Mî zona ke faydê na ilazî resto mîleti ke, dirvetîni hata merkezê suke (Pilemoriye) yenê u persê dey kenê. Nae sero ez ve xo ki alaquadar bine ke, na mordem cêza mecero. Hama cîrê vajîya ke, qanun ra gore o (Sayzan) be xo besenêkeno nara têpia na karo nîanen bikero. O waxt ilazê ke Sayicanî destderê, ilazunê ma doxtoru ra gore xamî asêne. Coka jêde muhim nêdî.

Mî ke hesna, İngiltere de serra 1944'e de kufa pêndirî ra ju ilazo de têsîrîn vêjiyo; Askirêgi ra Sayican ame vira mî. O wayirê na fendê hewlî bi. Hetî bin ra ki, çî hêf ke memleketê made qedrê na doskerdêna medîzîni (tîp) nêzonîya. Na rîvat ra ez zaf bine mutessîr."⁹

N. Kemal Acar'i ki ju nustê¹⁰ xode penisiline sero nîa vano:

"...Dîna u homete bîzono ke, penisiline İngiltere ra xêyle ravêr Tîrkiya de, qeza Tuncelî dewa koê Pilemoriye Askirêg de doskerda, ta o waxt ra nat na ilaz amo virastene."

O ki nustê xode qalê xatîra Dr. Mutemetî keno. Peynîya nustê xode ki vano:

"...wertê qomu de gegane taê çiyê ilimî vêjinê. Çî hêf ke mordem cîrê wayîr nêvejîno, ya ki qîmet cî nêdano. Qîmetdayêna na çî, hem cao ke vêjiyo uzay rê, hemî ki mordemo ke o çî (fend) diyo/doskerdo ey rê şêrefo. Îsanetêni rê faydê xo beno.

Sarê Tuncelî se-serru ra nat eve baqîlêna xo wertê mîkanunê xuyê tengu de, gîlê kounê berzu ra teyna mendo. Hama adet u torê xuyê heneni estê ke, zaf zaf sosyalê. Lewê na adet u toreu de weşîye u nêweşîya heywanu sero xêyle fend u dermanê xo estê. Hên asêno ke, nî honde adet u torê ke serru ra nat amê, na dorme de itibaro hewlî diyo, tesîrê xo kê mî nêbiyo".

⁹ Dr. Mutemet Yazıcı'nın Hatıraları, Elazığ. (Seveta tırki, qesê pey "2"ine de niade!)

¹⁰ Acar, N. Kemal (Halk Eğitim Merkezi Md.) "Bir Öykümüz var, PENİSİLİN", Pülümür Tanıma Bülteni, sayı 1, 07.85. (Seveta tırki, qesê pey "3"ine de niade!)

Xîtamo peyê de besekeme vajîme ke, dest u bera Dr. Mutemet Yazıcı u iyê binu ke biyamêne, îne na fendê Rayver Sayzanî xo u mîletê xorê kerdêne mal. Hama vatena Dr. M. Yazıcı ra gore çî hêf ke dewleta dêy qedr na çî nêdo. Coka o kunora hover, dewleta xorê beno gerreçi. O qarîno ke, dewleta Tîrki çaê na fendunê nîanenu rê wayîr nêvêjiya. Serva eskera kerdena na fendê penisiline İngiltere rê ki qarîno.

N.Kemal Acar ki kunora na çî ver ke, na fendo nîanen çaê Tîrkiya rê mal nêbiyo. Hetî bin ra ki, eve xo nanoro xo ke, sarê Dêrsimî wayîrê tarîx u kulturê de hewlîyo. Wayîrê adet u toreunê de sosyaliyo, vano.

Çî beno bîvo, gereke her qom tarîxê xorê wayîr vejîyo. Dîzdênî ra thawa ravê nêşîyo. 'Ciyê bînê vore rew bo herêy bo vêjîno' vato sarê ma. Rozê nê rozê tarîx u kulturê mao delalî ki beno eskera. "Tarîx tari de nêmaneno" vato mordemî. Raştî ki hên yo. Omîd keme ke, rînd u qolae ra her çiyê ma gîra gîra bîvêjiyo riê roştî.

Qesê pey:

-1-

"Mî va romerdiyo mêratê Îstamolê şewtîmalî
Uşên Begê mî rîndo dîna de bono rasto,
Wax telgrafê Uşên Begê mî amo
Vanê mêratê Îstamolî de berdo toxtor u hêkimu
Cîrê dermanê nêdiyo, sewqet nêvirasto.
Wax kemer u dar Begê mî serde mêro
Uşên Begê mî cêro ra amo, eve weşêni wertê zav
u zeçê xo nêresto.

Ax de way wayî, way wayî, way wayî
De Uşên Begê mî tora xover mekuye,
dustê tora neçe ağleru, neçe begleru,
neçe tenu cênc u sosin u vilîku
phoştî sana mêratê hardê şîayî.

Wax de romerdiyo cadê mêratê Îstamolê şewtîmalî
Uşên Begê mî verde na kemeri
Çêna Pir-Heseni vana, Uşên Begê mî persenê
dirvêta qersune nîa ke êlçi birusnî Mazra Koyî;
apê xo **Sayzanê Rayverî**.

Sayzanê Kokimî biarî dirvetunê Uşên Begê xo ser,

melem kerî, wes kerî,

dostî sa kerî, dismeni kor kerî.

Vana, sîma meyito dardo we ardo verê çêverî

Cuavê mı nêdano, ez çı wele ve xoro kerî.
(...)"

(Ni nustey "Bir Öykümüz var, PENİSİLİN",
Pülümür Tanıtma Bülteni, amor 1, 1985 ra, juveju
amê guretene.)

-2-

"...1936-1938 yılları arasında Pülümür'de hükümet tabibi olarak bulunuyordum. Halkın sağlığı ile yakından ilgileniyor, bilhassa hastaların bazı uydurma ilaçlar ile istismar edilmesine engel olmaya çalışıyorduk. Bu arada Aşkırık köyünden Sayıcan (Şahı Cihan) bir kimsenin de çok eskiden beri icrayı tababet ettiği haber verildi. Usulen adliyenin dikkatini çekti. Sayıcan ilçeye getirildi. Kendisi fazlaca yaşlı, ak sakallı idi. Tıpkı Mimar Sinan'a benziyordu. Nurani bir yüzü vardı. Onu bu haliyle gördüğüm zaman kimseye fenalık yapacak bir insan olmadığı kanaati bende uyandı. Kendisinden yaralara tatbik ettiği ilacın mahiyetini ve bu ilacı ne zamandan beri tatbik etmekte olduğunu sordum. Peyniri ve sütün kaymağını küflendirdiğini ve bu küfü yaralara koyduğunu, bu ilacı çocukluğundan beri bildiğini söyledi. Bir çok yaralıların ilçe merkezine gelerek O'nu aradığını görüyor, bundan ilacın müessir olduğunu anlıyordum. Bu durum karşısında Sayıcan'ın ceza görmemesi için mümkün olan ilgiyi gösterdim. Fakat, kanunen icrayı tababet edemeyeceği kendisine söylendi. O zaman tabip olarak kullandığımız müessir ilaçlar karşısında Sayıcan'ın kullandığı ilaç iptidai (zayıf, ilkel HT) görüldü. Mühimsenmedi.

1944 yılında İngilterede peynir küfünden yapıldığı ve çok tesirli bir ilaç olarak ortaya konduğu anlaşıldıktan sonra Aşkırık köyü Sayıcan'ı önemli buluşun öz sahibi olarak taktirle hatırladım ve bu buluşun tıbben memleketimizde kıymetlendirilemediğine son derece üzuldüm."

-3-

"... Bütün dünya efkârı öğrenmelidir ki, penisilin İngiltere de imalinden çok yıl önce Türkiye'de, Tuncelinin mütevazi bir köyü olan Pülümür ilçesinin Aşkırık'te bulunmuş ve o zamandan beri kullanıla gelmiştir.

...Çok zaman mühimsenmeden bakıp geçtiğimiz bazı halk kuruluşları, ilmi değerler taşıyabiliyorlar. Bunların kıymetlendirmeleri hem bulundukları yerlere ve bulan kimselere şeref kazandırır, hem de insanlığa faydalı olur.

Asırlar boyunca, kendi dar imkânları fakat keskin zekâsı ile başbaşa kalmış bulunan Tunceli'nin, yalçın dağlar arasında, son derece sosyal ve medeni sayılabilecek örf ve adetleri yanında insan ve hayvan sağlığı ile ilgili gelenek haline gelmiş pek çok buluş ve tatbikatları vardır. Bunların herbiri asırlar boyunca bu bölgede itibar gördüğüne göre, müsbet bir tesire sahip oldukları anlaşılmaktadır."

Welato Bêkes

Qayt ke kutiki marê se kenê
Welatê made cirite erzenê
Ma tafime mara tersenê
Coka mara hesav perskenê

Rozê yena hewno xori ra urzeme ra
Tifangu cême ho dest name pa
Welatê ho peyser cême ca ve ca
Ma ke guret o waxt beme sa

Mursa vano biraenê ma se keme
Çıra Khurr Tirk dima some
Ça aslê ho ho vira keme
Çıra zonê ho qesey nêkeme

Urze Ra!

Kes zonê ma qesey nêkeno
Heve 've heve eslê ho ho vira keno
Ağa u begu ra terseno
Na halê ma sebeno?

Derdê ma girano
Miletê ma pêrsano
Daê waê bao
No zulum key qedino?

Phoşti dame phoştia jümini
Dest damê destê jümini
Binê bayrağa sure de
Welatê hora xayinu keme duri

Mursa Simsêr

Yaraniye

Arêker: Asmeno Bêwayir

KOR U KHERR U TOPALÎ RA

Hire mordemi rac ra sonê. Jûê kor beno, jûê kherr, o binî ki topal beno. Xeyle ke sonê kherr vano: "Biraenê, vînderê, veng yeno." Kor vano: "Mî di, haê dota yenê, xeylerê." Topalî ki vano: "Mevînderê, bireminê, mî yenê, ma kisenê!"

WAÊ SUS!

Dewa ma de jû Ap Rîza bi (Haq rama cî do). Xeverî rê zaf meraxli biyo. Gereke her roz radonî ra ya ki televizyonî ra dos bîdêne. Vere coy dewe de elektrîk çînê bi. Ap Rîzay radonî ra xeverî gos dêne. Rozê bîza Api bijêkê jêna. Îne ano oda çêy de lûga cazîkî (peki) ra gire dano. Waxte xeverî yeno. Ap Rîza gos nîno ro radonî ser ke xeverî gos do. Bîze bijêka xo rê qirrena: "Mecece!" Ap Rîza gos no ro radonî ser, rê va: "Waê sus!" Bîze reyna qirrena: "Mecece!" Ap Rîza: "De waê sus!" Raa hîrcine ke bîze qirrena, Ap Rîza zirçeno bîze ra: "Waê, kutîk de sûrîke to no, ma to ra va ke sus!"

ASMENO HAWTÎNE

Rozê pir sono çê talivê, jû ki koçêke xo tey beno. Mavêne pir u talivê rind beno. Eke beno verva sonî, talivê domanî rusnena, vana: "Şêrê, qayt kerê, di-re mozîkî nêamê, hêla kotiyê." Wête ra tenê ke sono, pir koçêke xo ra vano: "Hêla tî ki so, mî domanî çîra nêamey?" Koçêk sono, tenê dormî ra fetelîno, cêreno ra, yeno, vêneno ke pir ve talivê ra kar seroê. Koçêk xo peye çêverî de dano we, gos dano ke talivê pir ra vana: "Çimê mî ve kor bê, zoniyê to hard ra şî." Pîrî k' vano: "Ez asmeno hawtîne derime, qîna to hard ra şîye." Koçêk peye çêverî ra veng dano, "to ke asmeno hawtîne dera, hêla dormî ra qayt ke, mî mozîkî kotiyê?"

ÎNADÊ PIRÎ

Jû pir sono çê talivî, taliv çê de nêbeno. Pir oda de nîseno ro. Wête ra

tenê waxt vêreno, pir urzeno ra, sono bonê çêy.

Eke talivê goşt pozena, samî kena hazîr. Pir talivê ra vano: "Mî de bê!". Talivê qarîna, kûmeze goştî ra di-re tenî dana ve pîrî ro. Pir urzeno ra, yeno oda. Samî bîna hazîre, vana: "Pîro, bê samîna xo bîre!". Pir înad keno, kose (kûmîke) oda de nîşeno ro, samîna xo nêweno. Uza ra talivê vana: "Pîrî bonê çêy de di-rê kûmîjî verî (!) coka nêweno."

MESELA PÎR U ÇÊ TALIVÎ

Caê de jû pir sono çê talivî. Taliv çê de nêbiyo. Cêmkê ve çênêka xo ra çê de biyê. Pîr tenê ke nîseno ro, çêna talivî maa xo ra vana: "Gûmêka, na pîre ma çîqa zayîfo. Peçkî mendê ro thajîyî. Mac k' vana: "Çimê to ve kor bê, ça lîn vana? Qayte vîle pîrî ke, jê xojiyo. Pîr nîne hesneno, heredîno, urzeno ra, sono. Rac ra raste talivî beno. Taliv vano: "Pîro, kata sona, kotî ra yena?" Pîr vano: "Çê sîna ra yonî. Cêmkê to mî ra va 'xoz', çênêka va ke 'thajî'. Ezî k' ustîne ra, son çê." Taliv vano: "Heww, pîro pîro, to çîqa bîdelawa, to çî qayte qesanê dîne bîna? Î cailê, nêzanê! To xo rê jê herî goştî rover dêne, ronîştene, hata ke ez amî."

DOMANÊ SÎRÎ

Caê de mordemê biyo. Cêniya xo ra domanî nêbiyê. Rozê vato: "Cêmkî, ez xo rê zewejîm, tora domanê ma nêbenê." Cêmkê vana: "Mî ra domanî benê, hama sîr benê, sonê. Eke înam nêbîna, to ra vajî, ez nîka uncia domanî re nêwesîme." (Tavî cêmkê mêrde xo xapîna). Roz ve roz paçîkî pîresnena vêre xo ro, xo kena perç-puf. New amî ra têpia mêrde xo ra vana: "Bîriyê mî amey" Xo rê qusqanê lovazî pozena, wena. Mêrîk ra vana: "Wêla adîrî pîrezîne ro ke, so cor, qîlva de bekle ke. Mî ke to ra va 'yeno', tî desînde pê ce, meverde sîr bo, şêro."

Lovajî wêrdê, vêre cêmkê dezeno, kûte ra riye. Lozmê de wêla adîrî kena ro, vengî mêrdî dana, vana: "Hay ro cî be (hesare cî vînde), nîka yeno." Se ke riye kena wête, wêle vay dîna qîlva ro, cor sona. Bîna thîrre-thîrra cêmkê. Cor wêle kîna çîmanê mêrîkî, thîrrais u gîmais ra çîmî çîmî nêvêne. Cêmkê veng dana: "Mêrîk, to domanî pê gîret?" Mormek vano "Haqsala emîre dey kîlîm kero, thîrrais, zîngais, gîmais ra dîna biye zîlamotîke, mî thîoa nêdî, sîr bî. Şî. Mî rê domanî lazîmî nîyê." Naê ser nêzewejîno.

Vatoğe: Gula Keşki

ÇIME KORE

Cêmkê biya, wayîra zaf domanî biya, uncia ki serre de rê domanê xo biyê. Nêzanîtene çîtur tey bas kero. Naê vera rozê sona lewe doxtore, cî rê derde xo vana. Doxtore ki zanena, a ve mêrde xora domanî vera xo nêse-vekînenê, wazena aê era ver fiyo, cîrê salîx do. Vana: "Waxto ke sîma kîmê têvîrare çîmê mêrde to benê qîşkeki, pîrtîkê maneno ke îne qapa kero, tî manîna xo lîn raqîlayne ke vejîyo te-ver. Naê ser cêmkê vana: "Waê waê, waxto ke çîmê dey benê qîşkeki, yê mî benê kori!"

MORMEK BE KERGE RA

Dewê de lewe jû bonî de pîmê biyo. Uza sodîrane kergê klîrnêne, venge xo restene eîla mormeke çêy, o ki klîrnais kerge ra qarîene. Sodîrê, kerge mormek ve klîrnais xo kena hesar, no ki endî biyo bêzar, vengî lazê xo dano: "Ero kemere cîberze. venge xo bîbîrîno." Laak jû kemere erzeno pîmî, kerge venge xo bîrîmena. Zamanê ra têpia uncia klîrnais. Mormek reyna laze xo ra vano: "Kemere berze". Laakî ki uncia kemere cêno, erzeno, desînde veng bîrîno. Geyma hîrcine ke kerge kîna klîrnais, teslîya mormekî kîna, hêrsanê xo ra laakî ra vano: "Ero bê, zîtika daê ne!"

T.C. U ZINDAN

Zazom Rojnew

Türkiye dı terorê dewleti nêqedêno. Fina dewlet bı sere wuşkey a xüya şino ser roceya merdeni (ölüm orucu). Zindanandê Türkiye dı no dı mengi vêşio roceya merdeni ramêno. Sere wuşkeyeya Serewezirê Türkiye S.Demirel, serewezirê hükmeti N.Erbakan u weziranê şari kı parlamento dı ronıştê u êyê vanê ;"-Ma qanunanê xüra tawiz nêdanê. Gere mehkumi rocey merdeni veradê u xü teslimê polis u cendirmey kerê."

Welatanê dinyay dı, qe cayê dı merdım nêy çi bivino. Welatanê kı kıhanpawutoxey biyo vinayışê dewleti, wucanan dı qıymetê canê insan u insan biyayeni zi nêmendo. Türkiye dı o yo sebeno? Roşnayoxê (aydın) Türkiye êyê sekenê? O ki teberê welati dirê u xürê vanê; "-Ez roşnayox a, vırayox (devrimci) a." Êyê sekenê? Vinayışê mı ina yê bı çiyê werdi ya kêfê xü anê.

Dı (2) mengi vêşio vırayoxê camêrdi çiyê nêwenê u ganê xüyê delali qandê heqê merdım biyayeni rê danê.

Türkiye dı sed seri yo kı işkence, zindan u merdım pêra nêabırênê. Pêrê biyê waşte/waşti. Wuni biyo kı merdım nêşeno nina pêra biabırno. Kıştê dı ceza u qanun (ze kitabê Dostoyewski), kıştê bin dı zi persê şari; "-Qandê kami ceza?"

Eke verni şiyayenda şênikan (toplum) dı dêsi estê se na şar nê, o kı sistem i destê xü dı tepşenê u zeydê xüya gürweynayenê êyê. Welatanê kı heqê merdımın bin lingan dı pelçiqnenê, wêhêrê sistemi pêy dewlemend biyayen u pêy qezenci dirê. Xora welatanê wunasini dı heqê merdımın niro pelçiqnayeni (ihlal kerdeni) se o do écêbo. Finans kerdena şênikan (toplum) u qandê verni şiyayenda ekonomida şênikan nê, qandê ağay, begi u patronan bibo se, ciwyayışi dı bêbalanseya ekonomi vırazêno. No bêbalansêya ekonomi zi bı xüya sistemêno anti-demokratik vırazeno. Kı no Türkiye dı rewnayo dest pê kerdo.

Erbakan u kıhanpawutoxê zeydê Erbakan u qezeteciye zeydê merdımê Oktay Ekşi xüra u merdım biyayenda xüra nêşermayenê werzenê vanê u nuşnenê; "-Bunlar cezaevlerini kamplara çevirmişler." (Nina zindanxaney xürê kerdê kamp." Tiya dı zi edo nêy vaca; "-Gere şıma zi nêy kampan dı xürê ca abırnê. No senin kampo şıma zi bivinê. Ez nê zana no kampê ê sümesturo (téhtil), ya zi ê kampê gerilayano. Eke kampê sümesturiyo se mayo yê xü bigirê u şırê sümestur. Nê eke, şıma vanê no kampê gerilayo se o çax zi silêhê xü bigirê

u şırê wuca u silêh eştenı bımışê (O yo kı her wext şıma yê silêhi kar anê).

Bewnê se vano Hürriyet 27/7/1996 dı "roşnayox" Ok-tay Tırş; "-Bu ölüm orucu kampanyası, hapishanelerde ki üç-beş aksaklık düzeltilsin diye başlatılmadı. Yani meselenin özünde bir "insan hakları" ve "hukuk" sorunu yok. Meselenin özünde hapishanelerdeki terör suçlularının, devleti dize getirme kavgası var." Nika merdım nuşê do wunasini rê se vaco? Çı cevap (verpers) bıdo? Çıçı binuşno?

Wuni aseno kı no Ok-Tay Tırş "2 Şubat 1986 Nokta Amor:4 dı itrafê (nasdayenda) eziyetkerdox (işkenceci) Sedat Caneri nêwendo. Eziyetê/işkence yê xaç, fılaqe, asqiyê Filistini, awa çipe, şuşe u cop cayê édeb kerdeni, miyanê gi u rex veradayeni, émeliyet, dar kerdena qesabi, kusi. bı zora sol werdayeni... Nêy çiyana cayê kampê sümesturê Ok-Tay Tırş dı benê. Ok-Tay Tırş tı senin qezeteci yê? Lacê Atatürki, "tayn bilerzi u bê xü ser" nina işkenceye işkence. Nina kayê sümestur niye... Mı to fam nêkerd. Labirê gere çinyo kı ez to nas zi kerra. Tabi no Ok-Tay Tırş nuşê xü derg kerdo u cayê dı zi wuni nuşnayo; "-Türkiye bildiğiniz gibi dalgaların çok olduğu bir ülkedir.." Raşt vano dalgalak (gêjo) yê Tırkye vêşiyê. Dalgalakê sıfteyin o (owo), ê dıdın Erbakanu ê hirin zi Kazan o. Heta nika o kı Tırkye idare kerdo ya ıtırtoxi (xırxız) yê yan zi zeydê hükmetê newe ya dalgalak (gêjo) yê.

Nuş u vatenê kılmi her wext altuni yê. Qandê coy wazena nêy vaca ê kı rayê demokrasi dı, roce vêşaney dı şehit kewtê, şehide ma yê u vêşî şehidê Zazayanê. Nameyê şehidi nêyê:

1. Aydın Uğur (Mazgerd)
2. Ali Ayata (Vacuğ / Pulur)
3. Hüseyin Demircioğlu (Kêgi)
4. Hayati Can (Mama Xatune)
5. Yemliha Kaya (Elbistan)
6. Tahsin Yılmaz (Qers)
7. İlginç Özkeskihn (Esmtemol)
8. Hicabi Küçük (Bayburt)
9. Altan Berdan (Tarsus)
10. Osman Akgün (Rize)
11. Ayçe İdil Erkmen (Kırklareli)
12. Müjdat Yanat (Urla)
13. A. Kerimgiller

Embazê erciyayey şıma rayê şarê xu bı ganê xu roşın kerd. Şıma nêmerdi !

Haoma

Haoma
Ereb omey
Tora pêy,
Torni Turan omey
Tora pêy,
Rengi kovu eşti
Kesk ardî,
Nomey tu yasax kard.
Auvkey tu sur yasağa mari
eyro.

Tinc sura
Adır suro
Zoni ma süro
Gul sura,
Rengi heskardış süro
Ti, suri Haoma.

Asmên kovu vo
Auvk kovu ya
Nomey tu
Kuvu u suro,
Anahita qaytê yin kena.

Wayırı ma Haoma
Haomay Zaza'yo
Ti hem piy ma
Hem laci ma.
Hem may mayi
Hem keynay may.
...

Ez tora rica keno ey Haoma
Ti ki marg duri di tepşeni,
Aya dinaya en rind (cennet)
bidi mi
Aya dina ki berreqina u sea-
det te de piro.

Ricay mi diyen
Ey haoma, ti ki marg duri di
tepşeni,
Veşiyay bidi gon di mi.

Rica mi hirin
Ey Haoma, ti ki marg duri di
tepşeni,
Yew emri derg bidi mi.
...

Înkey pêr sinor kefelayeyi
Sukey Ragay ra pey.
Rojik eskeri Turan, Turberatur
Zerduşt xençer rey ra peyra
kişt
Aya roj ra pey hirsopunjizar
Allay
Feki xu pada...

Ma kovti 'warey xeribo'

Peseport, tıyara, sinor
Auvkey roy piron
Ahura Mazda, Zerduş u Şix
Said
Heme çiy miletay mî inkey
Kitab di Les Ruines nuştev.

Ayi ki warey mara nêvecayı zi
estî
Six Said ra heya Seyid Rıza
Welatı xo miqades ser ra herb
keni.
Weyşo, teyşo u bê xençer,
Bê xençeri Kermanşah
Çi fayde eyro hamazi tari
miyondi.

Rayirdi qesas ti to di
Helqê to
Biyo rençber
Helqê to
Kovta xela miyo
Helqê to
Biya şit u engimi paytexti
Turki ri.

Na kılame kitabê
Eshat Ayata „Haoma“ ra ama gurete-
ne.

Ma mekerê ilet

Îna dîşminê mayê
Îna fek bî goniyaê,
Werzê! Embazno werzê!
Xura pers bikerê
şima kamiyê!

Eger ma jew nêbê
eger ma parçe bibê
nêy rê teyna kêfê
qetilê şarê ma,
qetilê egidanê ma yêno.
Marê vinderdiş gerek qe
nêbo.
Çorşmeyê ma heme ameyo
girotan
gerek ma zi bibê jew dest
jew pirodaen
marê vanê
-şima wêhêrê vala niyê
ma zi wêhêrê valayê
qey şima nêzanê
bî rengê sur u şinê Zerdest
ma zi wêhêrê welatiyê
ma koy,
koyanê ma nêbi
wêhêrê cengi.
U goni,

goniyê may u qeçekanê ma,
nêbi?
De werzê werzê!!!
goniyan miyan ra bî rihêno
newe.
Şima zanê heme çî ra muhim
çî çiyô
ziwano zıwan...

Eger zıwanê ma
nêbo diyanetê ma
mayê vîni bê ha ho...
Mevacê no Surek ra yo,
nêbeno
mevacê no Dêrsim ra yo,
nêbeno
mevacê no Palo ra yo, nêbeno
mevacê no Hini ra yo, nêbeno
mevacê no Elewi yo, Suni yo
nêbeno
mevacê no bêimano nêbeno
la de beso...
Ma mîletî yê mîlet...

Embaz,
embaz...
de beso welatê ma
u ma mekerê ilet.

Mij

Ez şiya
to,
vira kerda
ez ameya
ti,
dûr kewta
çiçiyô waştênê to gula mı?

Ez zana waştêya mı
ma qeçekey di pêhezkerd
to hetî
pak bi zerya mı
zelal bi.

Bonê to
axinê to
miyanê mij di
qandê mı rayver bi
u zeriweşey miyanê mı di
ca kerd.

Ez ameya
laberê,
Ti heyal biya.

Nê kılami kitabê
Faruk İremet „Zerîtenik“ ra cêriyê.

Defterê Bava Ali ra

(Ni "qesê pi-khaliki" Bava Ali kerdê top, mı ki'onti computere)¹

Usxanê Cemali

- ◆ A raê ser fišta.
- ◆ A rayê ser fišta.
- ◆ A roze na roze zumin nêdio.
- ◆ Ağaeni 've daene, sefkaneni 've panaene bena.
- ◆ Ağay ra mal vejino, şiwani ra can vejino.
- ◆ Adır ke gına kotî ro, uza vêseno.
- ◆ Adır ke gına kotî ro, uza vêsneno.
- ◆ Adır ke nêbo, dî nêvejino.
- ◆ Adirê dey daria we.
- ◆ Adirê isonê neq wedariyo.
- ◆ Adirê xo dariyo we.
- ◆ Amê ke sit nêest, most nêbeno.
- ◆ Amirê (omrê) to kilm bo.
- ◆ Amrê roza tenge kılmo.
- ◆ Amirê Haq ke dekerna, awa derode vindena.
- ◆ Amire to derg bo.
- ◆ Amirê xo jêde şî, senik mend.
- ◆ Aqil 've pere nêroşino.
- ◆ Aqil ke sarê de çine bî, qafika huske sê kena!
- ◆ Aqil sere de niyo sare dero.
- ◆ Aqilê mı de nêmend.
- ◆ Ar namus dariyo we.
- ◆ Ar namusê xo çino.
- ◆ Araqê çariyo.
- ◆ Astarê mordem ki vîşîya, peyser nîno.
- ◆ Astarê xo vîşa.
- ◆ Astê zon çino
- ◆ Astê zoni çino.
- ◆ Astonê ney ke bîsîknê, cira ci voreno.
- ◆ Astik esto cî, sero gireno.
- ◆ Asiq kerdo Pasa Piyê xo darde kerdo
- ◆ Asiq kerdo pasa, piyê xo darde kerdo.
- ◆ Asiqe vato: "Ez mêrdê xora vêren, gestê (werdena) xora nêveren."
- ◆ Awa ke ame dey serde vergê yavani serde nêro.
- ◆ Awa ke mı diye, vergê yavani nêdiye.
- ◆ Awa ney tik sona.
- ◆ Awa riyê xo verdîyade.
- ◆ Awa şîae ama çimu serde nêvinena.
- ◆ Awa şîaê ama çimunê to serde.
- ◆ Awe sona qum maneno.
- ◆ Awres koy ra herediyo xevera koy xora (cira) çinê bia
- ◆ Axrete de çitur cavê xo dana?
- ◆ Axrete de destê mı ve giranê to dero.
- ◆ Axrete de tora pers bo.
- ◆ Axir rozeki tij erzena ma.
- ◆ Bakıl rew beno kokim.
- ◆ Bêbextu rê elqen nêbena.
- ◆ Bêçika dey na isî ra esta.
- ◆ Bêçika xo ser fetelneno.
- ◆ Bêçika xora la gîrede ke xo viri ra nêkere.
- ◆ Bêkês birakê maa xo ra vano "bao"
- ◆ Bêkes birakê mua xo ra "bao" vano.
- ◆ Beli niyo ke çî aqilî rê xîsmete keno.
- ◆ Bênamus u bêşerefo.
- ◆ Beno vind, beno kemera binê gol.
- ◆ Beraşîya xo satiya.
- ◆ Berbeno, çimu ra heştir nê, gon sona.
- ◆ Bervis pere nêkeno.
- ◆ Bezna xo hên rindeka, tî hên zonena lêa deriya.
- ◆ Bî dirîka şîae, nişt ve giranê mara.
- ◆ Bî paka, kerd serd.
- ◆ Bio serevde (bia serevdie).
- ◆ Boa xo bie wes.
- ◆ Boa xo bie, wes mîde sare onceno
- ◆ Boa xo ke biye wes, elqeni xo viri ra keno.
- ◆ Boeke va, çêver nasbeno.
- ◆ Bom kerdê top, baqıl verdê ra.
- ◆ Bomi de rae ra meso, torê bela ano.
- ◆ Bonc bêçiki boncemena zu (jû, yew) niyê.
- ◆ Bono ke himê xo çurig bî, rew rijino.
- ◆ Boşta xo qewina, coka hêni keno.
- ◆ Budela niştî ro, ostoni vato: "Ez bego"
- ◆ Budelay can do, baqıl werdo.
- ◆ Bure bisime, dismenê xo nasbike.

¹Sebeta gurê raştkerdene Xızır M. Doğanî ra razî bô. *Gurekarê Warey.*

- ♦ *Bin sabırino, ser nêsabırino.*
- ♦ *Binaê zur polo çino.*
- ♦ *Binê deşti ra dano ci.*
- ♦ *Binê karê girani de hurê xo amo or (war).*
- ♦ *Binê lingunê tode haki estê, çiko ?*
- ♦ *Binê na pirdi ra zaf awe vêrda ra.*
- ♦ *Binê qesu de nêmaneno.*
- ♦ *Binê sarê deyra vejino.*
- ♦ *Bine simeri ra awe beno.*
- ♦ *Binê zonê tode çiyê esto, ala tever ke, çiko.*
- ♦ *Binê zimêlu ra hurdi hurdi huyino.*
- ♦ *Birak çeka cinika, zur bela cinika.*
- ♦ *Birayê werdene eke fek ra nêşi heredino.*
- ♦ *Biza gerrine kes werte malê xo nêkeno (nêverdano).*
- ♦ *Biza ke mali ra biriê ra verg weno.*
- ♦ *Biza yisoni her waxt dilêt nêzena.*
- ♦ *Bize 've linga xo, miye 've linga xo darde bena.*
- ♦ *Bizeke biza, mexelê xo kinena, kena pak, hona meğel bena.*
- ♦ *Canê isonê nêweşi tirs wazeno.*
- ♦ *Canê xo ke nêvejîya, xuya xo nêvejîna.*
- ♦ *Cano ke tenge de Haq Tala deyîrê bêro comerdie.*
- ♦ *Cenika bê domone jê dara bê yemisa.*
- ♦ *Cevikê feqir tholo, qelvê xo hira wo.*
- ♦ *Cewo xilt (xirt) biyo genim.*
- ♦ *Ciê xo de dano pêro.*
- ♦ *Cigera xo ti hêni zona kemera.*
- ♦ *Ciran her waxt motazê cirane xo wo.*
- ♦ *Ciran motazê wela adirê ciranê xo yo.*
- ♦ *Coka vanê " muriya rinde hes weno".*
- ♦ *Coru keş verê pırnîke ro nêdo, o ki xo sera şîyo.*
- ♦ *Cüamerdêni hona nêmerda.*
- ♦ *Cüamerdi ki esto, namerdi ki esto.*
- ♦ *Cilo berz ra kam hes nêkeno.*
- ♦ *Ciq va, xeleşia.*
- ♦ *Cirê kelepur lozimo.*
- ♦ *Citkar Haqi ra rame wazeno.*
- ♦ *Çê cinie kena.*
- ♦ *Çê cinie nana ro.*
- ♦ *Çê mordemê azevi (ozovi) poştî ro wo.*
- ♦ *Çê wayê ma ke heliyo, baz bi karema serfirabi.*
- ♦ *Çênêka bome ra veyvîka bome vejîna.*
- ♦ *Çêverê ceneti Comerd keno ra.*
- ♦ *Çêverê sar mecine, çêverê to mecînê.*
- ♦ *Çêverê xo her waht rakerdo, sîfrê xo her waht hard dero.*
- ♦ *Çêverê xo qayim bice, ciranê xo dizd meveze.*
- ♦ *Çi destebera to yena aê bike.*
- ♦ *Çio senik bereketê xo esto.*
- ♦ *Çiyo ke heramie de ame, heramie de sono.*
- ♦ *Coru heq 've neqi ra bie zu!*
- ♦ *Çi bikere, xorê kena.*
- ♦ *Çi ramena ey çinena.*
- ♦ *Çi to destevera yeno, aê bike.*
- ♦ *Çik ve çîmunê mî vera pêra.*
- ♦ *Çim u buriye xo hêni zona ke qeleme ra vîrastê.*
- ♦ *Çimê mî rae ra pera.*
- ♦ *Çimê mî ve rae ra mend.*
- ♦ *Çimê pîsinge lona meri de ro.*
- ♦ *Çimê to kami vet ? Xo ve xo vet, coka honde xori vet.*
- ♦ *Çimê to ve roşt bo/vo.*
- ♦ *Çime xo destê to dero.*
- ♦ *Çimê xo Haqi dero, Haqi ra cer to dero.*
- ♦ *Çime xo her waht vesano.*
- ♦ *Çimo kor ra heştîr nîno.*
- ♦ *Çirax her waht vêreno hostaê xo ra.*
- ♦ *Çiria to mirê bêro, sola!*
- ♦ *Çitiri bi ke herê ma zîra.*
- ♦ *Dare kerm weno, ison ki derd weno.*
- ♦ *Dosto khan coru dismen nêbiyo (nêbeno).*
- ♦ *Dostê to wo gewes beno, dismenê to wo, xirt bo.*
- ♦ *Dismên mîsne, peyser bonce.*
- ♦ *Dina rê adeta marê tometa.*
- ♦ *Dost verde, dismên peyde qesey keno*
- ♦ *Dêso doğru (hewl) nêrijîno.*
- ♦ *Dismeno kan coru dost nêbio.*
- ♦ *Diko ke bêwaxt veng do, sare cira kenê.*
- ♦ *Desti ra amawo.*
- ♦ *Dosto rind sata tenge de bêli beno.*
- ♦ *Doman ke nêberva cızık cı nêdanê.*
- ♦ *Dür şîya, nejdî ama.*
- ♦ *Derd esto, dermani ki esto.*
- ♦ *Dele ke dime xo nêlîçikno, kutiki ra dime nêkunê.*
- ♦ *Dosto aqıl senik sarê yisoni deznenno.*
- ♦ *Dele ke qızvane bie, kutiki Halev ra yenê.*
- ♦ *Diki hewnê xo de silond dio.*
- ♦ *Dirbetia qersune bena wes, yê qesê xırabın wes nêbena.*
- ♦ *Dirbetia dismêni bena wes, yê dosti wes nêbena.*
- ♦ *Dimê lûye lûye rê bar nêbeno.*
- ♦ *Destê xo nê xocey ra beno, nê kilise ra.*
- ♦ *Dismêni rê minete nêbena.*
- ♦ *Dare ve perunê xo şîye dana.*
- ♦ *Doo bibe, rono cibe.*
- ♦ *Dito selike, esto delike.*
- ♦ *Daro ke keno wertê zimelunê mara.*
- ♦ *Daene ki guretene ki ise Heqia.*
- ♦ *Dirika sura, niştî granê (viranê) mara.*
- ♦ *Derjêni ke berze, hard nîna.*
- ♦ *Dî lingê mî kerdî zerê jû postali.*
- ♦ *Deyra xêr nîno.*
- ♦ *Dua ke qewul nêbie, yison cirê amin nêvano.*

- ◆ Desto jüy ra ceno, desto bini ra dano.
- ◆ Didonê xo sone keno.
- ◆ Didonunê xo qırısno.
- ◆ Dina ra morumo.
- ◆ Dina ra xevera xo çina.
- ◆ Doman ke nêbi, cirê timoni (tumanî) nêderjinê.
- ◆ Dewlete yisoni rê hem dosta, hem dismena.
- ◆ Destê xo tene çapik bide.
- ◆ Destê xo zaf girano.
- ◆ Da cao naziki ro
- ◆ Dı goyil ke bi zu, kes bese nêkeno cera bikero
- ◆ Derdê qesê xiravini nêoncino
- ◆ Destê keşî ro pêşê dayê nêgino.
- ◆ Dismen halê dismên nêzono.
- ◆ Dismeno baqil, dosto bomi ra rindo.

- ◆ Eke tûyê ri kerê, vano: "Rama vorena".
- ◆ Eke vêsa bi, vano: "Ez mird nêben". Eke mird bi, vano: "Ez vêsan nêben"
- ◆ Eli Baba sık beno xo, ez sık xo nêben.
- ◆ Elqena cüamerdi bo, vind nêbena.
- ◆ Emegê xo hece şî.
- ◆ Emegê xo zaf kêwt ci.
- ◆ Endi bayênî bie, şayenî şîye, era dime mekuye.
- ◆ Ersız kerdo qazixte nêvato ez çar biyo, nêvato salê mı çar bi.
- ◆ Esmer vera rame çina, qitlîgie esta.
- ◆ Eve dılapa derya qolinde nêbena.
- ◆ Eve laê dey yison nêsono quye.
- ◆ Eve zori rindie nêbena.
- ◆ Ewro dinaa, meste axreta.
- ◆ Ewro mirê, mestê torê.
- ◆ Ey bir nêken, pey de mija xo nêken.
- ◆ Ey tomê fekê xo guret.
- ◆ Ez ağa, to ağa, kam şüane?
- ◆ Ez dekerin, kamo qale mı keno.
- ◆ Ez Heqi ra nêtersen, deyra tersen.
- ◆ Ez kerdu wertê dî çêranu.
- ◆ Ez kerdu wertê ustine u çêrani ra.
- ◆ Ez no (na) hewni ra nêvan xêr bo.
- ◆ Ez quli ra nêtersen, Haqi ra tersen.
- ◆ Ez ramon, çinon, çarnon ken sofî, ağay de barekon.
- ◆ Ez reyna riê to nêvin.

- ◆ Fekê xo reê vêso.
- ◆ Fekê xo sitra vêsa, doê xo puf keno simeno.
- ◆ Fekê xo şî peye goşî.
- ◆ Fekê xo şî peyê goşî.
- ◆ Fekê xo zaf sisto.
- ◆ Felek amo nişto ro, emaneta xo wazeno.
- ◆ Felek her waht isoni de yar nêbeno.
- ◆ Feqir ra pers kerdo, vato: "Kam rasto? " Vato:

"Haq rasto."

- ◆ Feqirêni ayv niya, xizanêni ayva.

- ◆ Ga ke gına waro (hardi ro), kardi benê zaf.
- ◆ Ga mireno, çermê xo (xu) maneno, mordem mireno. namê xo maneno.
- ◆ Gao qefelayirê ooşa manewo.
- ◆ Gême bêheşî nêbena.
- ◆ Gende kam kerde ? Seê bê ma u bê pi kerde.
- ◆ Gereke gula tora şêro or (war).
- ◆ Gereke peynia na qesî sere sare biqetelne.
- ◆ Gole awera vejino, çiko?
- ◆ Goio bê bino.

- ◆ Fek ra dosto, zere ra dismeno.
- ◆ Fek ro de, lokme destra bijê (bizê, bice).
- ◆ Fekê dey deyrê bela ano.
- ◆ Fekê mı we meke, gıra qeseyken.
- ◆ Fekê mîlet çûal nio ke gire de.
- ◆ Fekê tora çî vejino, gosê to bihesno.
- ◆ Fekê verg ke bi gonin, nêvindeno
- ◆ Fekê xo kef dano.
- ◆ Fekê xo kena ra, çîmunê xo weke.
- ◆ Fekê xo kilit bi.

- ◆ Goloke cira awe simite, khêmere ci nêerjina.
- ◆ Gomê bomuno.
- ◆ Gon virazeno ra.
- ◆ Goni gureta, bese nêkeno vozdo.
- ◆ Gonia mi cirê girina.
- ◆ Gonia xo cirê girina.
- ◆ Gonia) ma lino.
- ◆ Gora isoni de mala jiançiyek (!) vejina.
- ◆ Gosê xo bie girani.
- ◆ Gosu ra khêmi hesneno.
- ◆ Gosu ra khêro.
- ◆ Gosunê ney reê ta de.
- ◆ Goza kore 've derjêni vejina.
- ◆ Guk ki vano " ez gao".
- ◆ Gukê axure gaê axure ra nêterseno.
- ◆ Gula lone kerdie vêsan nêmanena.
- ◆ Gula mira (mara) nêsi.
- ◆ Guna deya vilê todera.
- ◆ Guna mina axrete de peê pirdê mumünde vilê to dera.
- ◆ Guretene ki daene ki kar u gure Heqio (Haqiya).
- ◆ Gureto binê perrunê xo.
- ◆ Ğeriv, ğerivê welatuno.
- ◆ Ğezevê to ğezna tode bîmano.
- ◆ Gilê çü ke mîsnara ci, yeno rae.
- ◆ Hakê ewrey kêrga mestey ra rîndo.
- ◆ Halenê puyê (piyê) kori Heq 've xo virazeno.
- ◆ Hal-waxtê xo hurendi dero.
- ◆ Haqa bîza kole bîza îştirine rê nêmanena.
- ◆ Hasa huzirê tora.
- ◆ Hata karê kena ke, kesike sona dare ser.
- ◆ Hata ke kêwte sare, awe dere de vinete.
- ◆ Hata nêrame ke, nêçinena.
- ◆ Hata zoni çamuri de mend.
- ◆ Hêfê isanê hewl ke rew mireno.
- ◆ Hêfê mi bêro torê.
- ◆ Hêgao ke vilo nêkerdo nu (nan, non) nêdano.
- ◆ Helal hazır, ya Xızır!
- ◆ Helal heram keno têwerte.
- ◆ Heni ke bio zar, zu astik 've postik ra mendê.
- ◆ Heni ke lerzeno, ti vana tewranie gureta.
- ◆ Heni ke tersa jê momî cor de ame or (war).
- ◆ Heq comerdo.
- ◆ Heq comerdu ra comerdo.
- ◆ Heq cor çêveru ra çêverê ra kero (a kero).
- ◆ Heq çî dano xêr bîdo.
- ◆ Heq esto dina de, piê xo serawo, veri ra nio.
- ◆ Heq hetê bê kesu dero.
- ◆ Heq isoni (isani) motazê mixeneti nêkero.
- ◆ Heq ke da nêvano lazê kamio, çêna kamia
- ◆ Heq ke zona, quli ra wedardene rînd niya.
- ◆ Heq mîdo, ezi ki to di.
- ◆ Heq mira hes nêkeno, ezi ki deyra hes nêken.
- ◆ Heq rametia xoro aste kero.
- ◆ Heq Tala derdê cigere ve dismenê minê axrete nêdo.
- ◆ Heq Tala isonê neqi qîdixê made mevezo.
- ◆ Heq Tala ma tawuyê na qesu nêkero.
- ◆ Heq Tala mal dey do, fîrsat dey medo.
- ◆ Heq Tala mezela ma dey ra dîr bero.
- ◆ Heq Tala sas keno, kas mekero, kas keno sas mekero.
- ◆ Heq Tala, ma tawuyê to nêkero.
- ◆ Heq, koy ra gore vore (vare) dano.
- ◆ Heqi ra bibienê, Kîrmancia belekê reyna bia-menê, ala kam vosno, kam bienê vorek.
- ◆ Heqi ra ke amê, qul se bîkero.
- ◆ Heqo Tala mîdo ezîk todi.
- ◆ Heqo, emaneta xo peyser bîje.
- ◆ Hequ Tala ison ve vêsanie tervia nêkero.
- ◆ Her 'ke gîna çamuri ro, wayîr ra qewetî kes çîno.
- ◆ Her ca de bêçika xo esta.
- ◆ Her ca qesey meke, bîr 've goşo.
- ◆ Her caê to ke adîr bo, sekena? Hondê xo ca vêsna.
- ◆ Her çî meydan dero.
- ◆ Her çiçege boê nêdana
- ◆ Her çî zono (zano) wenca boro (buro).
- ◆ Her dare koka xo serowa.
- ◆ Her dare ra qoçike nêvîrajîna.
- ◆ Her ke bî vêsa, zîreno.
- ◆ Her ke hero, ree gînenî çamuri ro.
- ◆ Her kes aĝaê çê xowo
- ◆ Her kes ayvê xo nîmeno thê.
- ◆ Her kes barê Heqi poşt nêkeno.
- ◆ Her kes het. ra onceno.
- ◆ Her kes kerdena xora gore vineno.
- ◆ Her kes lazê ma u piê xuwo (xowo).
- ◆ Her kes lazê piê xoyo.
- ◆ Her kes riskê xo weno.
- ◆ Her kes, honde tali u qederê xo onceno.
- ◆ Her keşi derdê de xo esto.
- ◆ Her keşi jê xo mezone (mezane).
- ◆ Her keşi rê esto, marê çîno.
- ◆ Her ki esto, herê heru ki esto.
- ◆ Her ko ra gêver bio, çîmî ki dewe onto.
- ◆ Her pêxamberî dua canê xo kerda.
- ◆ Her qafike ra qesê vejîno.
- ◆ Her tair (their) 've zonê xo waneno.
- ◆ Her tair (their) halênê xo 've xo virazeno.
- ◆ Her tenge ra dime hiraie esta.
- ◆ Her vas koka xo sero roweno.
- ◆ Her wela adîrî de gevîj dano.
- ◆ Hêrdisa to bia sipê, serm nêkena.
- ◆ Hêrdise bize ra ki esta.
- ◆ Hêrdise ra gore sane beno.

- ✦ Herê bê perire bar beno zaf.
- ✦ Herê borono.
- ✦ Herediye, boxça xo gurete şiyê
- ✦ Heremus wele kineno, keno xo ser
- ✦ Heri rê mom şiya vato: "ya kolî, ya ki areê qedîa."
- ✦ Heri vato, "azna zon", şiyê çêmi ver, vato, "mî xo vira kerd".
- ✦ Herkes moa(maa) mî pers keno (perseno), piê mî kês pers nêkeno.
- ✦ Hero bê kira her kes niseno ro cî.
- ✦ Hero bê kirawo.
- ✦ Hero ke gever bi, vergi ra nêterseno.
- ✦ Hêrs ra ke niştê ro, zerar ra urzena ra.
- ✦ Hêrsra ke ustara, zerar ra nisena ro.
- ✦ Hes gême ra heredio, xevera gême çinê bia
- ✦ Hes ke bi khokim, qidîe (gudiê) xo pê kay keno.
- ✦ Heştire çimu jê la u laşer şî
- ✦ Hewnê isonê vêsani nino.
- ✦ Hewnê vêsani nino.
- ✦ Hewnê xo hewnê awreşiwo (hargoşiwo).
- ✦ Hewnê xo zur qesey meke, didanê Pexamberi dezenê.
- ✦ Heywano ke peê xo khul bi, qilancike ke kotî ra yena zoneno.
- ✦ Hiraîsê ostonî poştîya gao nêyri rawo.
- ✦ Hirê xo ame, şî.
- ✦ Hona boa sit fek ra yêna.
- ✦ Hona ostonî (astor) nêgureto, nalu ceno.
- ✦ Honde hêsar bio ke çino.
- ✦ Honde ke ma va, tuk ame zonê maro.
- ✦ Honde kutiki qimetê xo çino.
- ✦ Honde xode pil mebe.
- ✦ Hot tenu qewetin erjîê barê here(gureto barê here ra), vato: "Axx bêkhêşîye!"
- ✦ Hozor (hazar) reê posema bi.
- ✦ Hurdine pia sare naro zu (jû, yew) balisna.
- ✦ Huska husk qemetio pira.
- ✦ Hî vato, pîrnîke ra pero.
- ✦ Isono ke gîna waro, dostê xo çino.
- ✦ Isono ke gîra şî raê ceno.
- ✦ Isono kilm çîê xo verê gule dero.
- ✦ Inatê xo inatê khêgo.
- ✦ Inatê xo, inatê Hermenio.
- ✦ Inu linge esta (esta ra) zumîni ver.
- ✦ Ison 've cûamerdie bimîro.
- ✦ Ison 've qesê domani raê ra nêsono.
- ✦ Isonî bêxeta nêbeno
- ✦ Ison derdê xo ke nêvazo, dermanî nêvineno.
- ✦ Ison gereke dua ma u piê xo bicero
- ✦ Ison hata nêramo ke, nêçineno.
- ✦ Ison isot dirvêta isonî nêkeno.
- ✦ Ison jû kêmerî ra dî qilanciku nêkîseno.
- ✦ Ison ke awe sero bo, mor bile qarsê isonî nêbeno.
- ✦ Ison ke Heqî ra nêtersa, isonî ra nêsermaeno.
- ✦ Ison ke merd wele (erde) bena deyra.
- ✦ Ison ke seveta germî ra fetelîa, goçika xo tey ceno.
- ✦ Ison ke tû kerd, peyser nêliseno.
- ✦ Ison kutiki de kuno çûwal ?
- ✦ Ison pi ra sêy nêbeno, mua ra beno sêy.
- ✦ Ison qailo ke tey şer kero.
- ✦ Ison reê xapîno.
- ✦ Ison roza zue (jûê) beno, roza binê mireno.
- ✦ Ison seveta xatîrî ki bo, her sîl çarç nêkeno.
- ✦ Ison sole dirvêta isonî nêkeno.
- ✦ Ison tenge de isonî rê lozim beno.
- ✦ Ison vêsaniye ra nêmireno, rî ra beno çequer.
- ✦ Ison xanêdanê hardê xuwo (welatê xuwo).
- ✦ Isonî 've qesekerdene, heywani 've boê kerdene zumîni naskenê (sîlasnenê).
- ✦ Isonî ra ke rî dî, her waxt wazeno.
- ✦ Isonî sito khal lito.
- ✦ Isono bêkes jê thairî bê perro.
- ✦ Isono çêr xo nêgoyneno.
- ✦ Isono derg aqîlê xo zonî dero
- ✦ Isono her herêna xo her ca belî keno.
- ✦ Isono ke dêni ra tersa, çêver(ê) (xo) hîra ra nêkeno.
- ✦ Isono ke gîna waro ust ra, zono.
- ✦ Isono ke hardî de niada, eyra biterse.
- ✦ Isono ke Heqî ra nêtersa, eyra biterse.
- ✦ Isono ke isonî ra nêsermawa, Hêqî ra nêterseno.
- ✦ Isono ke karê xo nêzono, peynîe de posemano
- ✦ Isono ke mexmurêni kerde, eyra dîr vozde.
- ✦ Isono phêt nona xo khemere ra vezeno.
- ✦ Isono rînd amrê xo kîlmo.
- ✦ Isono rînd olvozena xode belîo.
- ✦ Isono vêsa qatîğ, bêhewîk balisna nêwazeno
- ✦ Isono xêğ saydê isonê baqîlio.
- ✦ Isono xîravîni ra qesê xîravîni vejînê.
- ✦ Isono zonaog 've nêzonaog jû nêbenê
- ✦ Jiare ke jiara, reê mîrodê isonî kena.
- ✦ Jede senîk de nîa mede
- ✦ Jû hêra Balabanîjî biya, vato " ez ağawo".
- ✦ Kaê domaneku nîo.
- ✦ Kafa mî hurîna, marê perey yênê.
- ✦ Kal werd, zerê mî dezna.
- ✦ Kam ke merd, wele bena deyro.
- ✦ Kam ke mî qail nêbeno, canê xo mî medo.
- ✦ Kam ke riê tode huyîa xorê dost mezone.
- ✦ Kam merdene ver remo, xelesîo.
- ✦ Kam vano ke " doyê mî tîrso".
- ✦ Kamîj kêmere hawa fiyê binde vejîno.
- ✦ Kamîj kêmere ke gîrsa, sarê xo pîrode.

- ❖ *Karê lerze seytan qarsê cı beno (qaris beno).*
- ❖ *Karê soni meverde sodır.*
- ❖ *Kata şêr, taliê mı mı ver sono.*
- ❖ *Kêmaşia isoni her waxt ki bena.*
- ❖ *Kêmera binê golia.*
- ❖ *Kêmera bini kerde ser, yê seri kerde bin.*
- ❖ *Kêmera çengi çenge de nina ro.*
- ❖ *Kêmera girane hurêndia xode manena.*
- ❖ *Kêmera girse hurêndia xo dera, kêmera qışkhêke kena qına xora.*
- ❖ *Kêmere bije serê zêra xo fie, na qese xo viri ra bike.*
- ❖ *Kêmere esta hermê xo dezo.*
- ❖ *Kêmere meerze werte, qefçilie perena to.*
- ❖ *Kês dismênê xorê nêvano alaqutare.*
- ❖ *Kês herme dey hard niano.*
- ❖ *Kes nasive keşi nêweno.*
- ❖ *Kes seveta derdê keşi nêberveno.*
- ❖ *Kês vêsanie ra nêmerdo.*
- ❖ *Kêsegani ra jü muye ontene kara.*
- ❖ *Kêş mianê dey hard niardo.*
- ❖ *Kêş nêvatenê ke çimunê to sera buri estê.*
- ❖ *Khêfe sovini kêwt çimu.*
- ❖ *Khêrga dewietli rozê dı rey haku kena.*
- ❖ *Khêrga vêsane hewnê xo de qut diyo.*
- ❖ *Khêrge awe simena, xo sero Heqi ro niadana.*
- ❖ *Khêrge koia roy ver, çimê xo hona silond de biyo.*
- ❖ *Kherm satalê cı bio.*
- ❖ *Khesreta xo onte we, cirê cigerê mı bi letêy.*
- ❖ *Khokimo, aqlê xo biyo awe.*
- ❖ *Khufe gire da.*
- ❖ *Khırr derma bivino, keno sarê xora.*
- ❖ *Ko çıxa berz bo, linga isoni kunara cı.*
- ❖ *Kor ke Heqi de çituri niadano, Heq ki kori de hên niadano.*
- ❖ *Kor uzanpêqa phi u khalikê xo şen nêkeno.*
- ❖ *Kowo ke berz bi, mizê (dumanê) xo serowo*
- ❖ *Kozikê domanekhu niyo.*
- ❖ *Kozikê domaneku nêvirazeme.*
- ❖ *Kundıra ke hurenda siloni de nêde, tomserda*
- ❖ *Kurnike kert kerda.*
- ❖ *Kutiki pê huyinê.*
- ❖ *Kutik bile dostê wairê xo nas keno.*
- ❖ *Kutik çêwo ke cira non boro, o çê nas keno.*
- ❖ *Kutik çı zono jare çıka.*
- ❖ *Kutik gostê kutiki nêweno.*
- ❖ *Kutik hata ke awe ro nêgino, azna nêmiseno.*
- ❖ *Kutik ke zura, wairê xo wazeno.*
- ❖ *Kutik loweno, khêwrao vêreno ra.*
- ❖ *Kutik pê qêsa xiravine huyino.*
- ❖ *Kutik wairê xo naskeno (silasneno).*
- ❖ *Kutik wayirê xo goz nêkeno.*
- ❖ *Kutikê suriye şiş verayê.*
- ❖ *Kutiki de loêno (loweno), vergide zureno.*
- ❖ *Kutki ra pers kerdo: " Qey lowena?" Vato: " Tersunê xora."*
- ❖ *Kutiko ke goz kero nêgireno.*
- ❖ *Kutiko ke goz kero, didanunê xo isoni nêmiseno*
- ❖ *Kutiko ke gireno cira dūr vinde*
- ❖ *Kutiko ke pizê xo mird bi, şiye de kuno ro.*
- ❖ *Kutiko ke quziz bi, gilej fek ra çarç bena.*
- ❖ *Kutiko ke ro buru (boro) sanike verê çimrawa.*
- ❖ *Kutiko koro, pereno isoni.*
- ❖ *Kuzê awe raa awe ra sikino.*
- ❖ *Kıla isoni ke biê çewt, her kes niçike kuno cı.*
- ❖ *Kıla xo estê hard.*
- ❖ *Kıla xo ginê waro, qirê xo osa.*
- ❖ *Kirmancê (zazaê) ma nê dênê xo danê, nê ki yinkar kenê.*
- ❖ *Laê xo Haqi ra birıyo*
- ❖ *Laz hetê pi ra, çêneke hetê maê ra sona.*
- ❖ *Laz ke goza, torn dendiko*
- ❖ *Leçeg(k)a to mirê bo.*
- ❖ *Leê mı de nêmend.*
- ❖ *Lêlê sondi kewt te.*
- ❖ *Lesa deva ki gırsa, gereke her ver şero.*
- ❖ *Lesa mı bie girane.*
- ❖ *Lesa xo (honde) vizoiya, fêndê xo honde rese-niyo.*
- ❖ *Lesa xo derga, aqlê xo kêmio*
- ❖ *Lesa xo vizoi bie derg.*
- ❖ *Letê hozori phonc seyo, o ki made çino.*
- ❖ *Lêwê xuyo zu hardi liseno, zu ki asmeni.*
- ❖ *Lokme bêriza nêwerino.*
- ❖ *Lokme ke nêcûa, gula isoni de maneno.*
- ❖ *Lokmo gırs bize (buye), qeso gırs qesey meke.*
- ❖ *Lûa lekasewere.*
- ❖ *Lûe canbaza, doqbaza*
- ❖ *Lûe xuya xo nêvinena, tûkhê xo vinena.*
- ❖ *Lûye ke gêndi kerde, khergi dıma sonê.*
- ❖ *Lim nano gonra, nano riê isoni ra.*
- ❖ *Lim nano thênîyê ra, nano riê isoni ra*
- ❖ *Linga tiya jüya na dinade, jüya a dinade, raşt qesey bike.*
- ❖ *Linga xo bêxera*
- ❖ *Linga xo xêra.*
- ❖ *Linge estara ver do waro.*
- ❖ *Linge nan ro to, qılasnen ra.*
- ❖ *Linge nan ro vêrê to , sil de to fek ra ken tever.*
- ❖ *Lingê xo estê pêser, reqesneno.*
- ❖ *Ma muya şia u sipiê ra can da, sari werd.*
- ❖ *Malê na dina na dina de maneno.*
- ❖ *Martê bijêk kena qarte qurte.*
- ❖ *Mêrêse pi rew qedino.*
- ❖ *Mezela bê pereê ke bivino, mireno.*
- ❖ *Miya şiaê ra voreko sipe ki beno.*

- ❖ Mordem gereke adiri de kay mekero.
- ❖ Mordemi kena tumanunê xo vezena.
- ❖ Mordêmi pilê xo ke nas nêkerd, Hêqê xo ki nas nêkeno.
- ❖ Mordemo çêr xo nêgoyneno.
- ❖ Mordemo cûamerd qesê xo verde vano.
- ❖ Mordemo ke qesê xo nêzona qesey bikero, zeke diko ke bêwaht vengdano vile cira kenê, henio.
- ❖ Mordemo vêsa des orxanu ke pira dê (pa dê) oncia hewnê xo nino.
- ❖ Mordemo xayin tersoneko.
- ❖ Mordemo xayin berx u dar nêbeno.
- ❖ Moreka nezeri kerda pira.
- ❖ Moro lûk peynî de bela xo vineno.
- ❖ Muria xağê gula isani de manena.
- ❖ Mî dest u phaê xo kari ra ontê.
- ❖ Mî hata nika şûalenda xo 've herame ra nêkerda (herami rê ra nêkerda).
- ❖ Mî nê kerdo vind, nê ki diyo.
- ❖ Mijde theyr qu nêkeno(newaneno).
- ❖ Mira mevinê, Heqê xora bîvinê.

Hamal Ismailê Mamekiye

- ❖ Na çê bivêsaê pila ke keno.
- ❖ Na dina ra destê xo ont.
- ❖ Na dina thola, taê ramenê, taê ki çinennê.
- ❖ Na dina ze areyiya, cerena.
- ❖ Na dina ze şîya dara, fetelina.

- ❖ Na dina ze wariya, keşi de nina.
- ❖ Na dina zurekere kami de yena.
- ❖ Na dinade ke ramito, axrete de çineno.
- ❖ Na is peru ra niyo, sıra (dore) rawo
- ❖ Na kor uzağ sepetê ria toayrê nêbeno.
- ❖ Na lesa ney pirê hengu renguna.
- ❖ Na mîetrê elqen nêbena.
- ❖ Na nêbiayie kerda çêverê ma.
- ❖ Na qese gosare ke, gosê xo ke, xo viri ra meke.
- ❖ Na qese ki mirê bi derd
- ❖ Na qese ma wertê made bîmano.
- ❖ Na qesu de qesê esto.
- ❖ Na sevaqê sodira, hona qiancike ci ser nêşiya.
- ❖ Na vizoyê lesa ney pirê hengu renguna.
- ❖ Namê cûamerdi esto.
- ❖ Namê ma bîdo.
- ❖ Namê xo esto, eve xo çino.
- ❖ Namê xo reyê eve dizdêni vejîyo.
- ❖ Namê xo reyê eve zurekêren vejîyo.
- ❖ Namê xo ve hardo şia kuyo.
- ❖ Namê xo vejîno, canê xo vejîyo.
- ❖ Nao ke hêrreno ki rajîyo, na o ke roseno ki rajîyo.
- ❖ Nazara hazara qesey kerd.

- ❖ Nê anoğ esto neki şanoğ.
- ❖ Ne axu be ke to berzê, ne ki seker be ke to borê
- ❖ Nê berbeno ke ison tey biberbo, ne huyino ke ison tey bihuyîyo
- ❖ Ne can de lazê heli rê, ne can de lazi qolay rê.
- ❖ Nê cên, nê ki dan.
- ❖ Ne dosti ra şêro mordemo hewi, nê ki dismêni ra
- ❖ Nê gostê ison yeno werdene, neki çermê xo beno pay
- ❖ Nê guretaoğ ne daoğ.
- ❖ Nê insafê xo esto, neki yîmanê xo.
- ❖ Ne lokme gîrs bîze, neki qeso gîrs qesey bîke.
- ❖ Nê sondê xo belîyo, ne ki sodirê xo belîyo
- ❖ Nefesê dewreşi zof rîndo.
- ❖ Neq ki esto, neqê nequ ki esto.
- ❖ Neqe hata çê Heqî zu neqa.
- ❖ Neqêni meke.
- ❖ Nevsetenik, nevsê xo zafîke (zaptke).
- ❖ Ney dest ra towa nîno.
- ❖ Nêzonaêna xo ver qesey keno.
- ❖ Nêzonaenê ayv nîa, nêmisâenê ayva.
- ❖ Nî cenîki ke des bêçîkê xoyê, her bêçîke de hunerê esto.
- ❖ Nolotî şero dey ke îsono
- ❖ Nona huske, pîazo tuz werdê xowo.
- ❖ Nona ma bê solâ.
- ❖ Nona mîna huske hemgênê sari ra wesa.
- ❖ Nona mixeneti nêwerîna.
- ❖ Nona serevdîe nêwerîna.
- ❖ Nona to ke çîna, zone to bîbo.

- ✦ Nona vêri rê (suxre keno) candano.
- ✦ None ke biye letey, reyna pira nênişena.
- ✦ Nonu sola zumini werda.
- ✦ Nuke şîye bazar de biê lovlovey.
- ✦ Nuki marê saniku qesey keno.
- ✦ O hero, hora semera xo çîna.
- ✦ O ke siliye bo, hêgaê made nêvoreno
- ✦ O moro kungo, bin de dano pede.
- ✦ O pirenê mî ra cero.
- ✦ O pirenê mira qîzo.
- ✦ O rozê sarê xo weno.
- ✦ Oğire to rakerde bo.
- ✦ Omîsê Seytani mebe.
- ✦ Omrê isoni zê wariyo, ewro yeno, meste sono.
- ✦ Ondêra goni oncena.
- ✦ Onto lao şîlaro.
- ✦ Ospor ame pêya şî.
- ✦ Ostorî ke bê pere bî, kam qayitê didano beno.
- ✦ Ostorî revan xo nêqefelneno.
- ✦ Wertê dinude awe ra nêverina.
- ✦ Wertê dî adîru de mendo.
- ✦ Wertê mianê hermuno xo to hen zona ke mu-soneo.
- ✦ Pasquî da qîne ro, kerd tever.
- ✦ Payna (dimê) kutik mede, kutik to nêpero.
- ✦ Pê ciê xo kaykeno.
- ✦ Pê paa xo kene pil.
- ✦ Peike (peêk) xo mendero peêkunê leylege.
- ✦ Pepug ve xane tode biwano.
- ✦ Per u paê xo şîkiyê
- ✦ Pere perî ano.
- ✦ Pere qîlerê deştiyo, hên yeno hên sono
- ✦ Pero zu çêvera nejîno.
- ✦ Peroz u pêsewe zu qura a.
- ✦ Peyê isoni de mevaze, vana riê isoni de vase.
- ✦ Peyniya ma pêrunê binê hardê şîayo.
- ✦ Pilê xo nas nêkeno, Haqê xo ki nas nêkeno.
- ✦ Pilênia ke keno, vano, esto çîno, ezo.
- ✦ Piyê feqîrî-fiqîrîyo
- ✦ Piyê hewlî ra lazo qolay.
- ✦ Piyo baqîlî ra lazo aqîlsenik.
- ✦ Pîzê budelay ke bî mîrd, çîmê xo postalû dero.
- ✦ Pîzê xo mîrdo, çîmê xo vêsano
- ✦ Pîzê xo verê fêk dero.
- ✦ Ponc bêçîkîyê, poncemena zu niyê
- ✦ Posê (postê) kutikî ra meska doy nêbena.
- ✦ Poşt pêşane.
- ✦ Poştî xo sana cao qewin.
- ✦ Poştîa cûamerdu ra weno simeno.
- ✦ Poştîa deyra weno simeno.
- ✦ Poştîa xo hard nîna.
- ✦ Puç ke kot dare, cîra nêvejîno.
- ✦ Pîlorê dela beleke.
- ✦ Pîrnîka tora fitîl fitîl yeno.
- ✦ Pîrnîke bîze rîyê xo oncîno we.
- ✦ Pîrode, belawo, pîromede, qedawo.
- ✦ Pîsîge çîxa cao berz ra berze ke, onca lingu ser gînena waro.
- ✦ Pîsîka xo pîsîka awreşîya
- ✦ Pîsînga 'ke sayd bîkero, nêniavkeno.
- ✦ Pîsînge gêver biya, dewran koto merî.
- ✦ Pîsînge ke mijîa xo diye dirbetîa mîde niadê
- ✦ Pîsînge ra vato, " cîyê to dermano", wele kerda ra ser.
- ✦ Pîsînge ver biya (şîa), dewra koto merî.
- ✦ Qafîka goze pîr nêkeno.
- ✦ Qafîka neyde aqîl niyo, tî hen zona sîmero.
- ✦ Qafîka xo qolînda, aqîl pa nêsono.
- ✦ Qafîke ke thole biye, aqîl cîrê kar nêkeno.
- ✦ Qalê kutik bîke, çûe leê xo de rone
- ✦ Qatîra ke kalekê xo gul bî, semere ra xuye kena
- ✦ Qedao ke isoni rê yeno, malê isoni rê bêro.
- ✦ Qedîrê dey girano.
- ✦ Qedîrê xo zafo.
- ✦ Qelema deyra goni vorena
- ✦ Qesê cahîl isonî re çetîn nîno.
- ✦ Qese haqî rê kam se vazo.
- ✦ Qesê isonê feqîrî pere nêkeno.
- ✦ Qese qeşî ano ra.
- ✦ Qese xo kêmera bîrîyaiya.
- ✦ Qesê xo kerdo zu.
- ✦ Qesê xo sero vînde.
- ✦ Qesekerdena jêdiye pere nêkeno.
- ✦ Qeso rînd mor îone ra vezeno.
- ✦ Qeso thol pîzê ison mîrd nêkeno.
- ✦ Qeso xîravîn yê wayîrîyo.
- ✦ Qesunê alîk u fatîke qesey keno.
- ✦ Qesuno tholu ra çênîke xo meqefelne.
- ✦ Qey bîa pêrsa honde domanu, lawnena.
- ✦ Qey şîa amo sipî serde, çîko.
- ✦ Qey ze (jê) ostorî tu hîrena.
- ✦ Qey, ma çê qolê aşme çîko?
- ✦ Qudîmê xo bîyo şa.
- ✦ Qurîs verde mîreno.
- ✦ Qutê xo made wena, hakunê xo zovî ca kena.
- ✦ Qîna şîa u sipîye meste belî bena.
- ✦ Qîna xo ke çêr kerê endî hondera, qîlancîke hona cî ser nêşîya.
- ✦ Qînake rut biye her kes tûyê cî keno.
- ✦ Qîne erzena we.
- ✦ Qîsmetê to ke çîko, qocîka tode u vejîno.
- ✦ Raa xo ra bîmane, hawalê (olvozê) xo ra me-manê.
- ✦ Raa xo sas kerda.

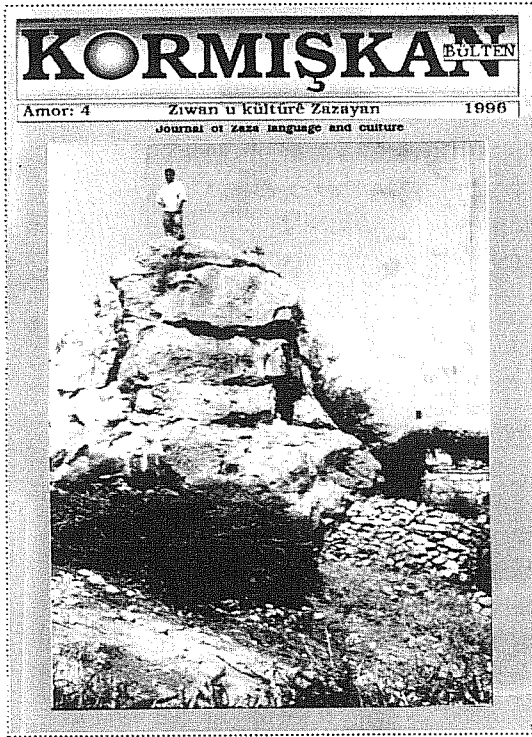
- ◆ Raê birrna, do piro.
- ◆ Raê ra kewtê virnie, do piro.
- ◆ Ree ke biye, şia rınd bena şiae.
- ◆ Reê niyo dı rey niyo, endi beso yê to.
- ◆ Retia hode niadano
- ◆ Retie binê hardê mezelede bena
- ◆ Ri de ke niade, riskê isoni birino.
- ◆ Ri ke da ci, nafaki astar wazeno.
- ◆ Riê to reyna ra mı memisno.
- ◆ Riê xo bi şia.
- ◆ Riê xo nêdezeno.
- ◆ Riê xo tene huyiya.
- ◆ Rio nerm mira diyo.
- ◆ Rio şa u sipe tever de.
- ◆ Rio şia u sipê beli bi.
- ◆ Roê xo hata nêvejiyo, xuya xo nêvejina.
- ◆ Roştâ çimunê xo pa şiyê.
- ◆ Roştâ çimunê xo verdia de.
- ◆ Roza ke Haq da dey, Heq u Tala de dismenê mı nedo.
- ◆ Roza qolaye keşirê nêro.
- ◆ Roza xo biya şia.
- ◆ Rozê yena oncia riê zuminde niadame.
- ◆ Rozê yena rozê ra xiravina, sewê yena sewê ra tariya.
- ◆ Riê to be korek bo.
- ◆ Rınd u xirave meste malim beno.
- ◆ Rindekêni de niamede, xuye de niade.
- ◆ Rindêni bike, rindenî bivine.
- ◆ Rindenî u xiravinênia isoni nawa.
- ◆ Rindi rê kês xiravîn nêvano.
- ◆ Riskê xo kemer ra vezeno.
- ◆ Sar beçikunê xo goz keno.
- ◆ Sarê dey jê mori kerd po(pon).
- ◆ Sarê dey werd.
- ◆ Sare husko, Nuh vano Pexamber nêvano.
- ◆ Sare husko, qese pa nêniseno.
- ◆ Sare ke cirakerê coro (qeytan) zür nêkeno.
- ◆ Sarê mı balisna sero, gosê mı dina sero.
- ◆ Sare şiawo, şia giredo
- ◆ Sarê tu ke nêdezeno, huskê bendero cine, bidezô.
- ◆ Sarê xorê bela guret.
- ◆ Sarewo sari verde, bojiyo boji verde.
- ◆ Sari rê adeto, marê tometa
- ◆ Savir kilitê cenetio.
- ◆ Sayiya cüamerdu ra bi mordem.
- ◆ Se kena bike, coru bebestêni meke.
- ◆ Se kena bike, hete Heqi ra ra meverde.
- ◆ Sera Haq des u di asmia.
- ◆ Sero ierzeno.
- ◆ Sero none xo weno, bin de kineno.
- ◆ Sero perri kerde ra.
- ◆ Seveta xatiri ağu nêsimino.
- ◆ Seveta zu qurs canê xo dano.
- ◆ Sewe bê ma u bê pia.
- ◆ Seytan mira vano " ney dewna ke".
- ◆ Seytan tız kerd.
- ◆ Seytan xapneno.
- ◆ Seytani rê pire derzeno.
- ◆ Soe ke dare ra biye, her kes kemer saneno ci.
- ◆ Sola non kemia.
- ◆ Solix ro mı biria.
- ◆ Sondî weno, xo erzeno adirê Haqi.
- ◆ Sunik punika xo qefçila.
- ◆ Süriya bêşüanie (boka vergia) verg weno.
- ◆ Sıfrê xanedanu dayma hardi dero we nêdarino.
- ◆ Silorê çimunê xo pak ke qefçilo boyin.
- ◆ Sinata pi laji rê manena.
- ◆ Sinate bilezika zernênia.
- ◆ Sirê xore khela gonîa.
- ◆ Sito helal lito.
- ◆ Sito xirabın lito.
- ◆ Şiya xo şiya heliga.
- ◆ Şiya kami ra xeleşina.
- ◆ Şime der(ey)ji ver, dere ma verde beno (bi) jüa.
- ◆ Şüane peyê ağayde astê piyê ağay vano.
- ◆ Şifetê xo tî hên zona ke şifetê kutikiyo.
- ◆ Şiyo virenia cinike.
- ◆ Şiya honike de jê selexani merediyo ra.
- ◆ Şiya to bêro mı sare de.
- ◆ Şiya mira terseno.
- ◆ Taê borê, taê tey niadê.
- ◆ Taê candê, taê borê.
- ◆ Tajia mı ke mîde rast bo, awres lewunê mı nêkoçeno
- ◆ Tê destî ra fetelnenê.
- ◆ Teliyê xo kêşî ra nêşîyo.
- ◆ Tenciko girs herey girino.
- ◆ Teresê cinia xowo.
- ◆ Ters nêzono, cigera xo dı çalato.
- ◆ Tersoniko, cigerê xo ponc perey nêkenê.
- ◆ Tersu dano ve ci.
- ◆ Tersu ra xode kerd.
- ◆ Têsa beno awe, têsa ano.
- ◆ Texto phuç mix nêceno.
- ◆ Tezelê taliyê isoni ke nêgura, zora se bikeri.
- ◆ Thair 've peru perenora.
- ◆ Thomora caê xiravini tederâ.
- ◆ To cen binê lingunê xo, loklu de to fek ra ken tever.
- ◆ To con dan we hardi ro, mezg pîrnîkunê tora ken tever.
- ◆ To çim de ez biyo teli.
- ◆ To çitur boê gurete?
- ◆ To gereke binê na karê girani ra urze ra.

- ◆ To hêni zona bulisk kuyo pira.
- ◆ To hêni zona ke mîloçiko werdo.
- ◆ To Heqê xora bivine.
- ◆ To linga Seytani sıkite, çiko?
- ◆ To nano ro heri, dimi ki dano ra to dest.
- ◆ To nu de wen, ci de ken.
- ◆ To tozê binê lingunê dey nêkena
- ◆ To zonê xo qulerito ro çiko, qesey nêkena.
- ◆ Tora gonu rew bo.
- ◆ Torê çiê lozimo, nêvana.
- ◆ Torê dina ra bixemelne.
- ◆ Torê zof tayin lazimo.
- ◆ Torje dave linga xoro.
- ◆ Torje dove dare ro, dare vato dimê to mirao.
- ◆ Toyê to cenika xo sero diyo çiko?
- ◆ Turikê isonê zurekeri dayma binê çengi dero.
- ◆ Tî a çapanêni de şerê, bîko!
- ◆ Tî arei veri ra ama, çiko?
- ◆ Tî binê na qesu ra nêvejina.
- ◆ Tî cande, werdoği zafê.
- ◆ Tî gamê bi, ez di gami yen.
- ◆ Tî gereke omise zaman be.
- ◆ Tî gîlo ke nista ro ci, ey birnena.
- ◆ Tî hên zona ke pêru tey beno mezele.
- ◆ Tî hêni zona ke bijeko bêwaxto.
- ◆ Tî hêni zona ke goligê axuro.
- ◆ Tî hêni zona ke gîlê koy ra biyo pîl.
- ◆ Tî hêni zona ke herê biriyo.
- ◆ Tî hêni zona ke heso dirvetino.
- ◆ Tî hêni zona ke hewiya xoya.
- ◆ Tî hêni zona ke mîja Tîrku şiya pede.
- ◆ Tî hêni zona ke nakê mî cira kerdo.
- ◆ Tî hêni zona ke sitê pisinge ra goş kerdo.
- ◆ Tî hêni zona ke xozê dalo (daliko).
- ◆ Tî hepis-ra xeleşiya ra.
- ◆ Tî i qesu kîla mirê qesey bike.
- ◆ Tî isoni ge nana ro ospori, ge nana ro heri.
- ◆ Tî ke adir be, hondê xo ca vêsna.
- ◆ Tî ospora ez payo, çiko?
- ◆ Tî tiya, ez ezo.
- ◆ Tî ve hardo şia kuyê ke, tî cuamerda!
- ◆ Tî vêsanie ra ama.
- ◆ Tî wairê az u uzia, barê Haqi poşt meke.
- ◆ Tî wazena ke kincunê tuyê qilêrûnu veji werte.
- ◆ Tî xiravera xeleşiya ra çiko.
- ◆ Tî zaf xo goynena.
- ◆ Tî zerê mua xode çituri new asmi vineta.
- ◆ Tîk sanikunê khanu qeseykena.
- ◆ Timonunê xode kerd.
- ◆ Tîria miye, miye rê bar nêbena.
- ◆ Teh, ondêri werdo, bese nêkeno bine vêri ra şero.
- ◆ U çalimê tora kês nêterseno.
- ◆ U zon ke nêbo, qilanciki çimu vezenê
- ◆ Uzağê to ve korbo sola!
- ◆ Uzağkoro.
- ◆ U zon ke nêbo, mirçiki çimu vezenê.
- ◆ U ki mirê biyo wayirê goçêna darkine.
- ◆ U kê çî malo ez ey nasken
- ◆ U binê goli de mosu moreno.
- ◆ Va dênê mî bibo, qilancika beleke de bo.
- ◆ Vake nêvo verg nêlewino.
- ◆ Vake pêrode, nêvake bikise.
- ◆ Vanê " mordemke mor kist tij vera nêverdano
- ◆ Vanê " tî gureena (meguree) taliê to biguriyo.
- ◆ Vanê "cinika rindeke de nia dana sevabo".
- ◆ Vanê, " khirri ra, korri ra, lengi rà biterse".
- ◆ Vanê, "mordem ke heroz çiyê mehesno, gosê xo benê dergi".
- ◆ Vanê, "na dina iştirunê gay serowa".
- ◆ Vanê, "pi bağ do lazê xo, laji salqimê hengure piê xo nêda".
- ◆ Vanê, "roz hozor beno, hozor u zu ki mireno. O zu raa cinik(er)a mireno.
- ◆ Vano weyiye ke sarê xorê.
- ◆ Vano, " na dina yê mîna".
- ◆ Vano, "na koy mî vîrastê".
- ◆ Vasê kowu sarê ma sero rewa.
- ◆ Vatena xora gereke peyser mevîndê.
- ◆ Vayê cûnê xo amo vaydano.
- ◆ Vengê xo zaf weso.
- ◆ Ver de dosto, peyde dismeno.
- ◆ Ver some, goz keno, dima some, paskulu erzeno.
- ◆ Verê çîmunê xo bi tari.
- ◆ Verê fekê mî kena saê.
- ◆ Verg roza dunane de nia dano.
- ◆ Verga vêsa kotora oroz, bese nêkerdo şero, vato, " teh (tew) onderi werdo bese nêkeno binê vêri ra şero".
- ◆ Vergi de weno, qilancika de qîştînenno.
- ◆ Vergo ke feteliya, vêsa nêmaneno.
- ◆ Vergo ke mîsa gore, nêvîndeno.
- ◆ Vergo vêsa zureno
- ◆ Vero coy derjêni xo de ke, hona pincirari yê binî de ke
- ◆ Vêsa voz dano tever, rut vozdanî zere.
- ◆ Vêsanî rê nono husk ze (jê) hemgenio.
- ◆ Veyve eve (ebe) dawul u pipike wêso.
- ◆ Viala pinca, cîğa bîbîrnê, oncia az dana.
- ◆ Vijer zu ewro di, tî nia kena.
- ◆ Virqoşiya(viroşiya) lingunê mî bi.
- ◆ Vore ki sipia, ison sero ciê xo keno.
- ◆ Vore vora, rêci biyê vindi.
- ◆ Voreko hewî koz de bêliyo.
- ◆ Voro tûke zimelê, vordê tûke herdîsa.
- ◆ Vilê isonê sey daima çewto.
- ◆ Vilê xo tî hêni zona vilê keseganiyo.

- ◆ *Virtisë mı cira yeno we.*
- ◆ *Wes bo, va peê hot kowu de bo.*
- ◆ *Waxtê Nuh Pêxamberi ra mendê.*
- ◆ *Wele ve sarê xo serî de erzeno.*
- ◆ *Wele ve cêncênia toro bo, tî ki vana, " ez cüamerdo".*
- ◆ *Warwayo, virano, vêsano xızano.*
- ◆ *Wazeno ke isoni qoçikê awe de bixenekno.*
- ◆ *Wereza hetê xali ra şîyo.*
- ◆ *Weno, nêweno ke, mird nêbeno; tî hêni zona ke milaketi qine ra oncenê.*
- ◆ *Wes halê nêweşi de nêzono.*
- ◆ *Weşiyê nêweşiye ki seweta marawa.*
- ◆ *Wertê xo linga tfongia.*
- ◆ *Wertê xo qê çino.*
- ◆ *Wertê mara qe awe ra nêvêrêna.*
- ◆ *Wayirê manga şîyo, wayirê here ra do wasto.*
- ◆ *Wayirê pi-kalikê to bêro comerdie.*
- ◆ *Wayirê pirê mı tûye riê to kero.*
- ◆ *Wertê made koy estê.*
- ◆ *Wertê xo çino.*
- ◆ *Wertê çimu ra tîreno.*
- ◆ *Werte de fizîleni keno.*
- ◆ *Werte ra bi vind şî.*
- ◆ *Xanê xo dariyo we.*
- ◆ *Xanê xo we dariyo.*
- ◆ *Xapa xo fişta ra gape.*
- ◆ *Xaşıya thole pay ra nêvindena.*
- ◆ *Xatirê cüamerdu esto.*
- ◆ *Xatirê kutiki çino, xatirê wayiri esto.*
- ◆ *Xatirê xo esto.*
- ◆ *Xayin coru berx u dar nêbiyo.*
- ◆ *Xêra Haqi bo, va rozê tepiya bo.*
- ◆ *Xêra Haqi bo, va sodir bo.*
- ◆ *Xêrê xo ke piê xorê çine bi, kami rê esto?*
- ◆ *Xo 've xo huyiya.*
- ◆ *Xo aynê dêvu de vineno*
- ◆ *Xo nano ro bomêni.*
- ◆ *Xo nano ro nêzonaene.*
- ◆ *Xoci hewla diya(dia), dua xo viri ra kerda.*
- ◆ *Xonça cüamerdu hardi ra we nêdarina.*
- ◆ *Xiravo, barê Haqi poştmeke.*
- ◆ *Xiravin ki esto, xiravinê xiravînu ki esto.*
- ◆ *Yaranie nêzono.*
- ◆ *Ye her rindeke qusurê de xo esto.*
- ◆ *Ye her oroji davacerê xo esto.*
- ◆ *Ye kêşî kêşî rê nêmanena.*
- ◆ *Ye bîza kole bîza îştîrînerê nêmanena.*
- ◆ *Zaf can de, kêmi can de, peynîe de merdena.*
- ◆ *Zaf can de, senik can de, peynîe de çor me-trey kuras' ve qalivê Zovînaê.*
- ◆ *Zaf çîmeroştî.*
- ◆ *Zaf gosehirawo.*
- ◆ *Zaf ri şao.*
- ◆ *Zalîmo, isoni qoçikê awe de xenekneno.*
- ◆ *Zamaê isoni herê isoniyo.*
- ◆ *Zê asîqu gureto pira.*
- ◆ *Zê boğê folî, hetê verî ra erjîno ra manga ser.*
- ◆ *Zê boxê fol vîle tadano.*
- ◆ *Zê bijekê hemliko.*
- ◆ *Zê çikê adirîo.*
- ◆ *Zê dele risnena ro.*
- ◆ *Zê dime herîo, nê beno derg nê beno kılm.*
- ◆ *Zê guda vore vîloşîa ro.*
- ◆ *Zê helîê çolî ame ra ser.*
- ◆ *Zê helîyê çolîyo.*
- ◆ *Zê hewnê sewe yeno ra mı vir.*
- ◆ *Zê kêrga agopî quletneno ro*
- ◆ *Zê kêrzîkî niştî pira.*
- ◆ *Zê kherge leyru vezena.*
- ◆ *Zê kutikê çarşî lîşt keno*
- ◆ *Zê kutikê vêsani hasorî biyo.*
- ◆ *Zê loğa kore şîya pêserde.*
- ◆ *Zê merê herevîyayî gînenîo qavî ro.*
- ◆ *Zê merî çûal lone keno.*
- ◆ *zê mordemê sey destê xo verî raê.*
- ◆ *Zê morê polak çiv dano.*
- ◆ *Zê mîloçîku onceno.*
- ◆ *Zê osterî hireno (hirena).*
- ◆ *Zê pemi zaf nermo.*
- ◆ *Zê pepug qakit hata sodir.*
- ◆ *Zê pepugî gîle dar u berî ra waneno.*
- ◆ *Zê polevano, ponçê xo semernay we kewt ci.*
- ◆ *Zê pîsinga qinê vêsayîe kozikê adirî ra nêvejîno.*
- ◆ *Zê sanîka lüyê qeseykeno.*
- ◆ *Zê sitê maa to torê helal bo.*
- ◆ *Zê vay ame, şî.*
- ◆ *Zê vergê vêsani zureno.*
- ◆ *Zê veyvîka peê pêrugîo.*
- ◆ *Zê Xîzirê Hewarê mîde rest.*
- ◆ *Zê zarance dismenê cîsnê xowîo.*
- ◆ *Zeke ga kardi de nîa dano, hên binê çîmura nîa dano.*
- ◆ *Zêlalo qeruno.*
- ◆ *Zerê mı kuno hurê.*
- ◆ *Zerê mı nêceno tey qesey bikerî.*
- ◆ *Zerê mîra gonî sona.*
- ◆ *Zern qîskheko qîmetê xo berzo.*
- ◆ *Zern zenge nêceno*
- ◆ *Zerya xo esta.*

- ◆ Zof eve goni gureto.
- ◆ Zof luko, nêverdano ke thair ra pero.
- ◆ Zof sermoniko (sermaneko), hardi de niadano.
- ◆ Zof temokaro, desti ra dılapa awe nêrışina.
- ◆ Zonê xo ame guretene.
- ◆ Zonê xo bi gira.
- ◆ Zonê xo giredia.
- ◆ Zonê xo jê çarixi zof biyo derg.
- ◆ Zonê xo zof biyo derg.
- ◆ Zonê xode qına xo fiye, sero ronise.
- ◆ Zora kewt (kot).
- ◆ zorê kami ke şî kami.
- ◆ Zu (jü) ez zon, zu ki Heq zono.
- ◆ Zu baqlı ra ke çewres rey vake "bomo". beno bom.

- ◆ Zu bom kêmerê erzeno zu goî, çewres baqlı bese nêkenê vezê.
- ◆ Zu fek ra ke qesey kerd zu teleke boncê des polki ginenê waro.
- ◆ Zu ke qılafet de nia do, mordem say keno.
- ◆ Zu pi des domanu keno weyiye, des domani jü pi weyiye nêkenê.
- ◆ Zu silond de dı dik nêbenê
- ◆ Zur key raşt vejıya.
- ◆ Zu'uno ke keno çêsaye pê mireno.
- ◆ Zuy vato, " pola to cen na dina ra fetelnen", vato "tı mı dera yaki niya".

Tija Sodiri

Amor: 3 • Sürre: 2 • Asma Gulana '96 • Cereme: 150.000 TL

ÇINA SEY RIZAY LEYLA DERSİM ÜJENİSİDE DERSİMİ SERO QEŞYKENA
Amorê 3ine vejıya! / 3. Sayısı çıktı!

VENGE WELATI
ROŞTA MEŞTEY
VEJİYE!

- Serva Zon u Zagonê
Kırmanc-Zazay,
Tija Sodiri
- Biwane!
 - Binusne!
 - Xo nasbıke!
 - Romevleşıye!
 - Qomê xorê wayır
 - vejıye!

Adrese:

Tija Sodiri
Postfach 70 12 40
D-60562 Frankfurt/M.
Tel./Fax: 069-524519

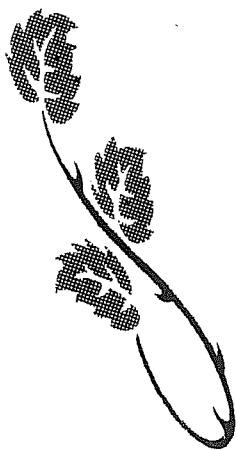
"Terket!
Nereye Gidersen Git!.."

HARDO DEWRÊŞ

heyle heyla qulingana
 hardê dewrêşî sero,
 kami nêdawasna ke
 onci dîlopi nêbirîyai,
 çimke;
 binera giriyênê
 gozê kerdi zuyai
 çemi, vai birnay
 puncî givîşnay
 aqwi miçiqnay
 hatani dîlopanê pêêna.
 genim gelana sare vet,
 xozani rut bi, qurçê xo asênê
 zar u zibatiya, teyr u tura
 asmên qılaşnabi ra,
 qulinga zawti wendê
 isana her çî qedêna bi
 xorê ki çiyê nêvirda bi,
 hardo dewrêş nalênê
 pêro bê zon bi,
 çuçika vilnênê,
 qılancika qıştnênê,
 kezexuri ebe cendeka cêrênê,
 mori vizênê
 kemeri bêveng bi,
 puyê kori pepnênê
 dara siya girêda bi,
 isana haybîro, hardo dewrêş rijnênê
 çimke;
 pêrine vatê heq juyo,
 hemî ki her çî rijnênê,
 zibatiya teyra,
 nalina hardê dewrêşî
 qe kesi nêheşnênê,
 vatê heq juyo,
 vatê pil juyo.
 ma xêlê heqî di,
 ju-ju pîlî di,
 pêrine vatê ma heqîme
 pêrine vatê heq eza.
 eke merdî pîlorê xo vejîyay teber.
 qevçîl bi, gemarî bi.
 ma zaf heqî di.
 hemî ki,
 ê pîlî,
 pîlê pîla
 kesi teyrî nêheşnay
 goş na re pîltênî ser.

ebe namê isantênî,
 şiverayê biye ra,
 tîjîya şodîrî eşt suya
 vai, çêmi bi ra,
 hîni girîyay
 gozê bi kewe
 çîçega sare vet,
 vengê teyr u turî birîya
 qulingî amay çuneda
 dara aj da,
 isanî çînê bi
 pêrine jubîni werd bi.
 dar u her huiyênê
 isanî çînê bi,
 pîlî çînê bi
 hukîmdarî çînê bi
 heq çînê bi,
 pîlê pîla çînê bi.
 heskerdene teze vejîye,
 isanî heywana ra her çî musay
 qarşê hardê dewrêşî nêbi....

K.Xamîrpêt

BIRA WERZÊ XO SER

*Bira werzê xo ser
 Kam se vano wa vajo
 Dahway xo bigirê ser*

*Dahway ma ziwanê mayo
 Kulturê mayo, milleta maya
 Dahway ma guniya maya
 Dahway ma sewday maya*

*Sewday ma xêra maya koyê mayê
 Sewday ma Şix Saido, Seid Rîzayo
 Sewday ma sewday Zazayana (Dimiliyana)
 Sewday ma Zazaistano, azadeya maya*

*Sewday ma dirbetê mayê (helakê mayê)
 Sewday ma lejê mayo
 Sewday ma bostanê gulandê mayo
 Bira werzî xo ser
 Sewday xo bigirê xo ser*

C. Rayvan
 Çermug

Dêrsîmî Sero

X. Sefkan

Eke qalê Dêrsîmî kerd, zof çî vajino, zof çî yeno aqilê isonî.

Dêrsîm adîro, kîla, topo, tîfongo, qulawa, meterîso, dirvetenia, panaena, merdena, mendena, kîstena, remaena, vêsanenia, tesanenia, esketu de bombura merdena, jîlî u jîndanu ra tiro kerdena, awe estena, sungî kerdena, heşîrênia, bêkeşênia, bê peru, bê qomî surgîn kerdena, welat ra vetena, adîr ra vês-nênia, xan u xîrave kerdena... Tarîfê Dêrsîmî niaro.

Eke qalê Dêrsîmî kerd, koê berjî, serbestîye yena ra isonî virî, rastenî yena isonî virî. Cûamerdiye, çêriye, raştîye, heqîye yena ra isonî virî. Ya, sarê Dêrsîmî, qulê huyo gîrs u çêr, bê xof u bê ters, buriê huyê qolîndî, çîmê juyê şîaê gîrşî, riê huyo derg u verîn, zimelê şîaê, qaytanê palay, şêne u hermê pîrçîn, mordemê hermey verîn, mordemê tezik, jê helîê çolî, vatena ho vatena mordemê sefkani yena ra aqilê isonî. Nîa, nî sarê Dêrsîmî, dîna yîne nîa nas kena, nîa tarîf kena. Nîna amê ho Duzgîn Bavai ra, Gola Buyere ra, Koê Jêle ra, Çemê Muzirî ra, wela Dêrsîmî ra gureta.

Heto bîni ra kî namo do gîrano, namo do xofîno. Namê çêruno, xîruno, namê sefkannuno, namê aqlêr u aqauno. Sîma qesunê sari gos medê, kes sarê Dêrsîmî Dêrsîmîzu ra rînd nas nêkeno. Naê rê pêro dîna, cer hardo şîa, cor asmeno khewe saado.

Dêrsîm çîko, qanunê Dêrsîmî çîtur biyo, kulturê ho çîtur biyo, sarê Dêrsîmî ho werte de ça do pêro, sevevê ho çî biyo, rîndîe ra, xîravînie ra, nêqênî u heqênîa ra ma gereke Dêrsîmî nas kerime, bizonime.

Qanun u Kulture Dêrsîmî

Welatê Dêrsîmî de her wext qanun u kulturê ho hukum ramîto. Hama na qanun u kultur nîka mara kî xêyle koto durî, enî mara oxto ke bikuyo tari. Naê de kî dest ra cî maerjîme, mara zofî kuno durî, kuno tari. Serê na dîna de jû saadê ma qal u khokîmê mayê, pî u

khalîkê mayê. Her çî vijêrî kî yînu îspat kerd, ewre kî yê îspat kenê. Yê ma jê taine zonzo-aağ u tarîxdarê ma çînê. Raştîo, wext de keşî qîymete dîne nêzona, perna ra serî, ama peynîye de pêro kî gînay pîro. Tha de nêwazen ke jêde çîyê vajî. Ma efkar derime, qe qesê vate-ne çîno.

Eke seveta qanun u kulturê Dêrsîmî guriayme, some dewro vîre, dewrê aşîrêni. Aşîru çaê do pêro, çînay sere do pêro, seveve ho çî bîo, qanunê ho çîtur bîo, eve guna u heqîya ho her aşîre guneke biarime ra zon. Tîka niyête mî aşîrêni niya, kes gêlet meşêro. En sîro pîl îthîka wedardawo. Dewr ra gore helvet ke gêletênia aşîru kî biya. Hama heto bîni ra kî qanun u kulturê Dêrsîmî kî biyo. Her keşî yê qanunu ra gore do pêro, yê qanunu ra gore amê hurê. Na qanunê Dêrsîmî çî bîyo, kulturê ho çî bîyo, nîka bêrime dey ser.

Badena kî mî va, tîkha niyetê mî aşîrêni niya. Seveta tarîx u kulturê Dêrsîmî some dewro vîre, dewrê aşîrêni. O dewr de aşîru jûvîn de do pêro, mal u gaê jûvîn do pîro berdê, no jûvîn ra, mordemî kîşîyê, dewe jûvînî vêsnê. Helvet ke niyeke biyê çîyê de rînd niye. Hama jûê esta ke, tîkha tene vînderime. Na serrunê ke tederime nê, şîme seserra 18îne. O wext ra gore qanun u kulturê Dêrsîmî pers u suwal kerime.

O wext de dîna çîtur biye, mîletê dîna se kerdêne, dîna çî halde biye, qanunê dîna senên bî? O wext de dîna pêrsane biye, gelay biye, vêsanêni biye. Heto bîni ra kî mîletê dîna seveta saltanat u çêfê ho, seveta taxtê ho, hardê ho kerdene hîra, cay tola kerdene, seveta retîa ho, seveta peru, zern u şêm her puştêni kî dîna de biye. Dîna de ret roşîenê, eke raştîe vajîme, koley jêde musulmanu, musulmanê Aravu rotenê. Qîmete hermete çînebi, hermete roşîenê. O wext kî jê nîkaeni barbarêni, tolanêni kerdene. Hazar heştsey u poncas u ponc de (1855) sarê Awrupa wastene ke eve zor hardê Beznesuru (Kızıldere) bîjêrê. Yîne ke cî nêda, verva cî vînetî, jê sarê Dêrsîmî pêro qîr kerdî. Farsu (Îran) seveta text u saltanêti Safevu, Emevu, Abasu serîk

do pêro! Dewleta Osmani seveta saltanat u sarayie dinarê hukum kerdene. Pasaunê bomu mordem estene ra dare, perey, şêm estenê, dênê mosu. Seveta retia ho roştberê ho têde eşti ra dare, viley day pîro, yiyê ke nêkışti ki eşt ve peê cağu (xepis).

Tayine yahudi qır kerdi. Muslmani ki ninu ra cer nêbi, yinu ki mîleti qır kerdi. O waxt de dugêlu pasau idare kerdênê, her çi pasay dêne kerdene. Vatena ho vatene biye. Pasa ke merdî ki, bîra ya ki lazê ho amêne text. İşte o waxt dina nia wertê rejilêni u rivenêni de biye.

Halê Dêrsîmî çitûr bi?

Sarê Dêrsîmî nê ret rotenê, nê ki wastene ke seveta saltanatê ho dugelunê binu bîjêrê binê bandîra ho. Hardê Dêrsîmî de kami pasaênî kerda; keşî tho a çîyo nîanen hesno? Ya, ağılerê Dêrsîmî, ağılarê Dêrsîmî biyê, hama ni jê hukumdar u pasau nêbiyê. Her dewe de, her mazra de ağıê ho biyo. Na ağıênî saltanat sere pêda nêbiya. Kam ke baqıl biyo mîleti cîra vato ağı. Kam ke qesê heqênî, qesê raştênî vata, dorme de biyê top, cîra vato ağı, cîra aqıl gureto. Ağıênî Dêrsîmî nawa.

Welatê Dêrsîmî de ağı, feqîr, seqet, sey pêro têdust de biyê. Her çi têwêrte de, têdusta kerdê bare. Hêsa têdine têdusta biya. Hêgaê ağıay ke diyê, yê bîray ki diyê, yê derezay ki diyê. Kılmek ra her çi têdusta bare kerdo.

Barekerdena sarê Dêrsîmî nia biya. Eve raştênî, eve heqênî, eve rasrênî serê biyê. Yine ho heni di vi, heni ramitene. Qanun u kulturê Dêrsîmî nia bi.

Hardê Dêrsîmî de coru cûamerdênî we nêdariye. O waxt de ki feqîrî biyê, bavay biyê. Aşîru ke jûvin de do pêro, yinera ke jû feqîrê şîyo dewa bine coru qarsê cî nêbiyê, vato o feqîrê Haqî, horê kata sono şêro, pêskare cî nêbiyê. Aşîru ke do pêro, bavay, hermeti ya ki ağıleri kotê wêrte, sure bîrno (ateşkê) seveta waxte, hata o waxt keşî bextê ho nêrîzno, qaleşênî nêkerda.

Eke zof mordemi kışiyê ya ki qewğa ke jêde kota tê, bavay kotê wêrte. ardê hurê. sîro ke aşîru do pêro. mordemê ke kışiyê, yelçi rusno aşîra bînerê, vato, bêre meyîtê ho berê. Ya ki emrê Haqî ra gorn-kefen kerdo, dardo we. Coru meyiti rê xîsmete kerdene de qusur nêkerdo

Oxto ke Lolu ve Bolu ra do pêro cênika Lolîze lazê ho serê şîarê (ağıt) vata:

Memedê mî tîra ho ver mekuye
Lazê Gulê Boli tek u dustê tuyo
Kam ke se vano vazo
Cematê to u dey biyo

Cênike çıxaşî ke lazê horê bervenâ honde ki lazeko ke hete bîni ra kışîyo eyrê zerrê ho vêseno. Coka na kılame (şîare) nîya wemis kerda.

Nîka hukumdarênî u pasaênî dina rînda, ya ki axaênî u aşîrênî Dêrsîmî rînda? Aşîrênî Dêrsîmî de ağıênî heni ret nêbiya, her keşî ağıênî nêkerdene. Pêrodaisê aşîrunê Dêrsîmî jêde mal u kerepuli sere biya têra. A tengîe de seveta pîzê verî jûvinî ra mal u gay dênê puro berdenê. Nae sere ki qawğay biyenê têra, dênê pêro, tîfongî estenê jûvinî, mordemi kîstenê. Hama wertê na qawğau de qanunê Dêrsîmî hukum kerdênê, kes qanunê Dêrsîmî ra tever nêvejiyenê. Ayv bi, edev bi, keşî cî ağıênî hore nêdênê. Dêrsîm de coru itîqat u tîvar we nêdariya. Bextîe nê dariye we.

Aşîru dêne pêro, tîfong nêdê jîvinî ra, hama qanun u kulturê Dêrsîmî ra gore tîfong domonu ra nêdênê, hermeti nêkîstene. Qanunê Dêrsîmî de ağıênî u cûamerdênî de caê kerdene xîravia nîanene çînebi. Watenê, qul ke mekero ki, Heqî ra ki vo, isonî rê nêmanena, jiar u diaru ra ki vo, isonî rê nêmanena

Dîsmen ke dîsmeno, eke kot çê isonî, isu gune bextê ho merîzno. Surê Xîzîrî ke bîrîya, tîfong ho desta nêdê ro. Dawa ho dênê Haqî, dawa ho dênê Kemerê Duzgîni, peyde vînetenê, gonîa ho cîrê terkîtenê. Ma na dewr de kes toa gonîa ho keşî rê terkînenê?

Qanun u kulturê Dêrsîmî ra gore wazen ke dire meselu ra areze kernê.

Hazer u newsey u hîris u heştî ra ravê (1938) xeyle ravêrî biyo, waa khalîkê mî qeseykerdene, vake, ez domon bine, eve nîajnia hora şîme dewa çê nîajnia mî. Ma ke dewe ra peyser ameyme kotîme hîni (dewe ra nê nêvejiay vi), xafilde jû ho goze ra turo est, vere made tik bi, hama dipçîğê tîfongî dave hermunê nîajnia murê, nîajnia mî peyser sepelîe ra. Çîkia ae de di tene bîni voştî amey. olvozê ho pê guret, vake. lazê kelp u kutîki çae dana hermeta sari ra? Ayvo, edevo, hermetê ma ki estê! Ça meste sari ki hermetunê marê nêdano? Bî herme ro berd.

Hona Kheçelu ve Bolu ra pêro nêdo, ağıê Bolu Yiv Ağı (Yivramê Xîrolu) bîraê ho ve lazê hora vano, şêrê, ağıê Kheçelu

Muzurê Qereman Ağai bikisê. Lazê Yiv Ağay apê hora vano, apo na piê mi ho sas kerdo, vano, Muzirê Qaraman Ağay ranê, no çi aqili rê xısmete keno? Apê ho Wuşênê Qereman Ağay ki vano, hora raşt, peki no nêvano mi ke Muzır Ağa kıst cematê ho kami de kon? Nêsonê, pa nênanê, peyser yê nê.

Oxto ke Demenu 've Alu ra kunê tê, jüvini ra mordemu ke kisenê, lazê Cıvê Kheji Hemed 've mordemunê hora sonê tolav, nanê pa, Wuso Moziki -namê cüamerdu tum darino we- kisenê. Lazê Cıvê Kheji Hemed bêçika Wuşên Ağay cıra keno, beno. Cıvê Kheji vano, biko ti rındia Heqi nêkerda, to bêçika Tornê Hesnê Seydi (Wuso Mozik) cıra nekerdenê, Tornê Hesê Seydi qolay mordem nêbi.

Qeyde sere vatenê:

Cıvrailê Kheji naleno
Dano zoninê horê
Ma tum aşırı de dênê pêro
Haqê mordemeki esto
Tornê Hesênê Seydio, jüyo
Tekteyna mordem xısmokaro
Dormê ma demonu gureto
Ti vana heliê çholiyo
Sodır sonde vindeno ma sero

Wuso Mozik xırt biyo. Cıvê Kheji ki xırt biyo, Demenu xırt biyê, hama na helm de çıxa ke dismeno ki, Cıvrail Ağa xırtênia cüamerdu vind nêkeno, anora zu.

Gırmku çêwo de xırt biyo. Lazê Aliê Gırmku kisenê. Hama çêrênia Gırmku bena, vanê hêfê ho ceme. Mordemo ke Lazê Aliê Gırmku kisenê eve perskerdene yeno çê Aliê Gırmku, beno meyma. Aliê Gırmku xeverê ceno ke, no dismenê huyo. Cırê soğis keno, venga dar-ciranu dano, nu ke nanê ro, o mordem nu nêweno, vano, ağa, ez kotune çê to, mi kerda, ti meke, domonunê mi sey meverde! Mi bikisê ki çi kuno cevê to? Mi bide xatirê Xızırî!

Aliê Gırmku gâal keno, vano, ti horê meymanê Heqia. Meymanê m', horê nunê ho bure, sarê u çımunê mi sere caê to esto, ala sodır vo Heq esto! Beno sodır, ara mormek nano ro, ara ho kenê, vano, biraêm', dezê cıgerê dezo girano, Heq ere keşi ineerdo! Dezê cıgerê gınarê mi, ez torê xıravie nêken.

Hama ti ve Heqi kena, uğurê mide mevejiye. Hen bike ke, cımê mira to megino. Mormek wurzeno ra, horê sono.

Xımale roza cüamerduna! Ax dina ax! Ma na cüamerdêni, na merteni coru dina de kami diya, kami hesna sarê Dêrsimi ra zof? Ma nika na dewr de kam dismenê hora qolae vano! Sima venene Khurru sere honde zulüm esto, politika inkarkerdene esta, Dêrsim kerd thol, adır na pa vêsna, pêrunê va hala, hopala. Kam vake, la beso, Heqi ra bitersê! Naêra gore kulturê Dêrsimi bextêni biya, raştêni biya. Destê ho vijdanê ho sernê, qanunê, kulturê Dêrsimi rê qolaiê mevazê. Bextê cüamerdêni rê qolae mevazê. Rozê roza dinu biye, namê Dêrsimi yinu kerd berz, nave arşi ra. Namê dinu namê Dêrsimiyo, namê Dêrsimi namê dinuno. No nia bi, nara dime ki niya maneno.

Dêrsim de namey, Namewedardaene

Dêrsim de namewedardaene, namekerdene usulê Dêrsimi ra gore yeno vatene: Xidê Alê İsme, Hemê Cıvê Kheji. Namê ho "Xıdır"o, namê piê ho "Ali"yo, namê mua pi (deke) "İsme"a. Coka vanê Xidê Alê İsme. Namê pi "Cıvo Khez"o, namê ho ki "Hemed"o, cıra vato Hemê Cıvê Kheji". Dêrsimi de namey na usuli ra darde we.

Keyke na dıma qanunê Cumhuriyeti vejino, cênê her jürê jü namepey/ nameaji (soyadı) wemiskênê. Çi esto ke, sarê Dêrsimi na "soyad"i ra qe has nêkerdo, hata nika ke namu jê usulê vireni ra danê we. Juvini hêni naskenê, hên name kenê.

Namê sarê Dêrsimi kulturê Dêrsimi ra yê nê. Duzgın, Bava, Khal, Khekıl, Xıdır - Jê nine zove namey teyna welatê Dêrsimi de estê, zovi caê de pêda nebenê. Naê namê hermetu ki niarê: Geale, Gezale, Reale, Xatune, Guljiare, Besere, Xeyzane, Saxanime, Mirzane, Buyere. Ni namey namê jiar u diaru, namê kou, namê hardê Dêrsimiyê. Taê namê sarê Dêrsimi ki muslimanêni ra yenê. Hese, Ali, Rıza u Emna - jê nine. Hama zofetenêni wazenê ke muslimanêni ra kulturê sarê Dêrsimi vindi kerê.

(Pêyniya ho esta)

Dızdo Kıvar

Ma doman bime, ware ra amêne dewe. Bostanê de ciranê ma bi; xiyari, horigi, say tede pırr bi.

Ciranê ma sonde veng ma da, say horigi day ma. Hama xiyari ma nêday. Ma ki va pêsewe xiyaru biurime. Alvaz Riji va ke, "Sodır ma danê sond ro, ma cuavê xo çitur biderime?"

Mı va ke, "Planê vırajime."

Riji ust ra va ke, "Plan çitur vırajime?"

Mı va ke, "Torvikê xu bijê bê phıştia mı. Ero to kun phışti bun zerrê bostani. Tu linga xu zerrê bostani ra mene, ez ki destê xu pa nênanu. Xiyaranê xu cırakerime berime, wairi ke sodır veng ma da, ez von ke; mı ke destê xu no bostan ra destê mı bışkiyê. Tu ki vaze, mı ke linga xu nare bostan linga mı bışkiyo. Çike ne destê mı ne ki linga tu ništa pa." Ma ebe na tore xiyari tırti.

Sodır mêriki veng ma da. Vake, "Sonde mı horig u say day sima, sima ça pesewe kewti bostanê ma?"

Mı va, "Mı ke bostan ra thoa cıra kerd destê mı bışkiyê." Riji ki va ke, "Mı ke payna cı do lingê mı bışkiyê." Meriki zanıt ke ma jûri nêkenime, vatena marê inam kerd. Ses asmi pers kerd, dızdê xo nêdi.

Rozê lewê made qesey kerd, vake, "Mı dızdê xu hona nêdiyo." Ma va "Dızdê tu mayme." Mêrik sas bi, va ke, "Ma sima sond werd!" Ma va ke, "Sondê ma pako. Mı Rız kerd phışti, ey linga xu bostan ra nêne, mı ki destê xu pa nêna.

Mêriki va ke, "Ez ki serva xatirê i aqilê sima xiyaru simarê kenu helal."

O waxt ap Dursin new serre biyu, nika ki seşti serre dero. Awa nawa hona ap Dursini qe dızdêni nêkerda.

Rozê ki cênikê sona kuna bostan ke xiyaru bitırru. Cênika de bine ki verê çeveri de manga dosena. O waxt zu mênik uza ra véreno ra, xo binê çeperi de dano we. Qayt keno ke jüyê hawa bostan ra xiyaru kena cıra, a bine ki vana, "Tay tay borê! Khilê! Erê Emê xiyaru berze ita!" O waxt cênika uza ra xiyaru erzena hetê dae.

Mêrik yeno qesey keno, milet pê huyno.

Qeseykerdoğ: Çê Muri ra Ap Dursin

Arêker: H. Dilber

Tarva Girana

Tarva girana bira

tarva girana

Nawa ke ma onte

Kesi ki nêunta

Caê ma vênay

Bonê ma rıznay

Adır na ve mara

Ma vênayme bira

Tavra girana bira

tavra girana

Domanê ma bervenê, warwaê

Çê ma çino, nunê ma çino

Zimistano, serdo, puko

Ax leminê nu çi derdo.

H. Dilber

SERRE BONN

CÜÜN Vİ

EVE ŞÜÜÜİN Vİ

ŞÜE SERR, ROO Vİ

DU-Vİ

VER Vİ

HİRE SERREN, SER UNTENE

NİRE ZONNAENE

PONN Vİ, HİRAEN-YAAAA-I

XUL, VA HO BIZONNO

XULVA-

SERR-BIN, REWENAK

BINRE:

BER-BİE

VER-BİE

EVE ZERR-

ZERRÊ

ZERREE VETİV

ZEREVETRÊ

ROOE. TOMM-

SAM VİE

GAMM-

GAVANSER

GAAMEÊ SER-

CAMMA, BİE

CAMMA VİE-

VEN-AENNA. DERJEN

AYE BERJEN-

PİNC RAR YE, BAR VİE

SARRÊ BİE

HENNERAK

SURVİE

SILXET VİE

EVE XET VİE

RET VİE

DO, DOTENİERO-

NAHEMME DOHEM VİYO

DO-HEMROO:

MOSTE RUNNEN-

BIRRAKKÊ PİLLEN

VAERA. ŞİİYE VETTE

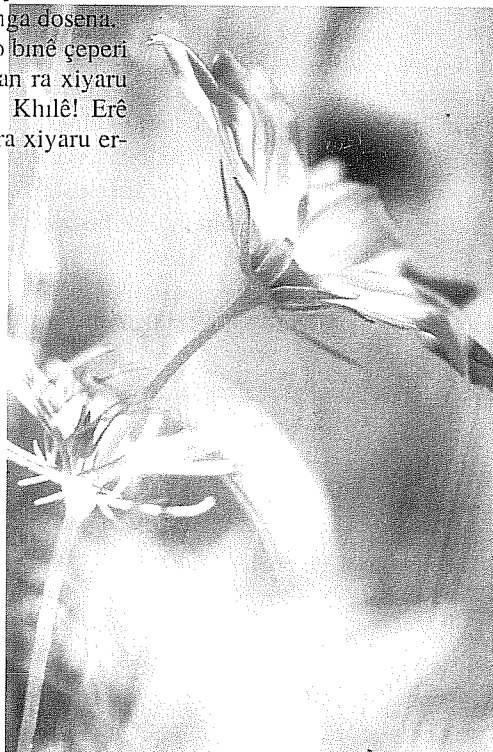
NIKAY SER, KAY KERD

TUZZÊ. KARDA NAJJ.

ZONNAENERE.

KERTÊ GAZZO-NEN

Sae Simail

Mannheim de „Sewa Nasdaena Zonê Ma“de qeseykerdena bira H. Cansay

Meymanê hewli, albazê delali, sima pêru pia xêr amê. Verende wazon ke, Mordemê ke xêre xu resto ma, wayirê kar u gurê nazay, bira Mathias, ju ki meymanê maê ke duri ra amê, M. Sandonatoe be M. Jacobsoni seru, di-re qesu vajine. Heq linga dine era rast kero, ero kemere meverdo.

Ma ewro zonê xu seru, mordemanê zunzanoğu ra cüanika hewle, M. Sandonatoe be cüamerdo hewl M. Jacobsoni ra çi ke kenê, se vanê, satena ma rê ebe Zazaki qesey kenê, ma dine ra musenime. Meymanê hewli, albazê rindi! Wastena sima ke biyê, reyna ki, serba rastnustena Zazaki seru yenime pêser, nia pey ba pey sonime ya ki yenime rasta xu ser.

Meymanê delali çimê ma xirabiye de niyo, çimê ma hardê keşi de çino. Ma keşi nêkuinime, ma keşi nêkisenime. Çiyê mao ke ma destu ra gureto, zay-zever kerdo, sarê mao ke cêpızkito, ma wazenime ke i çiyê xuyo sarê xo rê ebe rindiye wayir vejime. Ma vanime qomê ke estê, dine ra pia ebe dostêni, ebe albajiye, ebe biraênî her kes welatê xo de uncia ki têlewe de kar u gurê xo de bımano, bıcewiyo. Meymanê rindi, qomê ke serbestiya xo rê ustê ra, ma vera serbestiya dine nime, çike faydê xo be kara xo ra, resena ma ki. Sarê ma qaytê dine keno, kamênia xu, kambiyena xu yena ra viri, sarê ma ki serba xu urzeno ra, dine ra raa, rêça raxeleşiaena xu museno. Coke ra ke Sarê Ma, senê ca de ke estê, pêru pia jü bime, bêrime pê, verende zonê xo rê, hama çi-miyê xo rê, her çiyê xo rê, wayir vejime. Taê haza, taê uza kes ke naza de mesela xuya kulturi u millîye de ke rêlewe nêama, ma nêxeleşinime ra. Albazê hewli! Qomê ke vera ma xeleşinê ra, qaytê dine kerime i senê halî ra senê tore ra xeleşiy ra! Se ke pêro pia bi jü, amey pê, hona xeleşiy

ra. Her jü ke caê ra, lewê yê binu de ke mendi, sarê dine finê werey, eke hasarê dawa xu meberê, sale ebe xu dine ra kare bikerê.

Dostê hewli! Se ke ma cori ra vato, gereke zonê xo rê wayir vejime. Çike jü sar zuni ra yeno meydan. Çitur ke mose be ağwe wes nêmaneno, jü qomî ki tere i moşi, bê zuni u bê kulturi wes nêmaneno. Ağwa jü sari zonê xo u kulturê xo raê, jüyo ke nêwazeno, era vindi bo, gereke nae ra têpia kulturê xo rê wayir vejio. Sima ke wazenê, ebe zonê xuyo kulturê xo ra pêra bimanê, eke qeyret kenê, destaberê ma, çi ke ame, çixaê ke ame, ma dest erzenime ra cı. Sarê Zazay hetê zuni ra çığa ke pêrsano xundê ki peysero, xunde ki nêzanaê kamiya xuyo.

Profosor Doğu Ergili jü rapor kerdi bi hazır. U rapor 4ê 8ê 1995i de Qezata Hürriyete de yemê 12ine de namê Rapore 'Güneydoğu' ra kerdi bi vıla. Î raporê xo de sarê Khurru (Kürt) sere vinit bi, hama qalê sarê Zazay ki têtê vêreno ra. Çixa ke halê qomê Khurru pêru rind mebo ki, sarê Zazau be sarê Khurru ra ke ardi têtüst mavênê hurdemine de xunde kou ferq esto, hemî ki zaf zalal aseno. Qomê Khurru hetê kombiaişi ra, (örgütlülük) hemî ki hetê zuni ra, hetê identiteti (kamiye) ra zaf zaf ravêro. Nika rapori ra teyna hetê zuni anu ra çimanê suma ver.

Pers kenê, zono ke şima çê de qesey kenê?

Khurru ra %65 vanê Khurrmanci (Kirdaski/Kürçe).

Na perse Zazau ra perskenê, % 3,4 vanê Zazaki.

Ferqa wertî %61,7a.

Pers kenê, zono ke sima tevera qesey kenê?

Khurrmanci %52, Zazaki %1,1.

Ferqa wertî %51,9a.

Sukanê pilu de %14 çêu de Khurrmanci u türki yeno qeseykerdene, %0,4 ki Zazaki u Türki. Zazay jü ki zonê de bin zanê, yanê %0,1 ki Khurrmanci qesey kenê.

Albazenê! Sima cori ra hetê analiji ra halê ma di. Gereke ma pêro pia, na vindibiyaena ma seru xori xori saw bikerime, burzal bikerime. Her qomî rê wesmendene minasiba. Ça sima rê ya ki ma rê wesmendene minasibe niya? Biraenê, waenê! Ez zafine ra hesnon vanê, "ma Zazay endi hurêndia xo de nêmendê, senik mendê. Zazau zonê xu ca verdo vilesiyê ro ...", nia zaf çi vanê. Niyê ke na qesu vanê, ebe xu Zazaê, yê binu ra ke naê vazerê, mordemi rê derd nêbeno, ni mordemê ke na qesanê nianenu aqilê xo ra viamenê ra ya ki vanê, i mordemi zaf kemênî kenê, ebe roê Tırku, ebe roê Khurru ya ki ebe roê mêrdû ra qesey kenê.

Çituri zerrê xu cêno naê vanê, iyê ke naê vanê, ez sas bonu, aqilê mî vîndeno. U taw aqilê mî ra nia vêreno ra, vonu ni mordemi cendeg ra, helqe ra, koke ra, tore ra, sarê maê, hama hetê roy ra, hetê xuye ra taê biyê Tırki, taê biyê Khurri. Taê ma biyê dîmbestê Tırku, taê ma biyê dîmbestê Khurru, tersa mî ke naza Alamanya de taê ki dîmbestê Almanu bê. Albazenê! Halê dîgela Tırku eskerao, xora ke çiyê ma, ma nêdana, hama ma ke dîmbestêkê çepê Tırku bime, eke dîmbestêkê Khurru bime, hurdemena ki qe tawaê ma nêdane. Hex kenê ça heqa ma, ma nêdanê? Çike dine ra kes nêwazeno ma binê destanê dine ra vejime. Coke ra Khurru ki hetê ra destî nêheq, ma seru kerdo ra derg, ma sero kerda şiya tariye, şiya şae. Î ki wazenê ke jê Tırku, ma bijêrê binê lapanê xu.

Xora çhepe Tırku rewra xona ke Khurri nêbirriay bi ra. i çhepu u taw serba Khurru vatene, "sima sa-

ro de senikê, sima jû sar (ulus) niyê!", na vatena dine ser, Khurri baqî vejîay, cî ra birriay ra, key ke Khurri birriay ra, komberê xu, partiyê xu nay ro, çepê Tırku xona mejburi mendi vat ke, sarê Khurru jû saro de têureo (uluso). Eke hin mevazê ya ki hin ke nêvatene destaberê cî tawaê ki nêamêne, nino ki. Dina de qe jû çepê sarê zorbari, qomê ke binê lapanê dine derê, i çepu, i sarê bini nexelesnê ra, çike i çixaê xo ra 'enternasyanolist' vazerê, raştiya dine a niya, i miletçiyê, i vanê zerrê sarê ma de ma vera, ma sera kes mebo.

Herkesê ma têdüst ra bo, hama qe jû saro bini ki ma sero mebo. i çepi çiyê ke serba sarê xu wazenê, zerrê dîgela xo de wazenê. Ma se kenime? Bêheqa xu, cengê dine de benime wertag. Nia bêheqe, cengê sar de wertag biaena ma rê, zaf hêfê mî yeno. Nia derê Khurri se ke dine ra birriay ra, dina de nas bi, dewa (lôme) xu her ca de ravêr şî, zunê xu, torê xu ravêr şî. No çiyê ke biyo, a dina de nêbiyo, na dina de vera çîmanê ma de biyo. Hex kenê, ma ki cî ra ni çî bimuşime. Nika ameyme iyê ke eskera nasyonalistênî kenê, ameyme dine, çike nasyonalistênî çepu zê dîzdênî, dîzdênî mebo ki sarê ke binê destanê dine de mendê, bese nêkenê şêrê vatena dine ser. Havore ra se ke ma vato, iyê ke eskera nasyonalistênî kenê ameyme dine, yanê Khurri lômê xo de nêheqî niyê, serba qomê xu, serba welatê xu hatan çê heqî ebe heqiyê.

Hama mesela ke amê qomê Zazay ser, welatê ma Zazaiye ser, uza de vera ma, politika kolonistênî nêheqiyê kenê. Çike welatê ma, Zazaiye rê 'Kurdistan' vanê, hire teraiênî (isyan) ma rê, vanê teraiyê Khurranê, i zunê ma rê vanê, zunê sima pezikê zunê mao, yanê Khurriki dara, zunê ma Zazaki ki na dare ra jû pêzikî. Taê albazu ke cî ra vejime, maê bini heya mevajime ki dine dime ra nêvîşinme, cîke ra ke phîştia dine qewîna, qe thoae ma rê heya nêvanê, jû qomî ke thoae nêwast, yê bini xêgî nêbiyê ke heqe dine derê. Xora sima çepê Tırku

ra ke vat, mesela ni Zazau vejîye, xona qesê fekê sima dero, i vanê, "devletin böl yönet politikası", sima ke tenêna ke linge este xu ver, i naê ra ki vanê, "yoldaş (ya ki kirve), dînya bir dile gidiyor, tek ulusa gidiyor, milliyetçiliğin zamanı mı?!" Xona di karkeranê Tırku nêşkinê biarê lewê xu, ebe di-re sarê rastanê zerre pakanê Zazau ra devrim kenê. Eke i xortu be çêanê Zazau ra serba sarê xu, tenêna ke linge este xu ver, naê ra ki çepê Tırku dina de devrim kenê, zunê dina kenê jû, dina kenê 'jû ulus'. Na vatena dine ser huyaisê morde-mi yeno.

Na politika barekerdene u cêbîpîzîknaene ra serkute. Jobina senê politika barekerdene u sarê bini seru sermanênî kerdene esta? Taê na partiya Tırku dime raê, taê a partiya Tırku dime raê, taê ma Khurru dime raê, taê ma ki Aleviênî u Musîmanênî dime ra sonê, jû qomî nia her kes xu hetî ra barekerdene ra xirabî, jobina senê 'böl yönet' o xirabîno de bin esto. Ya ki biyo, beno?

Sarê ma, ebe xu bese nêkenê, aleviênî u musîmanênî xo serba xu bikerê, ebe xu nêşkinê çepênî serba welatê xu bikerê, uncia nêşkinê cengê welatê xu, ebe xu deşti xo rê bikerê. Sarê ma sonê, saro ke dine ra zaf zaf ravêrê, raxeleşîaiyê sonê ine xelesnenê ra. Qesê ke hurêndî ero "Sarê ma keçelê sarê xu nêvêneno, sarê sariyo wesî, keçel vêneno."

Çike ma dine dime ra nêvîşinme, phîştia dine u hetî ra, qewîna, cîke ra ke i ne welatê ma, ne sarê ma, ne ki zunê ma, anê ra çîmanê xu ver.

Hama, ma ke pêru pia jû bime, bonê qomî, caê komî, enstîtiyê xo, televizyonê xo ke ronime, zunê xo ra qezata, pêseroke ke vejime, her çî ke eskera bikerime. nê ke çepê Tırku, dîgelê dina. ma ki jê Khurru naskenê. Ma ne verba cengê çepanê Tırkanime, ne ki vera lôme Khurranime, ma vanime dîgela Tırku. çepê Tırku, çepê Khurru. partiyê Khurru rasta ma (realite ma) nas bikerê. her kes welatê xo de ya ki

eke wazenê ebe torê konfederalisiyoni têlewe de zê bîrau bîcewime.

Qe ke nê, zanenime ke dîgela Tırku be çepê Tırku ra, ça welatê ma, ma nêdanê?! Hama ni Khurri ke qederê xu jê ma bi, eke tenê ravêr ke şiyê, i nika ma ra çî wazenê? i ki jê Tırku wazenê ke welatê ma bijêrê xu dest. Nia derê pilê partiya de Khurru Zazaiye de amo riyê hardi, mordemê i welatiyo, hama u endî i sari, i welatî nas nêkeno. Xora jû zunê ma de heqe dano ma. Hama taê partiyê de Khurru, xora xu, qe thoae ver nêsanenê. Nika pilê de partiya Khurru ke se vato, eke sima inam nêkenê, sima rê guretaê de nustê qezeta dine wanon.

Qezata Rohanî, heştê de reê vejîna. 27ê Çeli-2ê Gujige 1996i de, pelga 11y de Sersekreterê Partiya Sosyalîsta Kurdistanî, Kemal Burkay nia vano: „...Kürdistan'da Zazaca ve Türkçe eğitim-öğretim ve yayınların yapıldığı resmi kuruluşlar olmalı.“

Ez nêzanon sima vatena Kemal Burkay xo rê senê diye? Hama mî rê çîqaê vazerê, xunde giran ame. Çike Zazaiye ya ki vajime Welatê Ma ye Khurru vêneno, ma welatê ma de senik vêneno, sayke ma peydena bar kerdo ameyme uza, ma Welatê Ma rê wayir nêvêneno. Biraenê, waenê! Ne çepê Tırku be çepê Khurru ra, ne ki nasîyonalistê Tırku be Khurru ra ma xelesnenê ra.

Meymanê hewli! Naza de ma ke bime jû, keçelê sarê xorê benime derman, jûyo bin ma rê, sarê ma pêrunê rê, derman nêbeno. Ma pêro pia aqilê xu arê derime sarê xu kerime, serba xu lôm kerdene. ceng kerdene aybe niya. Eke serba xu ke lôm nêkerd, wayir ke nêvejiayme uza de zaf ayib kenime. Çike wayir ke nêvejiayme beme vîndî sonime.

Simaê ke pêro pia amê, ma dayme sa kerdene. wes u war bê. bîrxudar bê!

Sayderê Hesu

ARÊKER: ALICAN

Wusê Morê Wusvu rozê sono sayd. Sonde ke lêl kot, Heyderu de çê jüy de beno meyma. Wayirê çeyi zof mal u gayê ho benê, hal u waxtê ho rind beno. Wayirê çeyi pers kenô:

- Koti ra yena, tu kamija?

- Ez Wusê Morê Wusvune, saydê hesu ra yenu.

Wayirê çeyi vano:

- Nika ke wusar ame, hes yeno, made tua nêverdano. Gozu pêrunê saneno ra, bostanu oncêno. Miso mêsunê ma, her sere têdine keno parçey, miso gora ma, mali beno... Ma uzmê ci bese nêkeme bêrime heşi rê çare bivinê.

Wusê Morê Wusvu vano:

- Hes hora saydê mao; ma heşi eve deşti cême. Çêna de dedê mî esta (xanîma hora vano), a hona kertê mîra berza. Çêna dedê mî hes eve dest wes cêna, gos tadana, vas bar kena, ana wertê dewe de werdena ra, sono.

Wayirê çeyi vano:

- Ezo bextê tode, wusar nawo ame, hes oncia yeno! Ez to koti bivini? To Mamekie de kuna ra koti, kamiji qewa de vindena?

- Ez Mamakie de azaê "Avcılar Qulibi"ne. To ke ama Mamekie, bê "Köylü Qıratxanesi", vaze, "Avcılar Qulibi Başqanı" Wusê Morê Wusvu, her kes mî nas keno.

Wusê Morê Wusvu a sewe uza beno meyma, wayirê çeyi cîrê sogus keno, sodir lêl ra teknenno yeno.

Vanê:

- Ça honde rew sona, vinde tiji berzo, hona so.

Vano:

- Heşi hora honik de fetelinê, şeri, belka caê vinonu; nika dormê auwê dero.

Teknenno yeno. Eke kot ra 've raê, tifo-gê ho qeyta hermê ho nêfino, daim ho dest de hazır ceno ke. vazê. no zof saydero.

Xêlê waxt kuno werte, wusar yeno.

Hetê Heyderu de hes oncia beno har, miso goru, mali beno, mêsu keno vila...

Sarê Heyderu bese nêkenê heşirê çare bivinê. Mordemeko ke Wusê Morê Wusvu cîrê biyo meyma teknenno yeno Mamekie. Verê "Köylü Qıratxanesi" de Ap Memedi ra pers keno, vano:

- Ma ve xêr, bira! Ez "Avcılar Qulibi Başqanı" Wusê Morê Wusvu konu sae, tawa nas kena?

Ap Memed huyno, vano:

- Bê, biraê ho nao itika, eyra pers ke.

Beno lewê biray. Bira cîrê çayê vano.

Çayê ho ke sîmî, bira cîra pers keno, vano:

- O çiko, to kami sae kena, ça kena saê?

- Ez "Avcılar Qulibi Başqanı" Wusê Morê Wusvu konu sae.

Cîrê mesela qesey keno. Bira huyno, vano:

- Tene vinde, nika yeno.

Tene vîndenê, "Avcılar Qulibi Başqanı" Wusê Morê Wusvu yeno. Çîtur ke çimê Heyderiji gîna ve ci, verva ci sono, hal xatîrê zumîni pers kenê. Heyderîz vano:

- Ezo bextê tode, destê ho çip bijê!

Hes miso gora ma, malê ma berdo qedeno, mêsê ma têde kerdê parçey, se kena bike, esmo şime.

- Wusê Morê Wusvu vano:

- Haq bela hode to doru, tu ça phonc deqey avê nêama? Phonc deqey avê hetê Ovaciğê ra mîrê xevere ame, vanê, hes miso cinu, cinu beno. Yê tu ke malo, ê yînu ki hermetê, domanê. De tu vaze, ez şeri kamiji hetî?

Heyderîz vano:

- Eke henio, mevînde, ra urze. so hetê Ovaciğê.

Xortê Dewa Ma

Memê Koêkorta

Dewe de zaf xorta wendêne, zafêrê xo ki bi bi malım. Dewe amnani biyene şen, zımıstani biyêne xırabe; pêro xorti zımıstani şiyene mektebe, malımı ki şiyêne sukanê binade domani dêne wendene. Azebi dewe de mendêne, ebe çar çima waştene ke wa bibo amnani. Zerê her jü azebe de xortê bi. Zafê azeba waştêne ke wa malıma bicerê. Maa nê azeba ki vatêne: "Ma çenanê xo danıme malıma."

Xorta ze biraya jüvin ra hes kerdêne. Jüvin de leqi kerdêne. Gege ki destê jüvini guretêne serê mezela de, peê bona de, ware de koti raşt amêne üja govende kaykerdêne. Usi destê xo kerdê ze zurna çimê xo ze Xalisi qılaşnêne ra u zurna denê pıro: "dü dü du ri ri rayi rayi ra ra narına nay nay.." Birayi ki daul dêne pıro. Vatêne: "Gırna gumbıd Gırna gumbıd Gırna gumbıd.." Ê bina ki govende kaykerdêne.

Milet amêne dormê dina de biyêne top u taine vatêne: "Ero şıma malımê, şıma solciye; çı ze xêga kaykenê, no veyve niyo tawa niyo..." "Têne miletı ki amêne qaytê xorta kerdêne, huyene u verdêne ra. Taine ki vatêne: "Rınd ke şıma estê, şıma niya jüvin ra hes kenê; lao lao, Heq şıma de bo, Heq şıma verdo, khal u pir kero."

Tewr gemê xorta nêbi. Usi sabajê xo ki dêne arê. Şiyene vêrê govendciya u qaytê wertê çımanê dina kerdêne ke, ê ki sabaj cıdê. İna ki destê xo kerde cevê xo, qesta perê dêne cı. Zurneci ke perê guretêne vengê zurna kerdêne derg u serê xo kerdêne berz; seke bı raştine perê guretê, rüye xo zaf biyene şa. Govendci ki zaf comerd bi. Çımke destê xo kerdêne cevê xo u dergê zurneci kerdêne. Waxto ke ina sabaj dêne, zaf ki biyêne qure. İsanı vatê belki ina bı raştıye sabaj do. Eke govenda xo xelesnêne, nafa ki jüvinde leqi kerdêne, "astê" piyê jüvin vatêne.

Peê bona caê xorta bi. Uja biyene top. Peê bona de xorti şiyêne a sere amêne na sero bin. Uja tope kay kerdêne. Uja jüvinde leqi kerdêne. Peê bona de domani niştêne hera u heri vaznêne. Peê bona de xortê dewe ze rêfê çuçuka cêrenê. Kemerê peê bona ki zaf bi. Gege ki kemeranê peê bona sera niştêne ro, xorê mucul biyêne. Peê bona de cüni bi. İni bi. Hezoki bi. Wertê hezoka ra rae şiyêne Thağa Beka. Binê rae de ini bı; cıra vatêne iniyo khan. İniyo khan wertê dı hezoka de bi. Wertê hezoka ra rae şiyêne serê mezela, şiyêne derê pili, üja ra ki şiyêne Dala Sure. Bover ra iniye de bin bi. Cıra vatêne İniyê Zoze. Çê Zoze nezdiye ini bi,

aye ra cıra vatêne İniyê Zoze. A ki zaf qariyêne. Tew, gemê miletı bi ke Zoze qarına.

Ali va:

- Lao bêrê ma şime İniyê Zozê de ağwe bışımime.

Nac hüya qaytê Cemi kerd, va:

- Awxa Zoze şora, ma ağwa aê nêwenime.

Cem bi hers u va:

- Oğlum şıma ağwa maa mı nêwenê wa merêrê. Bêrê ma şime iniyanê maanê şıma de ağwe bışımime.

Pêro piya bı şa, jüvinde leqi kerde u şı serê mezela. Serê mezala honık bi, surê de germe amêne. Bêvengiye kewte wertê xorta. Kuli piya bêveng wertê mezala ra veciyai averde şı. Uja ra Dewa Tahta zaf rındek asena. Tenê xorta zeriya xo kerd bı çenanê Tahta. İnayê ke zeriya xo kerd bı çenanê Tahta, bı vıle çewtine qaytê Tata kerdêne; zer u pişkê xo veşêne.

Memi zanıtêne Usi zeriya xo kerda jü çeneka Tahta; ebe leqi u hüyayiş beçıka xo dergê Tahta kerd u Usi ra va:

- Ero hela bê ita, qayt ke waştıya to hawa şona çê apê xo.

Mamudi va:

- Ero çimê to se roştıye, tı se rınd vinana.

Mem hüya u qaytê Mamudi kerd u:

- Tı ke mıra inam nêkena Usi ra vacê.

Us hebê esmer bi. Dar u berê xo hurdi bi. Usi ra qe veng nêveciya, Mamud ke hini va. Rüyê Usi bı sur u va:

- Bao wule ez bı xo tawa nêvenena. Mem xo Heq ra keno.

- Ez xo Heq ra kena hiniyo? Nıka zer u pişke to se veşênê. Tı nıka xo xo de vana 'aax ez nıka Tahta de lewê waştıya xode biyêne'.

Usi bı vengê de berz:

- Tabi wazena.

Cem khewt wertê qesa.

- Şıma Usê feqır ra vanê çı?

Memi serê xo hejna u va:

- Qa ez zan zer u pişkê to ki ze Uşı zêde veşênê. Haş ita iniyo ke wa şıma ra çiyê vaco.

Mem ke qalê Haş kerd pêro piya hüyay.

Tenê xorti ki şı hetê deri ser üja, pê xo çarna jüvini u miza xo kerde. Dayera tepiya pêro piya amê her jü kemerê sera niştoro, ancıa qaytê dewa Tahta kerd. Bı kufa kufa Mamud xoci, destê dê pê

gena dède bi, hem serê xo hejna hem ki qese vîma u va:

- Welatê ma zaf welatê de rîndo, hama bêwayî-ro. Qaytê na deşta Tahta kerê, her çi tede beno Khewe. Hama mîletê ma heywan rê xebetino. Ma gere ke her çi biroşime, hama her çi hernenime. Her çi na welat de êno. Ma hama vaş çinenime, kenime lode u zûmistani danime mal u gayi. No niya nêbeno!

Mamud xoci destê xo pê qena xora verday ra u destê xo na hetî a hetî ser hejney. Seke malim derse dano telaba hîni hevalanê xorê qesey kerd. Ê bîna ra qe veng nêveciya. Ê bîna ki heqe dê xoci u serê xo ina ki hejna.

Usê Qılıci hûya wertê herdişî siyae ra çimê xo bereqiyay, qaytê Mamudi kerd, va:

- Tî raşt vana. Ule ze tuyo. Ma eke hardê Tahta ke rînd nêbiyêne hande çêne rîndî cîra veciyêne?

Mamud hûya; Usi verê xo çarna Engini cîra pers kerd.

- Hîni niyo, tî Heq kena raşt vace?

Engini ra qe veng nêveciya. Usê bîni de qesey kerd.

- Bacanax tî bê, tî bê ma şime, tî goş menê nîna ser.

Usi u Engini ke uşt ra, ê bîni ki pêro piya uşt ra anciya serê mezela ra amê Dero Pil ra verdi bover, şî lewê İniyê Zoze.

Xorti şî ini ser, ağwa serdîne şimite. Ağwa ini kewtêne Dero Pil. Eke biyêne amnan Dero Pil de ağwe biyêne zaf şenik. Hama eke biyêne usari Dero Pil biyêne har, kemer, dar u ber şanîtêne xo ver berdêne. Piltina xo usari musnêne isani. Eke biyêne usari dere biyêne pîrê ağwe, biyêne gımıyo naliya Derê Pili. Isan cîra vîsiyêne pêra, isan nêtawrene ke cîra derbaz bo. Çen pîrdî dewe viraştî, çen pîrdî Dero Pili kerd xîrabe. Kes nêzano çen mî u çen vereki na ağwe berdê? Amnan be amnani ağwe hêni biyêne şenike ke, biyene ze teberik. Mîletê dewe geqe ağwe sera gelece kerdêne.

Ververê derî de darê qewaxî, darê vîyalî bî; dormê dara ebe kemera kerdo kîfş ke, her kes sindorê xo nas bikero. Goro ke venê cao ke nîka dari estê merê dewe biyo. Kam ke amo xorê dari kerdê nêro. Na dere tağa Bekara nezdi bî aye ra darê zafêrî ê dina bî.

Bînê dara de, domananê qışkeka xorê gol viraşt bî ağwe kerdêne xora. Xorta nê gol de ağwe nêkerdêne xora. Çimke şermayine. Domana gol de zaf kaykerdî bî, ağwe bî bî ze awxa şiliye. domana ajne nêzanîtêne. Xo kerdêne berz u dênê ağwe ra, tenê domana ki ağwe eştêne jûvîni.

Xorta tenê qaytê domana kerd. Defêna şî lewê İniyê Zoze. İni sera çen azebi niştîbîro, helbê dina ini verde bî, helbê xo kerdêne pîrê ağwe. Eke xorti

ame ûja kuli piya caê xora uşt ra, qaytê derî kerd. Gulizare hebê hûrdiye biye wertê azaba de, hama çêna de yamane biye. Xorti ke amê lewê dina, ac zanî ke ê ağwe wazêne, hona ina qe çîye nêva, a verba dina amê u xorta ra va.

- Ez zan ke şîma têşanê.

Hûyaişî Gulizare guret hem hûna hem ki vana:

- Bêrê xorê iniye Zoze de ağwe bîşimê.

Kulîne ke ağwa xo mîrdî şimîtê, Gukizare de hebe leqî kerd u pêro pia Gulizare ra va:

- Heq to ra razî bo!

Usi va:

- Hêya, wule raşt ağwa Zoze zaf weşî. Gulê, Heq miradê to bikero, wa mêrîke de rînd u şî helal to de veco.

Gulizare hebê biye sur u qayte Usi kerd, nêtawrê ke çîye vaco. Hama Gulizare qe bînê qesa de manena!

- Ma şîma malimê, her kes şîma ceno, marê ki Heq kerimo.

Kuli piya hûyayî u ağwa xo ke şimite, tenê avoro şî, ûja darê vîyalî bî, şîa dara de niştî ro. Ali salê arde verê xode nêro, cêbê xora qozî vetî u va:

- Bêrê, ma qoz keme.

Ê bîna ki her jû xorê kemerê arde u dormê sale de gîlor niştî ro.

Memî va:

- Ma vîst u jû kay kenime.

Mamudî cîğare nêşimîtêne, Memî ra va:

- Tî çen cîğara bîde mî, kara ma nêmiya wa.

Memî Bitlîsa xora çar phonc cîğarê vetî dayî Mamudî. Memî zanîtê ke, eke kare bo, cîğara pêro o cêno, eke zarar bo, cîğarê dê şonê; qaytê Mamudî kerd u va:

- Lao rînd kaybîke!

Ali qozî dayî Memî u va:

- Xoce tî banke bîde.

Memî çend cîğarê pakêta Bitlîsî ra vetî, serê sale sera nay ro; kağıdı gureti, kerdî têra u kerdî vîla u her jû kağıtê dê cî.

Ê bîna ki cîğarê Bitlîsî verê hode nabîro.

Kefê Nacî cade bî, êdê çîyo niyanên de zaf kefê xo amêne. Xo xo de hûyêne; destê xo kerdê fekê xo, phonc mîna beçîke xo corde day lewanê xora.

Us caê xora veşt ra, xo na hetî ser a hetî ser ard berd, tene caê xo kerd rînd u va:

- Lao mara Çê Dawu vanê, Memo, tî kağıta bîde.

Nacî qaytê usî kerd:

- Ma helî kay bîkeme, ma zanîme, se beno.

Xorta ke tenê ke kağıdı kay kerdî, pêro piya xelê bî bî vêşan. Nacî qaytê hevalanê xo kerd u cîra pers kerd:

- Ma bîme vêşan. Ewro ma çê kamî de werdene bume? Mamudî vake:

- Ma şime çê Memi de non bume, ewro kara dê zaf biye.

Pêro pia va:

- Ya.

Pêro piya uşt ra u verba çê Memi bi raşt. Mamud vîniye de hini bi bi tuğ ke handê vace. Destê dê pê qena dêde bi, gînêne qalça ser u xo na hetî ser, a hetî ser şikîtêne. Eke Dero pila ra bi derbaz, Usî qaytê ê bina kerd u ebe bêçika xo Mamud musna ê bina u va:

- Lao, lao, no kutik se quro. Îsan zano ke no biyo mudur.

Mamud hûiya u va:

- Şîma pêro hona malimê, ez u Kêmalê Lacê Rahane teyna bime mudur, muduriye teyniya ki niya ez tornê Gedig Ağaya.

Usî qesa dê birnê:

- Heya u tornê Gedig Ağaya, Us beno zamayê Usen ağayi. Ma, ma feqîra rê ki Heq kerimo.

Xorti kuli piya hûiyayi.

Pêro piya amê çê Memed xoci. Çê dina axpin sera hardlerz ra dime amê bi viraştene. Dormê çêi kerd bi pirê daranê qewaxi u daranê yemişi. Wertê dara ra vayê de qışkeke şiyêne, vaye de her waxt tenê ağwe biye. Ağwe wertê dara ra veciyêne, verê çêveri ra derbaz biyene, anciya khewtene wertê daranê axpini, ceri u verocê axpin ra wertê dara de biyêne vîla.

Verê çêveri de jû çirtike biye. Eke ağwe amêne, çirtike ra biyêne derbaz, biyêne xuşe xuşe ağwe, dara sera çûçiki ze bilbîli wanene. Binê dara de waş birno, biyo çimen. Dormê baxçî duwar kerdo ke çiyê mekiyo wertê dara. Dara yemiş gurê bi, gîlê dara amêne ke biresê hard. Tî vana belka ceneto. Fatma ki wertê dara de niştî ro, xorê çay şimena.

Qesê Fatma ki zaf weş bi, isan waştene ke goş dae ser no. Xorta dae ra, aê xorta ra zaf hes kerdêne. Aê ke xorti di, va:

- Gelê xoca şîma xêr amê, çîmanê nî sera amê. Lao, lao, şîma rind ke amê, çayê hewaltine dayina weşo. Bêrê ma xorê ronîşime, hem çay bişimime, hemi ki xorê qesey bikeme. Ule na siya dara ki zaf honika. Heq Mistafae mîra razi bo ke nê dari nê ro

Mamudi va:

- ana Fatma tî ebe çay nêxelesina ra, tî gere ke perocê marê hazır kerê. Ma kuli zaf bime vêşan.

Ana Fatma ki va:

- De bêrê ronîşe, Heq çî nesib kerdo ma ê wenime. Ule ez hini niştî ro ke nêvênena ki rauzi. Nézo çênê se kenê, çê derê, çê de niyê?

Fatma qêrê:

- Êrê şîma çê derê, bêrê ita tever, xorta rê çiyê perociye biyarê.

Gulcemale amê tever u va:

- Abê şîma kuli pia xêr amê. Şîma çî wazene, ez simarê çî biyari?

Mamud xoci va:

- Waê çî hazır esto, ê biya.

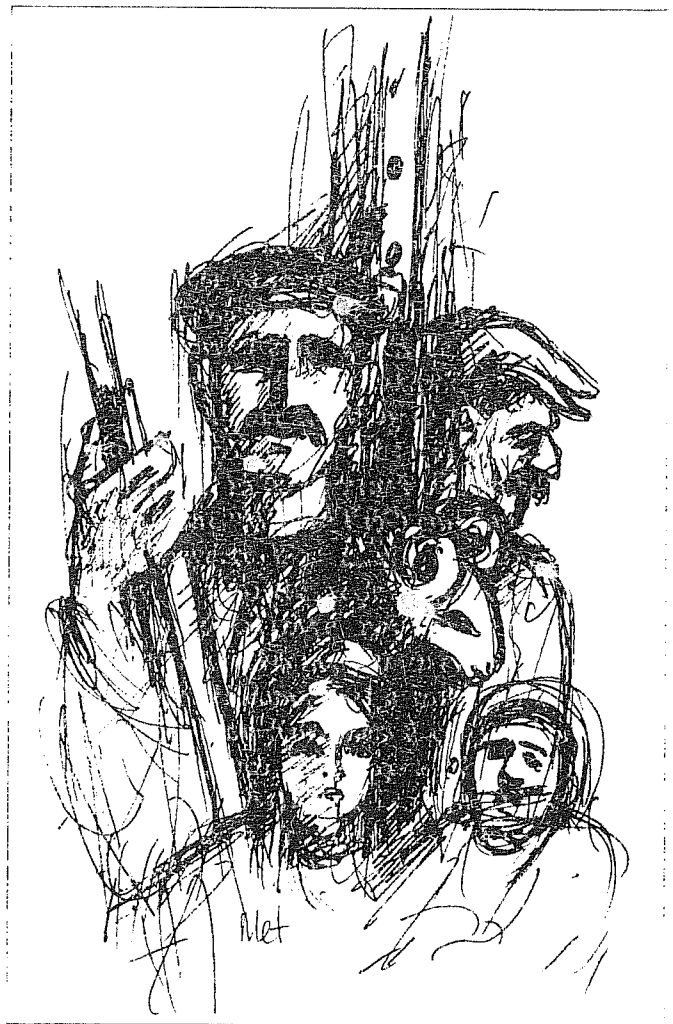
Ali va:

- Tenê non u toraq biya, ma xorê ebe çay bume.

Gulcemale şîye zere, tenê mende, anciya amê tever. Nonê tendure, toraqo weş u rono teze ard. Malîma gudi viraştî nonê xo ke werd, nafa ki dare ra say kerdî cira, saê xo ebe sole werdî.

Fatma ki jû saê kerde sole, eke saa xo werde, vake:

- Îsan zano ke şîma wendo. Se ki thamê fekê xo zanê.

Dewa Khela ra Qesê Kewra Ali

(Mesela Sah-Îsmaili)

Îsmailê Tornê Silê Hemi

Dewa ma u dewa Sah-Îsmaili nejdiyê jiwun derê. Yeno ra mî viri, ma çixas seweta uwa hiniyê Khela sero dênê pêro. Ma hurdîmena dewu seweta hini nê, gegane seweta velg u daru ki dênê pêro. Rozê dewuzunê dewa Khela amey vi, darê hetê dewa ma burnay vi, khalikê mî ki hard u mîlkê hora zof haskerdenê, qetyan nêwastenê ke, ju mordem bêro, mîlkê i de, dara i singir kero. Rozê dewuzê Khela yenê, darunê hete dewa ma birnenê. Tavi citurke vengê torjênu yeno gosê khalikê mî, urzeno ra sono dewuzunê Khela de dano pêro. Mordemê ke dewa Khela ra amê daru birnenê, i zof qereveligê (sîlxetê), nia dano ke iyê binê ke, daru jêde singir kenê, na helm de khalike mî, ho erzeno koka dere, vano: **"mî bikîserê, ama sîma haqî naskenê, qemisê darune mî mevê u mebirrînê"**. Na pêrodais de, sarê khalikê mî şikino, na pêrodais ra tîpiya, mesela yena verê mekemî. Na mekeme ra tîpiya, Khela ra Silema horê sono pancesê hepis de meredîno ra. Tavi dewê bini kunê werte, anê dewa ma u dewa Khela jiwun ra kenê hast. Na hurêbiyene ra tîpiya, khalikê mî u Ali jiwunde kewraêni cênê, yanê domanu erzenê pêsa jiwun. Lazê apê mî u lazê Silemani ki pia benê mîsayvi. Uska ra tîpiya pêrodaisê dewa ma u dewa Khela cêvîşino. Ama qesê dewa Khela u kewra Ali oncia ki cê nêvîşinê.

Nika sîmarê tîka de mesela olvozê hu Sah-Îsmaili an qêleme ser.

Ma rewra dewe ra bar kerdime amey vime suke. Ma ke ameyme suke, zomonê ra tîpiya, piyê mî şî Alamanya. Ez u waxt Mamekiye de şîne mektevê Lise. Zomonê ki çê xalê ho Uşêni de vînetune, uska ra tîpiya, piyê mî mîrê lewê xînamiyê made jû oda kira kerde. Haq çê xînamiyê mara wes vo, mî xêlê Nun u Sola inu werda.

Rozê ez werte suka Mamekiye de ro, mî nia da zerrê suke de dewa Khelara Sah-Îsmail mîde rastame, ma hal u deme jiwun pers kerd, u waxt Sah-Îsmail Anqara de zonê Fransîzu sero Universtede wendenê. Nika Sah-Îsmail biyo malime zonê Fransîki. Ez zof bîno sah ke hondê serru ra tîpiya mî cîranê ho onca dî. Mî Sah-Îsmail sîlaiye kerd, ma piya şîmê çê mî. Xêlê ma pia jiwunde qesey kerdê.

Uska ra tîpiya Sah-Îsmail mîra vake: "tu ke peê na hefti de hetê dewe ser sona, waxto ke wertê dewa mara vêrine ra sona, uska bîraê mî Ali ra pers ke vaze: **"Kewra Ali, Sah-Îsmail kotiyo u sekeno, thoê yeno hal u demê tu pers keno?"** Mî va Sah-Îsmail, haq kena mîra vaze, ez qey Kewra Ali ra nia perskerine? Sah-Îsmail va: **"ez tora ciave na persî nîka nivan, tu ke hora şîya dewe, bîraê mî Ali ra, jê vatena mî cîra pers ke, u ciave tu dano"**. Mî se kerd se nêkerd kê, Sah-Îsmail mîra thoê niva. Nîka Sah-Îsmail waxto ke na mesela mîde qesey keno, hem vano hemî ki huino. Na mesela mîrê zof biye meraxe, mî vake uyo ke tu mîra thoê nivana, ez horê peê na hefti terknen son dewe.

Ez ho hode zof meraq keno, vanu, hala hala nu senê meselaê kê Sah-Îsmaili mîra niya va! Bî peê hefti, ez ustenî ra niştîno re minubus şîno Çheme-Şerxanu de amune war, uska ra tîpiya şîno dewa Khela, waxto ke ez amune zerrê dewe, mî veng a kewra Ali da, thoê caê ra vengê kewraê mî Ali nêvejia. Ez rae ra hete dewa ma ser şîno, hora wertê dewa ma u Khela jêde jiwun ra dîrî niyo. Waxto ke ez bînora rast kuteno ra rae, amune peê kêladese bonê kewra Ali, mî nia da ke çiyê koto wertê hêgayê genimê kewra Ali, genim nata-bota beno çot. Mî ki veng da va: **"Kewra Ali, kewra Ali, bê çiyê koto hêgaê to, tede heremose keno, bê ey uza ra wertê hêgay ra veze"** Mî se kê nia veng da, mî nia da ke, wertê hêgaê genimî ra kewra Ali ust ra va: **"Kewra Îsmail, ezo ezo, horê tenê vaso pînc wertê na hêgay ra oncen"**. Mî ve kewra Ali, ma jiwunde kelê hu bîrna, tenê hal u demê jiwun pers kerd.

Uska ra tîpiya qesê Sah-Îsmail ame ra mî viri, mî kewra Ali ra perskerd va: **"Kewra Ali, bîraê tu Sah-Îsmail kotiyo u se keno, thoê yeno hal u demê tu pers keno?"**

Na persê mîra tîpiya kewra Ali va: **"Ma ez çî zon kewra kewra. Sah-Îsmail deqe de rê Anqara ra, galmê dewa Khela keno, yeno mî jê bîza kole doseno... doseno... doseno... polkneno ru horê cêno sono..."**

Osman Sebri ra

(Têareardem: Şerwan Büyükkaya)

Ziwan u nuştene ci

Herçendo ki ziwan verê dewrdê nuştene esto ji, o çend erciyaye u bi qiymet niyo. Ze ki derênda wişk, bê gili u pişkoki, be peri, bê mexel u meywi bo. Labrê game ki kewno warê nuştene êdi êdi pieşoki kewnê ra ci, şitil u perri tepşena, dima ji mexel u meywe dena.

Belki taye merdîmi werzê vajê, ma heyra no ziwane mao ki zeydê darênda wişko, do çend ser-randi şên u kuo bibo?... Neka maê babeliskda (esirdê) lezi di, eya piya ji, wexta ki ma ziwane xwî bi ziwane kî kewtê warê nuştene bidê pêver; lazîmo ma se ser vêşî nêvinê. Çimki ziwan qandê (sewetê) mîletana hemî çîyo.

Verê ki ziwani bikewê warê nuştene hirê koçan (merhalan) ravênenê; gema ki ziwane newe newe bibi wasitayê fahmkerdeni u ci ra cumley virazyaybi, koçê sifteyini di hestaniki pey amê vnteni. Ney dima, wexta ki ziwan ravey şî, kelimey u vatenê ci bi vêşî, resa koçdê didin ki pey fiqray (meseloki) vajiyay. Sedemo ki bolê fiqrayan bi qafiye benê u ci rê kelimeyên juveng u juvatenini lazîmiyê, koçdê sifteyini di ziwane qimê ney nêkeno. Nê awadê bi wezin u bi qafiyeya qiseykerden u qiseyvirastênirê Erebi'seci vanê. Dima wexta kokê ziwani beno hera u kamîl, seci'yi goştê merdîman rê weş yenê, wazenê ney diha vêşî ravey berê, na qor dest bi vatenda şîiran ji kenê. Nê qisandê ma ra aseno ki ziwane di sifte histaniki, dima fiqray (meseloki) tew peyni di ji şîiri ameyê vaten.

Ez hewnena bolê nuştexande ma nê çî niyanê xwî viri; Seni ki mî ji veri nêzanayê. Labrê wexta ki mî na rastêyî vîni u fahmkerd, ez derhal ageyraya nuştîşdê nesiri ser. Wa kes nêvajo ki eza bi nê qisandê xwîya wazena giraney u qiymetê şîiran bîşîkna. Gama şîir fektê sairira bivjiyo tim qiymetîna. Labrê wexta ki fektê mîteşairira bo, qe çiyê niya; hetta belki qeşmery bo ji.

Ma cor di ji vat bi, heta ziwan nêkewo warê nuştene, tabir u istilahi ci di bolî nêbenê u nêvirazyenê. Werê nê merheli nînan ra êyê ki ziwani miyandi estê, mimkuno kes histanikan miyandi bivino. Qandê xurtkerdena ziwani ewro ma dest di, mirastê bawkalikan, histanikan ra zewmbêri çiyê çînyo. Eger bê nê histanikan ma dest di çend teney nuştêyê edibandê keana bibê ji, tabir u istilahi kî tedeyê, Erebi yê.

Tabir u istilahanê neweyan belki ma bişê bi rayda tadayîştê (tercûme kerdîştê) kitabandê xeribana bîfinê ziwandê xwî miyan. Gorê hewnayîştê mî, xortê mayê ki ziwane xeriban zanê, no warê di şênê ziwandê marê xîzmetêdo weş bidê. Xusûsen êyê ki ziwane İnglizki u Fransizki zanê.

(Ronahi, Jina Nu Yayınevi, 1985, s. 486-487)

Fedekarey

Gorê hewnayîştê mî fedakaeêy rê hirê pelley (basamak) estê kî, ê ji nêyê:

1- Rayda waştîş, fîkir u bawarey di ganê xwî dayîş. Na raya fedakarêy xeylê camêrdi kenê. Hend çetin u gird niya.

2- Nê rayan ra juwêri di, bi awayendo mintezema, bê betîlyayîş u bê vînderdîş, mal u wextdê xwî ra tim tenekê dayîş.

Nê çeşit camêrdi ê sifteyîna ra xeylê taynêriyê, co ra ji merdîm şeno vaco heqîqî camêrdiyê.

3- Nê rayan ra juwêri di, bi zeriweşeya sitem u belengazey qebulkerdîş u fîkir di xwî ra fek nêverdayîş.

Nê çeşit kesi bê şîk bokî u merxasiyê, kî dînuwa di himê hemîkerdîşên girdi, nêyê peyneyîni ronanê.

(Derdên Me, s.27)

Osman Sebri ra çend vatişê manidari

(Nê kitabî ra gêryayê: Kalernimden Sayfalar. Necmettin Büyükkaya. r: 358-359)

Pi u kalikê ma peyê şari biyê. Peri u nanê şari werdo. Şari ra yardim u poştî girota, ameyê dao emriyan u birarandê xwî ro. Mayê ji bi no bebete ray şînê.

Mîletperwereya şexsan gore fedekareyda inanaya. Merdîmçendê şardê xwî rê fedakarey bikero, mîletperwereya kesi ji hendêna.

Axay heta menfeetê xwî çiyêndî nêvinê, ê çî nêkenê. Wexta hewnenê kî mîletperwereyî menfeetê inan esto, derhal dest erzenê ci.

Çend lajê loqman Hekimî benê. Bol bi terbiye, rind u yamani benê. Labrê goş ro şari nanê.

Loqman u lajêndê ci hera xwî dêbi xwî verni u verva suk şiyê. Qeflê raywanano kî ravêreno, xwî miyandi hena vano:

„Hele bewnê, herênda ze qatır daya xwî vernî, hur-
dina peyi şinê.“

Loqman lajêde xwî ra perseno. Lajê mî to aşnawî?
O vano e.

Loqman: „Wîni aseno kî ma şaşêy kerda.
De ez şîra cînîşa.“

Şînû nişeno cî. Dîma tayê bîni yenê. Vanê lele be-
wnê no mêrdek şîyo niştî herî u no qeçek jî dao xwî
pey. Her jî hendê qatîrêna.

Loqman vano: „Lajê mî qaê ma fîna çewtey
kerda. Bê lajê mî tî jî cînîşî.“

Labrê tayê bîni yenê u vanê hele bewnê
nînan dî vîjdan çîniyo. Hurdîno niştê ju herî. A gam
Loqman lajêde xwî rê vano:

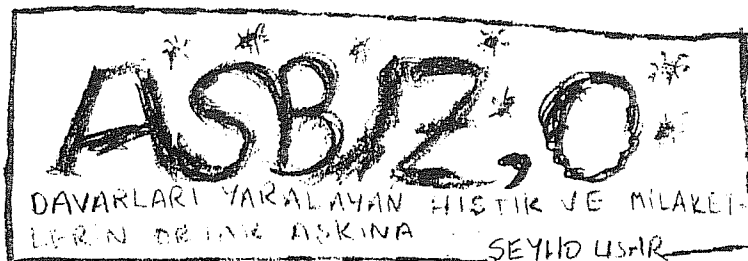
„Lajê mî bê ma ageyrê. Tîyê vînenê şaro qet razî
nêbeno. Mîkun çîniyo kî kes bîşo şarî razî bikero.

End rîndê cî oyo kî, merdîm bîşo xwî razî bikero. O
muhîm u raşt oyo.

Îsanî, cemiyetî, sîfte kîştî içtîmai ra (sosyali
ra) ravey şînê, dîma kîştî politîkî ra ravey kewnê.

Eger fînê juwerî da şîmaro, bîzanê oyo
şîma acîz keno. Vengê xwî mekerê. Fîna dîdîrî
şîmarê xîrabey bikero, do çorşmê şîma cîra hêrs
bîbo. Fîna veng mekerê. Eger fîna hîrîn şîmarê
xîrabeyê kerd, do Homa jî cî ra hêrs bîbo. Wexta
pîrodê u çîmanê cî jî bîyarê teberî. Labrê qe fîna
sîfteyî bo jî, eger waşt şîma bîkîşo, şîma cî bîkîşê.
Fersend medê cî kî o şîma bîkîşo.

Mîlet bîla çarwa nîya. Mîlet îsanî ra vîra-
ziyaya. Bîla çarwan bê kî fîkîr bikero dana şîwanî
dîm. Labrê îsanî cîya cîya (her jew xwî rê) fîkîr
kenê.“

Qederê Paşay

Paşae bi. Waxtê werte ra vêrd ra, bi khokim. Lacê dê uşt ra şî hurinda piyê xode text ser ra nişt ro. Pi cirê wesête kerde, cira va ke: "Lacê mî no koê ma marê beso. Cara nê koê mara mevêre ra hetê de bin ser meşo. Tî ke sindorê koê mara verda ra serê to kuno bela. Na wesête pi u khalikanê mara marê menda."

Pi reşt emrê heqî, merd. Waxtê ke werte ra şî, cênika nê paşae newî cira va: "Mormek wesêta merda merda de şona binê hardî. Handaê welepirez mebe. Urze nê koê ma ser ra şo, hela çî veng u vaz esto?"

Paşa bi aspar, şana cî ko ra tekî şî. Letê şuye mend ke veciyo diyarê koy, vengê, sawdaê amê, va ke: "Rew ra kederê biyarî vîrîniya to ya ki axirîye de?" Paşay ke no veng heşna, lêwê xo tersa ra qilaşyay ra. Tekî pâyser amê çê.

Cênike cira perskerd, va: "Se bî?" Va ke nîa nîa! Cênike va ke: "Wele 'be tora bo! Tî xora welepîreza. To bivatêne kedere ke êna wa rew ra bêro. Hona ke dest u paê ma çiyê cênê bêro. Ma ke bime khokim qe nêşikinime çiyê ver bîdime."

Paşa reyna bi aspar şî oca. Onciya o veng, a sawda amê. Paşay va ke: "Çî esto anîka, honake ez xorta bivîni. Çî keder u qusîr ana nîka biya vîrîniya mî." Nîya va u tekî amê çê. Dî hirê roci kewtî werte, xebere amê ke ko de celebê malî, astorî, gay qîrbîyê. Aşmê werte ra şî nêşî adîr gîna be suke, suke wêşê. Mîlet pêro rema suke ra veciya. Paşay ki dî domanê xo u cênîya xo gurete suke terkkerde, va ke: "Xora mî xobexo çê xo vêşna. Wesêta piyê xo ser nevîndeta, watena cênike kerde. Nae ra tepîya ki îta ra marê xêr nêno."

Nê xêlê fetelyay. Zaf şî, tai şî, aşmê dîde rae gurete amay verê çêmê de barê xo na ro, çadîre kuye. Cênike robar kerd, aqwe kerde domana ra. Domana vêre xo kerd mîrd. Waxtê aresiyay ra. Qayt bî ke mordemê tev kawranê veciya amê. Ê ki oca qonağ gîrê da. Amê lêwê nine. Ma be xêr, xêr be sîlamet kêf u halê jûmîni perskerd.

Paşay va ke: "Tî çî kar kena, kotî ra wa?"

Va ke: "Ez hem doxtora, hem ki serkawrana. Fîlan ca ra ama, şon bêvan ca. Ma tî çî kesîja, kamta şona?"

Paşay va: "Ez teqîrê de halê xuya. Ne wertê mî kifşo ne ki warê mî."

Serkawrani va ke: "Bê ma bîratîne bîcime."

Nê bî bîraê jûmîni. Rocê serkawrani va ke: "Bîra ez şon fîlan ca mal ana. Tî ki şo fîlan suke dênanê mî arêde biya."

Paşay vatêna bîraê xo qebul kerde, dî hirê roca ra tepîya bî raşt şî ke dêna arêdo biyarî. Serkawran çê de mend. Zeriya xo kewta cênîya paşay. Qayt bî ke cênike rû nêdana cî, ebe zor bî be cênike ra, gurete berde kerde sandîqe. Kawranê xo kerd rae u şî.

Nê cênike gurete berde, cênîya xuya verêne ki oca caverdê. Domani sê mendî. Paşa pâyser amê ke kawranê bîray ca de çîno. Halê domana hal niyo, wele veta pîro. Por biyo pîrê aspîza u rîşka. Vêşa-

niye ra teqete ra kewtê. Perskerd, va ke "No çî halo şîma tede rê?"

Cênîya serkawrani va ke: "A orîspîya to amê, palê xo kerdî vilê mêrdê mî, mêrdê mî pêxapî. Mêrdê mî ki a gurete remnê berde."

Domana ki va ke: "Bao ê serkawrani maa ma ebe zor remnê berde kerde sandîqe, tekî şî."

Paşay domani şuti, cirê kînc u kîl guret, va ke: "No welat ki ma u waa mî bo. Ez êndî ita ki nêvîndena. Mî be vatena cênike adîrê xo dard we. Suka xo kerde xîrabe."

Nê domani gureti oca ra ki şî. Zaf şî, şenîk şî ancîya amay verê çêmê de gîrsî. Paşay laco pîl kerd pîştî xo çêm ra verna ra, berd bover. Pâyser amê laco qîc kerd pîştî xo ke bero bover, hona çêm nême kerd nêkerd xaftla çîftê vergî pêda bî u pêra na be lacêkê pîlî dîma. Laîk tersa ra qîl bî şî, raa xo şaş kerde, bî vîndî. Paşay ki hêbêta ra wertê çêmî de xo şaş kerd, laîko qîşkek pîştî ra gîna be aqwe ra, aqwe guret berd. Paşay da be xora, porê xo anî, rûyê xo rucîkî va ke: "Ax ax no çî halo amê serê mî ser de."

Paşa be a qêyde tekî şî sukê de bine de veciya. Feqîro, dêçaro, kîncî dîraiye. Şî qonağê pîre de bî mêmman. Va ke: "Pîrê no çî haylemeo?"

Pîre va ke: "Paşae suka ma merdo. Nîka ki telal dîno ke mîlet arê bo, paşae de newe vecêrê. Gorê qêydê nê welatî ki thêyrê verdanê ra, a thêyre fîrdana şona serê jû ser ra vîndena. Serê kami ser ra ke vîndete, ê kenê paşa."

Paşay va ke: "Vînde ez ki xorê şorî têtî nîya dî hela no senê thêyro."

Ûşt ra şî, durî ra mîsletî de nîya da. Wezîra ard thêyr verda ra. Thêyrî fîr da cêra, cêra amê serê nê paşay de na ro. Tavi kes nêzaneno ke no paşao. Xora qîlîgê xo ki mîletê ocay ra, rêdîne ra pîsîn bî. Pêru-ne va ke nîa nêbeno. No ebe nê qîlîgê xo nêbeno paşae ma.

Ard thêyr rêyna verda ra, thêyr rêyna fîr da şî serê paşay sera na ro. Na dolîme ki va ke esl u cîsnê nê kîfşî niyo, no se bîbo paşae ma. Wezîra ki va ke: "Gelê mîletî! Şîma ki zanê ke welatê made qêyde nîa ro. Thêyr serê mordemê de gîribî sero ke rono, a waxt ma thêyrî hirê rêy verdanîne ra. Eke thêyr rêya hîreîne de ki fîrdo, serê ê mordemî sera rona. Kam beno bîbo êy xorê kenîme paşa."

Tenê bî hêrs, nare nê dîma perna berd kerd qulîkê pîre. Thêyr rêyna verda ra. Thêyr fîr da şî, xo locîna pîre ra verda ra, serê paşay ser ra na ro. Qayt bî ke zo bîn nêbeno, qêyde ki hênîyo va ke dêmake paşatîne nê mordemî rê mînasîba. Ma ki êy xorê kenîme paşa."

Paşa bî paşae de newe. Xorê dî wezîrî day vetene. Qonağ de nişt ro, idarê welatî ser guriya.

O welat de, suka paşay de jû avşancî u jû şûane bêewîlad u bêtewîlad benê. Avşancî verê dîrgananê arêy de, şûane ki ko de xorê jû doman vînenê. Domanê nine ki benê pîl, benê her jûyo de henên ke mordem qailo ke têtî nîya do. Avşancî u şûanî anê nê domana danê xîzmeta paşay. Paşa ki

ebe nine zaf beno qail. Ano nine keno daxçivanê xo ke pê baxçe aqwe de u tîra kîrê.

Nê dormê qonaqê paşay hên kenê ke ebe gula u kewetiye neqesnenê. Rocê kawranê êno nezdiyê qonaqî de nano ro. Serkawran xebere ruşneno paşay rê, vano: „Dî bekçiya biruşne wa qaytê kawranê mî bê ke ez paşae xorê tenê çimio xase biyari.”

Paşa ki nê hurdîm xorta ruşneno. Nê şonê verê kawrani de vîndenê. Xêlê waxt werte ra şono, şewe kuna nine ser. Qefelîne ênê verê çadîre de nişenê ro. Lacê avsanci vano: „Bîra heia marê meselê qesey bîke ke hewn ra meşime. Nê lacê kutikî bela kerdo serê mara. Ma ke hewn ra şime, dîzî-mîzî ênê kawrani talan kenê. Nafa ki paşa ma erzeno re dare.”

Na vatene ser ra lacê şûani vano: „Waxtê de ez ki lacê paşae biya. Piyê mî wesêta piyê xo niyar de ca, qeregunikê henên amay ma ser de ke qe pers meke. Pêyniye de ma welatê xora bime. Şime fetelyayme raştê kawranê amayme. Serkawrani maa mî remnê berde. Piyê mî ma oca ra ki gureti-me berdime. Ma raştê jû çêmi bime. Piyê mî bîraê mî verê çêmi de verda, ez gureta kerda piştî berda bover. Amê ke bîraê mî biyaro, dî verga ez perna berda. Mî raa xo kerde vîndî. Pêyniye de jû şûani ez diya, xorê kerda ewlad. Nêzan ke piyê min u bîraê mirê se bî?”

Çimê lacê avsanci benê pirê hesira, hem berbeno, hem ki vano: „Bîra bîraê tûyo qic eza.”

Virane ano be bîraê xûyo pîlî. Bîrao pîl inam nêkeno. Nafa ki bîrao qic qesey keno: „Verga ke tî perna berda, piyê mî xo şaş kerd, ez gîna çem ra. Aqwe ez berda kerda vaa arêy. Aqwe ke biya şenik avsanci amo ez veta berda. Qaytê mî biyo, ez amare

xo nêmerda. Avsanci ki ez xorê kerda ewlad. Ez ki nêzan pî u maa marê se bî?”

Na qesey kerdene ra dima vengê êno. Nîya danê ke veng sandiqe ra êno. Sandiqe şiknenê. Cênike cîra vecina, virane fîna be nine ra vana: „Ez ki maa şîma wa. Wairê nê kawrani ez remna berda. Mî ki sond werd va ke, şîmake mî na sandiqe ra vecê, ez aqûyo ke mî dest dero şîmen, xo kişen. Hêyan ewro ki ez sandiqe ra nêveciya.

Nê kunê virana maa xo. Hîrmina ki hên şonê hewno xori ra. Wairê kawrani êno ke çî bivîno. Sandiqe şikîta, cênike cîra veta. Hîrmina piya şîyê hewn ra. Êno ke bîkîşo, tersanê paşay ra nêkîşeno, vano: „Xora ez ke gerê nine paşay de bîkêrî, paşa nine gârde keno. Ez êndî qêy destê xo gonî de verdi.”

Cêno nine hîrmina ebe a qêyde erzeno textî ser, beno huzbarê paşay. Paşay de gerê nine keno. Paşa rusîpiya dano arê. Cîrê mesela qesey keno u vano: „Şîma wertê xode qerar bîdê cî.”

Rusîpi wertê xode qesey kenê ke qerar cîdê, bîrao pîl qêreno, vano: „No senê qêydo, şîma wazenê ke bêfada ma ma berzê dare? Fîela rêy ki mara pers bê, ma qêy nîya kerdo.”

Rusîpi vanê: „Hêya, şîma ki vatena xo vacê.”

Nê mesela xo jû be jû têdine rê qesey kenê. Pêyniye de ki vanê: „No ki wairê kawraniyo ke maa ma remna berda uyo. Piyê marê se bî ma nêzanenime.”

Oca de paşa caê xora urzeno ra, lêw nano domananê xora, vano: „Piyê şîma ki eza.”

Mesela xo têdine rê qesey keno. Rusîpi vengê sereberî danê. Sereber serê kawranci de dano pîro.

Paşa domananê xo tev cênîya xo cêno lêwê xo. Şûani u avsanci ki keno wezirê xo.

Pero vînenê miradê xo, şîma ki bivîne ê xo.

Qesêykerdoğ: Rîzaê Kosi

Arêker: X. Çelker

Ca/Waxt: Xunîs-Pulemuriye, 1991.

¹ Şanike mî namekerde,

çike qesekerdoğî na şanike bêname vata.

SERVAN BARIHAS

KESRETHA MÎ

Koyo Berz

EWRO
Şorî
Mesti
Bêrî

Forlag

DERSİM '38 SOYKIRIMI'NDAN BİR KESİT

Derleyen: Candaş Hoca

Ben altı yaşında bir masumu paktım. Günahsız çocuktum. 0 yaşta ne suçum olurdu ki? Munzur dağlarının yamacındaki o dağ köyünden, yemyeşil ormanlardan başka; bir yer de görmemişim. Bir kuşta öldürmemiştim. Habersizdim dünyadan, dünyanın büyüklüğünden. Ve de insanoğlunun kötülüklerinden.

Gördüklerimi çocukluk yüreğinin saf ve temiz duygularıyla anlatıyorum sana.

Gördüklerim inanılacak gibi değildir. Çok sevdiğim küçük torunumun başı için yemin ederim. Anlatacaklarımın hepsi doğrudur, hepsi gerçektir. Ama bu olağanüstü gerçekler bir masal gibi gelir insanlara. Çoğu kez inanamazlar yaşadıklarına. Sadece 38 Dersim'inden haberi olanlar anılarları beni. Dert nedir bilmeyenler, hiç acı çekmeyenler; bir masalı dinler gibi dinlerler beni. Bu nedenle gördüklerimi akrabalar ve beni anlayan Dersim'li'ler dışında kimseye anlatmaya karar vermişim. Zaten Türkiye'deyken gördüklerimi anlatsam başıma ikinci bela gelebilirdi. Korkudan olsa gerek, çektiğimiz acıları yıllarca, beynimizde bir sır gibi sakladık. Mademki ANKARA meclisindeki, bu olayla ilgili gizli belgeleri açıklanmış. Artık açıklamaktan herhalde zarar gelmez bize. Mademki sen bir Dersim'li olarak gerçeği yazmak ve belgelemek istiyorsun. Yer ve gök şahidim olsun ki, ben sana gerçeği anlatacağım. Eger yalan söylersem BOZATLI HIZIR belamı versin.

Olayları anlatırken çok duygulanır ve ağlarsam; sen hoş göresin beni.

938'in sıcak bir yaz günüydü. Güneş tepemizde pırıll pırlı parlıyordu. Kuşlar cıvıldaşıyordu. Munzur suyu sessiz sessiz akıyordu. Ama yüksek Dersim dağlarının yazıda serindir. Yaz bizim gibi çocuklara özgürlük getirirdi. Tek odalı daracık taş evden kurtulurduk. Dağların tepeleğinde, yeşillikler içinde koşar oynardık.

Dersim dağları göğe ulaşmış gibidir. Bazı günler bulutlar bizim altımızda kalırdı. Uçaktan bulutlara bakar gibi olurduk. Bu dağ köylerinde, yazın damların üzerinde yataydık. Bazı geceler damlarda milyarlarca yıldız sarardı etrafımızı. Aynı peri masallarındaki gibi, sanki havada yıldızlarla iç içe uyurduk. Hiçbir yerde, o kadar çok yıldız, bir arada ve kendine o kadar yakın

göremezsin. Elini uzatsan tutacakmışın gibi yakın görünür, yıldızlar insana.

İşte böyle bir yaz günüydü ve iyi hatırlıyorum tarlalardaki buğdayların bir kısmı henüz biçilmemişti. Ben çocuklarla buluşup, yine saklambaç oynamayı düşünüyordum. Her çocuk gibi oynamayı, koşmayı, yaşamayı düşünürken; meğer ki ölüm bulutları sarmış dağlarımızı, köylerimizi. Bu tufandan biz de nasibimizi aldık.

Askerler diğer köyler gibi, bizim köyü de sardılar. Evlerden teker teker çıkardılar bizi. Önce topladılar köyün üst tarafına hepimizi. Yüzlerce köyde yaptıkları gibi. Beş dakika zaman bırakmadılar insanlara. Birçok evde yemekler ocakların üstünde kaldı. Köylüler korkuyla, kuşkuyla birbirlerine bakıyorlardı. Komutan bir köylüyü yanına çağırdı ve hepimizin duyacağı şekilde yüksek sesle, bu adamı sorgulamaya başladı. Ama sorgulama çok kısa sürdü.

Komutan - Sizin ağanız kim dedi. (Önceden soruşturup öğrendiği ağaya sormuştu bunu).

Ağa - Ağaysa hepimiz ağa, fakirse hepimiz fakiriz diye cevap verdi. (Şimdi düşünüyorumda, ağa da fakirin biriymiş. Ağanın bütün malını mülkünü satsan Ankara'da bir dükkan alınmaz. Ağanın bütün varlığı benim, Almanya'daki bir yıllık işçi aylığım kadar değildir. Bu ağa dedikleri, köyün sevileni sayılanı ve muhtarınıymış.)

Komutan - Öyleyse bu köylülerin hepsinin günahı senden sorulsun dedi.

Köy halkının hepsini Hopik tepesine doğru yürütmeye başladılar. Silahlı askerler etrafımızı sarmıştı. Zavallı, fakir insanlar telaş, heyecan, korku, kuşku içinde yürüyorlardı. Ama bunun ölüme giden yolculuk olduğunu bilmiyorlardı.

Yolda giderken çok susadım, su için ağladım. Annem bana kızdı. Biz can derdindeyiz, sen su derdindesin dedi. Çocuk olmasam, aklım yetse, ölüme giderken hiç annemi üzermiydim.

Yanımdaki bir asker benim ağladığımı görünce, zaza diliyle ve alçak bir sesle; gel arkamdaki mataramı çek ondan su iç dedi. Ben de ağlayarak askerın matarasına sarıldım ve alıp suyu içtim. Şimdi anlıyorum ki asker kendisine zarar gelir diye, korkudan matarayı bana uzatmamış, bana acıdığı için de; zazaca gel kendin al demiş. Komutan görürse kendini savunacak yollar aramış. Herhalde bu askerde de çok temiz bir

yürek ve köylü saflığı varmış. Yoksa birkaç saat sonra kurşuna dizilecek ve nasıl olsa ölecek bir çocuk için, kendi hayatını tehlikeye atmazdı. Şimdi düşününce bu askerin mantıksızlık yaptığına inanıyorum. Ama insan aynı zamanda duygusal bir varlıktır. Bazen insancıl duygular, mantıktan daha üstün geliyor. Belki de alevilik duygularından dolayı, bize acımıştır. Ağlayan küçük bir çocuğa su vermek için; ölümü göze almıştır.

Yine aynı asker çok alçak sesle ve zazaca bize; tepenin üstündeki çayırılıkta sizi hepinizi öldürecekler, kurşuna dizecekler, yoldayken kaçın, kaçarsanız belki bir kısmınız kurtulur dedi. O düz yerde kurşunlardan kimse kurtulamaz diye fısıldadı.

Bana su veren, bu iyi kalpli askerin sözlerini hem ben hatırlıyorum, hemde sonra ordan kurtulan teyze de bana anlattı. Bu haberi alçak sesle ve zazaca birbirlerine utuşturmuşlar ama, bizim köylüler bu askere inanmamışlar. Kendi aralarında bu küçük çocukların suçu neki, hepsini kurşuna dizsinler diye konuşmuşlar. Bu kadar insanlık dışı, bu kadar kötü bir sonuç, düşünmemiş ve bu nedenle kaçmamışlar. Zaten silahlı askerlerin ortasından kaçıp kurtulmak kolayda değildi.

Bizi köyümüz olan (Xêç) Demirkapı'nın bir tepesinin üstündeki düz ve çayırılık yerde adı Hopik olan mevkide topladılar. Sonradan bize söylediklerine göre, bölgedeki köy ve mezralardan getirilenlerle birtikte, sayımız erkek, kadın ihtiyar ve çocuklar olmak üzere tam 366 kişi imiş.

Makinalı tüfeklerle sardılar etrafımızı. Bundan sonra nasıl emir verildi, neler oldu, ne kadar zaman geçti, ayrıntılarını hatırlamıyorum. Ama şu arayışı hiç unutamıyorum.

Gök gürlemesi gibi bir gürültü oldu. Makinalarla tarandık. Annem ve bacılarım kurşunlardan bizi korumak için; biz küçük çocukların üstüne kapandılar. İlk anda tüfek ve insan çığlıkları birbirine karıştı. Öyle bir acaip ses ki tarifi mümkün değil. Tüfek sesleri kesildikten sonra insanların acı çığlıkları ve feryatları yükseliyordu. Bu feryatlar kayalık Dersim dağlarına çarpıp yankılanıyordu. Bu feryatlara hem yer gök ve dağlarımız, hem de dağlardaki evliyalarımız, ermişlerimiz şahittir. Ama bizi evliyalar, ermişler de koruyamadılar.

Sonra uzun zaman bir sessizlik oldu. Askerler ordan uzaklaştı. Gözlerimi açtığımda, ben ölümlerin ortasındaydım. Dümdüz bir yer ve ben hangi tarafa baksam ölümler görüyordum. Bütün köylülerim, arkadaşlarım ölmüştü. Yaklaşık iki

ve altı yaşlarında, iki kardeşim ve abilerim, ablalarım yanıbaşında, etrafımda ölmüştü. Her taraf kıpkırmızı kan gölü gibiydi.

Annem daha sağdı, ama göğüslerinden kanlar akıyordu. Bana oğlum şu dağa doğru git. Belki dağda bizimkilere rastlar kurtulursun. Sakın bu şehre taraf gitme, orda asker çok, seni öldürürler dedi. Sonra annem, benden su istedi. Daha ben cevap veremedim, çabuk ölü gibi yat, askerler geliyor dedi. Ben ölmüş gibi yüz üstü yattım.

Ölümler arasında gezen bir asker, sırtıma basınca, kemiklerim kırılmış gibi acı duydum ve bağırdım. Asker sırtıma iki süngü batırdı. Ben bayılmışım. Asker beni öldü sanmış. Kaç saat baygın kaldığımı hatırlamıyorum. Sonradan anlatılanlara göre, askerler yaralıları öldürmek için, ikinci kontrole gelmişler. Asker ya nefes aldığımı sezmiş, yada tesadüfen sırtıma basmış...

Bundan sonraki arayışı hatırlamıyorum. Herhalde şok geçirmişim. Belki de ayıldıktan sonra tesadüfen annemin dediği dağa doğru gitmişim.

Aynı ölümler arasından iki çocukla bir kadın daha yaralı; ama sağ çıkmışlar. Bizim köyde lakabı Alız olan bu teyze sonradan bana anlattı. Alız teyze, iki çocukla dağa doğru giderken arkasına bakmış, beni görmüş. Bizim dille bağırıp, beni de yanına almış.

Belki size bir rüya gibi geliyor ama, bu yaşanmış bir gerçektir. Bu teyze beni yanına aldıktan sonra, üç çocukla dağa doğru giderken; tekrar bir asker rastlamış. Bu asker de zazaca Teyzeye dağın batısında asker çok, doğusuna doğru gidin demiş. Bizi öldürmemiş. Ayrıca kendi ekmeğini bize vermiş.

Alız Teyze sonradan büyüdüğümde, bana; seni ben dağlardaki ormanlarda, mağaralarda sakladım. Sana buğday taneleri ve yabancı otlar yedirdim. Seni ben kurtardım derdi.

Şimdi belki sen de benim, bu kurtuluşa sevindiğimi sanıyorsun. Bu ne biçim kurtuluş? Amcalarımla birlikte bizim akrabaları, aynı yerde 40 kişiyi kurşuna dizdiler. Kardeşlerimiz, hergün birlikte oynadığım arkadaşlarım, tüm köylülerimizi ve komşu köylerdeki insanları öldürdüler. Ve ben altı yaşında bir çocuk olarak dağ başında, kan gölünün ortasında kaldım.

Böyle acıyı HIZIR düşmanıma göstermesin.

Benim yaşamam bir mucizedir. Ama tatlı bir mucize olarak görmüyorum. Çok şanssız olduğuma inanıyorum. Eğer şanslı olsaydım, ilk kurşunda bende ölür, bu acıları görmezdim. Benim için bu, en iyi kurtuluş olurdu. Siz acılar içinde kıvrılırken, ölümle pençeleşirken, göğsünden kanlar akarken, size kurtulmanız için

yolu tarif eden; öz annenizi seyredebilir misiniz? Buna yürek mi dayanır? İşte ben bu acı ve kanlı sahneyi gördüm. Altı yaşında bir çocukken sırtımda iki süngü yarasıyla, dağlarda saklanmak zorunda kaldım.

Bu teyze ile birlikte dağda saklananlara karıştık. Bizi kurtaran teyze babamın müsaibiy-miş. Kendisi Alan aşiretinden olduğu için lakabı „Alıze“dir. Birkaç ay dağlarda gizlenerek aç susuz kaldık. Çok perişan olduk. Çektiklerimi anlatmak kolay değildir, yıllardan sonra şu anda anlatırken bile acı duyuyorum. Hatırlamak istemiyorum.

Sonra af çıktı. Bizim köy yasak mınuka bölgesinde değildi. Sürgüne göndermediler. Yüzlerce köy sürgüne gitti. Zaten bizim köyden sürülecek insan kalmamıştı. O dönem uzak şehirlerde olduğu için kurtulan beş-on insanla, dağda saklanarak kurtulan bizler, tekrar aynı köye yerleştik.

Alız teyze bize köyde sonradan anlattı. Önce bütün köylüyü ağanın gözleri önünde kurşuna dizmişler. Ağa çok üzülmüş. Ben böyle gaddar olacağımızı bilseydim, devlete muhtarlık yapacağımı; dağda eşkiya olurduym demiş. Komutana küfretmiş. Bizim köyün ağasını da aynı yerde kurşuna dizmişler."

Bu ölü yığınının dolayısı, Hopik tepesini bir ağır koku basmış. Yazın sıcağındaki bu kokudan dolayı aylarca bu tepeye yaklaşılmamış. Bu insanların ölüleri leş kartallarına yem olmuşlar... Biz köye yeniden yerleştikten sonra bu tepeye kuzu otarmaya giderdik. Her taraf insan kemikle-riyle doluydu. Bazen bir kemiğe gözüm dikilir kalırdı. Derin düşüncelere daldımdım. Belki de bu annemden kalan bir kemiktir derdim. Ve an-nemle konuşur gibi bu kemikle konuşturdum.

Daha önce sırtımda iki süngü izi var de-miştim. Sırtımdaki süngü yarasının biri sadece çizgi şeklindedir. Diğerinin yeri ceviz kadar çukurdur. Süngü yarası çabuk unutulur. Ben de unuttum. Ama bu süngülerin izleri bana, hep yü-rek yarasını, çektiğim acı duyguları hatırlatır. Sırtımdaki bu süngü izlerini ben, 38 Dersim'inde, binlerce çocuğa yapılan gaddarlıkların ve kat-liamların canlı bir belgesi gibi görüyorum. Sün-gü izlerine elim her dokunduğunda, önce maki-nali tüfek seslerini duyuyorum. Sonra annem, kardeşlerim ve öldürülen küçük çocuklar ve bu çocukların cesetlerini havada dolandıran, leş kar-gaları geliyor hayalime. Cesetleri leş kargalarına yem olan bu insanları ve masum çocukları unut-mam mümkün değil.

Bana göre bu kötü olayların bir daha tekrarlanmaması için HOPIK tepesine bir anıt

mezar yapılmalı ve üstüne, kurşuna dizilen gençlerin, ihtiyarların, kadınların, çocukların sayısı ayrı ayrı yazılmalıdır. Almanya'da Yahu-diler için toplu mezar ANITLARI yapılıyor ki; halk kötü geçmişinden ibret alsın. Bizim de tari-himizdeki bu gibi kötü olayları, katliamları mah-kum etmemiz gerekir. Devletin açıkladığı gizli tutanaklara göre yüzlerce köyde aynı katliamlar olmuş. O zaman yüzlerce anıt dikilsin.

Türkiye'de savaş sırasında öldürülen An-zak askerleri için anıt mezar yapılıyorsa, Der-sim'de kurşuna dizilen masum çocuklar ve si-lahsız sivil halk için, niçin anıt mezar yapıl-masın? Olaya evrensel insan hakları açısından bakmak lazım. Burada kurşuna dizilenler silahlı insanlar değildir. Sillahsız sivil halk ve çoğun-luğu yaşlılar, kadınlar ve çocuklardır.

Bu anıyı okurken bir an oturduğunuz köy veya mahalledeki bütün tanışlarınızın, akrabalarınızın; küçük bebeğinizin ve okula giden çocuğunuzun, arkadaşlarıyla birlikte hepsinin. kurşuna dizildiğini altı yaşında bir evladınızın da; kanlar içinde yaralı olan annesinin kucagında ve bu ölüler ortasında kaldığını düşünün. Sonra annesinin de öldüğünü, bu altı yaşındaki çocuğun da iki süngü yarasıyla ve aynı ölüler arasında ya-payalnız kaldığını hayal edin... Bu vahşeti hayal etmek bile, yüreğini sızlattır insanın...

Telvizyonda seyrettim. Bir Amerikan askeri, Vietnamlı bir çocuğun beynine kurşun sıkıyor. Bu görüntü dünya televizyonlarında gösterilince, savaşın bir dönüm noktası oluyor. Katliamın derinliğini dünyanın gözleri önüne se-ren bu görüntüden sonra, durum Amerika'nın alehine dönüyor ve daha sonra Amerika savaş kaybediyor.

1937 yılının Ağustos ayında DERSİM'de binler-ce çocuğun, bebeklerin beynine kurşun sıkıldı, yada kurşun daha pahalı olduğu için, süngülendi. Vietnam'daki bu barbar olayı televizyondan sey-rederken düşündüm. Xeç köyünde kurşuna dizi-len yüzlerce ölü arasında sağ kalan altı yaşındaki çocuğu bir asker süngülerken anında televizyona verilse, acaba dünyada bir tepki oluşur ve halkımızın bir kısmı yada diğer köylerdeki çocu-klar, kurşunlanmaktan kurtulur muydu?

Benim hayat hikayem çok acıdır. Bu ka-dar ağır acılardan sonra yoksulluk, yalnızlık içinde geçen çocukluk ve gençlik yıllarımı an-latmak hem hafif kalır, hemde çok uzun sürer.

Dertlerimiz ve çilelerimiz bitecek gibi değil. Ama uzatmayayım. Gördüğünüz gibi şim-di Almanya'dayım. Ben Şıxmemed aşiretin-denim. Karım Abbasan aşiretindendir. Bana bu-rada Dersim'li Xıdo derler. Nufus kağıdına göre

1932 doğumluyum. Bir oğlum Türkiye'de. On-
dan üç torunum var. Bir oğlumda Almanya'da
işçidir ve yeni evlendi.

1992'de Türkiye'ye gittim. Beni kurtaran
Alız teyzeyi sordurdum. Hala sağdır ve Tu-
rüşmek köyünde oturuyor dediler. Kendisini gö-
remedim. Bu teyze 1938'de bizden daha büyük
olduğu için, olayları bizden daha iyi ve daha çok
biliyor. Belki de hala yaşıyordur.

Yukarıda okuduğunuz acı anı benim bir
Dersimli olarak çocukluğumdan beri dinlediğim
yüzlerce canlı şahitten sadece bir tanesinin çek-
tiği çilelerdir. Bu anıdan sonra kendimce önemli
gördüğüm birkaç noktaya değinmek istiyorum.
Bilindiği gibi 1937 de hareketin silahlı önderleri
Seyit Rıza ve Alişer de dahil olmak üzere ya
öldürülmüş veya idam edilmişti. Yeni bir isyan-
dan korkuluyorsa, zaten Dünya'da en ağır ce-
zalardan biri olan zoraki sürgün de planlanmıştı.
Hal böyleyken, önderlerin yok edilmesinden bir
yıl sonra 1938'de Dersim'de yapılanların,
düşman esiri gibi kabul edilse bile; kurşuna di-
zilen bu silahsız insanların, yaşlıların, çocukların
gerekçesi ve mantığı bulunamaz. Bu en açık
ırkçılıktır. Bu açık vahşettir. Bu vahşet hiçbir
dinin kurallarına yada insani düşünceye uymaz.

0 dönemde bir subay olarak, Dersim'de
bulunan Genaral Muhsin Batur hatıralarında: iki
ay aşkın bir süre özel görev yaptık. Okuyucu-
larımın özür diliyor ve yaşantımın bu
bölümünü anlatmaktan kaçınıyorum diyor. De-
mek ki vahşet açıklanamayacak kadar kötüdür.

1937'de askerlik görevini, Hozat Jan-
darma Alayı'nda yapan ve devletten yana tavır
koyan romancı Kemal Bilbaşar 'MEMO'nun bir
bölümünde şöyle yazıyor:

"Hozat Seyar Jandarma alayının bu
ayaklanma da vebâli var mıdır diye sorarsanız.
Kuşkusuz vardır derim. Hemde vebali büyüktür.
Ayaklanmadan pek az önce bu alayda çalıştığım
için günahını sevabını çok iyi bilirim.

Hozat kışlasındaki Jandarmaya, Sürgün-
ler Alayı denilse daha doğru olurdu. Çünkü
komutanından erine, katırdan beygirine dek
alayın mensupları hep sürgün gelmişlerdi buraya.
Kimileri zimmet suçundan, kimileri sahtecilik-
ten, kimisi ırza tasalluptan, kimisi rüşvet al-
maktan sürülmüşlerdi. Ama onlar serkeşlik,
itaatsizlik suçunu giyinerek sürgünlüklerini bir
karakter sağlamlılığı, bir eğilip bükülmezlikle
yorumlarlar, hayasızca böbürlenirlerdi. Çoğu iri
yarı kaba görünüşlüydü. İnsana sağlam ayakkabı
olmadıkları sanısını verirlerdi."

38 Soykırımında katledilen aşiretlerden bir grup

Bu olaydan 50 yıl sonra açıklanan TBMM'nin gizli belgelerinde, Komutanların Ankara'ya gönderdikleri gizli raporlarda, kurşuna dizilen köylerin isimleri ve insanların sayıları yazılmış. Yani gizli ve resmi belgelerle de yapılanlar açığa çıkmıştır.

Şimdi benim değişik kesimlere sorularım var.

Birincisini 68 kuşağına yani DEVRİM-CİLERE, SOSYALİSTLERE soruyorum: Amerika'nın Vietnamdaki katliamına karşı binlerce sayfa yazı yazdınız. Kalbiniz bu yoksul halkla birlikte çarptı. Bu insancıl bir görevdi. Ama 38'de Dersim'de de binlerce ihtiyar, küçük çocuk, silahsız sivil halk kurşuna dizildi. Niçin bu yoksul halk için bir araştırma yapmadınız? Niçin kendi ülkemizde olanları açıklamadınız? Her entelektüel çok iyi bilir ki; düşman orduları savaş sırasında bile işgal ettiği bölgelerde, çocukları, sivil, silahsız kadınları, yaşlıları öldüremez. Bu savaşta da birtakım evrensel insan haklarına ve kurallarına uymak zorunluluğu var. Siz yıllardır niçin bu konularda sessiz kaldınız? Bu durum sizin dürüstlüğünüze gölge düşürmüyor mu? Bu durum vicdanınızı rahatsız etmiyor mu? Bir 68'li olarak beni vicdanen rahatsız ediyor.

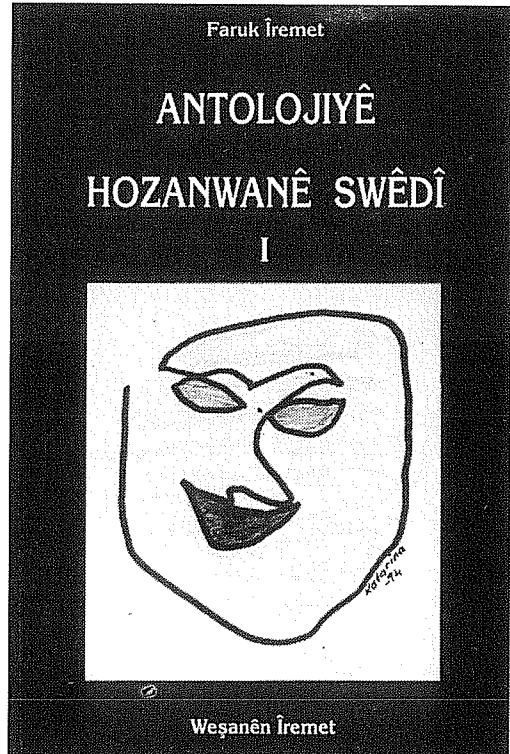
Dördüncü sorum ATATÜRKÇÜLERE: Açıklanan TBMM'nin gizli tutanaklarına göre Dersim'e karşı, Meclis kararı oy birliği ile alınmıştır. Yani bu uygulama için BAYAR, ATATÜRK, İNÖNÜ ve dönemin bütün komutanları ortak. Laz çeteleriyle, Kürt süvari alayları da orduyla birlikte Dersim'e saldırmışlardır. Bazı kişi ve kesimlerin karşı olduğu söylentilerinin yanlışlığı tarihi belgelerle kanıtlanmıştır. Evrensel insan haklarına göre, silahsız esir askerlerin öldürülmesi insanlık suçu sayılıyor. 38 Dersim'inde, silahsız ihtiyarları, kadınları, ÇOCUKLARI, BEBEKLERİ kurşuna dizmek insanlık suçu değil midir? Bu insanlık dışı olayların bir daha tekrarlanmaması için; en azından haksızlığı kabul edip, bir özür dilemek gerekmez mi?

Beşinci sorum Türkiye MEDYASINA: Yani özgürlükten bahsaden televizyonculara ve gazetelere. Bosna için defalarca belgesel yayın yapanlara; tarihte yahudilere sadece Türkler sahip çıktı diye övünenlere, bir belgesel yayın için dünya'nın en uzak köşesine gidenlere; 938 DERSİM'i için de bir belgesel yapabilir misiniz? Tunceli'ye gitmeye de gerek yok. Ankara'da TBMM içinde açıklanan gizli tutanakları okumanız, bir belgesel için yeterlidir. Ama biraz

İkinci soru bizim ALEVİLERE: Kerbelâ'da 1500 yıl önce Hz.Muhammed'in soyu olan 72 Arap, günlerce aç ve susuz kalmış ve öldürülmüştür. Yaşlılara, kadınlara ve hasta olduğu için Zeynel Abidine dokunulmamıştır. Bunlar için her yıl yas tutulur. İnsancıl bir harekettir, saygı duyarım. Ülkemizde, Dersim'de hem daha yakın tarihte, hem sayıca daha çok, söylenenlere göre yetmiş bin kişi, silahsız ihtiyar, kadın ve çocuklarla birlikte kurşuna dizilmiştir. Bunlardan bir kısmı dağlarda aç, susuz kaldıktan sonra öldürülmüştür. İhtiyarların, kadınların, kurşuna dizilmeleri Kurana, İncile ters değil midir? Niçin her yıldönümünde kendi halkınızı yani Dersim Alevilerinin matemini tutmuyorsunuz? Eğer korkudansa Hz. Hüseyin korkuyu kabul eder mi?

Üçüncü soru Bosna katliamını kullanarak, oy avcılığı yapanlara. Bosna için binlerce sayfa yazı yazan İSLAMCILARA: Niçin kendi ülkenizde, 38'de Dersim'de olup bitenleri kendi yandaşlarınıza ve Türkiye halkına açıklamıyorsunuz? Tam 58 yıl gibi uzun bir zaman bu konuda sessiz kalmanız, çifte standart değil midir? Sakın yanlış anlaşılmasın, Bosnada da ve dünya'nın başka yerlerinde de sivil, silahsız halkı kurşunlayanların hepsini şiddetle kınıyorum.

araştırmak isterseniz, yine Ankara'da gerek görevli askerlerden, gerekse sivillerden birçok canlı şahitte bulabilirsiniz. Yeter ki siz samimi ve dürüst bir demokrat olun.

GERİCİ STATÜKOYA DEVRİMCİ REDDİYE

Salt Çıya

Zazalar konusunda oluşmuş bir statüko var. Yılların önyargıları, politik yalanlar, asimilasyon-inkar teorileri betonlaşmış, değişim ve yenilenme süreçlerine karşı direniyor. Gerçek yaşama, bilimsel verilere dayanmayan görüşler siyasal kararlarla, psikolojik propaganda yöntemleri ile yaşatılmaya çalışılıyor. Tartışma ve araştırmanın önünü almak, belirsizlik ve şüphe ortamı yaratmak için her yol mübah görülüyor.

Bilinçli ifadeye kavuşan Zazaların bağımsız tarihsel eylemi gelişip bu yöndeki hareket ve kopuş süreci belirginleştikçe, gerici statüko daha fazla sesini yükseltiyor. Kimileri kendilerini Zazalara kilitlemiş vaziyetler. Bu yazıda Zazalara ilişkin saldırgan ve inkarcı tutumunu sistemleştiren Munzur Çem'in görüşleri üzerinde durulacak. Çem, bu görüşlerinde yalnız değildir. On-
dan önce M. Malmisanj sürekli olarak karşı yazılar yazıyor, Zazaların bağımsız bir halk olmadığını, Zazaca'nın dil olmadığını ispatlamak için kalem oynatıyordu. Şimdi M. Çem öne geçmiştir.

Zazalara ilişkin nerede olumlu bir gelişme olsa, bir ışık belirse, Çem kaleme sarılıp senaryolar çiziyor. Zazaların ve Zazaca'nın olmadığını ispatlamak için ateşli yazılar yazıyor. Berhem Dergisi Zazaca konusunda olumlu adımlar atığında Kürt hareketinde de yenilenme ve değişime yönelik bir umuttu. Çem, Berhem'i cevapsız bırakmadı. Berhem yazarı M. Düzgün'ün 'gizli niyetleri'ni bir falcı edasıyla yazdı.¹ Ware 8. sayısında Seyit Rıza'nın Torunu R. Polat'la bir Röportaj yayınladı. R. Polat Dersim'e, '38 e. Kırmanciye kültürüne ilişkin önemli açıklamalarda bulundu. Çem, bu röportaja da çok kızdı

ve cevap yazmayı geciktirmedi. Ronahi'de 3 bölümlük bir yazı yayınladı.² Bununla yetinmeyen Çem Deng'de, „Alevilik, Kurmanci-Kirmancki ve Dersim Üzerine Kimi Yanlış Görüşler“³ isimli uzun bir yazı daha yayınladı. Zazalara ilişkin inkar ve asimilasyon teorilerini tekrarlayıp bir araya getirdi.

Çem'e cevap vermek zorunlu hale geldi. O bir yandan cehaletin verdiği cesaretle her şeyi söylüyor, konuyu olabildiğince tanınmaz hale getirmek istiyor. Öte yandan, ön yargıları körüklüyor. Halkımızın ulusal-demokratik hareketini bir komplot, Kürtlere karşı bir oyun gibi göstererek tartışmanın önünü kapatmakla kalmıyor, Kürt ulusal-demokratik hareketinde Zazalara ilişkin gelişen demokratik eğilimi geciktirmek istiyor. Gündemi değiştiriyor. Bu yazıda geçen Kürt milliyetçileri belirlemesi Çem ve benzerleri için geçerlidir. Kürtlerin haklı ulusal-demokratik istemi ve hareketi ile karıştırılmamalıdır. Gönül isterdi ki, inkâr ve asimilasyoncu anlayışa Kürt demokrat ve sosyalistleri cevap versin. Bu aynı zamanda bir çağrıdır. Kendisi sömürge zulmü altında inleyen ve özgürlüğü için yüzyılın en vahşi savaşlarından birine karşı direnen bir halkın aydınlarından bunu beklemek fazla bir şey değildir.

ERMENİ SOY KIRIMI VE GERÇEĞİN ÖBÜR YÜZÜ

TC rejimine muhalefet eden kesimlerde. Ermeni soykırımına ilişkin eksik ve hatalı görüşler

yaygınlık gösteriyor. Soykırımın baş aktörü Osmanlı Türk İdaresi'nin rolü doğru olarak görülürken, Osmanlı'nın suç ve paylaşım ortakları göz ardı ediliyor.

Suç ortaklığı denildiğinde ise öncelikle Kürt egemenleri ve Müslüman-Hristiyan çelişkisinin etkisinden ve Müslüman olmanın getirdiği ayrıcalıktan yararlanan geniş Kürt kitlelerini saymak gerekiyor. Sol gelenek genellikle olayları hep hakim sınıflara yükler ve işin içinden çıkar. Oysa, her somut durumda etkisi ve derinliği farklı da olsa kitle olarak adlandırılan halkın da sorumluluğu vardır. Halk veya geniş kitleler egemenlerin politikasına eklenip ortaklık yapmadan, egemenlerin istediklerini yapması pek kolay değildir. Bazen milliyetçi ön yargılar veya dinsel fanatizm, bazen de elde edilen küçük kırımlar yüzünden kitleler ve egemenler bir güzergahta birleşir. Ermeni soykırımında da böyle olmuştur. Dinsel fanatizm ve milliyetçi ön yargıların yanında, Ermenilerin soykırım ve sürgünü neticesinde elde edilecek küçük, fakat yağlı parçalar kitleleri egemenlerle aynı güzergaha taşımıştır.

Mazeretçi sol teori, neden bu kadar olayın üzerini örtmek istiyor? Başka şeylerin yanı sıra, O'nun bilinç altında ön yargılar, küçük ırkçı adacıklar varlığını koruyor. Öte yandan, marksizmin ekonomik bakış açısı sosyal-etnik olayları açıklamakta yetersiz kalıyor. Her kötülüğe bulunan egemen sınıf çaresi, olaylar ve sonuçlarını bütün yönleriyle izah edemiyor. İzah edemediği gibi, aynı olayların tekrarlmasına zemin sunan potansiyeli görüyor.

M. Çem'in durumu ise daha kötü görünüyor. Ona katarsa, Humidiye Alaylarının yaptıkları

¹M. Çem, Kürtçe Okuma- Yazma Yaygınlaşırken Karşılaşılan Bazı Sorunlar, Deng., sayı 21- Temmuz '92

²M. Çem, Karê Mordemi Guni Hacetê Destê Dîsmeni Nêbone, Ronahi, sayı 15-16-17, Yıl '95

³M. Çem, Deng, sayı 34, st. 8-32, '96.

M. Çem'den yapılan alıntılar bu yazıdan yapılmıştır.

„Kürtlere mal edilemez“.⁴ Güya, „güvenlik güçlerinde ve ordusunda şu veya bu halktan, dinden ya da sınıftan insanların bulunması bu gerçeği değiştirmez“miş. İlginç olan Hamidiye Paşaları, Aşiret Reisleri Kürt ulusal istemlerini dile getirdikleri zaman, bu istemlerin Kürtlerin istekleri olduğu söyleniyor. Aynı kişi ve kurumların Osmanlı ile birlikte davranması, Ermeni ve Alevi karşıtlığı ise ‘Kürtlere mal edilemez’ oluyor.

Neden? Bu çifte standart değil midir? Örneğin, Cıbranlı Halit’e sahip çıkılıyor. Peki, Cıbranlı Halit en etkili Hamidiye subaylarından birisidir. Ermenilere karşı Osmanlı ile birlikte davranıyor. Ovacık’ta kurulan Dersim Hükümeti’ni Osmanlı adına dağıtıyor. Soru şudur: Çem ve benzerleri hangi Halit’e sahip çıkıyor? Ya da Botan Beyliği’nin tarihi nasıldır? Ulusal kahraman ilan edilen Botan beylerinin Asuriler’i kılıçtan geçirdiği, Yezidi katliamcısı olduğu ne kadar göz ardı edilecek? Çem, yalnız soykırım ve sürgüne ortaklık eden geniş kitleleri temize çıkarmakla kalmıyor. Ağa ve Beyleri, Hamidiye Paşaları’nı da temize çıkarıyor. Milliyetçilik kişinin gözünü kararttığı zaman, Ağrı Dağı’nı da göstersen, o geniş ve düz ovalardan söz eder.

İlk önce, Kürtler ve Ermeniler söylendiği gibi barış içinde sessizce yan yana yaşamıyor. Sosyal yaşamda ve siyasal ilişkilerde Ermeni altta, Kürtler üstte bulunuyor. Bu hem müslümanlıktan dolayı, hem de Kürt Beyliklerinin ayrıcalıklarından dolayı böyledir. 1514’ten itibaren yerel Kürt Hükümet ve Sancakları, Ermeni-Kürt eşitsizliğini bir üst seviyeye çıkartmış ve ilerleyen yıllarda bu durum daha da derinleşmiştir. Ermeni soykırımını ve Kürt-Ermeni ilişkilerini yakından inceleyen M. Kalman da benzer değerlendirmede

bulunuyor. „Savaşta çok önceleri dostluk ilişkileri yoktu. Çünkü Kürtler müslümanlık sayesinde Ermenilere göre ayrıcalıklıydılar, ayrıca son yıllarda da Hamidiye Alayları hemen hemen istedikleri biçimde davrandıkları gibi, Kürt feodal beyleri onlara baskı yapıyordu“.⁵

İkinci olarak, Ermeni milli hareketi gelişip bağımsızlık yönünde adım attıkça, Kürt ege-

klarının eğitim gördükleri ‘aşiret okullarından’ mezun olmuşlardır“ derken bu gerçeği doğrulamaktadır.⁷ Zaten Hamidiye Alayları’nı oluşturan aşiret önderlerinin bir kısmı daha sonra Kürt Milli Hareketi’ne katılıp öncülük yapmıştır.

Dahası, bugün Köy Koruculuğu Kürtleri temsil etmiyor. Yaygınlık ve temsil bakımından azınlıkta kalıyor. Ayrıca, Kürtlerin rejimden ayrı farklı politik parti ve hareketleri var. Bu parti ve hareketler, Köy Koruculuğu’na karşı mücadele ediyorlar. Koruculuk bir çok yönden eğreti kalıyor.

Hamidiye Alayları ise, neredeyse tüm Kuzay bölgesinde egemen olmuştur. Dönemin esas temsilcisidir. Hamidiye’ye karşı hatırı sayılır bir güç, örgütlenme yoktur. Köy Koruculuğu, Kürtlere karşı oluşturuldu. Hamidiye Alayları, Ermeniler başta olmak üzere öteki halklara, dinsel kesimlere karşı oluşturulmuştu. „Hamidiye Alayları, Kürtlerin Ermeniler aleyhine Batı-Ermenistan’da yaygınlık kazanmasına sebep olmuştur. Ermeniler can ve mal güvenliğinin olmasından ve katliamlardan dolayı sıkça topraklarından ayrılırlar“.⁸

Ermeni soykırımı ve sürgününde Kürtleri ikinci ortak görmek ve tarih teorisini bu temel üzerinde kurmak gerçekçidir. Kürt devrimci ve demokratları halklar arası güveni oluşturup benzer yöntemlerin önünü almak için, Kürt halkı adına özerk dilemeli, gerici mirası ret etmelidir.

Kürt tarih yazımında bunun habercileri görülmektedir. Türk tarih yazımının Kürt kopyasına ciddi eleştiriler getiren Gürdal Aksoy buna örnek gösterilebilir. „Ermeni soykırımında Kürtlere neredeyse bir figüran rolü verilir. Oysa ki Kürtler, bu olayda figüran

„Dersim denilince bugün anlaşılan coğrafi sınırlar ile, geçmişte anlaşılan aynı değildir. Bu sınırlar en dar döneminde dahi Koçgiri’yi kapsadı. Bugün bazılarının T.C.’nin velayet sınırlarına göre Dersim’i değerlendirmeleri sadece tarihi bir cehalet değil, aynı zamanda böyle düşünenlerin resmi ideoloji ve siyasetten kopmadıklarına da işarettir.“

menleri korkuya kapılmış, ayrıcalıklarını kaybedecekleri endişesi güçlenmiştir. Ermeni milliyetçilerinin aşırı istekleri, yer yer intikamcı ve sivilleri hedef alan hareketleri bu durumu daha da belirginleştirmiştir.

1890-1920 arasında ise Ermeni-Kürt ilişkileri denildiğinde akla Hamidiye Alayları gelir. Hamidiye Alayları öncelikle Ermenilere karşı kurulmuş ve kullanılmıştır. „Osmanlılar Kürtlerle olan dinsel bağlılıklarını, Ermeni karşıtı politikanın merkezine oturturlar. Zaten çok uzun yıllardır sürdürülen Ermeni düşmanlığı Hamidiye Alaylarının kurulmasından sonra pratikte çok büyük yaygınlık kazanmıştır“.⁶ Akatarmaları çoğaltmak mümkün, ancak şimdilik yeterlidir.

Hamidiye Alayları’nı „egemen güçler“ edebiyatıyla geçiştirip her yönüyle bugünkü Koruculuğa benzetemezsiniz. Nitekim, Kürt siyasetçileri de bu yönde fikir belirtmektedir. M.Kılınç, „Hamidiye Alayları’nda Kürt kimliği vardır. Alay subayları askeri eğitimden geçmiş, o dönem aşiret ileri gelenlerinin çocu-

⁴M. Kalman, Batı-Ermenistan (Kürt ilişkileri) ve Jenosid, sf. 137.

⁵M. Kalman, age, sf. 137.

⁷Özgür Politika, Geçici Köy Koruculuğu, 27 Şubat 96.

⁸M. Kalman, age, sf. 56.

değildir, ikincil derecede de olsa aktördürler".⁹

M. Çem reddedilmesi gereken mirasını utangaç savunusunu yapıyor. O'na kalırsa, „bahsi geçen dönemde, sadece Kürtler yer yer Ermenilere karşı orada-burada haksızlıklara ve zora başvurmadılar. Ermeniler de aynısını yaptılar".¹⁰ Burada, kurban ve suçlu aynı kefeye konulmuştur. Soykırım ve sürgünü unutmak, Hamidiye Alaylarının Osmanlı ile birlikte Ermenilere saldırısını görmezden gelmek, her şeyini yitirmiş bir halkın da zulüm yaptığını söylemek, en azından ne dediğini bilmemektir. Soykırım ve sürgünde Türk yönetimini birinci sıraya yazmak ayrı, Kürtleri pirüpak göstermek ayrıdır. Birincisi, doğru fakat eksiktir. İkincisi, tarihi olarak yanlış olmakla kalmayan, kişinin bugünkü milliyetçi yapısını da ele veren bir yaklaşımdır. M. Çem, Dersimlileri, Zazaları eleştireyim derken çıkmaz sokaklara giriyor.

Kürt egemenlerinin önemli bir bölümünün Kemalist Harekete eklenmesinin, onun yedek gücü haline gelmesinin, arka planındaki etmenlerden birisi, belki de en önemlisi Ermeni düşmanlığıdır. 1. Dünya savaşından yenilgiyle çıkan Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girdi. Ermeniler, Rumlar, Kırmanc-Zazalar, Kürtler, Araplar milli devletlerini kurmak yönünde harekete geçtiler. Osmanlı tarihe karışıyor, Türk ayrıcalığının sonu geliyordu. Sovyet Devrimi'nin de etkisiyle, Ermeni, Zaza ve Kürtler arasında ittifak ihtimali güçleniyor, Şûra Hükümetleri'nin kurulma zemini güçleniyordu.

Türk milliyetçiliği, İslam kardeşliği ve Ermeni düşmanlığı kartını gündeme getirdi. Kürt egemenlerinin önemli bir kesimi Türk milliyetçiliği ile ittifak yaptı. Bu ittifakın zeminini İslam kardeşliği ve Ermeni düşmanlığı oluşturuyordu. Tabi, Kemalist hareket (Osmanlılar da) yeni kurulacak devletin 'Kürt-Türk Devleti' olacağını söylüyordu. Dönemin yakın tanığı ve sorumlusu

olan Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz isimli iki ciltlik eserinde bu konuya geniş yer veriyor. Kürt-Türk işbirliği ve bu konuda Ermeni düşmanlığının oynadığı rolü açıkça belirtiyor. „Ben bölge-mizdeki aşiretleri düzenler ve beylerini bizzat çağırıp onları tutabilirim. Kürdistan'ın Ermenistan olacağını anlatmakla mesele kolay hallolur".¹¹

Kürt egemenlerinin bu tavrı kendilerine de pahalıya mal oldu. Yalnızca Pontus, Kırmanc-Zaza, Asuri ve Ermeni ulusal hareketinin başarısız kalmasının sorumlularından birisi olmakla kalmadılar. Kendileri de Türk yönetiminin sömürgesi olarak kaldılar. Kemalist Hareket zorlukları aşıp nispeten güçlenince, 'Türk-Kürt kardeşliği ve devleti' fikrini unutmakta gecikmedi. Bunu takip eden Kürt direnişlerini de kanla bastırdı. Türk yönetimi klasik yoluna, süngü ve sürgün yöntemine döndü.

Tarihe doğru bakıp gerekli dersleri çıkartmak, halklara pahalıya mal olmuş yanlışları tekrarlatmamak gerekiyor. Ancak böylesi bir bilinç ve davranış, 'tarih tekrardan ibarettir' tezinin gerçekleşmesini engeller. M. Çem ve benzerleri ise milliyetçi rüzgarlara kendini kaptırmış, adeta tarihsel yanlış ve suçların yeni baskısını yapmak istiyor.

Geçerken Kürt Aydınlarının bazılarında görülen, 'biz bu devleti birlikte kurduk, Kemalistler bize kazık attı' anlayışına da değinmek gerekiyor. Böylesi bir yaklaşım, geçmiş pratiklere sahip çıkmaktır. Ermeni, Rum, Asuri, Kırmanc-Zaza düşmanlığı temelinde kurulan ittifak, gerici bir ittifaktı. Kürt Ulusal Hareketi'nin bağımsız gelişmesini de engelledi. Türk milliyetçiliğini güçlendirdi. Kürt egemenlerinin siyasal miyopluğunu ve gericiliğini yıllar sonra sahiplenmek, tarihten pek ders alınmadığını gösteriyor. Bunun ne Kürtlere, ne de başka halklara getireceği olumlu bir şey yoktur.

SEYİT RIZA VE SON SÖZLERİ

Tartışma ve iddialarda dikkati çeken bir nokta var. Bazıları görüşlerini kabul ettirmek için, toplumca saygı duyulan, toplumun ortak tarihsel simgesi haline gelmiş kişi ve kurumları politik çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyor. Kendi düşüncelerini bugün yaşama-yayan kişi ve kurumlara söyletti-riyor! Tarihi keyfine göre yorum-layıp değiştiriyor, adeta tarihi yeni-den kurup yazıyor.

Dersim ve Kırmanc-Zaza kimliği söz konusu yapıldığında en çok tartışılan, Dersim Direnişi'nin istemleri ve Seyit Rıza'nın darağacına giderken söylediği son sözlerdir.

Öncelikle kendi tarihini yazmamış, yaşamamış, ulusal-demokratik kurumlarını kurup sürekliliği sağlayamamış halkların tarihini sonradan tam olarak yazmak neredeyse imkansızdır. Belgeler çok azdır. Belgelerin çoğu düşman tarafından değiştirilmiştir. Birinci elden kaynaklar ya yoktur ya da çok azdır. Bir halkın tarihinin düşmanları tarafından yazılması, o halkın tarihe gömülme istenmesi anlamına da geliyor.

Böylesi koşullarda tarihsel olay ve kişilere çok dikkatli yaklaşmak, her olguyu bütün yönle-riyle araştırıp öyle sonuca gitmeye çalışmak gerekiyor. Yine de mutlak ve değişmez sonuçlar çıkartılma-malı, kesinleşmemiş noktalarda muhtemel ihtimallere vurgu yapıl-malıdır. En önemlisi, kişi kendi görüşünü tarihe söyletmemelidir. Tarihsel olayları yorumlayıp belli görüşler oluşturmak gereklidir. Ancak, tarihi değiştirmek beyhude bir çabadır. Zaten istesiniz de bunu başaramazsınız. Bu ancak bir yanılsamadır. Kişinin ya da toplumun belleğinin dönemin siyasal süreçle-rine uydurulması için tarihin ortak koşulumasıdır.

Yıllardır ilgimi çekiyor. Bazıları tarihi politik çıkarları için öylesine değiştiriyorki, insan neresinden baksa eğreti kalıyor. Çem'e göre, „Dersim Bağımsız Kürdistan

⁹Gürdal Aksoy,Tarihi Yazılmayan Halk, KÜRTLER, sf. 109.

¹⁰M. Çem, agy, sf. 9.

¹¹K. Karabekir, İstiklal Harbimiz, Cilt. 1, sf. 59.

istiyor".¹² Bu konuda N. Dersimi ve çekilen bir telgraf kanıt gösteriliyor. Bu konuyu ilerde tartışacağız. Yalnız, dikkati çeken bir nokta var. Munzur Çem ve yandaşı olduğu parti, Bağımsız Kürdistan istemiyor. Federasyon istiyor. Zaman zaman Türk egemenlerinden çözüm bekleniyor. Ankara ve Avrupa endeksli siyasetler oluşturuluyor. Bağımsızlığı gerçekçi görmüyor. Bu istemleri savunanların kendilerini modern ulusal kurtuluşçu, sosyalist adlandırdığını da unutmamalıyım.

Nasıl oluyor da, rafine Kürt ulusalcısı Çem ve PSK Bağımsız Kürdistan istemiyor? Ancak, 75 yıl önce Aleviliğin güçlü olduğu, Hamidiye Alaylarının Osmanlı ile birlikte Dersim'e saldırdığı, Dersim kimliğinin kurumu ve bilinciyle diri olduğu bir dönemde bunu Dersimliler ve Seyit Rıza istiyor! Çem'e önerim henüz kendisinin istemediği bir şeyi -ki kendisi Dersim ve Zaza davasına düşmanlık duyacak kadar rafine Kürt ulusalcısıdır-, Dersimlilere 75 yıl önce istetmemelidir. Lütfen tarihe biraz saygı.

Çem, yazısında Seyit Rıza'nın olduğu iddiası ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yazılmış bir mektubu görüşlerine kanıt olarak gösteriyor. Mektup'ta gerçekten de Kürt ulusal istemleri dile getirilmiş. Mektubun dili de okumuş ve Kürt örgütlenmesi içinde yer almış biri tarafından yazıldığını gösteriyor. Çem, mektubu nerden almış belli değil. Ahmet Mesut *İngiliz Belgelerinde KÜRDİSTAN (1918-1958)* isimli bir çeviri yayınladı. Mektup burada bulunmuyor. Muhtemelen başka kaynaklarda vardır.

Kanaatimce bu mektubu Nuri Dersimi yazmıştır. Kendisi Suriye'ye çıkınca uluslararası kamuoyunu bilgilendirip dikkatlerini çekmek ve eğer mümkünse destek alabilmek için Dersim Aşiretleri adına benzer mektuplar yazmıştır. 'Kürdistan Tarihinde DERSİM' isimli eserinde bu mektuplardan örnekler de yayınlıyor. İşte mektuplarla ilgili söyledikleri:

„Milletin karşı kaldığı feci durumu dünya kamuoyuna bildirmek gerekiyordu. Bu nedenle, bu ödevi üzerime almayı kendime bir borç bildim ve 11 Eylül 1937'de Türkiye sınırlarından dışarı çıktım. Millette karşı Türklerin yaptıkları zulümü protesto etmek, İngiltere, Fransa, Amerika ve diğer bütün devletlerin - konsoloslukları aracılığıyla Dışişleri Bakanlıklarına tercümesi aşağıda yazılı şikayetnameyi sundum".¹³

Bu ve benzeri belgeler üzerinden bir değerlendirmede bulunmak pek gerçekçi değildir. N. Dersimi bir Kürt yurtseveriydi. Dersim davasını Kürdistan'a bağlıyordu. Seyit Rıza'nın kendisine verdiği yetkiyi görüşleri doğrultusunda kullanmıştır. Ayrıca, Suriye'ye çıkmak konusunda bir yetki aldığını da belirtmiyor. Büyük bir ihtimalle bunu kendi başına kararlaştırıyor. Yukardaki pragraftan da bu anlaşılıyor.

Gelelim 1920 yılında Dersim Aşiretleri adına Ankara'ya çekilen telgrafa. Önce, dönemin özelliğini bilmemiz gerekiyor. Sevr Antlaşması bölgede Kürdistan'ın kurulmasını gerektiriyor. Sevr Antlaşması'nı imzalayan devletler bölgeyi Ermenistan ve Kürdistan şeklinde ikiye bölüyorlar. Bölgedeki en aktif ve örgütlü güçlerden birisi de Dersimlilerdir. Koçgiri'yi de Dersim'den ayrı düşünmemek gerekiyor. Dersimliler, Sevr Antlaşmasının bu maddesinden yararlanmak isteyebilirler. Siyasi olarak böyle bir taktiğe baş vurmak mantıklı görünüyor. Zira, Dersim sorunu uluslararası bir güvenceye kavuşturulursa daha rahat başarıya ulaşabilirdi.

Burda başka bir belge üzerinde durmak istiyorum. Koçgiri Aşiret önderlerinden Alişan Bey, Kürdistan Teali Cemiyeti aracılığıyla Paris Barış görüşmelerine bir telgraf çekiyor. Telgrafda dile getirilen istemler şöyle:

„... Meclisteki mebusların Dersim'i temsil hakkına sahip ol-

madıklarını, Dersim'in müstakil bir idare istediğini, ancak bu milli talebin Ankara Hükümeti tarafından kabul ve resmen ilanından sonra, Kürdistan'ın bir Konfederasyon şeklinde hükümetle işbirliği yapabileceği"¹⁴ (abç) belirtiliyor.

Telgrafa yakından bakıldığında görülen şudur. Dersim bağımsız bir idare istemekte, daha sonra bir Konfederasyon halinde Kürdistan'la birlikte Türkiye'yle birleşmeyi savunmaktadır. Telgrafın özgün metni görülürse belki istemler daha iyi anlaşılabilir. Ben, araştırmacıların Dersim'in Müstakil idare istemi ve Konfederasyon şeklindeki Kürdistan anlayışına dikkat etmelerini istiyorum. Konu, bugüne kadar bu yönüyle değerlendirilmedi.

Konunun başka bir yanı da Dersim'in sınırları sorunudur. Dikkat edilirse telgrafi Koçgiri Aşireti lideri Alişan Bey çekiyor. Ancak, kendini Dersimli ve yaşadığı yeri de Dersim kabul ediyor. Dersim adına isteklerde bulunuyor. Meclisteki milletvekillerinin Dersim'i temsil edemeyeceğini söylüyor. Gerçekte İç Dersimliler, Kırmanciye ve Dersim'i çoğu durumda aynı anlamda kullanıyor. Bu durum Kırmanciye'nin öteki alanlarının düşman denetimine girmesinin sonucu olarak, Kırmanciye ve Dersim'in aynı sınırlara çekilmesinin sonucu olabilir. Dersim denilince bugün anlaşılan coğrafi sınırlar ile, geçmişte anlaşılan aynı değildi. Bu sınırlar en dar döneminde dahi Koçgiri'yi kapsadı. Bugün bazıların T.C.'nin vilayet sınırlarına göre Dersim'i değerlendirmeleri sadece tarihi bir cehalet değil, aynı zamanda böyle düşünenlerin resmi ideoloji ve siyasetten kopmadıklarına da işarettir.

Başka bir Telgraf da Hozat postanesinden çekiliyor. Telgrafda Müstakil Dersim değil, *Müstakil Kürdistan* yazılı. Bu Telgraf'ı anlamak için Nuri Dersimi'ye yeniden baş vurmak gerekiyor.

„Alişan Bey'in cezalandırılmasını önlemek maksadı

¹²M. Çem, agy, sf. 13.

¹³N. Dersimi, *Kürdistan Tarihinde DERSİM*, sf. 194, Zêl Yayıncılık.

¹⁴Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt. 6, sf. 1907.

ile Ankara hükümetine, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Türk Millet Meclisi'ne, Dersim aşiretleri namına telgraflar ve mazbatalar yazmağı ve göndermeye başladım.

Seyit Rıza bana 'imza benim, fakat umum Dersim namına sana selahiyet veriyorum. Her ne suretle yazarsanız, yazınız' demekte olduğundan çok etkili telgraflar, mazbatalar yazmağı kendime bir görev bildim¹⁵. O halde, telgraflardaki imzalar Seyit Rıza ve öteki Dersim önderlerinin, fakat fikirler Nuri Dersimi'nindir. Bunu kendisi de belirtiyor. Bu telgraf ve belgeler üzerinden bir sonuca gitmek mümkün görünmüyor.

Sorunun başka bir yönü de kavram kargaşalığı ve kavramları çevirirken izlenen yoldur. Dersim tarihi, halk edebiyatı incelendiğinde görülen şudur: Dersimliler yaşadığı coğrafyaya, ülkeye Kırmanciye, kendilerine de Kırmanc diyorlar. Çevirilerde görülen durum ise; Kırmanciye Kürdistan, Kırmanc ise Kürt olarak çeviriliyor. Tarihsel olaylara, belgelere bu olguyu da dikkate alarak bakmak gerekiyor. Bugün de Kırmanc yazılan her yere Kürt, Kırmanciye yerinde Kürdistan yazılıyor. Gerçekte ise, Dersimliler tam da kendilerini Türklerden, Kürtlere, Kürdistan ve Türkiye'den ayırmak için bu kavramları kullanıyor. Yani Dersimlilerin bu kavramlara verdiği anlam ile, M. Çem ve benzerlerinin verdiği anlam çok farklı.

Aslında tartıştığımız her olgu birbirine bağlı olduğundan, hangi konuyu ele alsak bir çarpıtma, keyfine göre yorumlama ile karşılaşacağız. Olaylar, kavramlar, tarihsel istemler istenildiği gibi değiştiriliyor. Genellikle değiştirenler birbirini şahit gösterdiğinden ipin ucunu bulup düğümü çözmek zorlaşıyor. Malmisanij, Çem'i. Çem de Malmisanij'i kanıt gösteriyor. Çem, M. Bayrak'ı kendisine örnek alıyor. Bayrak da, Çem'i. Kimin kimden ne aldığı, kanıt olarak ileri sürülenin ne olduğu, bunun üzerine oluşturulan

tezin ne olduğu belli değil. Yorum dayalı 'kanıt' 'tez'e, 'tez' de 'kanıt'a kaynaklık ediyor. Sonra da hayal ürünü görüşler mutlak doğrular olarak sunuluyor. Bu görüşlerin tartışılması dahi, Kutsal Kitapların tartışılmazlığı gibi yanlış görülüyor.

„Seyit Rıza'dan ve onun mücadelesinden bahsederken, politik çıkarlar vb. hesaplardan uzak durmanın, objektif olmaya özen göstermenin büyük önemi var¹⁶. Bu sözler Çem'e aittir. Ama, kendisi tarihsel olayları keyfine göre yorumlayabiliyor. Politik ajitasyon için kendi fikirlerini tarihsel olay ve kişilere söylenebiliyor.

Seyit Rıza'nın son sözleri konusunda yapılan tahrifatı buna örnek gösterebiliriz. Seyit Rıza'nın son sözleri için kaynak olarak hep N. Dersimi'nin söyledikleri gösterildi. Ancak, N. Dersimi bu görüşünü herhangi bir belgeyle destekleyemiyor. O halde tek başına N. Dersimi'nin söyledikleri ile yetinmeyiz. Çünkü, Seyit Rıza'nın yetiştiği ortam, geleneksel Dersim kültürü bu sözlerin söylenişini olanaklı kılmıyor. Çem'in işine gelmese de, Dersimliler kendini Kürt kabul etmiyor. Ve Kürtlere kendi dillerinde *Kırdas* ya da *Khurr* diyor. Kendini Kürt kabul etmeyen. Kürtlerle tarihsel ve güncel ilişkilere sahip olan bir toplumun Kürtler adına isteklerde bulunması mümkün değildir.

Bu kadar da değil. Dersimlilere ait milli kimlik ve talepler var. Seyit Rıza kendisi yıllarca bu kimlik ve talepler için mücadele ediyor. Bu yolda Türk sömürgeciliği tarafından idam ediliyor. Son sözlerini kendi milli kimliği ve milli istemleri doğrultusunda söylemesi en normalidir. Zaten, Seyit Rıza'nın torunu Ware'deki söyleşisinde bunu açıkça belirtiyor. „Sey Rıza dememiş ki, „Ben ölüyorum Kürtlerin (Kurroların) ülkesi kurtulsun“! Sey Rıza demiş ki, „Ben ölüyorum, Kırmancların ülkesi ve Kırmanciye yaşasın“! O

demek istemiş ki; öyle yapın ki. Kırmanc milletimiz ölmesin, soyu tükenmesin. Diğer yandan biz, bugüne kadar hiç bir yakınımızdan duymadık ki, Sey Rıza demiş, „Ben ölüyorum, Kürtlerin (Kurroların) ülkesi kurtulsun“¹⁷.

R. Polat, Seyit Rıza'nın torunudur. Ailenin kültürü içinde büyüyor. Yurtsever bir insan. Geçmişine ilgi duyuyor. Soruşturmuş, aile büyüklerinden duyduklarını anlatıyor. Ne varki, Çem bir kez resmi Kürt görüşüne kendini kilitlemiş. İnanmak istemiyor. Gerçeklere değil, politik yalanlara inanmamızı istiyor. Gerçekler gün ışığına çıkartıldığında rahatsız oluyor. Önüne geleni Kürt düşmanlığı ile suçluyor. Anlaşılmayan nokta. Kırmanc-Zazaların kendi milli kimliklerine, tarihine, diline, genel olarak kültürel değerlerine sahip çıkması nasıl Kürt düşmanlığı oluyor? Kırmanc-Zazalar Kürtler'in mücadelesini destekleyip pratik düzeyde katkı da sunuyorlar.

Genel olarak Zazaların, özel olarak Dersimliler'in ülkesini, kimliğini gasp eden Türk sömürgeciliğidir. Türk sömürgeciliğinin bu mücadelenin önünde durması anlaşılır. Peki, Kürt siyasilerine ne oluyor? Neden biz dilimizi, kültürümüzü geliştirdiğimizde rahatsız olunuyor? Zazaca'ya, Dersim ve Kırmanciye'ye özgürlük istemek, bunun için mücadele etmek, nasıl Kürt düşmanlığı oluyor? Kürt dostu olmak için ulusal-demokratik istemlerimizden vaz mı geçmemiz gerekiyor? Bu soruların cevabı verilmelidir.

Seyit Rıza'nın Kırmanc ve Kırmanciye terimleri de keyfi olarak Kürt ve Kürdistan diye değiştiriliyor. Biz döneme ilişkin ağıtlara, türkülere bakıyoruz. Bu kültürel olgular halen canlıdır. Halk kültürü içinde yaşıyor. Tüm bu ağıt ve türkülerde Kırmanc, Kırmanciye deniliyor. Kürt ve Kürdistan tanımlamasına rastlamıyoruz. Halk, ağıt ve türküleri yakan yerel aydınlar. Kürt

¹⁵N. Dersimi, *Hatıratım*, sf. 112, Özge Yayınları.

¹⁶M. Çem, *agy*, sf. 14.

¹⁷ Heqie Mergarji'nin Sey Rıza'nın torunu Rüstem Polat'la yaptığı söyleşi. *Ware*, sayı 8, sf. 12.

ve Kürdistan'ı tanıyor. Ama, Kürt ve Kürdistan'a yönelik hiç bir belirti yok. Çem ve benzerleri kendi niyetleri yerine gerçeklere saygı göstermelidir. Tarihi, halksal değerleri birilerinin hoşuna gitmiyor diye değiştiremeyiz.

Çem, Zazaca'da „Ben ölüyorum Kürdistan kurtulsun“ denebilir diyor. Ona ne şüphe! Zazaca zengin bir dildir. Zazaca'da „Ben ölüyorum Afganistan, Arabistan kurtulsun“ da diyebilirsiniz. Sorun şudur. Bu istemler, Kırmanc-Zaza toplumunun gerçekliğine tekabül ediyor mu? Etmiyor mu? Etmiyor, çünkü Kırmanc-Zaza toplumunun kendi milli-demokratik talepleri var. Bu talepleri dile getirmeleri en normal olanıdır. Bunu tartışmak dahi abestir. Çem'in daha iyi anlaması için Kürtlerden örnek vereyim. Bu bir Kürdün, „Ben ölüyorum Kırmanc-Zaza ülkesi kurtulsun“ demesi anlamına gelir. Çem'e yardımcı olmak için tekrarda fayda var. Milli hareketler kendi kültürlerini, etnik özelliklerini dile getirirler. Onları milli kılan da budur.

Dersim Kırmancı'sinden örnek verelim. Dersimliler kendi dillerinde Kürtler için 'Kırdaşi' ya da 'Khurri' diyorlar. O halde bu cümle nasıl söylenir. „Ez nûron vaxo Kırdaşi/Khurri raxeleşiyê!“. Gerçekleri zorladınız mı, böyle açmazlarla karıştırsınız.

„Bu konuda devletin resmi belgelerinde yer alıp da dışarıya yansıyan bir şey de yok“.¹⁸ Çem'in bu iddiası da tam doğru değil. Sey Rıza ve öteki Dersim önderlerini asmak için görevli olan İ. Sabri Çağlayangil'in Anıları var. Sey Rıza'nın kararlılığından etkilenen katil anılarında bazı gerçekleri açıkladı.

„Biz Seyit Rıza'yı aldık. Otomobilde benimle Polis müdürü İbrahim'in arasına oturdu. Jeep Jandarmanın karakolunun yanındaki meydan da durdu.

Seyit Rıza sehpaları görünce durumu anladı.

-Asacaksınız, dedi ve bana döndü.

-Sen Ankara'dan beni asmak için mi geldin?

Bakıştık. İlk kez idam edilecek bir insanla yüz yüze geliyorum. Bana güldü. Savcı namaz kılıp kılmayacağını sordu. İstemedi. Son sözünü sorduk.

-Kırk liram ve saatim var. Oğluma veririsiniz, dedi.

Bu sırada Fındık Hafız asılıyordu. Asarken iki kez ip koptu. Ben Fındık Hafız asılırken Seyit Rıza görmesin diye pencerenin önünde durdum. Fındık Hafız'ın idamı bitti. Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sessizliğe ve boşluğa hitap etti.

-*Evladı Kerbalayih, Bi Hatayih, Ayupur, Zulümdür. Cinayettir*, dedi.

Benim tüylerim diken diken oldu. Bu yaşlı adam rap rap yürüdü. Çingeneyi itti. İpi boynuna geçirdi. İnfazını gerçekleştirdi.¹⁹

Bunlar gerçeğin tümünü yansıtmıyor. Türk sömürgecileri bazı olguları gizliyorlar. Yine de, bu birinci elden bir kaynakur. Çem'in bunu bildiği halde 'haurılamaması' ilginçtir. Sey Rıza'nın son sözleri, asılma gün ve biçimi, cenazelerin yakılması tüm yönleriyle açıkta değil. Araştırmalara devam etmeliyiz. T.C.'nin arşivleri açması için mücadele yürütmek gerekiyor.

DERSİM DİRENİŞİ NE İSTİYORDU?

Koçgiri Ayaklanma'sında „Müstakil Dersim“ istemine ilişkin bir telgrafı yukarda gördük. Dersim Direnişi ile ilgili ise herkes önüne geleni söylüyor. Kendi politik görüş ve istemlerini Dersimlilere söyletmek istiyor.

Dersim Direnişini iyi anlamak için Türk ve Kürt tarih yazımını düzeltmek gerekiyor. Türk tarih yazımı „eşkiya“ edebiyatının ötesine geçemiyor. Kürt tarih yazımına göre ise, „Bağımsız

Kürdistan için ayaklanma“ var. Türk görüşünün ipliği pazara çıkmıştır. Sömürgeciler dünyanın her yerinde katliamlarına medeniyet, yerli halkın direnişine de eşkiyalık demiştir. Dersim katliamı ve sürgününden sonra yazdığı bir kitaba „Tunceli Medeniyete Açılıyor“ ismini veren Naşit Uluğ tam olarak bu gerçeği dile getiriyor.

Öncelikle Dersim'de bir ayaklanma yoktur. Devlet katliamına gerekçe oluşturmak için „ayaklanma“ teorisini uydurmuştur. Türk ve Kürt solcularının bu teze sarılmaları, onların resmi görüşe karşı fazla dirençlerinin olmadığını gösteriyor.

Dersim, T.C.'nin işgaline karşı direnmiştir. T.C. karakollar, köprüler, okullar yaparak Dersim'e hakim olmak ve yarı özerk yapıyı ortadan kaldırmak istemiştir. Silah toplamış, halkı başka yere göçertmeye çalışmıştır. Dersim'e yönelik saldırının öncesi de olmasına rağmen, T.C. kurulduktan itibaren Dersim'i tasfiye etmeye çalışmış, bunun hazırlığını yapmıştır. Bu durum önemli ölçüde biliniyor. Dersim raporları, 1926 ve 30 saldırısı, Tunceli Kanunu hazırlık sürecinin satır başlarıdır.

1937'de yeterli güç biriktirdiğini, durumun uygun olduğunu, Dersim'i tanıma ve işten çekertme konusunda koşulları olgunlaştığını düşünen Türk idaresi genel saldırıyı başlatmıştır. Dersim bu saldırıya karşı direnmiş, cevap vermiş, kendini savunmuştur. Bu durumu Ayaklanma olarak adlandıramayız. Siyasal literatürdeki anlamı ile buna direniş, savunma, karşı saldırı diyebiliriz.

1937'e kadar, ondan sonra da Dersim ve T.C. arasında görüşmeler olmuş, iki tarafta kendi istemlerini öne sürmüştür. Seyit Rıza kendiside değişik defalar T.C. yetkilileriyle görüşmüştür. Genel saldırı başladıktan sonra da Seyit Rıza ve öteki Dersim önderleri Türk idaresine mektuplar yazarak, istemlerini dile getirmiştir. Bu mektupların tam metinleri bugün elimizde bulunmuyor. Dönemin Gazetelerinde bazı ip uçları var. 18

¹⁸M. Çem, agy, sf. 10.

¹⁹İ. S. Çağlayangil, Anıları, sf. 51-52.

Haziran 1937'de İsmet İnönü Dersim'e gidiyor. Tan Gazetesi de Hükümetin Dersim programı yayınlanıyor:

„1- Dersime, yol, köprü, mektep, kışla yapılacak,

2- Askerlik, vergi işleri düzene konacak,

3- Ağalık, derebeylik, şeyhlik kökünden kaldırılacak, zorbaların malları devlete geçecek,

4- Ve nihayet Dersimi eşkiya yatağı haline getirenler Garp vilayetlerimize nakledilecekler, orada iskan edilip, namuslu, müstahsil vatandaşlar haline getirilecekler,

5- Dersim tamamen boşaltılacak ve burada Bakanlar Heyetinin müsaadesi olmadan kimse oturmayacak, yerleşmeyecek,

6- Memleketin diğer köşelerine yerleştirilen Dersimliler ev ev dağıtılacaklar“.²⁰

Türk idaresi Dersimin işgalini tamamlamak istiyor, bunun savaşını veriyordu. Dersimliler ise millî-demokratik haklarını istiyor, devlet otoritesini reddediyordu. 19 Haziran '37 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, „Elebaşlardan Seyit Rıza, dahalet için mütemadiyen mektuplarla müracaatlerde bulunmakta, fakat bir türlü teslim olmuyarak zaman kazanmağa çalışmaktadır“ diye yazıyor. Ancak, mektupların içeriğini çarpıtıyor. 24 Haziran tarihli Tan Gazetesi de Seyit Rıza'nın mektup gönderdiğini yazıyor. Mektubun içeriği açıklanmamış. Sadece, teslim olmak istediğini belirtiyor. Ki, bu da yalandır. Çünkü, daha önce yazılanlar ve Mahkeme haberlerinde açıklanan kısmi veriler bunu gösteriyor.

18 Haziran tarihli Tan Tunceli ilavesi yayınlanıyor. Aynı sayıda devletin Dersim planını açıklayan Gazete, sair aralarında Dersim'in taleplerini de açıklıyor: „Dersimli beyin yeniden fesat kaynatarak, memleketin huzur ve sükûnunu bozmaya kalktığı haberi, evvela Elâzize, oradan Ankara'ya geldi. Dersimli sergerde, üstelik bir de bir talep listesi göndermişti. Yol, köprü, mektep, kışla, karakol, vergi, menaur, hükü-

met teşkilâtı istemiyordu. Kendisi yerinden oynatılmayacak, silâhı alınmayacaktı“.

Seyit Rıza'nın ve Yusufan Lideri Kamer Ağa'nın gönderdiği mektuplar mahkemede de okunuyor. „Seyit Rızanın mahkemede okunan mektuplarında, çok küstahça ve ahmakça satırlar vardır. Seyit Rıza, takip müfrezeleri çekilmediği taktirde çok kan döküleceğini, kendisinin 70 aşiretile başka yere gideceğini, hükümete katiyen teslim olmayacağını yazmaktadır. Aşiret elebaşlarından Kamer tarafından tabur komutanına yazılan mektupta da hakikatler öğrenilmektedir. Bunda suçluların nasıl birleştikleri meydana çıkmaktadır“.²¹ Tan'ın Seyit Rıza'nın „70 aşiretile başka yere gideceğini“ söylediği yer Horasan'dır.²² Devletin yapmak istedikleri ile, Dersimlilerin karşı istekleri karşılaştırıldığında olayın direniş ve savunma biçimi daha rahatlıkla görülebilir.

Bu istemler, Dersim'in yarı-özerk yapısını korumak istediğini, T.C. ile bu temelde mücadele yürüttüğünü gösteriyor. Dersim Direnişi konusunda araştırmaları olan, yöreyi yakından bilen Musafa Düzgün'ün N. Dersimi'ye de eleştirel bakan görüşlerine bakalım.

„Nuri Dersimi'nin betimleyip sunduğu tarzda bir ulusal bilinç yoğunlaşmasına o yıllarda rastlamak bizce mümkün görünmüyor. Bununla birlikte Baytar Nuri'nin kendisinin de o yıllarda o denli katı bir milliyetçi olduğu kanısında değilim. Bana öyle geliyor ki kitabındaki biçimiyle tanık olduğumuz düşüncelerini Su-

riye'deki ilişkileri ve oradaki yaşantısı sonucunda edindi... Nitekim Osman Sebrî'nin, Kurmancı dersi verdiği bazı Dersimli öğrencilerine anlattıkları da bizim ihtiyatlı tutumuzu doğrulayıcı bir nitelik taşımaktadır. Merhum O. Sebrî; Baytar Nuri'nin Suriye'ye gittikten sonra Dersim Ayaklanması ile ilgili olarak yayımladığı ilk bildiride, ayaklanmayı bir Alevi ayaklanması olarak sunduğunu ve bu yüzden onun kendilerine (yani O. Sebrî ve arkadaşlarına) dağıtmak üzere getirdiği bildirileri söz konusu nedenle dağıtmadıklarını anlatmıştır. Bizce bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü gerek Koçgiri gerek Dersim Ayaklanmaları genel anlamda Dersim'le, ya da Zaza ve Kurmanc Alevilerin yerleşik bulundukları topraklar üzerinde boy vermiş, hareketin ulusal karakteri de bu kesimin istemleriyle bağlantılı olarak belirlenmiştir...“.²³

M. Çem olgulara gözünü kapamıştır. Sıkıştığında Meme Zêle diye birisinin yayınlanmamış araştırmasını ve bu kişinin kayınbiraderini şahit gösteriyor. Bu satırların yazarının çocukluğu ve gençliği Dersim'de geçti. Batı ve Doğu Dersim'in tüm bölgelerinde bulundu. Semku, Resku, Khozu, Feradu aşiretinden yaşlılarla Dersim direnişi hakkında çok ayrıntılı konuşmalar yapıldı. Aynı zamanda Kuresu, Şix Memedu gibi aşiret bölgelerinde dönemi yaşamış kişilerle konuşuldu. Bu dönemde biz de 'Kırmanc' ve 'Kürt' terimini aynı anlamda kullanıyorduk. Hiç bir Dersim yaşlısı, Kürdistan istemlerinin olduğunu söylemedi. Hemen hepsi Kürt olduğunu reddediyordu. Sadece Kürt ve Türk siyasi hareketinin etkisinde kalmış gençler Kürt olduğunu söylüyordu. Bugün 37/38'i yaşamış insanların önemli bir bölümü hayatta değil. Ama, hâlâ yaşayanlar var. Çem eğer belge gösterebiliyor-

²¹ Tan, 18 Haziran 1937.

²² Yaşar Kalafat, Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç olaylar, sf. 25. Yazar resmi görüşü savunduğu için mektubu çarpıtıyor, Horasan'ın yanına Yukarı Türkistan'ı da ekliyor. Her halükarda zamanın gazetelerinde çıkan haberlerinde gösterdiği gibi böyle bir mektup vardır. Dersimliler'in Horasan'a gitmek istemeleri de normaldir. Çünkü hemen tüm Dersimliler kökenlerini Horasan'a bağlıyor.

²³ Mustafa Düzgün'le 95'de geniş bir röportaj yaptım. Bu röportaj kısaltılmış olarak *Jiyana Nû*, sayı 25'de yayınlandı. Kısaltmanın keyfi yapıldığı, hoş gitmeyen görüşlerin makastandığını da belirtmeliyim. M. Düzgün'den yapılan alıntılar bu röportajdan yapılmıştır.

sa, buyursun bu konuda belgeler sunsun. Koçan ileri gelenlerinden Cemşi Ağa öldüğünde, Cem'in Medya Güneşi'nde bir yazısı yayınlanmıştı. Cemşi Ağa ile defalarca konuştum. O'nun da katıldığı, yaşı aile büyüklerimizin 38'i anlatan toplantılarını dinledim. Her dağın, derenin, Ali Boğaz direnişinin öyküsünü defalarca birinci ağızlardan dinledim. Tek bir kere dahi Kürt ve Kürdistan terimini duymadım. Kişi gerçekleri siyasi düşünceleri doğrultusunda değiştirmemeli, aksine siyasi düşüncelerini gerçeklerden hareket ederek kurmalıdır.

KIRMANC VE KIRMANCIYE ÜZERİNE

Kırmanc ve Kırmanciye kavramlarını tartışmadan önce, bu konuda genel teorik bir zemine sahip olmak gerekiyor. Ulusal ve toplumsal kimlikler için değişmez bir tanım getirmek, kimlikleri standartlaştırmak mümkün değildir. Bunu denediğiniz her yerde, teoriniz yaşamın gerisinde kalır. Eğer teorik yaklaşımınızı yenileyip-değiştirmesenz, kendinizi yaşamla çatışma halinde bulursunuz.

Her tanım, bir sınırlama ve ayırma tekabül eder. Tanımlayıp, soyut düzeyde kavramlaştırdığımız her olguyu, benzerlerinden, ilişkide olduğu olgulardan ayırırsınız. Kavram ya da isim bir simgedir. Bir özelliğin, farklılığın yansıtılmasıdır. Kavramın kendisi değil, kavrama kaynaklık eden maddi-manevi olgular önemlidir. Buna öz ve biçim arasındaki ilişki de diyebiliriz. Şu da var. Tanımlama ve kavramlar bir ihtiyacın ürünü olarak oluşur. Yani kimse keyfince bir kimlik yaratayım, bir toplumsal gurup kurayım diyerek, tanımlayıp kavramlar oluşturamaz. Oluştursa bile, toplumsal yaşamda yer edinemez. Yapay kimlikler, zorlamalar, toplumların yaşamlarında yaralar açsa da uzun süre yaşamazlar.

Toplumlara ait kimlikler ise nispeten uzun tarihsel süreçlerde oluşur. Toplumun iç yaşantısı, komşularıyla ilişkileri, düşmanlık ve

dostluklar, çatışma ve ittifaklar, kimliklerin oluşmasında önemli rol oynar. Yine de tüm kimlikleri tanımlayacak bir çerçeve çizmek, hepsini aynı kalıba koymak mümkün değildir. Doğrusu her kimliği kendi gerçekliği içinde ele almak gerekiyor. Toplumsal süreçler ve kimliklerin oluşmasında birbirine benzer yanlar olmakla birlikte, sonuçta herkes kendine benzer. Süreç ve kimliği tanımayı başka kimliklerden hareket ederek değil, kendisinden hareket ederek tanımak, anlamak gerekiyor.

O halde kimseye, hiç bir toplumsal guruba isim babalığı

"Türk milliyetçileri, "dağda yaşadığımızdan, dilimize Farsça kelimeler karıştığın-dan, dini nedenlerden Türklüğümüzü unuttuğumuzu" söylüyor. Onlara kalırsa, "gerçek Türk" biziz. Günümüzde insanlar özel okullarda başka bir dili öğrenemiyor, biz dağlarda dolaşırken Türkçe'yi unutmuş, Farsça karışımli bir dil öğrenmişiz. Neyse, neticede ya 'dağlıtürk' ya da 'Zazatürk' oluyoruz. Kürt milliyetçileri de kendi kimliğimizi bize az görüyor. Ya 'Zazakürdü' ya da 'gerçek Kürt' oluyoruz. Doğal olarak insanın sorası geliyor. Gerçek Kürt bizsek, sahtesi kimdir?"

yapmamak ilk yapılması gerekenidir. Her halkın, toplumsal gurubun kendini tanımlamasını esas almak en doğru yoldur.

Tartışma da bu noktada çıkıyor. Başka kültürleri asimile etmek isteyenler, toplumların kendilerini tanımlamalarını esas almıyor. Türk milliyetçileri, "dağda yaşadığımızdan, dilimize Farsça kelimeler karıştığından, dini nedenlerden Türklüğümüzü unuttuğumuzu" söylüyor. Onlara kalırsa, "gerçek Türk" biziz. Günümüzde insanlar özel okullar-

da başka bir dili öğrenemiyor, biz dağlarda dolaşırken Türkçe'yi unutmuş, Farsça karışımli bir dil öğrenmişiz. Neyse, neticede ya 'dağlıtürk' ya da 'Zazatürk' oluyoruz.

Kürt milliyetçileri de kendi kimliğimizi bize az görüyor. Ya 'Zazakürdü', Ya da 'gerçek Kürt' oluyoruz. Doğal olarak insanın sorası geliyor. Gerçek Kürt bizsek, sahtesi kimdir?

Dersimliler kendilerine *Kırmanc*, dillerine *Kırmanci*, ülkelerine de *Kırmanciye* diyor. Bu tanımlamalar kültürün her yanına yerleşmiş. Bu durumu anlamak için Dersim'in komşularına ve beraber yaşadığı halklara bakmamız gerekiyor. Bu halklar, Kürtler, Türkler ve geçmişte Ermenilerdi. İşte Dersimli, birlikte ve komşu olarak yaşadığı halklardan kendini ayırmak için bu tanımlamayı oluşturmuş ve halkın ortak belleği halini almıştır. 'Kırmanc' ve 'Kırmanciye' kimliği bazı yönleri ile Dımıllilerden de ayrılıyor. Dinsel farklılık bu ayrımı getirmiş. Belki, başka tarihsel etmenlerin de rolü olmuştur. Bu noktayı ayrıca araştırmak gereklidir. Ne varki, Kırmancıları dil ortaklığı ve etnik köken Dımıllilere bağlıyor. Kırmanc ve Dımılı kimliği de tam olarak birbirinden ayrılmış değil. Bazı bölgelerde Alevi olup Zazaca konuşan kesimler aynı zamanda kendilerini Dımılı olarak adlandırıyor. Laik-demokratik süreçlerin gelişmesiyle birlikte bu bağ daha da güçlenebilir. Bunu, biraz da ulusal-demokratik sürecin gelişme yönü belirleyecektir.

Şimdi, Cem'in dediklerine bakalım:

„Dersimlilerin kendilerine Kırmanc dedikleri doğru. Ancak, bu terim kimilerinin göstermeye çalıştığı gibi sadece Dersim'in Kırmanci (Dımılı/Zazaki/Kırdki) konuşan kesimi için değil, Alevi olsun, Sünni olsun Kırmanci (Kırdaki) konuşan kesimlerini de kapsıyor."²⁴

²⁴M. Cem, Agy, sf. 16.

Çê vesae, honde zuru çutir kena!

Peki, nerede demişler, hangi kaynakta var? Böyle bir türkü, şiir, yazılı ve sözlü ürün var mı? Bunlarla ilgilenilmiyor. M. Çem diyor, bize de onaylamak kalıyor. Hızını alamayan yazar, kendi dediklerini de unutmuş. Aynı yazıda, 'Khurr' sözcüğünün anlamını tarıştırken „kimi yörelerde de lehçesi ister Kırmancki olsun, isterse Kurmanci, Alevi Kürtler tarafından Sunni Kürtler için kullanılıyor“²⁵ diye bir tespite bulunuyor. Yani O, bu sözcüğün kullanım alanını Dersim'in bazı yöreleriyle sınırlasa da, Sunni Kürtlere 'Khurri' denildiğini kabul ediyor. Kendi dedikleriyle,

“Genel olarak Kırmanç-Zaza, özel olarak Dersim davasına sahip çıkanlara düşmanlık yapıyor. Kırmanç-Zaza aydınlarına her türlü küfür etmek, geçer akçe haline geldi. Şimdi kim ki bir köşe ya da sandelyeye gereksinim duydu, ilk önce Zazalara ve Zaza aydınlarına, Tunceli kişiliğine ilişkin bir iki küfürname yazıyor. Gerisi kendiliğinden geliyor. Tanrı yürü ya kulum dercesine bahtı açılıyor.”

„Kırmançê Diyarbekiri“ tanımlamasını geçersiz kılıyor. Muhtemelen, Erzurum ve Muş Alevilerinin tamamı için Kırmanç kavramı kullanılıyor. Sözcük bu haliyle dahi, tüm bu kesimleri ifade etmiyor. Çünkü, Kırmancki konuşmayan kesimlerin dilinin Kırdascki olduğu söyleniyor. Dile yapılan atıfla, başka bir kimlik farklılığı oluşturuluyor.

Kırmanç ve Kırmanciye kavramlarının anlamı ve kapsamını daha iyi anlamak ve Çem'in bu kavramları tüm Kürt/Kürdistan'a uyarlama çabasının saçmalığını görmek için Mustafa Düzgün'ün

konuya ilişkin düşüncelerine bakalım. M. Düzgün düşüncelerini halk kültürü ile destekliyor:

„Dêsimo Dêsimo
Çor kosê ho gulo sosino
Corê ho Erzurumo, natê ho Bingolo
Cêrê ho Şêvazo
Kamo Kırmanciya Dêsimi rê alaqtare vazo”

Bu satırlarda Dersim'in sınırları belirtildikten sonra, bu sınırlar içinde kalan halka verilen ada da işaret ediliyor. Bu yöre halkı, özellikle de çoğunluğu oluşturan Zaza Aleviler, kendilerine Kırmanç ve üzerinde yaşadıkları topraklara da Kırmanciye adını vermektedirler.

Yine Laç Deresi türküsünde de şöyle deniliyor:

“Derê Laçi bivêso
Yivisê mı gavano
Bıra pêrode na qewğa aşire niya
Merevê Kırmanç u zalimanê Tırkano”

Burada da savaşın Kırmanclar ile Türkler arasında geçtiği vurgulanıyor ve bunun aşiretler arasındaki çatışmalarla karıştırılmaması gerektiği uyarısında bulunuluyor.

“Dersim halk kültüründe, özellikle de halk türkülerinde bu tür daha pekçok örnek göstermek mümkündür. İki ayrı ağittan alınan bu örnekte Kırmanç adı altında yöre halkından bahsedildiği açıktır. Baytar Nuri'nin kitabında buradaki Kırmanç kavramı Kürt, bu halkın üzerinde yaşadığı ülke anlamındaki Kırmanciye sözcüğü de Kürdistan olarak kullanılmıştır...

Birkez yöre halkı Kırmanç derken bütün Kürtleri ya da Kürt ulusunu değil, yalnız ve yalnız yukarıda belirtilen sınırlar içinde yaşayan Dersim halkı, genel bir adlandırma ile Alevi Kürtleri kastediyor. Kırmanciye'den kasıt ise bütün Kürdistan değil, yalnız ve yalnız Alevi Kürtler'in üzerinde yerleşik bulunduğu topraklardır. türküde de gösterildiği gibi büyük

Dersim'dir“.²⁶ M. Düzgün'ün Kürt-Zaza ayrımı konusunda düşünceleri net değil. En azından bu röportajın yapıldığı '95 yılında henüz netleşmemişti. “Zazalar ayrı da olabilir, Kürtler'in içinde de değerlendirilebilir”, diyordu. Fakat, verdiği bilgiler ve yaklaşımıyla Kırmanç ve Kırmanciye kavramlarının tüm Kürtleri kapsamadığını, yöre halkının kendini birlikte yaşadığı halklardan ayırmak için bu kavramı kullandığını açıkça ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde gösteriyor.

Gerçek şu ki, Zazaları ve Kürtleri kapsayan tek bir tanım halkın belleğinde bulunmuyor. Kimlik, biçimlendiği konuya göre genişleyip daralabiliyor. Bazı durumlarda da, başka bazı durumlarda da dil ve etnik yakınlık öne çıkıyor. Tüm kimlik ve kültürleri tekleştirme yerine, onları olduğu gibi kabul etmek, halkın doğal kültürüne siyasal zorlamalar getirmemek gerekiyor.

Kırmanç kelimesinin sözcük anlamı da her şeyi izah etmiyor. Kırmanç kelimesinin Kürdistan'ın bazı yörelerinde „aşiretsiz halk“, „alt tabaka“ anlamında kullanıldığını biliyoruz. Halkları ve kültür guruplarını ifade eden kavramların sözcük anlamı ile, bugün kullanılan anlamı aynı olmayabilir. Çoğu durumda bu kavramlar yeni bir anlam kazanır. Khurr, Kırmanç, Kırdas, Khurmanç, Zaza vb. kavramların etimolojik kökenini izah ederek bugünkü anlamlarını izah etmek mümkün görünmüyor.²⁷

²⁶Mustafa Düzgün, Yukarıda belirtilen Röportaj'dan.

²⁷Bir örnek verelim. „TACİK, eski şekli TÂZİK veya TÂJİK (Kâşgarlı Mahmud, 1, 324: TEJİK), bir halk adı olup, aslında „Arap“ manasına (sonradan bu manada yalnız Tâzi şekli kullanılmıştır), müteakiben de, „Türk"ün aksine İranlı" manasına kullanılmıştır. Bu kelime bir Arap kâbilesinin adı olan Tayy'dan teşkil etmiştir... 'Arap' manasında Tacik kelimesine, Pehlevi'de Tâçik ve Ermenice'de Taçik Çince'de Taşi tekabül etmektedir” (W. Barthold, İslâm Ansiklopedisi, TACİK maddesi, Cilt. 11, sf. 616). Türkiye'de Çingeneier'in komşuları tarafından adlandırılmasını da buna örnek gösterebiliriz. „ 'Kipti' kavramının

Sözcük ve tarihsel anlamından hareketle milli kimlikleri izah etmeye çalıştınız mı, Tacikleri Arap, Çingeneleri Kıpti ilân edebilirsiniz. Kırmanc kelimesinin başka yerlerde hangi anlamda kullanıldığı konumuz için önemli değildir. Burda önemli olan, Dersimlilerin bu kavramı kendilerini Türk'ten, Kürt'ten, Ermeni'den ayırmak için kullanmasıdır. Kavram burada yeni bir anlama ve bir halkın milli aidiyetini ifade eden biçime kavuşmuştur. Kırmanc ve Kırmanciye kavramı nispeten uzun tarihsel geçmişe, coğrafya ve dil birliğine, hatta din birliğine sahiptir. İstikrarlı bir yapısı var. Tarih, coğrafya, dil ve kültür bu kavramda birleşmiştir.

Alevi olup Zazaca (Kırmanc) konuşan tüm kesimlerin kendilerine Kırmanc demediklerini biliyoruz. Bazı bölgelerde halk kendine *Dimili* (Zaza ve Sivas Çarekanları), bazı bölgelerde *Elevi* ya da *Ma* (Varto'nun Alevi ve Zazaca konuşan aşiretleri), bazı yerlerde de sadece Aşiret ismi kullanılmaktadır.²⁸ Bu durum uluslaşma, aslında bilimsel literatürde 'devlet ulus' denilen sürecin tamamlanmamasından ileri

geliyor. Yine de Zazaca konuşan kesimler bir şekilde, dil, din, ortak isim gibi referans noktaları ile ortak kimlik oluşturabilmekteler. Bu ortak kimlik, hiç bir referansla tüm Kürtlerle sağlanamıyor. Doğal ve kültürel yolla sağlanamayan ortaklık, şimdi siyasal zor ve kültürel asimilasyon yoluyla elde edilmek isteniyor. Kişi, Türk, Kürt ya da başka milliyetlerden de olsa demokratik olmanın bir gereği olarak bu sürece karşı çıkmalıdır. Zaza Kürt ilişkisi tartışılırken en çok karıştırılan konulardan birisi de, aynı isimli aşiretlerin farklı yerlerde değişik dilleri konuşmasıdır. Daha önce Malmisanij, Zazaların Kürtlüğünü ispatlamak için yazdığı birbirini tekrarlayan yazılarında bunu ciddi bir kanıt olarak öne sürdü. Çem de ondan geri kalmamış. Çem, aynı aşiretin bir yerde Alevi, başka bir yerde Sunni olmasını da teorisine kanıt olarak gösteriyor.²⁹

Yalnızca bir aşiretin değil, bir halkın da farklı dinsel inanışları olabilir. Bunu tartışmak dahi gereksizdir. Eğer, anlatılmak istenen dinsel farklılığın ulusal kimliğe etkisiyse, bazı durumlarda aynı dili konuşan, aynı kökenden gelen, fakat farklı dinsel kimliği olan toplumlar ayrı ulus olarak değerlendirilmektedir. Doğrusu o toplumlar kendini böyle görmektedir. Bosna, Hırvat, Sırp ilişkisini örnek gösterebiliriz. Başka durumlarda dinsel ayrımı ulusal ayrımı belirlememektedir. Ermenileri (Hemşinlileri dışta tutmak gerekiyor), Almanları hatırlayalım. O halde, her durumu kendi gerçekliği içinde değerlendirmek gerekiyor. Zaza ve Kürt aşiretleri bulundukları yöreye göre dinsel değişime uğramıştır. Örneğin Kürt aşireti İzolular da bunu rahatlıkla görebiliriz. Burda dinsel farklılığın rolünü anlamak için, hazır formlar yerine bizzat İzolların farklı kesimlerinin kendini nasıl adlandırdıkları, dinsel farklılığın kimliğin oluşmasındaki yerine bakılmalıdır. Zazalarda

Kırmanc/Dimili ayrımı önemli ölçüde bu ayrıma tekabül ediyor. Yine de temkinli davranıyor, mutlak konuşmuyoruz.

Aynı isimli Aşiretlerin bir yerde Khurmanci, başka bir yerde Zazaca konuşması da mümkündür. Çem'in unuttuğu bir ayrıntı var. Bazı Aşiretler Türkçe de konuşmaktadır. Yani, aynı isimi taşıyan aşiretin farklı yerlerde yaşayan bölümleri üç ayrı dil konuşmaktadır. Bu durum göç sonucu olabilir. Yeni yerleşim yerinde eski dil terkedilebilir. Örneğin Dersim'e gelen Türk ya da Kürt aşireti dilini unutup, Zazaca konuşmaya başlar. Veya isim benzerliği sadece bir tesadüftür. Aşiretlerin önemli bir bölümü belli aile isimleri ile ifade ediliyor. Aynı isim farklı yerlerde de kullanılabilir. Bir örnek vermek gerekirse, bugün Rusya Federasyonu içinde bulunan Osetler tarihinde Alanlar olarak adlandırılıyor. Dillerinin de İranî Aile içinde değerlendirildiğini hatırlatalım. Çem ne düşünüyor? Osetler'i Zaza mı, Kürt mü yapacak? Ya da bizim Dersim Alanlarının bir kolu mu ilân edecek? Belli ki böylesine zorlama verileri temel alarak sonuca gitmemek gerekiyor. Öte yandan, bir aşiretin dahi kendi dilini bırakarak yeni bir dil konuşması Kürtçe ve Zazaca'nın aynı olduğuna değil, ayrı olduğuna kanıttır. Yeni yerleşim yerinde ilk dili çevresi ile iletişime yetmeyince, bulunulan yerdeki ekonomik-sosyal duruma göre belli bir zaman sonra yerleşik halkın diline geçilebilmektedir. Tabi her durumda böyle olmuyor. Dilini koruyan aşiretler de var.

Bir halkın mutlaka tek ismi, tek dini, tek etnik kökeni olması gerekmiyor. Ulus veya halk iki ucu kapalı bir olgu değildir. Ortaklık ve ayrılıkları, başka halklarla geçiş noktalarını içinde barındırır. Saf Zaza, Kürt, Türk, vb. yoktur. Bunu yaratmak için yapılan her çaba gerici sonuçlara ulaşır. Şimdi, Kırmanc-Zaza aydınları kültürel ve isim farklılıklarını ortadan kaldırmayı reddediyor. Batı tipi modernleşme kültürel farklılıkları ortadan

Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde 'Çingene' kavramıyla özdeşleştirildiği görülmektedir. Oysa, 'Kıpti'ler Mısır'ın ilk halklarından, yerlisidir. Bu anlamda Kıptilerin de Çingenelerle uzaktan yakından bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'de 'Kıpti' kavramının muhtevası şu ya da bu neden(ler)le tarihsel süreçte değişti(rilmiştir); 'Çingene' kavramıyla eş tutulan bir muhtevaya bürün(dürül)müştür". (Dr. İsmail Engin, Tahtacılar: Kimdir ve Kökenleri Nerededen Gelir?- 2, *Toplumsal Tarih*, Sayı. 25, sf. 51. Ocak '96).

²⁸Dinin kimliğin oluşmasına yaptığı etkiyi Gürcülerde de görebiliyoruz. „Müslüman Gürcüler, Gürcülüklerini süreç içinde, Kartveli (Gürcü) ve Kartuli (Gürcüce) sözcüklerinin yerine geçirdikleri ve her iki sözcüğün de anlamlarını yükledikleri „çveneburi“ sözcüğüyle ifade etmeye başladılar. Oysa çveneburi sözcüğü yalnızca „bizden, bizim gibi“ anlamına geliyordu. Öte yandan Müslüman Gürcüler, çoğunluğu ve asıl kitleyi oluşturan Ortodoks Gürcüler de dışlamaya başladılar; onları diğer Müslümanlar ve Türkler gibi „Tatar“ olarak adlandırdılar". (Fahrettin Çiloğlu, Bir etnik grup olarak Türkiye'de Gürcüler, *Birikim*, Sayı. 71-72, sf. 126).

²⁹M. Çem, agy, sf. 16-17.

kaldırarak toplumsal yaşamı kültürel yönden daraltıyor, tek tip insan ve yeni ulus oluşturuyor. Bunu reddetmek, doğal olanın yaşam hakkını savunmak gerekiyor. Yerel farklılıklar daha sonra ortadan kalkacak diyerek, siyasal kararlarla bugünden kaldırmak kültür tasviyeciliğidir. Yerel farklılıklar gelecekte kalkacak deniliyorsa, bırakın gelecekte kalsın. Peki, hangi kültür yerel, hangi kültür genel bunun kararını kim veriyor? Açık ki, bu anlayışa neresinden baksanız çıkmazla karşılaşsınız.

'Khurr' kavramı konusunda yapılan spekülasyona gelem. „Bu söz en başta, „kuyruklu Kürt“ gibi Türk şövenistlerinin bir yaratmasıdır ve onlar tarafından Alevi-Sunni

ya da Kırmanc-Kurmanc ayrımı yapılmaksızın bütün Kürtlere karşı kullanılmaktadır, küçük düşürücü bir anlamı var. Daha çok askerlikte kullanılıyor olması nedeniyle aslında buna askerlik hatırası diyebiliriz“.³⁰ Çem'in askerlik hatıraları nasıldır, bilmiyoruz. Ama, halkın kullandığı bir kavramı ezbere götürüp „askerlik hatırası“, „türkler söylüyor“ diye izah etmek mümkün değildir. Öncelikle, bu kavramın en çok yaygın olduğu yer Dersim'dir. Dersim'de Türk etkisinden söz etmek ise boş bir çabadır. Halk kültüründe belirgin bir etkiye ait örnekler yoktur. Türk kültürüne karşı güçlü bir tepkinin olduğunu söylemek daha doğrudur. Kaldıkı, askerlik olgusu yaygın olarak 38'den sonra gündeme geliyor. Khurr adlandırması ise daha önceden kullanılıyor.

'Khurr' denildiğinde aşağılama, küçük görme gündeme gelmiyor. Khurr, bir etnik gurubu ifade etmek için kullanılıyor. Zaza, Türk, Ermeni kavramları örneğinde olduğu gibi bir halkı ifade ediyor. Sunni Kürtleri adlandırmada kullanılan bir kavram. Kavramın etimolojik an-

lamı konusunda' bilebildiğim kadarıyla bir araştırma yok. Çem'in, Malmisanij'in söyledikleri araştırma sonuçları değil. Onlar, Kürt siyasilerinin son 20-30 yıllık görüşlerini tekrarlamakla yetinmiyorlar. Şimdilik bir tez olarak şu söylenebilir. 'Khurr' adlandırması, 'Khurrmanc' terimi ile ilişkilidir. Kürtlerin büyük çoğunluğu, halk kesimleri kendilerine *Kurmanc* diyor.

'Khurr' ifadesinde aşağılama, küçük görme anlayışı yok, ama ciddi bir güvensizlik var. Güven-

‘Zazaca’yı biz bulmadık. İcad edilmiş bir dil değil. Varlığı somut olarak tespit edilebilir. Kırmanc-Zaza halkı konuşuyor. Binlerce türkünün, masalın, şiirin, efsanenin, felsefi anlatımın ifadesi olmuş. ‘Dünya var mı, yok mu? Ağı Dağı var mı, yok mu?’ Bunları tartışmakla, ‘Zazaca bir dil mi, başka bir dilin lehçesi mi?’ tezini tartışmak aynıdır. Ayrıca, tezi kim ortaya atıyor.‘sa o gerekçelendirmelidir. Mesala, birisi kalkıp ‘Kürtçe Zazaca’nın lehçesidir’ diye bir tez ortaya atarsa, buna ilişkin verileri kendisi ortaya koymalıdır. Bunu Kürtlerden beklemek saçmadır. Lehçe teorisine sahip çıkanlar, bunu gerekçelendirmelidir.’

sizliği oluşturan koşulları bilmemiz gerekiyor. Kısaca, İdris-i Bitlisi'den itibaren Osmanlı ile kurulan ittifak, Dersim'e yönelik saldırılar, Hamidiye Alayları güvensizliği oluşturan en önemli sebeplerdir.

Bu güvensizliğe ait bir örneği Haydar Işık yazdı. „Ben Dersim'den yola çıkarken, sanki evden cenaze çıkmış gibi annem ve kardeşlerim ağlamıştı. „Laze mı sono horte Kuru! (Oğlum Kuro-ların içine gidiyor)“³¹ Oğlu Sunni Kürtlerin içine gidiyor diye ağlayan, yas tutan bir halkı, bu güvensizliğe ulaştıran tarihsel ve güncel nedenleri iyi bilmek ve ortadan kaldıracak yolları bulmak iki kesimden aydınlara, genel olarak halka düşüyor.

Güvensizliğin kalkmasını istiyorsanız, tarihsel pratikten ders çıkarın. Gericı mirası reddedin. Halkların kültürlerine saygılı olun. Eşit ve demokratik ilişki kurun. Peki, şimdi ne yapılıyor? Kırmanc-Zaza kültürü, Kürt kül-

türünün bir versiyonu, alt biçimi olarak görülüyor. Kırmanc-Zaza dili önce „lehçe“ ilan ediliyor. Ardından, lehçe olduğu için asimile edilerek yerine üst Kürtçe, Khurmanci geçirilmek isteniyor. Genel olarak Kırmanc-Zaza, özel olarak Dersim davasına sahip çıkanlara düşmanlık yapılıyor. Kırmanc-Zaza aydınlarına her türlü küfür etmek, geçer akçe haline geldi. Şimdi kim ki bir köşe ya da sandelyeye gereksinim duydu, ilk önce Zazalara ve Zaza aydınlarına, Tunceli kişiliğine ilişkin bir iki

küfürname yazıyor. Gerisi kendiliğinden geliyor. Tanrı yürü ya kulum dercesine bahtı açılıyor.

ASİMİLASYONA GEREKÇE: LEHÇE TEORİSİ

Lehçe teorisinin mucidi kimdir? Şimdilik bilinmiyor. Artık, Kürt milliyetçiliğinin anonim malı haline gelmiştir. Lehçeciler, bilimsel düzeyde ciddi bir çalışma sunmuyor. Hatta, bu tezin tartışılmasına dahi karşılar. Fiziğin yasaları, bilimin kuralları değişiyor. Ne varki, lehçe teorisi dokunulmaz ilân ediliyor.

Birileri Zazaca, Goranca gibi dilleri Kürtçe'nin lehçesi ilân ediyor. Bu teoriye itiraz edilince, otomatiğe bağlanmış cevap hazır. Lehçe olmadığını, Kürtçe olmadığını ispatlayın. Ne âlâ, ne güzel! Hem bir halkın dilini inkâr et, hem de o halkın aydınlarını sorguya çek.

Sömürge toplumların belleği zayıftır. Erken unuttur, yeniden aynı yola koyulurlar. Buna, tarihin tekrerrü de deniliyor. Bu durum, başka şeylerin yanında toplumsal kurumların oluşmaması, sömürgeciliğin yarattığı tahribatın sonucudur.

Unutanlara hatırlatmakta fayda var. DDKO Davası'nda Sıkıyönetim savcısı Kürtçe'yi bağımsız bir dil olarak değil, başka dillerin karışımı olarak görüyordu. Kürt

³⁰M. Çem, agy, sf. 16.

³¹Özgür Politika, 30 Nisan '96. İlginç olan H. Işık'ın bu anısını Desimlilere küfür etmek için kullanmasıdır. Ne diyelim, kişi bir kez şaşırdımı aklı karayı birbirine karıştırıyor.

aydınları bu tezin sömürgeci özüne karşı mücadele ettiler. Yinede, yargılanan Kürt Diliydi. Mücadelenin biçimi savunmaydı.

Dil bir toplumun uzun yıllar içinde oluşturduğu en güçlü iletişim aracıdır. Dahası, nerdeyse kültürel varlığın olmazsa olmazıdır. Toplum dilini kaybettiği zaman, kimliğini de kaybeder. Asimilasyoncuların işe dille başlamaları boşuna değil.

Şimdi, sanık sandelyesine Zazaca oturtuluyor. Savcı Kürt milliyetçileri, savunmacı Kırmanc-Zaza aydınlarıdır. Dilimizi lehçe görenler, bize lehçe olmadığını ispatlamamızı istiyor. Peki, bizim böyle bir zorunluluğumuz var mı? İnkârcı tezleri tartışmak, bir anlamda onların zeminine kaymaktır. Milyonlarca insanın binlerce yıldır konuştuğu, kültürünü, felsefesini ifade ettiği yaşayan bir dilin, dil olup olmadığını, yaşamın her alanında kullanılıp kullanılmayacağını tartışmak asimilasyonu meşrulaştırmaktır.

Zazaca'yı biz bulmadık. İcad edilmiş bir dil değil. Varlığı somut olarak tespit edilebilir. Kırmanc-Zaza halkı konuşuyor. Binlerce türkünün, masalın, şiirin, efsanenin, felsefi anlatımın ifadesi olmuş. 'Dünya var mı, yok mu? Ağrı Dağı var mı, yok mu?' Bunları tartışmakla, 'Zazaca bir dil mi, başka bir dilin lehçesi mi?' tezini tartışmak aynıdır. Ayrıca, tezi kim ortaya atıyorsa o gerekçelendirmelidir. Mesela, birisi kalkıp „Kürtçe Zazaca'nın lehçesidir“ diye bir tez ortaya atarsa, buna ilişkin verileri kendisi ortaya koymalıdır. Bunu Kürtlerden beklemek saçmadır. Lehçe teorisine sahip çıkanlar, bunu gerekçelendirmelidir.

Zaman zaman bize soruluyor. Zazaca'nın Kürtçe'nin lehçesi olmadığı ispatlanmış mıdır? Bazıları da, sanki suçlu ve böyle bir zorunluluğumuz varmış gibi, Zazaca'nın Kürtçe olmadığını ispatlamaya çalışıyor. Hayır, bu inkarcı teori

reddedilmelidir. Sahipleri kendi verilerini sunsun, tartışalım.

Yanlış soruların cevabını vermeye kalkışmak boş yere zaman öldürmektir. Bir delinin kuyuya attığı taş misali, yetmiş akıllının onun çıkartılması ile uğraşmasına gerek yok. Yapılması gereken doğru sorular sormaktır. Zazaca'nın Kürtçe'nin lehçesi olduğu hangi verilere dayanırılıyor? Böyle bir inceleme var mı? Lehçe teorisi akademik bir özelliğe sahip mi? Yoksa, siyasilerin uydurduğu ve siyasal şiddetle herkese kabul ettirilmek istenen politik bir tercih mi? Zaza ve Kürt halkı birbirini anlıyor mu? Bu ve benzeri sorulara verilecek doğru cevaplar, sorunu anlaşılır kılar. Mümkünki, ilerde Zazaca Farsça'nın lehçesi ilân edilebilir. Peki, biz işimizi gücümüzü bırakıp inkarcı teorilerle mi uğraşacağız? Yaşayan dillerin varlığını, yaşam hakkını, özgürlüğünü tartışmanın kendisi gerici bir çabadır.

Lehçe denildiğinde de ne anlaşıldığı belli olmuyor. Kürt siyasileri Kürtçe'nin lehçeleri dediğinde bir dilin alt bölümü, diyalakti anlamında kullanıyorlar. Bilimsel literatürde ise lehçe, bir dil ailesini, dil gurubunu oluşturan diller için kullanılıyor. Burada lehçe, aynı zamanda bağımsız bir dildir. Örneğin İranî diller, aynı zamanda İranî lehçeler olarak adlandırılmaktadır. Burda tartıştığımız Kürt milliyetçilerinin lehçeye verdikleri anlamdır.

Diller arasındaki yakınlık ve ilişkiyi araştırmak gereklidir. Ancak, bilimsel tartışma ve araştırmanın asimilasyon ve inkar politikalarına alet edilmesi reddedilmelidir. Bilimsel tartışma denildiğinde de ne anlaşıldığı belli değil. Bir bakıyorsanız bir marangoz dil bilimcisi, bir öğretmen tarihçi olmuş. Eleştiri kabul etmiyor. Fırsat bulsa kendini mehdi ilan edecek.

Tabi, bilim uzmanların tekelinde değildir. Her kes bildiğini, araştırdığını söylemelidir. Ancak, bilimsel yöntem var. Bilim araştırmaya ve tezlerin deneylerle pratikte doğrulanmasına gereksinim duyuyor. Bilimsel kanunlar da değişiyor. Yeni veriler, yeni deneyler öncekini aşıyor. Bugün bilimsel olan, yarın bilimselliğini yitiriyor. Bilimde kalıcı olan yöntemlerdir.

Sosyal bilimlere ise daha karmaşıktır. Yani, toplumsal-sosyal sorunları tek işlemlerle çarpım tablosu gibi halledemezsiniz. Kesin konuşmak, mutlak doğrulara varmak neredeyse imkansızdır. Burada toplumsal-sosyal konular bilinmez demiyoruz. Denilen, zemin karmaşıktır. Tanımların sınırları değişkendir. Siyasetin bilime öncelik kazanması, ekonomik-siyasi çıkarlar için bilim yapılması konuyu daha tanınmaz kılmıştır.

Zazalar konusunda yazılanlar da böyledir. Yazılanlar darımadığıdır. Yazılanların siyasal görüşleri, dini inançları, etnik kökenleri alanlarındaki bilgileri ulaşılan sonuçları etkilemiştir. Yazılanlara eleştirel gözle bakmamız gerekiyor. Lehçeciler böyle yapmıyor. Seçmecî davranıyor. Kendi görüşlerine uyan pasajları aktararak öne çıkarıyor. Görüşlerine uymayanları ise, ya görmezlikten geliyor ya da reddediyorlar. Bazen aynı kişinin yazdıklarını parçalıyorlar. Mesela, Minorski'yi Kürdoloji uzmanı görülüyor. Aynı Minorski'nin, Zazalarla ilgili fikri rağbet görmüyor. Bunun bilimle bir ilgisi yok. Bilim, siyasete kurban edilmiş. Zaza-Kürt ilişkisinde her kes aynı fikirde değil. Zazaları Kürt görenler de var. Aynı bağımsız halk olarak değerlendirenler de var. Bugün Zazaları Kürt değerlendiren uzmanlar giderek azalıyor. Konuya ilgi duyanların çoğu farklılığa vurgu yapıyor.

Zazaların varlığını yabancı uzmanların görüşlerinden hareketle çözmeye kalkmak saçmalaktır. Halkımız kimyasal bir element değilki laboratuvarında bulunsun. Bizim birlikteliğe ihtiyacımız yok. Bazıları kendilerini hakkımızda karar veren kıyamet mahkemesi, yabancı uzmanları da birlikteliği görüyor. Bilimsel araştırmalar yapılmalıdır. Yapılıyor. Şimdi inkarcı-tahakkümcü anlayışı kıran çalışmalar da var. Zazalara yönelik ilgi artıyor. Bunlar sevindiricidir.

Yalnız, araştırmayı öğrenme, tanıma ve sağlıklı gelişme için yapmalıyız. Beklentimiz budur. Yoksa kimsenin „Amerika’nın keşfine“ ihtiyacı yok. Zira, Amerika’nın keşfi köleleştirilmesiydi. Amerika her şeyi ile vardı. Beyaz adam sahip oldu. Bir anlamda eski Amerika’yı tarihten sildi. Buna da keşif dedi. Doğrusu ülkemizi ve halkımızı da böyle keşfedenler var. Reddediyoruz.

Çem, yukarda yazılanlarla aynı fikirde değil. Ona kalırsa, „eşitlikçi yaklaşım, ifade aracı olarak dilin, dil ya da lehçe olarak nitelendirilmesiyle bağlantılı değil“. ³² Şu saçma sapan cümleye bak. Hem ifade aracı olarak dil, hem de dil mi lehçe mi olduğu belli değil. Anlaşılan, lehçe teorisi spor olsun diye ortaya atılmış! İnsan bu kadar gerçeklerden kopamaz. Çem, bir yandan „Lehçe konusunun Kürt örgütlerinin programlarında nasıl yer aldığını veya yetkili kişilerin bu alanda söylediklerini çok ayrıntılı incelemiş değilim“ diyor, incelemeyeceği konuda yine de kesin konuşabiliyor: „Ancak programlar ve pratik olarak onların Kırmancıyı asimile etmeye, onu ortadan kaldırmaya yönelik bir politikaları olmadığını söylemek de zor değil“ ³³

Önce, hemen tüm Kürt örgütlerinin Kürtçe’nin Birliği diye programlar görüşleri var. Bir dilin lehçeleri olunca, lehçeleri birleştir-

me ihtiyacı da kendiliğinden doğuyor. Örneğin, Çem’in

„Siyasetin bilime öncelik kazanması, ekonomik-siyasi çıkarlar için bilim yapılması konuyu daha tanınmaz kılmıştır. Zazalar konusunda yazılanlar da böyledir. Yazılanlar darmadağındır. Yazılanların siyasi görüşleri, dini inançları, alanlarındaki bilgileri ulaşılan sonuçları etkilemiştir. Yazılanlara eleştirel gözle bakmamız gerekiyor. Lehçeciler böyle yapmıyor. Seçmeci davaranıyor. Kendi görüşlerine uyan pasajları aktarıp öne çıkarıyor. Görüşlerine uymayanları ise, ya görmezlikten geliyor ya da reddediyorlar.“

görüşlerine yer verdiği YEKBÜN’un programında da Kürtçe’nin birliği işleniyor. ³⁴ Bir-

³⁴YEKBÜN’un Programında yazılanlara bakalım: „Kürdistan’da birinci dil Kürtçe olacak. Bir yörede Kürtçe’nin hangi lehçesi çoğunluk tarafından konuşuluyorsa o lehçe birincil kabul edilerek eğitim ve yayın olanakları sağlanacak, süreç içinde dilbilimi temelinde ortak bir yazı dilinin oluşmasına yönelik bir politika izlenecek“. (YEKBÜN 2. Kongre Belgeleri, sf. 112-113) Öncelikle Kürtçe’nin resmi dil olması demek, öteki diller karşısında ayrıcalığa kavuşması anlamına geliyor. İkincisi, bir yörede çoğunluk tarafından konuşulan ‘lehçe’ye eğitim ve yayın olanakları sağlamak ne anlama geliyor? Çoğunluk olmayanlara bu olanakların sağlanmayacağı anlamı ortaya çıkıyor. İyi de çoğunluk ve azınlığı belirleyen sınırlar nasıl oluşuyor? Yöre denildiğinde anlaşılan nedir? Bir şehir mi, kasaba mı, mahalle mi, köy mü? Mesala, Dersim genelinde Zazaca çoğunluk tarafından konuşuluyor. Ancak, bazı köylerde ise Kurmanci konuşuluyor. Bu anlayışa göre Dersim’i yöre kabul edip, bu köylerde oturanlara Zazaca’yı mecbur kılabilirsiniz. Her keşe ana dilinde eğitim hakkı, dil özgürlüğü, dillerin eşitliğini savunmadınız mı, asimilasyondan yakanızı kurtaramazsınız. Ayrıcalıklı diller ve uluslar yaratırsınız.

„Süreç içinde dilbilimi temelinde ortak bir yazı dili oluşmasına yönelik bir politika izlenecek“ anlayışı ise tabloyu tamamlıyor. Bilim politikanın hizmetine sokulacak ve ortak dil oluşturulacaktır. Ortak dil oluşturulurken sopa yöntemi ile bilimin imkanlarını kullanarak birliği elde etmenin arasında fazla bir fark yoktur. İkincisi de şiddeti barındırır. Önce bilimsel zemin denilerek asimilasyona meşruluk kazandırılır, sonra politik yasak ve kısıtlamalar, şiddet bunu takip eder. Dilin birleştirilmesi anlayışının kendisi

leşmek, ayrılıkların ortadan kaldırılması demektir. Dilde tasviyecilik ve asimilasyon anlamına geliyor. Bugüne kadar Kürtçe ve Türkçe çıkan gazete ve dergilerde, „Kürtçe’nin birliği“ üzerine yüzlerce yazı çıktı. Çem, Kırmanc-Zaza aydınlarının söylediklerini takip etmekten bunları görememiş! Olabilir. Kişi bulunduğu yere göre görüş sahasına sahiptir.

Zazaca’nın kaldırılmasına ve dilin birliğine ilişkin bazı örnekler verelim. Sürgünde Kürt Paramentosu Nisan 1995’te bu yönde bir karar aldı. Parlamento’nun 13 Nisan’da yapılan toplantısında bazı parlamenterler, ‘Resmi dilin Kürtçe olması, diğer dillerin asimilasyonu en azından inkarına yol açabilir’ diye karşı yasa önerisi hazırlıyor. Tartışmalar sonucunda Serhat Bucak, „Zazaca ve Asurca gibi dillerin de yasaya dahil edilmesi” yönünde bir öneri sunuyor. ‘Her devletin bir resmi dili var’ gerekçesiyle reddediliyor. ³⁵ Resmi olmayan diller ne yapacak? Evde konuşulur, Kürt devleti izin verirse bazı gazete ve dergiler çıkabilir. özel kurslar açılabilir! Bunların gerçekleşmesi dahi tartışmalıdır. Bu karar Zazaca’nın resmi alandan, eğitim-öğretim, basın-yayın alanından dışlanması, asimilasyon ve inkâr anlamına geliyor. Karar şunu da gösteriyor. Kürt Devletinin kurumları oluşukça, Zazalara yönelik yasaklama ve kısıtlamalar da oluşuyor. Lehçe teorisi, resmi dil, Zazakürdü anlayışı asimilasyon ve bağımlılığın, tasviyenin zeminini oluşturuyor.

Aralık 1994’te Berlin’de yapılan, „Kürt Dili ve Edebiyatı Konferansı“ lehçelerin birleştirilmesine yönelik başka bir karar aldı. MED TV’de yapılan bir açık otu-

kaldıkça, asimilasyonun zemini kalıyor demektir.

³⁵Günay Aslan, Sözde Devlet, Özgür Politika 17 Nisan ‘95.

³²M. Çem, agy, sf. 30.

³³M. Çem, aynı yerde.

rumda, „Kürtçe'nin birliğini ve bunun Almanya misali zorla elde edilmesini“ savunuldu. Bu görüşler daha sonra Özgür Politika'da da yayınlandı. Çok şükür, Çem bunu duymuş ve yazısında lütfedip bu anlayışa 'sekte eğilim' demiş! Belki de TV'de yayınlandı diye gizlenmeyeceğini görmüştür. Ama ne sekte! Bir dilin ortadan kaldırılmak istenmesi en azından asimilasyon olarak adlandırılıyor. Çem siyasi literatüründe yenilikler getiriyor.

PKK 5. Kongresi dilin birliğini program maddesi haline getirdi: „Kürdistan halkının ulusal birliğinin sağlanmasının önemli öğelerinden biri de Kürt dilidir. Mevcut durumda Kürt dili, Kürdistan halkının parçalanmışlığını yansıtacak biçimdedir. Dilin parçalanmışlığı ulusal birliğin gerçekleştirilmesinin önünde engeldir.

... Bu bakımdan Kürtçe'nin tüm lehçelerinin birleştirilip, tek dil olarak Kürdistan halkının tümü tarafından konuşulur ve yazılır hale getirilmesi zorunludur. Ve devrimimizin önünde duran bir görevdir“.³⁶ (abç)

Dilin tekleştirilmesi, Kürtçe'nin birliği denildiğinde anlaşılan Kurmanci'nin zorunlu ve ortak dil olmasıdır. Bunu açıkça yazıyorlar. Son olarak Zazalara küfür etmekle gününü geçiren H. Işık'ın söylediklerini aktarmak yeterlidir.

„Avrupa metropollerinde Kürt gençlerine ivedi olarak Kürtçe kurslar açılmalıdır. Burada halkımıza en çok konuşulan Kurmanci lehçesi en modern metotlarla öğretilmelidir.

Demek oluyor ki, Kurmanci her Kürdün konuşabileceği, görüşlerini ifade edebileceği bir dil olarak yaygınlaştırılmalıdır. Kirmanşah'tan Sevaz'a, Dersim'den Musul'a kadar Kurmanci'yle anlaşma olanak dahilinde olmalı“.³⁷

Bunlar olgulardır. Yazılı hale gelip tarihe geçmiştir. İnkâr edemezsiniz. Ever, Çem'e soruyorum. Bu asimilasyon anlamına gelmiyor mu? Ne yapalım, dilimizin asimile

edilmesine boyun eğip, senin gibi el-etek mi öpelim?

Bir halkın dilinin ortadan kaldırılması istem ve çabasına „sekte eğilim“³⁸ diyorsun. Dilimize sahip çıkılması, yaşatılması, tasfiye süreçlerine itiraz edilmesine ise düşmanlık besliyorsun. Bu ne biçim yurtseverlik, sosyalistlik bir şey anlaşılmıyor! Bizim muhtemel hatalarımız karşısında kılıç kuşanıyor, senin de dilin olan Zazaca'nın asimile edilme çabasına ise yaptıklarıyla destekliyorsun.

Yazında İsviçre örneğini de veriyorsun. İyi etmişsin. Her şeyin tekleştirilmek istendiği bir ortamda, farklı halkların eşitlik içinde birlikte yaşadığı coğrafyaları sürekli hatırlatmak iyidir. Yalnız, İsviçre'de hiç kimse Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Romansça'nın birleştirilmesini savunmuyor. Hiç bir partinin kongresinde, her hangi bir yazarın yazısında böyle bir görüş yok. Biri bu yönde talepte bulunsa, kesin onu çılgınlar müzesine kaldırır. Siyasal birliklerle, ulusu da karıştırıyorsun. Sözde mozaikçi Türk aydınları da böyle yapıyor. İsviçre devleti var. İsviçre ulusu yoktur. Yugoslavya devleti vardı. Ama, Yugoslavya ulusu yoktu. Bir ulusun içinde farklılıklar olabilir diyorsun. Doğru. Peki, sen ne yapıyorsun? Bu doğrudan hareket ederek, bizi Kürtlerin folklor unsuruna indirgiyorsun. Bazılarının sevdiği gibi, Kürdistan ve Kürdü üst, halkımızı da (Goranların da kulakları çınlasın) alt kimlik içinde değerlendiriyorsun. Tanrı kimseyi bu duruma düşürmesin. Kişinin kendi arzusuyla ben alt statüde olayım, ötekinin ayrıcalığı olsun-üst kimliği oluştursun demesi ender rastlanan bir durumdur. Yazının konusu psikoloji olmadığı için bu durumun ismini veremiyoruz. İsteyen araştırabilir.

Kürt örgütlerini eleştirdiğimiz için, „Kürt düşmanlığı“ suçlamasını getiriyorsun. İlahi M. Çem, biz nerede ve ne zaman

„Kürtçe Zazaca'nın lehçesidir. Tüm Kürtler Zazaca öğrenmelidir. Kürtçe ayrı bir dildir diyenler düşmanımızdır“ dedik? Kürt halkının sömürgeci baskıya karşı çıkma ve özgürlüğünü elde etme davası haklıdır. Desteklenmelidir. Destekliyoruz. Bu alanda mücadele ettik. Etmeye devam edeceğiz. Ancak, Kürt halkının haklı davasını aşan, başka kültürleri asimile etme çabasına ise karşı çıkıyoruz. Asimile halkımızı ilgilendirdiği için bu görev daha da aciliyet kazanıyor. Kürt sosyalistleri, demokratları, başka kültürleri asimile etme çabasına karşı çıkmalıdır. Kürt halkının haklı davası, milliyetçi emellere perde yapılmamalıdır.

Çem sorunu başka açıdan da yanlış ele alıyor. Bazı Kürt Partilerinin Zazaca eğitime karşı çıkmadığını söylüyor. Sorun iyi Kürt yönetimi, kötü Kürt yönetimi sorunu değildir. Bir halkı, başka bir halkın insafına bırakmak açık ki doğru değil. Her halk gibi Kırmanc-Zazalar da kendi geleceğini kendileri belirlemelidir. Birlikte yaşamak eşit ilişkilere, güven ve siyasi koşullara bağlıdır. Güzel ve istenilir olan, ulusal çitlerin yıkılması halkların eşit ve özgür bir ortamda birlikte yaşamasıdır.

SALDIRI VE SAVUNMA YA DA DERSİM YURTSEVERLİĞİ

Dersim'e ilişkin söylenenler Çem'i rahatsız etmiş. O'na kalırsa Dersim'in üzerinde çok duruluyormuş. Niye? Bununla ilgilenmiyor. „Son bir kaç yıldır kimi çevrelerde, Dersim üzerine yanlış ve abartmalı değerlendirmeler yapmak moda halini aldı... İçlerinde işi durup dururken „Dersimliyim, Aleviyim, bununla gurur duyuyorum“, „Dersim bambaşka bir yer, onu öteki hiç bir yerle karşılaştırmak mümkün değil“ deme komikliğine kadar vardırırlar bile var“³⁹

İşte Çem böyledir. Adeta bir dedektif gibi çalışıyor. Sözlü söylenenleri, halkın tepkisini dahi takip ediyor. Biraz daha gücü olsa tüm-

³⁶ Berxwedan. Sayı. 181, sf. 20.

³⁷ H. Işık, Kültür devrimi, Özgür Politika. 23 Temmuz '96.

³⁸ M. Çem, agy, sf. 30.

³⁹ M. Çem, agy, sf. 17.

den konuşmamızı da yasaklıyabilir. Dersimliler bu „komiklik“leri nerde yapmışlar? Bilmiyoruz! Çem söylediğine göre inanalım.

Bir kişi ya da toplum neden kendi kimliğine vurgu yapar? Vurgunun biçimi, aşırılıklar üzerine konuşmadan bunu bilmek gerekiyor. Genellikle inkâr edilen, baskı gören, dışlanan, hor görülen guruplar kimliklerini öne çıkarır. Onu savunur. Görülmek istenmeyeni göstermek, kaldırılmak isteneni yaşatmak ister.

Dersimlilerin tavrını da böyle değerlendirmek gerekiyor. Dersim'e yönelik yüz elli yıllık bir saldırı var. Öncesini şimdilik ikinci plana bırakıyorum. Tanzimatla birlikte Dersim'i ortadan kaldırma, asimile etme, köleleştirme eylemi planlı olarak başlatılıyor. Sonuçları yazmıyorum. Biliniyor. Çem de bunu iyi biliyor.

Sadece bazı hatırlatmalar yapmak istiyorum. 1891'de Hamidiye Alayları kuruluyor. Ermeni halkının sürgün ve katliamı 1915'de jenositte tamalanıyor. Hamidiye Alayları yalnızca Ermeni jenosidinde Osmanlıya ortaklık yapmakla kalmıyor, Dersim'e yapılan saldırılara da ortaklık yapıyor. 1921'de Koçgiri'de katliam yapıyor. 1926'da Koçan bölgesine, '30 da Pülümür'e saldırılıyor. '35 te Tunceli Kanunu çıkartılıyor. 37-38 de katliam ve sürgün tamamlanıyor. Dersim işine nokta koyduklarını söylüyorlar. 10-15 yıl sonra Dersim'e geri dönüşler başlıyor. 1960'lardan itibaren Dersim yavaş yavaş ayağa kalkıyor. Sol, Alevi ve daha sonra Kürt hareketinde varlığını hissettiriyor. 1970'ten sonra Türkiye'de Sol denildiğinde öncelikle Dersim akla geliyor. Dersim isminin yerine Tunceli'yi geçiren devlet, Tunceli'yi istediği kılıfa sokamayınca Tunceli'li olmak başa bela oluyor. „Türkiye'nin neresinde olursanız olun, 'Tuncelili' olmanız başlı başına 'bela' şimdilerde“ diye yazan N. Kutlay da bu gerçeği dile getiriyor.⁴⁰

Yani, başkaları Komünist, Kürt, Alevi vs. olduğu için baskı

görüyor. Tunceliler fazladan doğdukları yerden dolayı da baskı görüyor. T.C. Tunceli'yi potansiyel tehlike olarak görüyordu. Şimdi bunu güncel pratik politikası haline getirmiştir. '75 ten itibaren Demirel Dersim sendromuna yakalanıyor. Demirel '79 da şöyle diyor: „3 gün evvel Tunceli'nde cerayan eden olaylarda bana istihbarat teşkilatımızın verdiği bilgilere göre makinalı tüfek kullanılmıştır. Eğer o istihbarat teyit edildi ise bilemiyorum, bundan çok korkarım. Dersim intikamı söz konusudur. Türkiye'deki anarşinin kökeninde bu vardır. Buna çok dikkatle bakmak lazımdır.“⁴¹ T.C.. tarihi aynı zamanda Dersim'e saldırı, karşı önlem tarihidir. Demirel'in korkusu yapılanlar karşısında duyduğu korkudur. Cuntanın özel uygulamaları biliniyor. Kenan Güven'in Cami yaptırma girişimleri, mezar taşlarını dahi söküp atması, Cezavleri'nin Dersimlilerle dolup taşması da biliniyor. 94' te Dersim köylerinde dumanlar yükseliyor. Dersimliler yeni 38'e dünyanın her yerinden cevap veriyorlar. Son yıllar her bakımdan Dersim'i gündeme oturtuyor.

Türk rejimi yeniden Dersim'i ilk sıraya alıyor. Uzun yıllar İstanbul ve Ankara Hükümetleri Doğu denildiğinde Dersim'i anlıyor. „Şark denilince bizim nesilde hatıra gelen Dersimdir.“⁴² Dersim'e yönelik baskı ve asimile çabalarına Kürt hareketleri de katılıyor. Kürt siyaseti Dersim'i talep ediyor. Tunceli tartışmaları yapıyor.

Bu anlatım sürecin çok yetersiz bir görüntüsüdür. Gerçekte yazılacak, anlatılacak çok şey var. Tarihsel ve güncel gerçeklik Dersimlilere bir tercihi dayatıyor. Yok olmak ya da yeni temelde yaşamı devam ettirmek. Kimlik vurgusunu öne çıkaran bu durumdur. Bu olguları dikkate almadan yürütülen her tartışma, ya bilinçli bir manipilasyon ya da uyurgezerlik halidir. Başka yerlere de baskı

yapıldığı, devletin buralara da yönelmediği doğrudur. Sorunu olan, şu ya da bu biçimde karşı tepkiyi ve çözüm yönünde çabaya da giriyor.

Bunu Aleviler'de, Kürtler'de görüyoruz. Aleviler Aleviliğine. Kürtler Kürtlüğüne vurgu yapıyor. Çünkü eksik kalan, bastırılan, tasviye edilmek istenen kimlikler itiraz ediyor.

Öte yandan ulusal-demokratik hareketler mücadelelerinde genellikle tarihe vurgu yapıyor. Bu durum aşırılıkları da beraberinde getiriyor. Her halkın tarihinde ilerici-demokratik bir miras vardır. Ulusal kültürlerin demokratik yanı ve bunların birleşerek dünya demokratik kültürünü oluşturması, halkların ortak malı haline gelmesi biliniyor. Dersim'in ise tarihi olarak vurgu yapılması gereken yönleri var.

Çem'i dinleyelim. „Aleviliğin ilerici yanları olmadığını söylemiyoruz elbet. Örneğin onun zulme karşı direnmeyi öngören, eşitliği ön plana çıkaran, farklı inanç ve düşüncelere saygılı olmayı esas alan hoşgörüylü yapısıyla gurur duyulabilir. Osmanlı ve T.C.'ye boyun eğmemesiyle gurur duyulabilir. Ermeni jenosidine ortaklık yapmaması ve korumasıyla gurur duyulabilir. Türkiye'de sağ ve gericiliğe karşı durmasıyla gurur duyulabilir.“⁴³

Gurur duymak yetmez. Eleştirmek de gerekiyor. Tarihine ve bugününe eleştirel bakmayanlar her bakımdan kaybetmeye mahkumdur. Dersim tarihinde aşiretçiliğin oynadığı olumsuz rol, feodal gelenekler, kültürel sürekliliğin 38'den sonra devam ettirilemeyip zayıflaması, solculuk adına yaratılan erozyon ve yabancılaşma gibi yönlerden Dersim tarihi ve güncelliği eleştirilmelidir.

Kimse tek başına Dersimli olmakla başkasından üstün ya da aşağı olmaz. Kişi toplumsal-sosyal konumla, siyasal düşünceleri, eylemi ile birlikte değerlendirilmelidir. Çem, benim daha önce yazdığım Dersim Rönesansı⁴⁴ isimli yazımda

⁴¹Kenan Evren'in Anıları, sf. 369.

⁴²Tan, 18 Haziran 1937.

⁴³M. Çem, agy, sf. 18.

⁴⁴Roj, sayı. 18, '95.

⁴⁰Naci Kutlay, *Özgür Politika*, 4 Nisan '96.

kullandığım „Dersim Yurtseverliği“ kavramına da takılmış. Ona kalırsa yurtseverlik tanımını sadece ulus bağlamında kullanmak gerekiyor. 1514-1938 arasında dinmeyen bir mücadele var. Bir halk 400 yıl işgalciye karşı direnip toprağını korursa, bu sürecin siyasal sonuçlarından birisi de yurtseverlik olur. Sömürgeci kalemilerin Dersim raporlarında da bunu görüyoruz.⁴⁵

Dersim-Osmanlı ilişkisi de çarpılmış. „Demek oluyor ki ortada sırf bir tarafın işbirlikçilik yaparak öteki tarafa karşı olması durumu yok. Bu genel bir sorundur ve geçmişte toplumun her kesimine, yere ve zamana göre zarar vermiştir“⁴⁶ Kızılbaş katliamlarına, Hamidiye Alayları'na, Kürt Beylik ve Hükümetleri'ne, Dersim'e yönelik kuşatma ve saldırılara ne diyelim? Dersim tarihinde ortaya çıkan ihanet ve işbirlikçi pratikleri eleştirmek gerekiyor. Daha ileriye gidip bunu genelleştirmek en başta tarihe haksızlıktır. Resmi belgelere bakalım. Osmanlı belgeleri Dersim'de hiç bir zaman denetimin sağlanmadığını söylüyor. T.C. ise bunu '38 de tamamlıyor. Sen başkalarını temize çıkartayım derken, bedeli de ödenmiş direniş tarihini inkâr ediyorsun. Kişi gerçeklerden koptumu yönünü ve yolunu hepten şaşıyor.

Çem'in yazdıklarını izleyelim: „Dersim'in Kürdistan'ın öteki yerlerinden öyle çokça farklı yanları yok... Üç aşağı-beş yukarı aynı dağ, dere, nehir ve yaylaları; aynı meşe ağaçlarını; kimi dıştan sıvalı, kimi çıplak taş duvarlı, bir ya da iki katlı olan aynı evleri, aynı değirmenleri, aynı keklikleri, keçileri, inekleri, koyunları ve ağılları; aynı tarzda bölünmüş tarlaları, aynı tür atları, eşekleri, katırları ve geleneksel nakliye yöntemlerini; aynı aşiretsel ilişkilerini, kan davalarını ve ihtilaf-ları halletme yöntemlerini, aynı kız kaçırma olaylarını, aynı başlık parası ve çok kadınla evliliği ve düğünleri, aynı dayanışma ve öteki sosyal

ilişkileri görürüz“⁴⁷ Bu yaklaşım siyasal mizah için iyi bir malzeme olabilir. Yazar kafaya Dersim'i Kürdistan'a benzetmeyi koyduğu için, dağ-tepe, koyun-keçi, eşek-katırlar da kurtulmamış. Tek tip kültür yaratma sevdası öyle bir aşamaya ulaşmış ki, anlaşılan ilerde Kürdistan standartları oluştuğunda hiç bir canlı-cansız varlık standart dışı kalmayacak. Komik olmayalım. Biraz seviye ve ciddiyet istiyoruz. Asimilasyondan yakamızı kurtarmak için, ayrı cins hayvanlar, değişik bir doğa mı yaratalım?

Siyasal-sosyal olgulardan hareket edelim. Yazının konusu değil ama, ne aşiret ilişkileri, ne kan davaları, ne kız kaçırımları söylediğin yerlere benzemiyor. Alevi ve muhalif olmanın, sol kültürün etkisini dikkate almalıyız. Yanısıra, ekonomik ilişkilerdeki farklılıklar da burda etkilidir.

Siyasal olarak ise yukarda söylenenler yeterlidir. Sadece, Dersim'de neden Köy Koruculuğu zemin bulmuyor? diye sormak yeterlidir. Elbet Dersim'de her şey mükemmel değil. Eleştirilecek çok şey var. Geçmişte ihanet eden kesimler vardı, bugün de var. Dersim'den her türlü insan çıkıyor, diye hatırlatmamıza gerek yok. Bu tartışma dahi, nasıl insanların çıktığını gösteriyor.

KIRMANC-ZAZA HAREKETİNE KURULAN TUZAK VE KOMPLO TEORİLERİ

Siyasal bir hareketin önünü almanın, tasviyeye zemin hazırlamanın yöntemlerinden biri de hareket hakkında kuşku yaratmak, meşru olmadığını söylemek, dış güçlerin oyunu olduğunu, yapay olduğunu yamaktır. Bu eski bir oyundur. Kim dara düşüyor ayıbını örtüp suçunu gizlemek istiyorsa, kağıt oyunlarının bağımlısı haline gelen emekliler gibi bu oyunu hatırlıyor. Ermeniler, Süryaniler, Pontus Rumları, Komünistler, Kürtler sırasını

geçirdi. Sıra Zazalarda. Ne yapalım, can çıkar huy çıkmazmış.

Kırmanc-Zaza hareketi son yıllarda belli bir yükseliş, bilinçlenme ve örgütlenme çabasına girdi. Manipülasyon çabası da başladı. Kürt milliyetçileri çirkin bir oyun başlattılar. Adeta tek bir ağızdan, Zazaları Kürt hareketine karşı gösterme çabasına girdiler. Onlara göre, T.C.. Kürt hareketini engellemek için Zazaları öne sürüyor. MİT-ajan teorileri Zaza sorununun geçtiği her yerde bunların imdadına yetişti. Kendini akıllı başkalarını sersem sananlar, herkesin bu oyunu seyredeceğini düşünüyor olacaklar ki perdeyi kapatmıyor.

Bir halkın sorununa böyle yaklaşmanın kendisi komlodur. Bunun devrimcilikle, dostlukla bir ilişkisi yoktur. Düşmanca bir tutumdur. Halkımıza ve onun aydınlarına ne yapılmak istendiğinin göstergesidir. Eğer gerçekten birlik isteniyorsa, tarihsel güvensizlikler aşılmalı isteniyorsa bu kirli oyun reddedilmelidir. T.C.'nin oyunlarını boşa çıkarmanın yolu da bu değildir. Zazaların hakları inkâr edilerek, asimilenin teori ve pratiği yapılarak T.C.'nin ekmeğine yağ sürülmektedir. Bu kadar da değil. Halkımızın devrimci-demokratik alternatifine yöneltlen saldırı, T.C.'ye sunulmuş bir hizmettir.

Biz kimsenin geçmiş ile ilgilenmiyoruz. Kişinin bugün yaptıkları, toplumsal-siyasal pratiği, yapmak istedikleri öncelikle bizi ilgilendiriyor. Sicil defterleri tutmuyoruz. O tarakta bezimiz yok. Bizim yok ama, maşallah Çem başarılı bir sicil memuru gibi herkesin geçmişini biliyor. Bu da olabilir. Her kesin bir hobisi, mesleği vardır. Konumuzla ilgisi olmazsa, bizi ilgilendirmez.

Meraklılarına söyleyelim. Kırmanc-Zaza aydınlarının büyük çoğunluğu son 25 yılın devrimci-demokratik mücadelesi içinden geliyor. Kürt ve Türk Sol'unun çeşitli örgüt ve partilerinde mücadele yürüttüler. Sicil memurlarına hatırlatıyoruz. Kırmanc-Zaza aydınları DDKD, KAWA, TÊKOŞİN, TKSP

⁴⁵Hasan Tankut, Zazalar Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Kürdoloji Belgeleri, sf. 442-446, hazırlayan Mehmet Bayrak.

⁴⁶M. Çem, agy, sf. 19.

⁴⁷M. Çem, agy, sf. 18.

gibi örgütlerde her düzeyde çalıştı. THKP/C, TKP/ML, THKO gibi örgütlerin her kademesinde mücadele yürüttüler. Listeyi uzatmamak için tüm örgütleri saymıyoruz. Tarihimiz doğru yazıldığında bunları daha iyi göreceğiz. Türkiye’de demokrasi ve sosyalizm mücadelesine, Kürdistan’da özgürlük mücadelesine katkıda bulundular. Taraf oldular. Türk ve Kürt Solu’nun ülkemiz ve halkımızın yok oluşuna karşı bir alternatif sun(a)mamaları ayrılığı gündeme getirdi. Kırmanc-Zaza hareketi bu zeminde doğdu. Türk ve Kürt Solu’nun güçlü-zayıf yanlarını bilen ve bundan dersler çıkaran bu kuşak, bazı yönleriyle halkımız için de bir şanstır. Tabi bizde kimse ‘ben henüz kumda oynarken devrimci mücadeleyi örgütledim’ demiyor. Diyen olursa dikkate alınmaz. Kırmanc-Zaza hareketi de tek parça değil. Farklı eğilimleri içinde barındırıyor. Bu çok normal bir durum. İsteyen AYRE, PİYA, DESMALA SURE, WARE, TİJA SODİRİ, KORMIŞKAN’nın çizgisini izleyebilir. Tüm bu eğilimlerin ortak yönü, sol ve ilerici olmalarıdır.

Çem ve bir mürit edasıyla görüşlerini tekrarladığı Malmisanij her yazısında E. Pamukçu’nun geçmişi ile ilgileniyor. Pamukçu geçmişte sağ görüşlerden etkilenmiş, daha sonra bu yanlışını düzelterek Kürt hareketini desteklemiş, içeriye düştüğünde polisin işbirliği önerisini kabul etmiş, çıkınca bunu kendisi açıklamıştır. Sonra Kürt hareketinden ayrılmış ve Zaza halkının davasını savunmuştur. Çizgisi ve pratiği ile sömürgecilğe karşı mücadele yürütmüştür. Siyasal çizgisi ortada. Eğer bir şey söylenebiliniyorsa, siyasal çizgiye ait konuşulmalıdır. Kişinin geçmişi hatırlatılarak, sonradan yaptıklarını yargılamak pek dikkate alınacak bir yol değildir. Bu politik kurnazlıktır. Pamukçu’ya duyulan kin O’nun yaşamının son yıllarında kararlıca Zaza davasını savunması, bu konuda tüm saldırıları göğüsleyerek sis perdesini, inkâr teorilerini yıkmaya çalışmasından dolayıdır. Yine de Pamukçu ile ilgili tartışmalar bir ayrıntıdır. Biz şimdi Kürt Hareketi içindeki belli kadro-

ların, bugün kalem oynatanların geçmişi ile ilgilensek mutlaka ilginç örnekler çıkar. Sadece Türkiye KDP’si ile ilgili kurulan MİT bağlantıları buna yeterlidir. Öteki iddialar dergi sayfalarından takip edilebilir. Biz bu görüşlere itibar etmiyor, parti, gurup ve kişilerin siyasal eylemi ile ilgileniyoruz.

Zaza tartışmalarının popüler isimlerinden birisi de Hayri Başbuğ’tur. Bu kişi Türkçüdür. Zazaların Türk olduğunu ispatlamak için hayli çaba sarfetmiştir. İddiaya göre bugün adını değiştirmiş ve Zazaları bağımsız bir halk olarak değerlendiriyor. H. Başbuğ’un adını değiştirip, yeni bir isimle çalıştığını ve onun MİT ajanı olduğunu söyleyenlerin mutlaka bir bildikleri vardır. Kişi uğraştığı alanda bilgi sahibidir. Bizi ilgilendiren şudur. H. Başbuğ bir inkarcıdır. Resmi görüşün savunucusudur. Rejimin adamıdır. Bizi bu sonuca götüren H. Başbuğ imzalı kitaplardır. O’nun Zaza kökenli olması önemli değildir. Kişilerin etnik ve biyolojik kökeniyle ilgilenmiyoruz. Bizi görüşleri ve siyasal pratiği ilgilendiriyor. H. Başbuğ görüşlerini değiştirir, sömürgeci ideoloji ve siyaseti reddederse bu iyidir. Sömürgeci cepheden kopan her kişi Kürt, Türk, Zaza veya başka kökenli de olsa buna sevinmek gerekir. Ne varki, H. Başbuğ’un resmi ideolojiyi terk ettiğine dair bir veri bulunmuyor. Gerisi bizi ilgilendirmez.

Kırmanc-Zaza mücadelesi ilerledikçe sömürgeci cephe parçalanacaktır. Karşı tarafa geçenlerden bazıları rejimden kopacaktır. Kürtlerin özgürlük mücadelesi yükselince, Türk tarafına geçmiş, kendini Türk hissedenden bazı kesimler resmi ideolojiden ve rejimden kopmuştur. Kimi kesimler kopma sürecine girmiş, tavrını sorgulamıştır. Kırmanc-Zaza sorununda da aynı gelişme beklenmelidir. Rejimden kopanlar olacaktır. Bu iyidir. Her devrim, karşı-devrimi parçalayarak ilerler. Kopmanın sağlıklı olması için, geçmiş ideoloji-siyaset ve pratik

reddedilmeli, kamuoyu önünde özelleştirel bir tavır geliştirilmelidir. Burda sözden çok, pratik öne geçer.

İlginci olan Çem ve Başbuğ arasındaki benzerliktir. İkisi de Zaza kökenlidir. İkisi de Zazaları inkâr ediyor. Birisi Türk, diğeri Kürt görüyor. Inkâr ederken izledikleri yol, kullanılan argümentler birbirine benziyor. İsteyen Kürt ve Türk kavramlarını değiştirerek yakınlığı görebilir. İkisi de Ermeni karşıtılar. Farkları da var. Çem solcu, Başbuğ ise sağcıdır.

Çem ve Malmisanij Ermeni Garnik Asatrian’a da kızıyorlar. Asatrian Zazaların desteklenmesi gerektiğini ve gelecek yıllarda Zazaların Ortadoğu’da önemli bir güç olacağını söylemiş. Onları ilgilendiren, Asatrian’ın Ermeni olması. Anlaşılan, 30 yıl önce Kürt egemenlerinin kulağına fısıldanan ‘Kürdistan Ermenistan olacak’ masalı unutulmamış. İlgimi çekiyor. Zazaları inkâr edenlerin büyük çoğunluğu, Ermeniler hakkında da iyi düşünmüyor.

Zazaları uluslararası planda destekleyen kimse yok. Çünkü, siyasal temsil sağlanamamış. Öncelikle Türk devleti, sonra da Kürt Hareketi desteğin önünü kapatmışlar. Dünya kör, sağır ve dilsiz. Koca dünyada bir tek kişi Zazaları savunmuş. Çem onu da çok görüyor.

Bugün Kürt hareketi en enternasyonalize halini yaşıyor. Dünyanın her gücüyle ilişki kurmaya çalışıyor. Bölge devletleri, Avrupa, Rusya ve ABD gibi ülkelerle ilişki kurmaya çalışıyor. Bu ilişki önemlide mesafe de katedilmiş. Örnek vermiyoruz. Herkes biliyor. Kürt yayınlarında açıklanıyor. Ne varki T.C. ve onun güdümüne girenler hariç, kimse bu durumu garipsemiyor. Zira, günümüz ilişkileri her bakımdan iç içe geçmiş. Uluslararası ilişki kurmak her halkın hakkıdır. Bunu kendilerine tanıyıp, başkalarına yasaklayanlar sadece sömürge sahipleri ve şovenistlerdir. Biz ilişkilere karşı değiliz. Halklar arasında

kurulan ilişkilerde izlenecek yöntem şu olmalıdır. İlişkiler eşit ve açık olmalı, başka halkların aleyhine olmamalıdır. Zazalar ilişki kurmadığı, kuramadığı, yalnızlık çemberini kıramadığı için eleştirilmelidir.

Her gelişmeyi Kürtlerle ilişkilendirmek de akıl kârı değildir. Dünyanın merkezinde Kürtler bulunmuyor. Türkiye’de en önemli sorunlardan birisi Kürt sorunudur. Son yıllarda gündemin birinci sırasını işgal ediyor. Mevcut çelişki ve ittifaklarda Kürt sorunu en önemli etkenlerden birisidir. Yalnız, tek etmen değildir. Bölgesel ve uluslararası çelişki ve ittifakları, sınıf çelişkilerini, Kırmanc-Zaza ve Alevi sorununu, Çerkez, Laz, Gürcü, Asur, Arap halklarının taleplerini unutmamamız gerekiyor. Buna Şeriat istemli dinsel hareketi, sömürgecilerin iç çelişkilerini de ilâve edilmelidir. Bu ve benzeri çelişkiler birbirini etkilemekle birlikte, toplumsal-siyasal yaşamda hepsine kaynaklık eden objektif zemin bulunuyor.

Kürt hareketinin önemli bir bölümünün her şeyi kendisi ile başlatması ve kendine tabi kılmak istemesi bir yanıyla etnosentrist eğilimin, öte yandan kendine güvensizliğin, sağlam bir siyasal çizgi ve programa sahip olmamanın sonucudur.

Zaza ve Kürt halkı arasında yakınlaşma ve ittifak isteniyorsa, öncelikle bu tür tartışmalara son vermek gerekiyor. Yakın kültürlerle sahip olmamız, asimile taleplerine gerekçe yapılmamalıdır. Yakınlık birlikte mücadeleye, eşitlik temelinde birlikte siyasal geleceğimizi kurmaya zemin olmalıdır. İnkârcılık ayrılığı derinleştiriyor, tarihsel güvensizlikleri gün-celleştirip genelleştiriyor. İki halkın devrimci ve demokratları içe kapanmaya karşı çıkmalı, güven ve birlikte mücadeleyi güçlendirecek açılımları gündemleştirmelidir.

Son söz yerine şu söylenebilir. Dersim için neredeyse bir kaç yüz yıldır raporlar yazılıyor. Önemler öneriliyor. Dersim’in farklılığı ve özgünlüğü yok edilmek isteniyor. Çem’in bu yazısı Mehmet Emin Yalman’ın yaklaşık 60 yıl önce yazdığı, „Dersim ıslahatı hakkında yazılan raporlar ve lâiyihalar bir oda dolduracak kadar çoktur“⁴⁸ diye belirttiği yazılara benziyor. Şimdi yazılanlar artık bir odaya sığmıyor. Çem’in yazdığı da odalardan birisinde yerini çoktan aldı.

Susma Hiç

Susma hiç

İsrarla

Acımızı haykır

Hangi okyanus

Yaramızdan derin

Hangi dağ

Sevdamızdan yücedir

Kuşanılmış hasrete

Hangi zorluk engeldir

Susma hiç

İsrarla

Ezgimizi haykır

Gün çığlık çığlığa

Haykırıslarımızla gelir

Aslolan kardeşliği

Hayatı

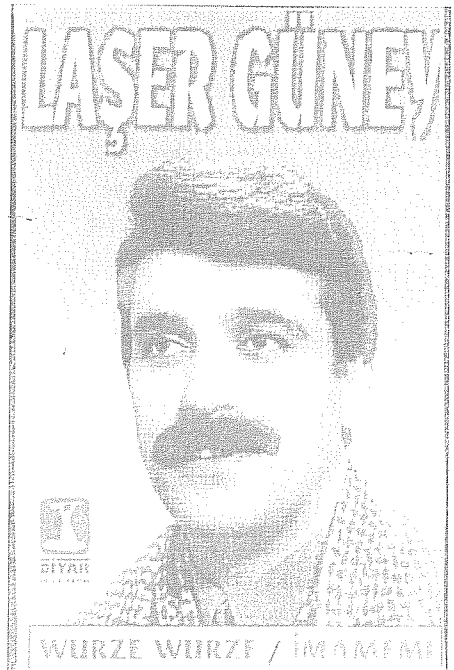
El de

Alem de görür

Bizim dünyamızdan

Hangi dünya güzeldir

Mehmet Karabulut

⁴⁸TAN, 15 Haziran 1937.

İSVEÇ'TE GECİKMİŞ SABAH

Duzgün Rez

02-04-96'da Stockholm'da değişik Kürt örgütleri içinde çalışan 'Zazakürtleri' Zazaca ile ilgili bir toplantı yaptılar. Toplantının sonuçları Kürt çevrelerinin yayınlarında ve ayrıca bir büroşür olarak çıktı. Bu toplantının üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Toplantı güya Zazaca ile ilgili yapılmış. Ancak çıkan yazılara bakıldığında ne hikmetse Kürtçe'nin sorunlarından söz ediyor. Yazı yazan hemen her kes, yazısına bir not düşüp Zazaca'nın Kürtçe'nin lehçesi olduğunu hatırlatmış.

Her şeye rağmen Zaza kökenli aydınların kendi dil ve kültürleri ile ilgilenmesi iyidir. En azından bir başlangıçtır. Gerçekle yüz yüze gelen ve tartışmak zorunda kalan insanlar daha rahat sorunun farkına varır.

Bu ama madalyonun bir yüzüdür. İkinci ve önemli yüzü ise daha başkadır.

Toplantının öncelikli amacının Zazaca'yı standartize etmek olduğu görülüyor. Öncelikle henüz kendi dilini tanımayan, yazmayan, değişik ağızları koklamayan insanların standart dil kurmaya çalışması mantıksızdır. Kürtlerden öğrendikleri tekleştirme alışkanlığına Zazaca'ya taşmak istemeleri, yarardan çok zarar verecektir. Kaldıki son yıllarda Kırmanc-Zaza aydınlarının çabalarıyla ortak bir alfabe ile imla kuralları oluştu. Alfabe ve imla kuralları oluşturulurken Zazaca'nın doğal ses yapısından, söz diziminden hareket edildi.

Toplantıyı düzenleyenler ise, Kürtçe'nin alfabe ve kurallarını Zazaca'ya uyarlamak istedikleri için, Zazaca'nın doğal yapısını bozuyorlar. Burda iki örnek verilebilir.

Birincisi; bazı sesleri gösteren harfler bugünkü Kürtçe alfabede bulunmuyor diye Zazaca alfabeye alınmıyor. Örneğin, Ğğ harfi ile gösterilen ses bugünkü Kürtçe alfabede bulunmuyor diye kullanılmıyor.¹ Veya bir çok kelime ve deyimler Kürtçe gibi yazılarak tanınmaz hale getiriliyor. „Xo“ kelimesinin, „Xwi“ye dönüştürülen biçimi bu anlayışa iyi bir örnektir. Buna, Bedirxan alfabesinde ısrar da eklenince sorun daha iyi anlaşılır.

İkincisi; siyasal sürecin, ticaret ve sanayinin, hukuk ve kültürün ihtiyaç duyduğu yeni kelimeler

Kürtçe'den alınıyor. Böylece, Zazaca denilerek yarısı Kürtçe olan yazılar yazılıyor. Bu durum dilin yapısını bozmakla kalmıyor, hedeflenen asimilasyonu da kolaylaştırıyor. Neden, bu kelimeler Zazaca'nın kendi hazinesinden oluşturulmuyor? Eğer istiyorlarsa Zaza kültür ve edebiyat dergilerinde bunun örneklerini görebilirler. Aslında Zaza aydınlarının kullandığı kelimeler yeni de değildir. Çoğu başka ve yakın anlamında dilde kullanılıyor. Böyle olduğu için, okuyanların büyük çoğunluğu tarafından anlaşılıyor. Bunların yazdıklarını ise, okuyucu anlamakta güçlük çekiyor. Ortak dil oluşturalım sevdası bunların Zazaca'sını tanınmaz hale getiriyor.

Üzerinde durulması gereken bir nokta daha var. Şimdiye kadar bunlar ne yapıyordu? Yıllarca Zazaca yayın yapan çevre ve dergilere karşı düşmanca faaliyet yürüttüler. Neredeyse Zazaca yazmayı provakasyon ve bölücülük olarak görüyorlardı. Halâ da görenler var. Çoğunun içinde veya çevresinde yer aldığı örgütler Zazaca'yı asimile etmek istediklerini açıkça belirtiyor ve bu program maddesi haline de getirilmiştir. Peki, bunlardan birisi olsun bu sürece itiraz etmiş midir? Nerede! Aksine alkışlamış ve çoğu durumda asimilasyonun söz ve teorik temelini (M. Malmisanj'ın yazılarına bakılabilir) oluşturmak istemişlerdir.

Anlaşılan, Zazaca'nın bağımsız gelişmesi ve Kürtleştirmeye karşı duyulan tepkinin önünü almak için makyaj ve vitrin değiştiriliyor. Bunu manipülasyon olarak da okuyabiliriz. Eğer, gerçekten Zazaca'nın „sorunları“ tartışılmak isteniyorsa; önyargılardan, kürtleştirme isteğinden vazgeçmek gerekiyor. Zazaca'nın sorunları, Zazaca'nın kendi gerçekliğinden hareket edilerek çözülür. Bu arkadaşlara ve sıradan bekleyen benzerlerine kimse böyle bir yetki de vermemiş. Dilimizin doğal yapısına müdahale etme hakkınız bulunmuyor.

Yıllardır Kırmanc-Zaza aydınları bu alanda çalışıyor. Dergi ve kitaplar çıkıyor. Gramatik ve ortak yazımda ulaşılmış sonuçlar var. Bunu yayınlardan, kültür ve dil etkinliklerinden takip edebilirsiniz.

Zazaca'ya hizmet etmek istiyorsanız, bu sürece katılmalı, öğrenmeli ve öğretmelisiniz.

Siz geç uyandınız diye, gün sizi beklemez.

¹Derheqê Rastnuştêna Kirdkî (Kırmancî) De Kombiyayîşê Stockholmî, sayfa 2.

İNSANIN BAŞ BELASI

Mehmet Doğan

Her kim Allah birdir, oda benim Allah'ımdır, ondan başka Tanrı yoktur, ve her kim ona inanmıyorsa kafirdir, dinsiz ve imansızdır diyorsa, ondan kaç, yanına gitme, ondan uzak dur, zira bu Kutsal Yeryüzü'nün üzerinde en kötü insan budur.

Partilerin en kötüler, toplumların en kötüler fikri, dini, adetleri, töreleri, kültürleri böyle olanlarıdır. Din adına, millet adına, bilim adına, sınıf adına, kimin yahut neyin adına olursa olsun, ideolojilerin, felsefelerin en kötüler bunlardır.

Bu tür itikat, din, fikir, ideoloji ve felsefelerin çıktığı günden bu yana insanın başı beladan kurtulmadı, bunlar var oldukça da kurtulmayacak.

Avrupa dillerinde bunları "monist" olarak adlandırmıyorlar.

Bunlar sadece tek bir Allah ya da tek bir gerçek tanılar, başkaca hiç bir şeyi kabul etmezler, ona saygı duymazlar. Bu da bazen "din" ya da "Allah", bazen "medeniyet" ya da "ilim", bazen "millet" ya da "vatan", bazen "devlet", bazen "proletarya" ya da "devrim", bazen de "Marksizm-Leninizm" ya da "Maoizm"dir. Ama adı ne olursa olsun, bunların hepsinin dünya görüşü, felsefesi aynıdır. Hepsi de aynı soydandır; yukarda saydığım isimler de bunların Allah'larının adlarıdır. Bunların hepsinin Allah'ları tekdir, aynı Allah'tır, sadece devirden devire, zamandan zamana isimleri değişmiş, yeni bir form almıştır.

Biri bunlar gibi değilse, bunlara secde etmiyorsa, Allah ya da gerçek birdir demiyorsa, ona çeşit çeşit adlar bulurlar: "Kafir", "dinsiz", "kitapsız", "imansız", "kızılbaş", "vahşi", "cahil", "vatan haini", "millet-devlet düşmanı", "revizyonist", "oportünist", "parti düşmanı", "önderlik karşıtı", "devrim düşmanı", "sosyalizm-komünizm düşmanı", "karşı devrimci", "küçük burjuva", "ajan", "devletin adamı", "bölücü" vb.. Daha sayılabilir. Bu sıfatların hepsinin anlamı birdir, aynıdır. Sadece çağdan çağa, durumdan duruma değişmiş, yeni bir form almıştır.

Eğer din adına konuşuyorlarsa, seni "dinsiz" olarak adlandırılır; uygarlık adına konuşuyorlarsa, adın "vahşi"dir; vatan ya da devlet adına konuşuyorlarsa, o zaman "vatan haini" ya da "devlet düşmanı" olursun, şayet devrim adına konuşuyorlarsa, "karşı devrimci "

derler; parti adına konuşuyorlarsa, "parti düşmanı" olursun; kendi liderleri adına konuşuyorlarsa, ya "peygamber düşmanı", ya "Atatürk düşmanı", ya da "önderlik karşıtı"sın.

Şükürler olsun ki, bizim dilimizde henüz böylesi sözler çok az, Xızır ve Duzgın'nın yardımıyla öyle de kalacak.

Allah bir değildir, gerçek bir değildir. Hele toplum yaşamından söz ediliyorsa, gerçek hiç bir zaman bir değildir, olamaz; zaten yaşamda böyle bir şey de yoktur.

Allah birdir, oda bizim Allah'ımızdır, her kim ona inanmıyorsa kafirdir, dinsiz, imansızdır diyenler, olanak bulduklarında, Allah bir değildir ya da bizim Tanrı'mız başkadır diyenleri yokederler. Kendilerinden olmayan insanların, başka halkların, diğer parti, sınıf ve katmanların başlarına felaketler ve facialar getirirler.

Sonra da kendi adamlarının başına bela kesilir, bu kez de onlara zulmeder, köklerini kuruturlar.

İçlerinden biri çıkar, diğer şefleri egemenliği altına alır, önümde diz çökün, bana boyun eğin der. Önderimiz sadece sensin, senden daha büyüğü yok, varsa da, yoksa da sensin diyenlerin cezası köpekliktir - haşa köpekten - , öldürülmezler, ama yaşamlarını önderin ayaklarını yalamakla geçirirler. Kendisine boyun eğmeyenlerin başını vurdurur, sonunda "Allah" ya da "Peygamber" adına, örnek olsun Alman ya da Türk ulusu adına , devrim ya da Marks, Lenin adına kendini Tanrı ilan eder, ölene ya da biri tarafından öldürülene kadar insanların kanına girer. Sonra da mümkündür ki yerini yine onun gibi biri alsın...

Tarih ve zamanımız buna tanıklıktır.

Bu nedenledir ki , Allah bir dir, ama başkalarının da Allahı ya da Tanrıları vardır, biz herkesin Allahı ya da Tanrılarına saygı gösteriyoruz diyenler iyidir; insan bunlarla, birlikte, yanyana yaşamını sürdürebilir.

Ama diğerleri, birincileri, kafayiyici ve kaniçicidirler, Osman ve Mervan'nın soyundandırılar, totaliterdirler, faşisttirler.

Bunlar istiyorlar ki, bu rengarenk Kutsal Yeryü-

zü' nde sadece ve sadece bir tür ot büyüsün, o da çalı olsun; bütün diğer otlar, çiçekler ve güller hiç olmasın, biçilsin, ayıklansın, yok edilsin.

Bizde, Kırmancie'de (yani merkezi Dersim olan Kırmancların ülkesinde), Kırmancie inancında Tanrı/Sahip bir değildir, çoktur. Bizim Xızır'ımız var, Duzgın'ımız, Kures'ımız var, Güneşimiz var, Jêle'mız, Buyer'ımız var, Evin Tanrısı, hem de her evin tanrısı var, Hayvanların Tanrısı var; bunlar hepsi bizim Tanrılarımızdır. Hem de bunlar sadece eril değil, bazıları eril, bazıları da dişildir. Ziyaret ve evliyalarımız da orada kalsın.

Bu nedenle bizim halkımız içi hoş, çoğulcu, hoşgörülü, sevecendir. Kimsenin Tanrı'sına, dinine, imanına karışmaz.

Bu nedenle bizim atalarımız ve yaşlılarımız ülkelerini "Alaca/Renkli Kırmancie" olarak adlandıırırlardı.

Bu nedenle biri bizim aramıza geldiğinde, hangi din ve millettten olursa olsun, problem çıkmaz.

Bu nedenle biz Kırmancılar ve Ermeniler birarada, yanyana kardeş gibiydik. Onların ünlü kilisesi, Vank Kilisesi, bizim için de kutsal bir yerd, onlar bizim komşularımız, kıvralarımız, enişte ve kayınpederlerimizdi.

Bu nedenle bizim Kırmancılar diğer toplumların içine gittiklerinde, hangi millet veya din olursa olsun, problem çıkarmazlar.

Bu nedenle bizim toplumumuzdan faşist çıkmaz, demokrattır, laisisttir, her zaman özgürlük ve eşitlik yanlısıdır.

Ama bilmem ki kim yukarda dile getirdiğimiz berbat fikir ve dünya görüşünü getirip aramıza soktu, çocuklarımızın her biri bilmem hangi partiye girdi, her biri Allah birdir, gerçek birdir, oda benim gerçeğimdir, buna inanmıyorsan kafirsin dedi; birbirlerine düşman oldular, kavgaya tutuştular, birbirlerini dövdüler; hatta öldürdüler.

Hem de bu işi kendi dillerinde değil, Türklerin dilinde yaptılar, o kadar ki, dilimizi Türkler değil, bizzat biz kendimiz geriye ittik; halkımızın dilini tamamen terketmesine ramak kaldı.

Tanrılarımızın tümünü topraklarımızdan kovdular, Tanrılarımızı, kutsal yerlerimizi ve evliyalarımızı, pirlerimizi ve rayverlerimizi küstürdüler, Tanrıyı tekleştirdiler, bize yeni bir Allah peydahladılar. Bu Allah da öyle asık suratlı ve sinirli, öyle kafayıyıcı ve kaniçiciydi ki, biz onun adına bilmem neyin "diktatörlük"ünü kurmalıydık. Ama adı üzerinde, diktatörlük - insan nasıl böyle bir şey için dövüşebilir,

canını verebilir ki! Çocuklarımız böylece ızanlarını yitirdiler.

Müslümanların törelerini getirip toplumumuza taşıdılar. Çocuklarımız sevmeyi unuttu. Kadın ve erkek arasında öylesine bir duvar örüldü ki, herkes sevmeyi bıraktı, kimse kimseye dokunmadı. Şakayı, latifeyi, espiri yapmayı bıraktılar, asık suratlı, sinirli oldular; yüzlerinin nuru gitti.

Dillerini ve kültürlerini terkettiler, kimliklerini unuttular, bazen Türkler, bazen Kürtler, bazen Ruslar, bazen de Çin ya da Arnavutluk adına dövüştüler, eziyet ve işkence gördüler, hapse atılıp çürütüldüler, öldürüldüler, yokedildiler.

Hala da öyleler! Bu işi kendi adlarına, Kırmanc-Zazaların adına yapsaylardı ya da yapsalar, belki de bu bize biraz teselli olurdu.

Bu pislik ve kötülük bize İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'dan ya da buraların üzerinden geldi. Oralar da "Allah birdir, o da bizim Allah'ımızdır, her kimin buna inancı yoksa, o kafirdir, katli vaciptir" diyenlerin şehir ve başkentleridir.

Zaten büyük şehirler pislik ve kirliliğin, kötülük ve bahtsızlığın, hırsızlık ve zorbalığın, hastalık ve pezevekleğin mekanları, gürültü ve çöplük yeridirler. Devlet, askerlik ve polislik, hapisane ve işkence, vergi ve emek hırsızlığı, üçkağıtçılık ve hilebazlık, her cins diktatörlük ve faşizm, berbat ideolojiler ve dinler, tabiata ve hayvanlara düşmanlık, kadınların ve çocukların esareti buralardan türemiştir.

Sözüm - ben de içinde - son kuşağımızdır, çünkü günahların çoğu ona aittir. Biz temiz evimizi kendi elimizle toz-çöp içinde bıraktık, pislettik ve kirlittik; bizzat kendimiz temizlemeliyiz.

Gelin dilimize, kültürümüze, kimliğimize dönelim; yine de enternasyonalist kalalım, diğer kültürlerden iyi olan şeyleri yine alalım. Biz zaten doğamızdan enternasyonalistiz, bu bizim kültürümüzde var. Bu Kutsal Yeryüzü üzerinde bilmem ki kaç toplum her gün "... insanlığa bir kapı aç, bir köşede de bize aç!" diye dua ediyor? Ancak atalarımız şunu da söylemiş: "Her ot kendi kökü üzerinde yeşerir, her kuş kendi dilinde öter. kim ki aslını inkar eder, izine toz atıp gider."

Aksi takdirde toplumumuz ayak altında gider, dilimiz ve kültürümüz kaybolur, soyumuz tükenir, tarihe karışır. Kutsal Yeryüzü torağı altında babalarımız ve dedelerimizin, annelerimiz ve nenelerimizin kemikleri sizler, kadın ve erkek yaşlılarımız boynu bükük ölürler. çocuklarımız yüzümüze tükürür, mezarlarımızın başına gelmezler.

Tijia Sod'ri'nin 3. sayısında Zazaca yayınlanan bu makale Mehmet Doğan tarafından çevrilmiştir.

ZAZACA, KURMANÇÇA (KÜRTÇE) VE FARŞÇA ARASINDAKİ FARK ÜZERİNE KÜÇÜK BİR KARŞILAŞTIRMA

Asmeno Bêwayir

Bu yazıda¹ Zazaca'yı (Dimilki, Kirmancki, Zazaki), Kurmançça (Kurmançî, Kuzey-Kürtçesi) ve Farsça (Zâbâne Fârsî, yeni-Farsça) dilleriyle kelime ve gramer farklılıkları açısından karşılaştırmaya çalışacağız. Ele alacağımız örnekler yer darlığı nedeniyle daha çok günlük dilin kelimelerini içerecek. Zira bu konuda bir kitap oluşturabilecek kadar örnek verilebilir.

Bilindiği gibi, Zazaca, Kurmançça ve Farsça aynı dil ailesindendir. Ancak aynı dil ailesinden olmaları birbirlerinin lehçeleri olmalarını gerektirmez. Günümüzde yapılan en büyük yanlışlık işte bu noktadır. Bu diller arasındaki fark, Türkçe-Türkmence veya İspanyolca-Portekizce dilleri arasındaki farkla aynı şey değildir.

Zazaca, Kurmançça (Kürtçe) ve Farsça Hint-Avrupa dillerinin Batı-İranî alt-dil grubuna girmektedirler.² Farsça ve Kürtçe Güney-Batı İranî diliyen, Zazaca bir Kuzey-Batı İranî dilidir. Fakat Kurmançça kendi içinde daha çok Kuzey-Batı unsurları içermektedir.³

İranistik dilbiliminde Zazaca başlıbaşına bir dil olarak görülmektedir. Aynı şekilde ünlü Alman dilbilimci Oskar Mann da Zazaca'nın başlıbaşına bir dil olduğunu savunmuş⁴ ve bunu "Mundarten der Zâzâ. Hauptsächlich aus Siverek und Kor" (Zazaca'nın Ağızları. Özellikle Siverek ve Kor yöresinden) adlı çalışmasında ispatlamıştır. Oskar Mann'ın ölümünden sonra Karl Hadank bu çalışmayı Berlin'de 1932 yılında bir kitap haline getirmiştir.⁵ Kitabının 18'den 23. sayfasına

kadar olan "Das Zaza nicht Kurdisch" (Zazaca Kürtçe değildir) bölümünde bu konuyu bilimsel olarak irdelemiştir.

Resmi ideolojinin iddia ettiği gibi Zazaca Kürtçe'nin veya Kürtçe Farsça'nın bir lehçesi değildir. Bunun böyle yanlış irdelenmesinin nedeni politik olmasından dolayı ve dilbilimcilerin yeterince bu konunun üzerine eğilmemesindendir.

- *Zazaca*'da Dersim lehçesinin Pülümür şivesine ağırlık verilmiştir. Açıklayıcı olması için gerektiğinde parantez içlerinde başka diyalektlerden de örnekler verilecektir.
- *Kurmançça*'da yazı dili olarak Cizre-Botan lehçesi kullanılmaktadır. Buna rağmen yer yer Kuzey-Kurmançça (Dersim, Malatya) lehçeleri de saptanmıştır.
- *Farsça* verilen örnekler günümüzde kullanılan Farsça'nın edebiyat dilidir. Halk ağızları bazen farklı değişiklikler içerdiğinden parantezlerle, veya *italik* yazıyla belirtilmiştir. Farsça genellikle Arap harfleriyle yazılır, ama burada okuyucunun rahat anlayabilmesi için Latin harfleri kullanılmıştır. Söyleyiş özelliği ise Zazaca ve Kurmançça'ninkine yakındır. Bu nedenle, Farsça için burda kullanılan bazı harflerin telaffuzu üzerinde de durulmuştur:

ä: kısa 'a', 'a' ve 'e' arası bir ses.

â: uzun 'a', 'a' ve 'o' arası bir ses. Bu 'â' halk ağzında bazen uzun 'û'ya dönüşür. Örneğin: *mân be xâne mîrâvâm* (ben eve gidiyorum) yazılırken, halk ağzında ise *mîrâm xûne* denir.

e: kısa 'e' Türkçe'nin 'e'sinden daha incedir.

ê: uzun ince bir 'e'

î: uzun 'i'

û: uzun 'u'

o: kısa 'o'

¹ Bu metnin Zazaca'sı Tija Sodiri dergisinin 2. sayısında (Çele 96) yayınlanmıştır.

² İranî Farsça değildir, bir genel terimdir. İran devletiyle de karıştırılmamalı

³ Öte yandan Paştö (Afganca) dili bir Doğu-İranî dilidir. Diğer İranî dillerine Goranca, Lurca, Belutçice, Tacikçe, Osetçe vb. örnek olarak verilebilir. İranî tarih, edebiyat ve dilleriyle ilgilenen bilime İranistik denilmekte. Türk dilleriyle (Türkiye Türkçesi, Türkmence, Uygurca, Kırgızca vs.), tarih ve edebiyatıyla ilgilenen bilimin adı ise Türkolojidir.

⁴ Bu görüşü savunan ve bu konuda araştırması olan dilbilimciler: Vladimir Minorsky, Terry Lynn Todd (A Grammar of Dimli, Michigan, ABD, 1952), Prof. MacKenzie (Göttingen Üniversitesi, Almanya), Ludwig Paul (Göttingen), Dr. Z. Selcan (Berlin Üniversitesi), C.M. Jacobson (Rastnustena Zonê Ma, Bonn 1993) v.d.

⁵ Yani 8.11.1995 günü, Avrupa'da *Özgür Politika* gazetesinde açıklanan, Rohat Alakom'un 9. sayfadaki "Oskar Mann" adlı yazısında "K. Hadank, Zaza Lehçesi adıyla bir kitap yayınladı" diye belirttiği gibi değil!

MASTARLARIN KARŞILAŞTIRILMALARI:

(parentezlerde Şimdiki Zaman gövdesinin kökleri belirtilmiştir)

Örneğin: kerdene (yapmak): *Mastar*; kerd-: *Geçmiş Zaman gövdesi*; k-(en)-: *Şimdiki Zaman kökü*; ker-: *Sübjontif Gövdesinin kökü*

<i>Zazaca</i>	<i>Kurmançça (Kürtçe)</i>	<i>Farsça (زبان فارسی)</i>	<i>Türkçe</i>
rakerdene (k- ra)	vekırın (ve -k-)	bâz kârdân (bâz -kon-)	açmak
ardene (a-)	anin (tin-)	âvârdân (-âvâr-, -âr-)	getirmek
wendene (wan-)	xwandın (-xwin-)	xândân, xûndân (-xân-, -xûn-)	okumak
qesey kerdene (qesey k-)	qise/dang kırın (qise -k-)	hârf zâdân (hârf -zân-)	konusmak
vatene (va-)	gotin (-bêj-, -bê-)	goftân (-gû-, -g-)	söylemek
şıyaene (so-, şo-, şı-)	çûn (-ç-, ter-)	râftân (-râv-, -r-)	gitmek
amaene (ye-, ê-)	hatin (tê-)	âmâdân (-â-)	gelmek
dîtene (dos-, doş-)	dotin (-doş-)	dûşîdân (-dûş-)	sağmak
ronîştene (nis- ro)	rûniştun (rû -n-)	neşestân (-neşîn-, -şîn-)	oturmak
weçinitene (çin- we)	helbijartın (hel -bijêr-)	vâr çîdân/bâr çîdân (vâr -çîn-)	seçmek

ŞİMDİKİ ZAMANIN KURULUŞ KURALLARI:

<i>diyene (vên- vin-,)</i> Şimdiki Zaman kökünden sonra ve şahıs sonekinden önce <i>-en-</i> araeki eklenir (bazen <i>an</i> , <i>in</i> , <i>on</i> , <i>un</i> , <i>ün</i> 'e değişir):	<i>dîtin (-bin-)</i> Şimdiki Zaman köküne Şimdiki Zaman belirtisi olarak <i>di-</i> (de-, da-) öneki eklenir, kökten sonra şahıs soneki:	<i>dîdân (-bîn-)</i> Şimdiki Zaman köküne Şimdiki Zaman belirtisi olarak <i>mî-</i> öneki eklenir, kökünden sonra şahıs soneki:	<i>mastar: görmek</i>
ez v ê n e n u (vinon, vênena) tı (tu) vênena (vinenê) o vêneno a vênena ma vênênime (vêneme) sima (şima) vênênê i (ê) vênênê	ez d î b i n î m tu dîbini ew dîbine - em dîbinin hun (hon) dîbinin ew (ewan) dîbinin	mân m î b î n â m to mîbînî û mîbînâd (ûn mîbîne) - mâ mîbînîm şomâ mîbînîd (mîbînîm) îşân/ânhâ mîbînând (mîbînân)	ben görüyorum sen görüyorsun o (eril) görüyor o (dişil) görüyor biz görüyoruz siz görüyorsunuz onlar görüyorlar

Görüldüğü gibi Zazaca'nın Şimdiki Zaman çekiminde Mastar bir ara-ek almakta ve eril/dişil ayrımına göre çekim farklılaşmaktadır. Oysa Farsça ve Kurmançça'da Mastar önek almaktadır. Şahıs soneklerinde Zazaca Kurmançça'yla tamamen ayrılırken, Kurmançça ve Farsça'nın birbirine olan yakınlığı tablodan kolayca anlaşılmaktadır. Zazaca ve Farsça'nın birinci ve ikinci çoğul şahıs zamirleri bayağı yakınlık göstermekte (*ma*, *şima*, *şomâ*). İlginç olan şey, bu zamirlerin Zazaca'da Oblik Hal'de de değişmemesi:

	<i>Zazaca</i>	<i>Kurmançça</i>	<i>Farsça (زبان فارسی)</i>	<i>Türkçe</i>
<i>yalın hal</i>	<i>ma</i> ameyme <i>sima</i> amey	<i>em</i> hatin <i>hun</i> hatin	<i>mâ</i> âmâdîm <i>şomâ</i> âmâdîd (âmâdîn)	biz geldik siz gediniz
<i>oblik hal</i>	çê <i>ma</i> (keyê <i>ma</i>) çê <i>sima</i> (keyê <i>sima</i>)	<i>mala me</i> <i>mala we</i>	xânêye <i>mâ</i> (xûnêyemân) xânêye <i>şomâ</i> (xûnêyetân)	evimiz eviniz

OLUMSUZLUK DURUMU:

<i>-en-</i> araeki kalkmaz, olumsuzluk öneki <i>nê-</i> eklenir:	Şimdiki Zaman belirtisi <i>di-</i> kalkar, yerine <i>na-</i> (nî-, no-) eklenir:	Şimdiki Zaman belirtisi <i>mî-</i> kalkmaz, olumsuzluk öneki <i>ne-</i> eklenir:	
ez n ê v ê n e n u	ez n a b i n î m	mân n e m î b î n â m	ben görmüyorum

SAYILAR:

	Zazaca	Kurmançça	Farsça
1	zu, jü (jew, yew)	yek	yek (ye)
2	dîde, dı	dudu, du	do
3	hire	sisê, sê	sê
4	çar (çor, çehar)	çar	çähâr (çâr)
5	phonc (panc)	pênc	pânc
6	ses (şes)	şes	şes (şîş)
7	hawt (hot, 'hewt)	heft	häft
8	heşt	heşt	häşt
9	new	neh	noh
10	des	deh	däh
11	des u zu (jewendês)	yanzdeh (deh u yek)	yâzdäh
12	des u dîde (dîwês)	dîwanzdeh (deh u du)	dävâzdäh
13	des u hire (hirês)	sêzdeh (deh u sê)	sîzdäh
14	des u çar (çarês)	çardeh (deh u çar)	çähârdäh (çârdäh)
15	des u phonc (pancês)	panzdeh (deh u pênc)	pânzdäh (pûnzdäh)
16	des u ses (şiyês)	şanzdeh (deh u şes)	şânzdäh (şûnzdäh)
17	des u hawt (hewtês)	hıvdeh (deh u heft)	hefdäh (hevdäh)
18	des u heşt (heştês)	hıjdeh (deh u heşt)	hecdäh (hejdäh)
19	des u new (newês)	nozdeh (deh u noh)	nûzdäh
20	vişt (vist)	bîst	bîst
21	vişt u zu (vist u yew)	bîst û yek	bîst o yek
30	hîris	si (sih)	sî
40	çewres	çel (çil)	çehel (çel)
100	se (sed)	sed	säd
200	dîsey	du sed	devîst
1000	hazar	hezar	hâzâr

SÖZCÜKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI: (e: eril; d: dişil)

Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
çım (çism) e	çav e	çeşm	göz
gos (goş) e	guh (go) e	gûş	kulak
buri e	bırû e	âbrû	kaş
boji (bazi), qol e	mıl, bask, pil	bâzû	kol
dîzd e	dîz e	dozd	hırsız
zerd	zer	zârd	sarı
şia, sia	reş	sîâh	siyah
adır e	agır e	âtâş	ateş
game d	gav d	gâm	adım
name e	nav e	nâm, esm	ad
sewe (şewe) d	şev (şav) d	şâb	gece
genım e	genım e	gândom	buğday
pîrd e	pîr e	pol	köprü
dewe d	gund e	rûstâ, dê	köy
heya, ya, êê	erê, herê, belê	ârê, bälê	ever
nê	na, no	nâh, xeyr	hayır

Zazaca ve Kurmançça'da isimlerde eril/dişil ayrımı (genüs) varken, Farsça'da bu ayrımı göremiyoruz (Sorani-Kürtçe'sinde de olduğu gibi). Kurmançça'da sözlerin genüsü tek izafelerde ve Oblik Hal'de oluşurken, Zazaca'da dişil kelimeler Yalın Hal'de şöyledir: -e veya -i bitişik ve sonu vurgusuz.

Örneğin: *uşire*, *bize*, *rêçe*, *gêrmî*, *tiji*, *derjêni*. İstisna: *balışna*, *manga*, *kesa* gibi sözler.

2. Oblik Hal, 3. Çağrı Hali

OBLİK HALİN ŞAHİS ZAMİRLERİ: (Farsça'daki halk ağzının sonekleridir)

Zazaca	Kurmançça	Farsça (Halk Ağzı)	Türkçe
mı(n)* ma	mın me	-âm -emân	beni, benim, bana bizi, bizim, bize
to şima (şıma)	te we	-ât, -et -etân	seni, senin, sana sizi, sizin, size
dey, ey, cı dine, ine (inan)	wi wan	-âş, -eş -eşân	onu, onun, ona (e) onları,
daê, aê, cı	wê	-	,, ... (dişil)

* *mı*'nın *n*'si Zazaca'da kaybolmuştur ve şu gibi durumlarda çıkar : *Na vîstûriya mîna.* (Bu benim kaynanamdır), yada: *alvaze mîno khan* (eski arkadaşım).

ÇAĞRI HALİ:

ero Hesô !	lo Hesô !	(lan) Hasan !
erê çênê ! (keynê)	lê keçikê ! (qizê)	kız !
alvazenê ! (embazêno !)	hevalno !	arkadaşlar !

Kurmançça ve Zazaca'da ortak olan bir başka nokta ise "Ergatif" Hal, yani Geçmiş Zamanda, Geçişli Fiiller'de özne ve nesnenin yer değiştirmesi hali. Ergatif Hal eski İranî dillerinde ve Kafkas dillerinde, örneğin Gürcüce'de de vardır.

Zazaca	Kurmançça	Farsça	Türkçe
ez cêniye vênôn	ez jin dîbinim	mân zân mîbînâm	ben kadın görüyorum
ez a cêniye vênôn	ez wê jinê dîbinim	mân ân zân râ mîbînâm (mân ûn zânû mîbînâm)	ben o kadını görüyorum
mı cêniye diye	mın jin dît (dî)	mân zân dîdâm	ben kadın gördüm
ez to vênôn	ez te dîbinim	mân to râ mîbînâm (mîbînâmât)	ben seni görüyorum
mı tı diya	mın tu dîtî	mân to râ dîdâm (dîdâmât)	ben seni gördüm

mı tı diya, Türkçe'ye birebir çevrilince: *sen benden taraf görüldün.*

TAYİNİ SIFAT:

çêneka rindeke (keyneka rindekî)	keçika (qiza) xweşik	doxtäre qâşâng	güzel kız
laako rindek (lajeko rindek)	lawê/kurrê xweşik	pesâre qâşâng	güzel oğlan
domanê (qeçê) nêweşi	zaroyên nexweş	bâççehaye mârîz (nâxoş)	hasta çocuklar
caê de xırawın (caê do xırabın)	ciheki xırab	câyî xârâb	kötü bir yer
bırae tıyo qız	bırayê reyê piçûk	bârâdâre kûçeke to	küçük kardeşin

Zazaca'nın özelliği: 'de' edatının oluşu, hatta Güney lehçelerinde (Çermik-Siverek vd.) eril (do) ve dişil (da) edatı da mevcuttur. Dahası Zazaca'da sıfatlar bir dişil ek (-e, -ı) veya çoğul eki (-i) almaktadır.

ÖNTAKI VE SONTAKILAR:

... de(r) <i>ez çê deru (ez keye dıra)</i>	lı..., dı ...de <i>ez lı mal ım</i>	dâr..., tû... <i>dâr xânêyâm (tû xûneam)</i>	-de hali <i>evdeyim</i>
... ra <i>Dêsimî ra</i>	ji ... <i>ji Dêrsimê</i>	âz ... <i>âz Dîrsem</i>	-den hali <i>Dersim'den</i>
... rê / ve... <i>cı rê perû don(danû ve cı)</i>	ji ... ra <i>jêra pere dîdım</i>	be ... <i>be û pûl midâhâm (pûl midâmes)</i>	-e hali <i>ona para veriyorum</i>
hata ...	heta (heyân) ...	tâ ...	... -e kadar

-de ve -den Hali için Zazaca'da bir sontakı gerekirken, Kurmançça ve Farsça'da bunlar öntakı olarak kullanılır.

"BU" İŞARET ZAMİRİ:

	<i>Zazaca</i>	<i>Kurmançça</i>	<i>Farsça</i>	<i>Türkçe</i>
<i>yalın</i> <i>hal</i>	no (ın) na (ına) ni (ini)	ev " "	în " înhâ	bu (<i>eril</i>) "(<i>dişil</i>) bunlar
<i>oblik</i> <i>hal</i>	ney naê nine	vi vê van	- - -	bunu, bunun (<i>eril</i>) " (<i>dişil</i>) bunları, bunların

Zazaca'da bütün gramer hallerine göre birer işaret zamiri bulunmasına karşın, Kurmançça ve Farsça'da işaret zamirleri kısmen kaybolmuştur.

SÜBJONTİF :

kerdene (ker-)	kırın (k-)	kârdân (kon-)	yapmak (yaps-)
ez ke bıkeri (bıkera)	ez ko (ku) bıkım	mân ke bokonâm	yapsam
tı ke bıkerê	tu ko bıki	to ke bokonî	yapsan
o/a ke bıkerö	ew ko bıke	û ke bokonäd (bokone)	yapsa
şime (şim) !	herın !	berävîm (berîm) !	gidelim !
şêrime ?	em herın ?	berävîm (berîm) ?	gitsek mi ?

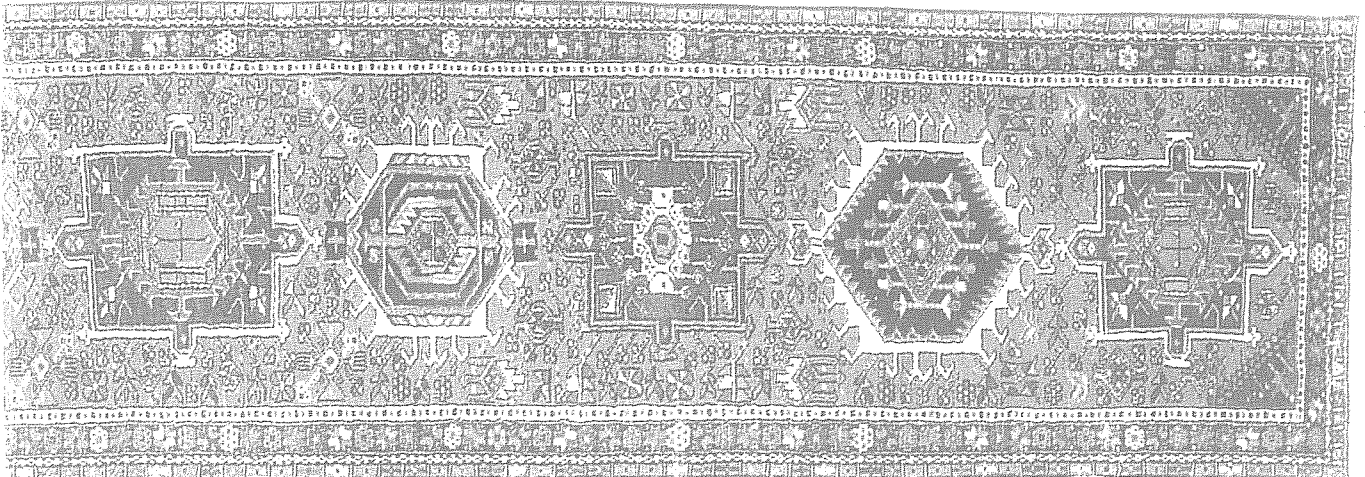
Zazaca'nın burdaki özelliği, bazı Fiilerde bir Sübjontif kökünün olması. Kürtçe ve Farsça'da ise Sübjontif fiili Şimdiki Zaman gövdesinin köküyle kurulur.

SONUÇ:

Örneklerden de anlaşıldığı gibi Zazaca'nın Kürtçe'nin, Kürtçe'nin de Farsça'nın bir lehçesinin olmadığı görülmektedir.

Diller yeryüzünün renkleridir. Bu renklerin solmaması ve yaşaması ancak özgürce konuşulmasıyla ve geliştirilmesiyle mümkündür. Bu ise (özellikle Türk ve Kürt) resmî ideolojinin bakış açısına çıkarılarak; yani araştırılıp sahiplenerek gerçekleşir. Dil denen olgu sadece bir iletişim vasıtası değildir, verili insan toplumunun kültürünün taşıyıcısıdır. Dil denen kültürel olgunun bir iç dünyası, bir ruhu, doğa ve topluma bir bakış açısı olduğunu görmek istemezler. Bu anlamla dil, o dili konuşan toplumun ve bireylerin yaşam biçiminin ifadesidir. Önemli olan her dilin kendine has bir dünyası olduğunu bilmektir.

Güle K. ve diğer arkadaşlara içten teşekkürler.

KIRMANC-ZAZA SORUNU DERSİM ve GELECEK¹

Özgür Pulur

Değişim ve gelişmeler, beraberinde getirdikleri yeni sorunlar ışığında yeni tartışmaları da zorunlu ve gerekli kılarlar. Bu süreci izleyemeyip eski belirlemelerinde ısrar eden, sözde "ideolojik sağlamlık" gösteren dogmatik düşünceler, kişi ve örgütler giderek bir çıkmazla yüz yüze gelirler. Yeni tartışmalar karşısında suskunluk, vurdumduymazlık ya da fiili saldırı ve şiddet gibi devrimci olmayan davranış biçimleri bu çıkmazın dışı yansıması olarak kendilerini su yüzüne vurur. Kuşkusuz bunun kökeninde, varolan beylik düşüncelerin ve klasik yapıların sarsılacağı gerçeği yatar. Bütün ayak diretmeler, gerçekleri çarpıtmalar ayyuka çıkar bu dönemlerde.

Bugün söz konusu bu tartışma alanları içerisine giren Dersim-Kırmanc-Zaza sorunu, bir çok kişiyi ya da örgütü bir depremle karşı karşıya getirecektir. Bu tartışma alanı anlaşılan o ki, gelecekte gündemin ön sıralarına doğru urmanacaktır. Bu alan öylesine bir alan ki, her an bugün ayak direten bu kişi ve oluşumların gözleri önünde bir film gibi gelip geçiyordu. Ne yazık ki hayranlıkla seyreden bu çevreler, bu filme bir türlü ad bulamıyor, bulamıyordu. Bu alan öylesine bir alandı ki, direnişi, geçmişi, hep bir umut kaynağı olmuş, fakat toprağı, insanları, bu çevrelerde düşünsel anlamda işgal ediliyor veya edildi. Bu toprağın kendi öncülleri dahi başka dünyalar yıkmış, dünyalar kurmuş; fakat bir türlü kendileri olamamıştır! Temel sorun da bu değil midir: kendisi için bir güç olmak ya da olmamak? Kendi gücünün farkına varmak; bu gücü sınıf bilinci ile birleştirmek ve enternasyonal alanda sosyalist hareketin bir unsuru, bir müttefiki kılmak!

Kırmanc de bu şöyle ifade vardır: '*Xo nasbıke ke, sari to nasbıkero*' (Sen kendini tanı ki, başkaları da seni tanısin).

İki ayağı üzeri bastığı toprağı tanımadan, yerin derinliklerinden fıskırmakta olup, filizlenen dinamikleri ve güçleri görmemek, körlük değil de nedir? Bu durum her dönem bir savrulmayı, kayganlığı ve erezyonu hep beraberinde getirir. Nitekim süreç böyle de işlemiştir.

Dersim, Türkiyeli ve Kürdistanlı devrimcilerin dilinden düşmeyen, sıkça kullanılan bir sözcük. Sürekli referansı edilen bir yer. Böyle olmasına rağmen, bu narin sözcüğün çıkageldiği toprak hep gerçekliğinden koparılmış, soyut olarak ele alınmıştır.

Bu toprağın asi sahiplerine, onların kendilerini ve

üzerinde bulundukları o nazlı vatani ifade ettikleri gibi değil, hakim ideoloji veya ideolojilerin misyoner mantığıyla yanaşmıştır. Bu kör yaklaşım artık sorgulanmalıdır. Devrimciler, Sosyalistler kafalarında kronikleşmiş bu hastalığı, kafalarını yarma-kırma pahasına ameliyete yatırmalıdır. Bu zorunlu olduğu kadar gereklidir de.

Dersim her nedense dışarıdan bir ormana bakılır gibi ele alınmıştır. Ormana bakılırken ağaçlar görülmemiş, onun içindeki gizemli dünya fark edilmemiş, dahası bunun gerekliliği hep unutulmuştur. Oysa sorun, bu ormanın derinliklerine girmek, çeşitliliği, zenginliği ve gerçekliği orada aramaktır. Değilse, çıkarılacak sonuçlar, bu sonuçların kaynaklık ettiği siyasal düşünceler hep yüzeysel, gerçeklikten uzak ve daima soyut kalacaktır.

Türkiyeli ve Kürdistanlı devrimciler, sosyalistler de, böylesi bir yaklaşımın ürünü olarak şekillendiler, oluştular. Bu sonuçların öylesine bir hızla propagandası yapıldı ki, bu

toprağın öz öncülleri bile kendisini tanıma fırsatı bulamadan o rüzgârın havasına kendilerini bırakıverdiler! Akıntıya karşı durabilecekleri direnç ve bilinç sahibi olamadan, acemi kulaç aşılarıyla hızlı yüzücü kesiliverdiler!

Kuşkusuz dışarıdan estirilen fırtınaların şiddeti, halkın kendisine yaklaşımdaki bürok ratik yöntem ve uygulamalar, siyasal ve kültürel bilinç eksikliği bütün bu olumsuzluklara kaynaklık ediyordu.

Fakat her fırtınadan sonra oluşan sukunet ve sessizlik ortamı, tüm yıkıntı ve enkaz yığına rağmen, içinden inatla süzüle süzüle yeni filizlerin fıskırmasına gebe dir. Toprağın derinliklerine gömülmüş tohumun asi bir inadıdır bu. Bunun yok edilmesi veya gelişip serpilmesi doğal olarak önlenemez. Dersim toprağı kendi tohumuna, tohumu da kendi toprağına almıştır bir kere. Bunlar birbirlerine ihtiyaç duyar. Bu toprakta hiçbir yabancı ürün doğal olarak vücut bulamaz.

Asırlardır yabancı istilacı güçler bu toprağın derinliklerine kök salmış bu nazlı tohumu, her tür barbarlığı kullanarak söküp almak istemişlerdir. Dersim toprağı ise buna hep karşı koymuş, sert iklimi ve aşılmaz kayalıklarıyla engel olmuştur. Direnmiştir kan ve can pahasına... Sevdaları sürgün edilmiştir Dersimin. Süngülenmiştir hep aşkları!

Türk solunun, bir dönem Türkiye Kürdistanına bakış açılarındaki çarpıklık, vurdumduymazlık, Kırmanc-Zaza ve Dersim sorunda daha da katmerlidir ne yazık ki. Bugün, Türk ve Kürt solu örgütleri bu alanda

istenilen bilimsel tavrı gösterecek nitelikte, uygun bir düzeyi tutmuş değil henüz!

Dersim sadece coğrafik olarak değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal, sosyolojik ve dinsel olarak da kendi başına bir başka coğrafyadır. Bugüne kadar egemen olan bakış, Dersim'in Türkiye'nin ya da kimilerine göre Türkiye Kürdistan'ını coğrafyasının bir parçası olduğu, dolayısıyla Türkler yine kimilerine göre Kürtler ve Kürdistan'ın kurtuluş kavgası ile birlikte, Dersim ve Dersim'de yaşayan "halkın" da kurtulacağı şeklinde kendini dışa vurmuştu. Bu mantık Dersimlilere sorulmadan, onların iradesine başvurulmadan geliştirilmiş olduğundan, sonuç itibarıyla misyoner bir mantıktı. Gerek Türkiyeli gerekse de Kürdistanlı devrimci kişi ve örgütlerin savunduğu bugünkü bu egemen düşünce, bu bu haliyle ilhakçılığı ve asimilasyonu *-bilinçli veya bilinçsiz-* bağrında taşıyan bir olumsuzluk örneği sergilemektedir.

Oysa Kırmancların (Dersimlilerin) kendileri bu egemen ideolojiye hep karşı olmuşlardır. Toplumsal hareketliliğin yükseldiği 1974-80 yıllarında bile bu kesimler bütün gücüyle bu başkaldırlara omuz vermelerine ve katılmalarına rağmen, kendilerini hep Kırmanc olarak ifade etmişlerdir. Yani onlar, Kırdasği (here-vere) konuşan kesimlerin dışında kendilerini görmüşlerdir hep. Bütün dayatmalara rağmen, sürekli, ama sürekli karşı çıkarak "ma Kırmancime, ma Khurr'i nime, Tırk nime" (biz Kürt ve Türk değil, Kırmancız) diyerek kendilerini bir başka etnik çerçevede görmüşlerdir veya ifade etmişlerdir. Bu reel durum, egemen olan klasik bakış ve düşünce, tarafından Kemalist ideolojinin asimilasyonuna, sözde tarihsel süreçlere bağlanmıştır. Ve "sosyalistler" buna öylesine inandılar ki, kimileri daha da ileri giderek ispatsız suçlamalarla, ayakları havada tespitlerle, sözde "durum değerlendirmesi" yaparak, Dersimi "kemalist kışla merkezi" olarak görmeye başladı bile!

Dersim halkı bu nitelermelere layık bir halk mıdır? Oysa bu halk, hiç bir zaman bu gibi değerlendirmeleri hak eden davranışlarda bulunmadı. Dersim ve halkı, her zaman devlet karşıtı muhalefet güçlerini bağrına basmıştır, korumuştur. Dersim, bu güçler için, bütün tehlikeli dönemlerinde sığındıkları ilk mekân olmuştur. Bütün vefasızlıklara rağmen, devrimci örgütler için adeta bir hammadde deposu olmuştur Dersim. Bir çok devrimci örgüt bu toprağın derinliklerindeki besinlerden gıdasını tedarik etmiştir.

Hele bu konuda O, bitmez-tükenmez zenginliklere sahiptir. Dersim, her zaman devrime güç ve omuz vermiştir. Binlerce şehit, şimdi o nazlı vatanın bereketli toprağına gömülmüştür. MHP gibi faşist partilerin, bütün dini-gerici akımların yollarının uğrayamadığı adeta aykırı bir ülke olmuştur o toprak. Daha yakın bir geçmişte parlamento seçimlerini yaklaşık % 80 gibi bir rakamla protesto edip muhalif kimliğini dosta ve düşmana ispat etmiştir Dersim! Bu asi toprakta yoksa tersi şeyler mi olması gerekirdi? Bunlar boşuna beklenmesin, çünkü boş hayallere, baskı ve şiddete boyun eğmez o dağlar.

Dersim halkı türkülerinde, ninnilerinde kemalizmin çirkefliklerini, kemalist baskı ve şiddeti, onun vahşi katliamlarını hep dile getirmiştir, getirecektir. O halk, çocuklarını, bütün bunları ısrarla ve inatla anlatarak büyüttü. Dersim-38 direnişinin anıları hâlâ taptazedir orada. Ağtılar, destanlar dilden dile dolışmaktadır. Bütün bunlardan rahatsızlık duymanın nedenleri ne olabilir? Neden bu çevreler tarafından sürekli aşağılanmakta Dersim halkı? Bütün bunların arka planında yatan niyet ve amaçlar nelerdir? Hayır! Dersim onurunu ve gururunu düşmana inat korumuştur, koruyacaktır! Hiçbir çarpıtma ve uydurma gerekçe, bu saydam gerçeğin üstünü örtemez. Nitekim Dersimde kısa sürede ilerici, devrimci ve sosyalist hareketlerin boy vermesi, gelişip yükselmesi, bütün bu yalın gerçeğin ürünüydü, sonucuydu. Dersim nasıl bir "Kemalizmin kışlası"ysa bütün çabalara rağmen devlete koruyucu vermemiştir!.. Demek ki, bu tespitler uyduruk oldukları kadar Dersim gerçeğini izah etmeyen, sadece benden olanlar iyidir mantığına dayanan, zorlama ve hayal ürünü ayakları havada tespitlerdir.

Dersimlilerin kendilerini, kendi ifadeleriyle "ma Kırmancime, Tırk ve Khurr nime" (biz Türk ya da Kürt değiliz, biz Kırmancız) şeklinde ifade etmeleri kaşısında diğer Türk ve Kürt sol örgütleri ne yaptılar peki ? Onlar Dersimlilere karşı görevlerini yerine getirebildiler mi? Dersimlilerin gösterdiği dayanışmanın, verdiği desteğin milyarda birini gösterebildiler mi acaba? Tersine, sağır-sultan kesildiler adeta. Sustular. Kulaklarını tıkadılar. Betonlaştılar !

Söz konusu bu örgütler, ortak bir noktada buluşarak bildiklerinde ısrarla devam ederek Dersim halkının iradesini hiçe saydılar. Egemen, baskıcı düşüncelerini sorgulamayı zerre kadar düşünmediler ve de bu durum ilgilendirmediler onları. Dersimlilerin kendilerini bu biçimde ifade etmeleri hiç mi hiç düşündürmedi onları! Onların bu şekilde kendilerini ifade etmelerinin arkasındaki tarih yaprağını okuma zahmetinde bulunmadılar!

Bu ifadenin çıka geldiği gerçek tarihsel süreç incelenmeden, araştırılmadan bilimsel sonuçlara nasıl varılabiliyordu ki? Her şeyden önce Dersimlileri ikna yolu hiç bir zaman seçilemedi!

Bütün egemen gerici ideolojilerin ortak noktası, başkalarını, kendilerinin icat ettikleri kavramlarla ifade etmelerini beklemek ve halkları buna zorlamak olmuştur. İran Şahı döneminde İran'daki Kürt topluluklarının konuştukları dile Farsçanın bir lehçesi (diyalekt) olduğu söylenmedi mi? Türkiyeli egemen sınıflar ve egemen gerici ideoloji daha düne kadar (bir bölümü hâlâ da) "Kürtler yoktur", "onlar dağ Türkleridir". "Kürtçe diye bir dil yoktur" demiyor muydu? Bu dil Türkçe'nin değişik bir şivesi veya lehçesi olarak görülmedi mi? Milyonluk nüfus sahibi Kürtler, Türk egemenlerinin tersine kendilerini ısrarla ayırd ederek haklı olarak Kürt olduklarını düşündüler, savundular. Aynı durum bugün Kırmanc-Zazalar içinde geçerlidir. Daha da kötüsü bugün Türkiyeli olsun, Kürdistanlı olsun sol cenah Türk egemen sınıflarıyla bir konsensüs içindedir! Bu durum düşündürücüdür. Bunun farkında olup veya olmayan sağ duyu sahibi herkes, kendisini artık sorgulamak mecburiyetinde hissetmelidir. Kırmanc-Zaza iradeleri karşısında bir "cephe" oluşturan güçler, artık kendilerini bu cephenin dışına taşımak zorundadırlar. Bu konsensüsü bozmak, dağıtmak gerekir.

Devrimci ve ilerici güçler şu yada bu oranda, Kürt sorunu karşısında egemen sınıflara karşı bir tavır içerisindedirler. Onların asimilasyoncu ve ilhakçı politikalarına karşı haklı olarak, şu ya da bu oranda bir karşı duruş sözkonusudur. Aynı haklı tavır Kırmanc-Zaza konusunda da takınılması gereken bir tavır olmalıdır. Bu, özellikle de Kürt solu için hayati bir önem taşımaktadır.

Kırmanc-Zaza solu bugün kendisini sorguluyor. Kendi gerçekliğini görmeye çalışıyor. Bu beklenebilecek doğal, bir o kadar da haklı bir davranıştır. Çünkü Kırmanc-Zaza halkı zaten kendisini başından beri hep böyle ifade ediyordu. Bu yeni bir şey değildir. Sorun, bu halkın kendisine kulak vermek gibi en sıradan insani davranış gösterip gösterememektir. Türk ve Kürt solunun için de bulunduğu şu an ki konum, objektif olarak olumlu değildir. Bu olumsuz konuma belki de bilinçlice gelinmiş değildir, ama bugünden sonra geliştirilecek tavırlar, yapılacak tahliller, devrimci olup olamamanın önemli kilometre taşları olacaktır. Dolayısıyla teorik ve siyasal düzlemde bu sorunu ele almak tartışma gündemlerinin önemli bir maddesi görmek, oldukça önem taşımaktadır. Şu yada bu biçimde bir tavır belirlemek herkes için vazgeçilmez bir aciliyet arz etmektedir. Sorunları

bilimsel bir cesaretle ele almak; vurdumduymaz davranmamak ve susmamak tüm devrimciler ve başta sosyalistler-komünistler için bir yaşam ve onur sorunudur.

Dersimliler, Kırmanc-Zazalar kendilerini özgürce ifade etme hakkına, siyasi olarak örgütlenme hakkına, özgürlükleri için dövüşme hakkına sahipler midir? Kendi dillerini serbestçe konuşma, bunu eğitim alanında kullanma gibi hakları var mıdır, yok mudur? Yoksa alışageldiği haliyle, Kırmanc-Zaza dilinin Kırdaşkinin (Kurmanci) bir lehçesi olduğu yönündeki egemen bakış, ısrarla savunulacak mıdır? Bu hakkı, halkın kendisi mi, yoksa devrimciler, ilericiler ya da aydınlar mı belirleyecek? Halkların kendi iradelerini görmemezlikten gelip o iradeleri yasaklamak yolundan devam mı edilecek? Sonuçta, halkların iradesine karşı koyup, sözde devrimcilerin ve sosyalistlerin bu iradelere karşı tarihte sıkça rastlanan biçimiyle şiddet metotlarına başvurmak gibi halklar için belalı bir yol mu seçilecek?...

Bu ve buna benzer soruları sıkça sorup, kendimiz bizzat bir tavır geliştirmek zorundayız. Çünkü biz biliyoruz ki, sosyalist deney bu alanlarda olumsuzluklarla doludur. Bütün mesele bu deney ve girişimlerden tecrübeler çıkarmak, iradeleri yok sayma politikalarına karşı, karşı tavır almak, uğüne kadar yeryüzünde görülmeyen demokratik-özgürlükçü mekanizmaları yaratabilmektir. Değilse, bir halkın kendisini ifade etme özgürlüğü elinden alınarak (birileri bu kadar özgürlük de olmasın der gibi oluyor!) bir adım bile ileri gidilemez. Bu, bütün toplumsal ve siyasal oluşumlarda böyle olmak zorundadır. Alevi, Müslüman, Çerkez, Arap, Kırmanc-Zaza, Kürt vs. herkes için böyle olmalıdır.

Özgürlük ve eşitlik mücadelesi verenler, ulusal, dinsel, mezhepsel, siyasal ve toplumsal ayrışmaları bir an için olsun gözden uzak tutmamalıdır. Hiç bir bahane bunun önünü almamalıdır. Kuşkusuz beklentilerimiz olacaktır. Fakat bu beklentilerimiz sadece bizim için geçerli şeyler olmak durumundadır. Bunları dayatma gibi, zoru beraberinde getiren politikalarından uzak durmak, ayrılıkları körüklemek gibi davranış biçimlerinden uzak kalmak, tartışılmaz görevlerimiz olmalıdır. Kendisini Rum, Ermeni, Süryani, Yezidi, Kürt vs. olarak ifade eden bir kişiyi veya topluluğu, ya da bu yöndeki oluşumları şiddetle ortadan kaldırmak, hep karşı devrimci güçlerin davranış biçimleri ya da özlemleri olmuştur.

Devrimciler, Sosyalistler bu konuda kendileriyle bu güçler arasına kalın bir duvar çekerler, çekmek durumundadırlar. Toplumsal guruplar, halklar, mezhep ve dini oluşumlar, kendilerini ifade etme hakkına her koşulda, ama her koşulda sahip olacaklardır.

Bu hakkı onlar gerekli gördüğü biçimde özgürce kullanabileceklerdir.

Değilse çerçeveyi veya sınırları birileri çizerek gerçek demokrasi savunulamaz. Bu tavır bizi, sözde özgürlüğü, (neredeyse dünyada özgürlükçü kesilmeyen kalmadı ya!) demokrasiyi savunan her türden çevrelerle bizi ayırır. Halklar arasında dostluk ve dayanışma (faşist Türkesin "yahu biz bir aileyiz, ayırımız gayrimiz yok" demesinin iğrençliği hala kulağımı urmalıyor !) ancak böylelikle sağlanabilir. Halklar uzun vadede ancak bu yolla, güven içinde, kaygı duymadan yaşayabileceklerdir. Altını çizerek vurgulamak gerekir: iradeler yasaklanma-malı, baskı görmemeli ve bu yöndeki monolitik düşünce biçimleri terkedilmelidir.

Bugün, karşımızda oldukça önem taşıyan Bosna gibi somut bir örnek var: Sılav ulusundan olmalarına rağmen, yani aynı kökenli olup, aynı dili konuşmalarına rağmen, sadece müslüman olmalarından ötürü baskı gören, yok edilmeye çalışılan, katliamlarına tanık olduğumuz bir Bosnalı halk var. Her halde akli başında hiç bir kimse, Bosnalılar için bu katliamları dinsel ayrılıkları öne çıkardıklarını söyleyerek, savunur duruma gelemes.

Kırmancki-Zazaki-Dımilki konuşan oldukça geniş bir kesimi, Kürtler ile aynı ulustan kabul etsek de, bunların dilini Kırdışkinin bir lehçesi kabul etsek bile, bugün bu kesimlerin önemli bir bölümü hatta diğer azınlık ve uluslardan kesimleri de kapsayan bir Alevilik olgusu vardır. Dersimde yaşayan bu Alevi-Kırmanc (Kızılbaş) kitlesi bu alanda ayrı bir kültüre ve yaşam tarzına sahiptir. Bunlar egemen din tarafından sürekli baskı altında tutulmuşlardır. Bu geniş Alevi kesimi Müslümanlarla arasındaki ayrılıkları hep diri tutmuştur. Hatta zaman zaman faşist hareket devreye girerek bu çelişkileri körüklemiş, yer yer katliamlara neden olmuştur. Demek ki, gerçeklikte var olan bir ayrışma sözkonusudur. Bu gerçeklik ve çelişki görmemezlikten gelinebilir mi? Yoksa sosyalistlerimiz bekleyin iktidarımız altında bunlar çözülecek ufak çelişkilerdir diyerek (!) ya da dinsel ve mezhepsel motivasyon taşıyan ayrılıkları ateist oldukları bahanesiyle önemsemeyecekler midir?

Bu tür düşünceler günümüz fiiliyatında artık iflas etmiş durumdadır. Bütün diğer sorunlar gibi (kadın sorunu, demokrasi sorunu vb.) iktidar ertesine bırakılan bu sorun ya da sorunlar, tehlikeli sonuçlara neden olmuştur. Bu tip dinsel-ulusal çelişkiler Stalin Rusyası döneminde şiddet yöntemleri kullanılarak hal yoluna koyulmuştur. Halklar yerinden, yurdundan zorla sürülerek ulusal-dinsel sorunlar sözde çözülmüştür (2).

Oysa bu şiddet yöntemleri sonucu çelişkiler çözülmemiş, sadece üzerlerine toprak serpiştirilmiştir. 70 yıl sonra halklar bütün hissiyatla ayağa kalkıyorsa, bu, sorunların hala orta yerde durduğunu (bunlar Stalin sonrası revizyonistlerin hatalarından kaynaklanıyor diye bağırıp dursa da birileri !)

gösterir. Bütün gelişmeler bu tarihsel haksızlıkların hâlâ unutulmadığı anlamına gelir.

Sorunumuz burada Rusya'nın tarihini irdelemek olmadığından geçiyorum. Ve esas ana konumuza geri dönüyorum.

Devam edelim.

Kırmancki-Zazaki-Dımilki konuşulan kesimlerde değişik şiveler olmalarına rağmen, genel olarak birbirlerini anlamaları söz konusudur (3). Kuzey kesimden bir Dersimli en güney uçtan Dımilki konuşan bir Siverekli ile rahatlıkla anlaşılabilir. Diyalogları bu dilde olabilir. Dil bilimi alanında önemli bir kıstas olan anlaşılabilirlik ölçütü burada Kırmancki-Zazaki-Dımilki konuşan kesimler arasında hep mevcuttur. Aynı ölçüt Kırdışki (Kurmanci) ile sözkonusu olan bu dil arasında yoktur. Bu dilleri konuşan iki kişi anlaşamıyorlar, anlaşamazlar da. Bir Dersimli kendi dili Kırmancki ile konuşarak, Kırdışki konuşan bir Hakkariliye veya Mardinliye derdini, meramını anlatamaz. Burada bir başka yabancı dil (Türkçe, Almanca vb.) devreye girmek zorunda kalır. Diyalog bu şekilde ancak devam edebilir. Karşılıklı olarak birbirlerini anlamaları mümkün olmadığı gibi, bu diller yapısal olarak, fiiller ve çekimleri, cümle yapıları, zamirler vb. alanlar da tamamen farklıdır.

Herşeyden önce Kırmancki-Zazakiyi, Kırdışkinin bir lehçesi gören her kimse bunun bilimsel olarak kanıtlarını ortaya koyup bu sonuca varamamıştır ! Burada çok açık olarak egemen ideolojilerin bireysel olsun, toplumsal olsun, düşünceler üzerindeki korkunç tahribatlarını veya etkilerini görebiliriz . Bu egemen ideoloji kendisini öylesi bir şarlatanlıkla dayatarak, bir çok şeyin sorgulanmasını engeller düzeyde katmerleşmiş ve kökleşmiştir (4).

Bilimsel olarak araştırma zahmetine birazcık katlanabilirse aşağıdaki tablolardan hareketle sıhhatli sonuçlara varmak mümkündür. Bütün sorun ön yargılarımızı bir yana bırakarak, somut araştırmalarda ısrar edip etmediğimize bağlıdır. Siyasal sonuçların yarattığı yeni havanın teneffüsü yalnızca egemenlik ve diktatörlük peşinden koşanların sağlığını bozar, uyuklarını kaçıtır çünkü. Halkların kuruluşa için yola çıkmış birinin bun(lar)dan rahatsızlık duyması mümkün değildir. Öyleyse somut verilerden ve bilimsel incelemelerden korkmak bize yakışmaz

Xo Nasbıki kî, sari to nasbıkîro.

Bir dil bilimcisi olan değerli araştırmacı Zılfı Selcan Desmala Sure'nin 9. (Aralık-1993) ve 10. (Ocak 1994) sayılarında yapılan bir söyleşide "günlük hayatta sık sık kullanılan *demek, gelmek, gitmek, yemek, içmek, ve istemek*" gibi fiillerin aşağıdaki biçimde bir karşılaştırmasını yapar.

Zazaca	Kürtçe	Türkçe	Almanca	İngilizce
vatene	gotin	demek	sagen	say
amaene	hatin	gelmek	kommen	come
şıyaene	çuyin	gitmek	gehen	go
werdene	xwarin	yemek	essen	eat
sımitene	vexwarin	içmek	trinken	drink
wastene	xwastin	istemek	wollen	want

Yukarıdaki bu tabloyu verdikten hemen sonra Z. Selcan haklı olarak şunları söyler: "Verilen bu basit misalden anlaşılıyor ki, Almanca ile İngilizce arasında bile, ayrı diller olmasına rağmen en azından baştaki fonemleri ortak iken, Zazaca ve Kürtçe arasında böylesi bir benzerlik bile yoktur". (5)

Tarihsel gelişimi itibarıyla hiç bir dil arı ya da saf değildir. Her dil bir önceki dillerden etkilenmiştir. Örneğin bir çok doğu ya da batı dilleri Sümer dilinden şu ya da bu oranda etkilenmişlerdir. Bu dilden kelime almışlardır. Bu da çok doğaldır. Bu dinler alanında da geçerlidir. Konunun biraz daha bilince çıkarılması açısından burada İngilizce ve Almanca kıyaslamayı biraz daha genişleterek okuyucuya verelim. Vereceğimiz bu tabloda birbirine akraba olan dillerin birbirleri üzerindeki etkilerini daha da yakından görebiliriz:

Türkçe	Zazaca	Kürtçe	İngiliz	Almanca
aç	vêsan	birçi	hungr	hungrig
ad	name	nav	Name	name
adam	mordem	meriv	man	Mann
ağustos	amnana pêene	tebax	Augus	August
ay	hes	hırç	bear	Baer
boynuz	iştiri	qoç	horn	Horn
bulmak	diyene	ditin	find	finden
burun	pırnıke	poz	nose	Nase
diken	teli	sinc.	thorn	Dorn
diz	zani	çok	knee	Knie
Ekim	payıza wertêne	cotmeh	Octob	Oktober
ev	çê, ban	mal,	house	Haus
Eylül	payıza verêne	ilon	Septe	Septemb
fare	mere	mışk	mouse	Maus
gece	sewê	şev	night	Nacht
Hazira	amnana verêne	heziran	June	Juni
Kasım	payıza pêene	mijdar	Nove	Novemb
kurt	verg	gur.gur	wolf	Wolf
ot	vas	gîya	grass	Gras

rüzgar	va	ba	wind	Wind
sabah	sodir	beyanî,	morni	Morgen
uzun	derg	dirêj	long	lang
yarım	nême	niv,	half	halb
il, şehir	suke	bajar	provin	Provinz

Görüldüğü gibi bu karşılaştırmada Almanca ve İngilizce arasında çok yakın bir benzerlik vardır. Enteresane olan, bu tablodaki karşılaştırmalarda Almanca ve İngilizcenin yakın benzerliğine rağmen bunun Zazaca ve Kürtçe arasında hemen hemen söz konusu olmamasıdır. Lehçe meraklıları varsın bunu düşünsün! Almanca ve İngilizce arasında belli yakınlıkların ya da benzerliklerin olması, her iki dilin Avrupa dil grubundan olmaları nedeniyle doğaldır. Bu diğer Avrupa dilleri içinde geçerlidir. Örneğin Fransızca ile İtalyanca, İtalyanca ile İspanyolca, İspanyolca ile Portekizce arasında kelimeler açısından bakılırsa oldukça yakın benzerlikler söz konusudur. Hatta bir İtalyan kendi diliyle bir İspanyol ile konuşarak kendi merakını aktarabilir ya da İspanyol birini anlayabilir. Bu karşılıklı anlaşma durumu İspanyollar ve Portekizler arasında daha da yoğunluk arz etmektedir. Aynı durum İsveç dili ve Norveççe arasında da geçerlidir. Ama hiç bir aklı başında Avrupalı ya da dil bilimcisi bütün bunlardan kalkarak bu dilleri birbirlerinin şiveleri ya da lehçeleri olarak görmemiştir. Yoksa bir yanlışlık mı söz konusu? Lehçe meraklılarımız varsın buna cevap vere dursun! Bilindiği gibi Almanca ile Hollandaca da oldukça birbirlerine yakın olmalarına rağmen kendi başına birer dil olarak kabul edilmektedir. Ne varki son dönemlerde Alman sağcıları buna itiraz etmektedir. Sözde Almancanın lehçesiymiş Hollandaca!

Z. Selcan sözkonu söyleşide devamla, işaret zamirlerini vererek, özellikle de erkek ve dişi ayrımına parmak basar. Z. Selcan aşağıdaki tablo ile bu durumu açıklar: (6)

İşaret zamirleri

		Zazaca (Dersim)	Kürtçe	Farsça	Türkçe
Yalın hal	eril	nu	ev	in	bu
	dişil	na	"	"	"
	çoğul	ni	"	inha	"
Oblik hal	eril	ney	vi	-	bunu
	dişil	nae	vê	-	bunu
	çoğul	nine	van	-	bunları

Görüldüğü gibi işaret zamirleri her üç dilde de tamamen ayrı bir biçim ve sistem arz etmektedirler. Bu özellikle erkek ve dişil alanında kendini çok açık olarak göstermektedir.

Şimdi de dilin tarihini ve aynı aileden (familya) gelen bu dillerin bir kıyaslamasına

bakalım. "Milattan önce 1000-500 yılları döneminden kaldığı sanılan ve irani dillerin tarihi kaynağını oluşturan *Avestçe* (Zerdüşt dili) yazılı metinleri ile Zazaca, Farsça ve Kürtçe (Kurmanci)" dilleri hakkında aşağıdaki tabloya bakalım:

Türkçe	Zazaca	Avestçe (7)	Kürtçe
aç	vêsan	vaşne-	birçi
ad, isim	name	nâman-	nav
adım	game	gâma-	gav
bellek	vîra	vîfra-	bir
beyin	mezg	mazga-	mêji
damat	zama	zâmâtar	zava
kadın	cênike, cinike	canay-	jin
kar	vore	vafra-	berf
koku	boe	baodhay-	bihn, bêhn
kulak	gos	gaoşa-	guh
kurt	verg	vehrka-	gur, gurg
on	des	dasa	deh
ot	vas	vâstra	gîya
rüzgâr	va	vaya-	ba
taşımak	bar (berdene)	bar-	birin
yağmur	varıs	vâr-	baran
yarı	nême	naêma-	niv
yaz	amnan	hâmin	havin
yirmi	vişt	visant-	bist
yol	rae	raithya-	rê

Bu son tablodan görüleceği üzere, karşılaştırılması yapılan bu dil gurupları tarihsel süreçlerde farklı gelişme özellikleri göstermelerine rağmen, ortak bir kökenden gelmiş akraba dillerdir. Benzer bir tabloyu Z. Selcan verdikten sonra haklı olarak şu yorumda bulunur: "Yukarıdaki dil-tarihi misallerinden anlaşılacağına göre, demek ki Zazaca, Farsça ve Kürtçenin farklılığı, yaklaşık MÖ. 1000 yılından kalma *Avestçe* ve *Eski Hintçe* yazılı metinlerinin belgediği gibi, çok eskiye, binlerce yıllık bir geçmişe dayanır".

Türkçe	Zazaca	Farsça (8)	Kürtçe
10 (on)	des	dah	deh
100 (yüz)	se	sad	sed
20 (yirmi)	vişt	bist	bist
bahar	usar	bîhar	bîhar
bugün	ewro	imroz	iro, imro
dil	jan/zon	zâban	zıman
eşek	her	khar	ker
geniş	hira	farâkh	fereh
kalp	zêrra belle	dil	dil
kar	vore	barf	berf
kurt	verg	gurg	gur, gurg
öğlen	peroc/peroz	navrode	nivro
tavşan	owres	xargûş	kerguh
yağmak	varaene/voreane	baridan	barin

yağmur/yağış	vares, şiliye	bârân	baran
yazmak	nusnaene	neveştan	nivisin
yıl	serre/sere	sal	sal
yıldız	astare	sitäre	siter

Yukarıdaki bu Zazaca, Kürtçe ve Farsça'nın bir karşılaştırması dikkatlice incelenmelidir. Çünkü dil bilimcileri bu dillerin üçünü de irani diller familyasının (ailesinin) içinde görür.

Lehçe meraklıları bu kıyaslamalardan sonra Zazacanın, Kürtçenin lehçesi değil, tersine Kürtçenin, Farsçanın bir lehçesi olduğunu kabul etmeleri gerekir! Çünkü Tablo(lar) dikkatlice incelenirse Kürtçe ve Farsça arasındaki benzerlikler ve yakınlıklar, Kürtçe ile Zazaca (ya da Kırmanci) arasındaki benzerliklerden kat be kat daha fazladır.

Zazaca ve Kürtçe karşılaştırmaları fiillerle yaparsak, kök ve mastar eklerindeki ayrılıkların yanı sıra fiillerin kendilerinde de ya da karşılıklarında da bir ayrımın söz konusu olduğunu görebiliriz:

Türkçe	Kırmanci/Zazaca	Kürtçe
acıkamak	vêsan biyene	birçi bûn
almak	guretene	standin, girtin
bırakmak	ûaverdene	hişun, berdan
gelmek	amaene	hatin
getirmek	ardene	anin, hênan
gitmek	şiyene	herin, çûn, çüyin
giymek	piraguretene	wergirtin
göndermek	rusnaene	şandin
görmek	vinitene	ditin
götürmek	berdene	birin
gülmek	huyaene	kenin
havlamak	lowaene	reyin
içmek	simitene	vexwarin
kaçmak	remaene, vazdaene	revin
kapatmak	ûadaene	dadın, ker kirin
konuşmak	qeşi/qeseykerdene	axaftin, peyivin
koşmak	veştene/vostene	bezin, revin
öğretmek	musnaene	elîmandin
satmak	rotene	fîrotin
söylemek	vatene	gotin
tatmak	tham kerdene	çêştin
yapmak	kerdene	kirin
yemek	werdene	xwarin
yorulmak	qefeliaene	westin, mandî bûn

Fiillerin çeşitli zaman çekimlerinde de durum bu tablodan farklı değildir. Bu alanda da fiillerin çekim ekleri birbirinden farklılık göstermektedir, fiiller farklı ekler almaktadır:

Fiil: gelmeklâmaenelhatin : ŞİMDİKİ ZAMANI

Türkçe	Kırmanci/Zazaca	Kürtçe
ben geliyorum	ez yenu	ez tēm
sen geliyorsun	tu yena	tu tē
o geliyor (erk.)	u yeno	ew tē
o geliyor (dişil)	a yena	----

biz geliyoruz	ma yenime	em tèn
siz geliyorsunuz	sima yenê	hun tèn
onlar geliyorlar	i yenê	ew(na) tèn

Fül: *gelmek/lamaenelhañ: EMİR HALİ*

gel!	bê!	were!
gelin!, geliniz!	bêrê!	werin!

Fül: *gitmek/şiaene/çûyin: EMİR HALİ*

git!	so!	here!
gidin, gidiniz!	şêrê	herin!
gitme!	meso!	mere!
gitmeyin!	meşêrê	merin

Evet bu karşılaştırmaları daha da çoğaltmak mümkün. Zazaca ve Kürtçe arasındaki farklar, genel olarak dilin özgün yapısını oluşturan fonolojik ve morfolojik alanlarda da görülebilir.

Zazaca ve Kürtçe karşılaştırmalarımızı organlarımızla ilgili olarak vereceğimiz bazı isimlerle göstermeye devam edeceğiz. Kuşkusuz bunu hayvan isimleriyle, bitkileri adlandırmalarla ilgili kıyaslamalarla da genişletmek mümkün. Bunu bir başka yerde sanırım yapacağız.

İsimler:

Türkçe	Kırmancki/Zazac	Kürtçe
ağız	fek	dev
alın	çare	eni
ayak	ningi/linge	pê
bacak	qor	ling
bağırsak	loqara/loqla	rivi
beyin	mezg	mêji, mejo
böbrek	velik	gurçik
boy	lesı, lese	bejn, qam
boyun	vile	usti, sto
burun	pırnıke	poz
çene	çenı, çenik-e	lam
dil	jan/zon	zman
diz	zani/zoni	çok

Şimdi de bazı sıfatları verip bir karşılaştırmayı yaparak bu tablosal-şematik kıyaslamayı bitirelim. Sıfatlar:

Türkçe	Kırmancki/Zazaca	Kürtçe
aç	vêsan	birçi
boş	thal	vala
büyük	gırs	mezın
derin	xori	kûr
dolu	pırr	tiji
eğri	çewt	xar, xwar
eski	khan	kevn
geniş	hıra	fereh
güzel	rındek	bedew, xweşik
hızlı	herbi/hervi/pêt	zû, lez

ince	bari	zirav
iyi	rınd	baş, qenc
küçük	qıû, qıòkek/qız-e	piçük
kuru	usık, jia, husk	hışk
kısa	kılm	kurt
susuz	têsan	tî
tok	mırd	têr
uzak	dûr, dürr	dûr
uzun	derg	direj
yaş/ıslak	hit	şıl

Bu tablodan görüldüğü gibi tarihsel geçmişe ait bir değerlendirmeye gidildiğinde yapılan karşılaştırmalarda Kırmancki/Zazaki Avestçeye ne kadar yakın ise bir o kadar da Kürtçe, Farsçaya bir yakınlık arz etmektedir. Bu farklılıklar da öyle kuru iddiaların aksine sonradan oluşan farklılıklar değildir, çok eskiden oluşan oluşan, asırlar öncesi bir geçmişe tekabül eden farklılıklar olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

Bütün bunlar neyi gösteriyor:

1. Kürtçe ve Zazaca'daki farklılaşma sonradan Kürtler arası bir bölünmenin yarattığı bir sonuç değildir. Başından beri var olan doğal bir farklılık söz konusudur.

2. Avestçe ve Farsça kıyaslamalarda görüldüğü gibi Zazaca, Kürtçenin aksine kendi tarihsel yapısını büyük ölçüde korumuştur. Avestçe temel alınırse Kürtçe Farsçaya daha fazla yakındır ya da Farsça ile Kürtçe arasında karşılıklı bir etkilenme söz konusudur.

3. Zazacayı Kürtçenin bir lehçesi olarak görenlerin tarihsel süreçlerdeki gelişimine bakılırsa Avestçeye daha yakın olması nedeniyle Kürtçeyi Zazaca'nın bir lehçesi olarak görmeleri daha doğru olacaktır. (!)

Bütün bu gerçekler sonucudur ki, yıllardır müziği dinlenen Şivan'ın dilini, Kırmancki-Zazaki konuşan bir kimsenin genel olarak anlaması mümkün değildir. Aynı şekilde Mehmet Çapan, Yılmaz Çelik vb. Kırmancki-Zazaki söyleyen bir sanatçının türküleriyle ne söylemek istediğini, kırdaşki konuşan Hakkarili, Mardinli biri anlayamaz. Bu durumda, zoraki bu iki dili bir ve aynı göstermenin anlamı nedir?

Sonra Zazaki-Kırmancki, Kırdaşkinin bir lehçesi ise, aynı durum neden tersi için söylenmiyor? Burada kriterler nelerdir? Öyle ya, Kırdaşkiyi, Kırmancki-Zazakinin bir lehçesi (diyalekti) olarak da görmek mümkündür bu durumda! Bütün bu zorlamalardan sıyrılabilmenin tek yolu, bilimsel davranıp araştırmalara kulak vermek, alışa gelmiş tek yanlı fikir yoksulluğundan sıyrılıp, zihnimizdeki korkulukları kovalayıp başka diyarlara sürmekten geçer.

Bugüne kadar diyelimki, bu sorun yeterince (ya da hiç) bilince çıkarılamadı, bilimsel davranılamadı, fakat, bundan sonra eski düşüncelerde ısrar etmenin hiç bir kabul edilir yanı yoktur.

Eğer varsa kendisine güvenen, buyur bilimsel kanıtlarını bize gösterson! Hiç bir araştırmaya dayanmayan, böylesi zorlayıcı tavırlar bizden uzak dursun.

Bazı ortak sözcüklerin iki dilde de olması gerçeği bizleri aldatmamalıdır. Tek tek kelimeler genel anlaşma ölçütünü yakalayamaz. Bu mantık doğal olarak, yukarıdaki tablolardan hareketle Almancayı ve İngilizceyi de aynı ve bir dil kabul edebilir! Türkçede Farsça ve Arapça kelimelerin oldukça fazla olması (9), nasıki bizi bu dilin varlığını red etmeye götürmüyorsa; Kırmancı-Zazaki ve Kırdasği arasında da aynı ilişki yi görmek gerekir. Bunların olması oldukça doğal. Çünkü bu iki dil irani kökenden gelme akraba dillerdir. Dolayısıyla bunların arasında bazı benzerliklerin olmaması zaten mümkün değildir.

Halklar kendi dilleriyle, zaten bu farklılıkları kavramsal boyutlarda ifade etmişlerdir. Kırmancı-Zazaki konuşan halklar, kendilerini bu kavramlarla ifade ederlerken, diğer dil söz konusu olduğunda "Kırdasği", "Kurmanci" "here-vere" gibi terimler kullanırlar. Aynı şekilde Kırdasği konuşan kesimler de, diğer dil için "Zazaki", "Dımılki" gibi kavram ve ifadeleri kullanırlar. Yani burada her iki kesimde de farklı ifadeler ve kavramlar mevcuttur zaten. Görüldüğü gibi halkların kendileri, kendi dilleriyle birbirlerini farklı terimlerle ifade ederek, farklılıklarını hiç bir zorlamaya baş vurulmadan kendiliğinden dışa vurmuşlardır.

Bu durum politikalarımızı hayata geçirirken görmemezlikten gelinebilir mi? Kendilerini özgürce ifade eden halkları ve iradeleri bir çırpıda yok sayan birinin, misyoner olmadığını, tekçi düşünmediğini ve zorlayıcı davranmadığını kim nasıl iddia edebilir? Bugüne kadar bu konumda var olan birey ve örgütler çoğunluktadır ne yazık ki. Stalinist egemen düşünceden gıdasını alan Türkiyeli ve Kürdistanlı sol bir cenahtan, başka şeyleri beklemek zaten doğru olmasa gerek.

Gerçek anlamda devrimci siyaset, somut gerçekler üzerinde yükselen dayatıcı ve zorlayıcı olmadan, halkların iradelerini temel alarak mevzilenip, diğer totaliter siyasetlerden kendini her zaman ayırmalıdır. Bu çokça lafı edilen "bölücü" bir siyaset ya da davranış değil, tersine, iradelerine saygı duyulan halkların daha bir gönüllü dayanışmalarını sağlar, dostluklarının daha da pekiştirilmesinin yolunu açar. Bu siyaset ile ki, alicengiz oyunları tez elden açığa çıkar. Bu siyasette bir şekilde gizlenen çirkin emellerin, dönebilecek dolapların zerresi yoktur. Halklar, geleceklerini bu temiz siyasetle ancak ve ancak

kurabileceklerdir. Bu siyaset, bahanelerin, baskıların, diktatörlerin temeline yerleştirilebilecek dinamitleri tutuşturur yegâne bir ateştir. Bu yoldadır ki, ancak halklar arasındaki ulusal, dinsel vb. gelişmelerin ve buna neden olan çatışmaların, uzlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına yönelik, gerçek anlamda çözüm kanalları açılır.

Dayanışma, birlik ve mücadele, farklı iradelerin kendilerini özgürce ifade etme ortamının sağlanmasıyla mümkündür ancak. Değilse tarihsel süreç, bürokratik-ikameci, asimilasyoncu ve ilhakçı egemen ideolojiler sonucu, tersine işler yeniden. Halklar arasında düşmanlıklar, çatışmalar tekrar cereyan eder. Tabii ki, emperyalist haydutlar yeniden koruyucu melek kesilir sonuçta ! Tarih hep böyle mi tekrerrir edecek? Açık söylemek gerekirse, iradelerin kendilerini özgürce ifade etmesini yasaklayan bu tür baskıcı-totaliter politikalar devam ettiği müddetçe, ne yazık ki dönüp dönüp tekrar başa geleceğiz! Bu da devrimcilerin, sosyalistlerin değil, bir başkalarının işine gelir kuşkusuz.

Tarihsel deney ve tecrübeler devrimcilere, sosyalistlere ne yazık ki iyi bir puan verememektedir. Bütün hata ve zaafıların açığa çıkarılması bu nedenle hayati bir önem taşımaktadır. Buna engel olmaya çalışan sözde devrimciler, ilericiler ve sosyalistler olacaktır kuşkusuz. "Devrimci çizgi" lerinde, "sağlam inançlarında" ısrar eden dogmatikler çıkacaktır elbette. Acil görev, bu niyet ve davranışların arkasında yatan sonuçları ve düşünceleri açığa çıkarmak, bu düşüncelerin etkisinde kalan bilinçsiz kitleyi kazanmak olmalıdır.

SONUÇ YERİNE

Bütün bu zorlama, kuru-sıkı iddialardan vaz geçmenin doğal yolu bilimsel araştırma ve incelemelere ağırlık vermek, yapılanlara kulak vermekten geçer. Siyasal-politik hegemonyanın arkasından koşanların, politik ön yargılarla gelecek üzerine hesap yapanların bilimsel kaygılarının olmaması doğal sayılmalıdır. Bilimin yolunu takip ediyoruz diyenlerin hiç olmazsa tartışmalara katılmaları, bunun yolunu zorlama nedenlerle ukamamaları gerekir. Tartışmalardan ödün patlayanlar bin bir çeşit bahaneyle, birilerinin arkasında yabancı parmağı arar, kuru-sıkı ithamlarla karalamalarda bulunurlar. Türk egemen sınıflarının kanla, katliamlarla entrika ve çirkefliliklerle sürdürdüğü karşı devrimci politikalarının Kürt halkına çektiydiklerini hatırlatmaya gerek var mı? Yıllardır bunun acısını yüreklerinde, beyinlerinde duyanların, Türk egemenlerinin asimilasyonuna, şöven ve inkarcı politikalarına haklı olarak karşı çıkanların bugün Kürtçe ve Kırmancı-Zazaca tartışmalarında kendilerini Türk egemenlerinin konumlarıyla aynılaştırmaları düşünülemez, düşünülmemelidir. Türk

ve Kürt devrimci-demokratlarının yaşadıkları onca acı tecrübeler ışığında tavır belirlemeleri sorunu sağ duyu ile ele almaları gerekir.

Karşı devrimci emperyalist politikalar ulusal ve dinsel çelişkileri keskinleştirirken, bunları uzlaştırmaz hale getirip halkları birbirine kırdırırken, aynı şeyin sosyalizm, komünizm adına yapıldığını da zaman zaman yaşadık! Öyle ki, emperyalist ideolojik hegemonya bunları kullanarak, halkları kendilerinin yardımına "muhtaç" hale getirdi. Bugün halklar, ne sebeple olursa olsun sonuçta, sosyalist ve komünistlerden değil, emperyalist saldırganlardan medet umar, yardım bekler durumuna gelmişlerdir.

Geleceklerini emperyalist-kapitalist ülkelerin desteğinde arar konuma itilmişlerdir! Peki bu duruma nasıl gelindi? Geline aşama bizi, bu sonuçlara yol açan politikaları sağlıklı olarak ele almakla; hata ve zaafı cesaretle sorgulamakla karşı karşıya bırakmıştır. Her devrimci, sosyalist veya komünist kişi ve gurup, bütün o yanlış politikaları yeniden ele alıp, gözden geçirmek durumundadır. İğne ile iz sürerek, korkmadan hatalara kaynaklık eden politikaları, ideolojik saplantıları açığa çıkarmalıyız. Değilse, tek tek kişileri tu-kaka görüp sözde eleştirerek, üstün körü yarım-yamalak sonuçlarla bugünkü reel yenilgi zafere dönüştürülemez. Başka türlü, karşı devrimci emperyalist ve kapitalist güçlerin iki yüzlülüklerini, çirkef politikalarını açığa çıkarma şansımız yoktur. Halkların gerçek dostlarının sosyalistler komünistler olduğunu; halklara yönelik baskı ve şiddet politikalarının, emperyalist yayılmacı politikalarının birer devamı olduğunu, davranışlarımızla, politikalarımızla ispatlamalıyız.

Bilmeliyiz ki, savunmadığımız, belki de doğru bulmadığımız söylemler ve iradeler kuşkusuz olacaktır hep. Bunların baskı altına alınması, yok sayılmasının devamı şiddet politikaları, uzak dursun bizden. Bu tip politikalar devrime değil, söylemeğe gerek yok ki, karşı devrime; emperyalizme ve kapitalizme hizmet eder.

Hangi amaçla yapılsa yapılsın, kimler tarafından olursa olsun, halkların (emekçilerin) kendilerini ifade etme özgürlüklerine yönelik politikalar, zalim, totaliter politikalar olarak yeni diktatörleri ve diktatörlükleri beraberinde getirecektir.

Çoğu kez bu ve buna benzer politikalar sosyalizm, komünizm adına desteklendi ya da savunuldu.

Fakat politik sonuçlar değil bir adım ileri atılmayı, tersine yıkımı getirdi. Halklar ve uluslar arasında eşitlik, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı gibi en doğal istemler, dejenere politikalar so-nucu bin bir türlü bahanelerle rafa kaldırıldı!

Sosyalizmi inşaya yönelik ülkelerde, bürokratik, yozlaşmış diktatörlüklerler halkların başına nice felaketler getirdi(!).

Bu enkazın altında kalan devrimci, sosyalist ve komünist her kimse; bu sonuçlara yol açan şöven politikaları, ihanetleri açığa çıkarmadığı müddetçe de bu kamburu ve vebali taşımak durumunda kalacaktır.

En azından bugünden itibaren, halklar arasında gerçek eşitliği savunan, barış ve demokrasiyi savunan tüm devrimci, sosyalist ve komünist kişi ve örgütler güçlerini derelerin yarattıkları dev ırmaklar misali, bir kanala yönlendirmelidirler. Bölgesel savaşların arkasındaki emperyalist saldırganlık ve bu savaşlar vasıtasıyla emperyalist tekellerin, özellikle de savaşa yönelik silah tekellerinin kârları bir bir açığa çıkarılmalıdır. Pırıl pırıl bir demokrasi; eşine, tarihte rastlanmayan bir ölçüde yaygınlaştırılmalı; burjuva demokrasisinin önüne, ayakları üzeri sağlam bir zemine oturturulmalıdır.

DİPNOTLAR:

1) Bu yazının bir bölümü daha evvel Desmala Sure dergisinin 13. (Aralık-1994) sayısında yayımlandı. Burada ilave edilmiş bazı değişikliklerle ve hem de yazının tümünü bulabileceksiniz.

2) Stalin savunucusu olmakla birlikte "Stalin Dönemi" adlı kitabında, Anna L. Strong, yerin-den-yurdundan çıkarılmış, sürülmüş yedi azınlık veya milliyetin olduğunu söyler. Bunlar, "Kalmuklar, Karaçiler (1943), Çeçenler, İnguş-lar, Balkarlar (1944), Volga Almanları, Kırım Tatarları (1942)" olarak belirtilir. (Age. s. 148).

3) Alman dilbilimci Paul Ludwig bu konuda şu verileri verir:

	Kuzey(Alevi)	Güney(Sunni)
Kız	çenek	keynek
Ev	çe	key
İlkbahar	usar	wesar
	Kuzey	Güney(Çermik)
büyük	gırs	gırd
arkadaş	haval	embaz
komşu ciran		imbıryan
çocuk	doman	qeqek
öğrenmek	musneno	musneno
		qıç, qıt, lır, tût, pût
		bonder beno

4) Kemalistler ve daha sonra devamı egemen güçler, Türkiye'de Kemalizmin laikliği getirdiğini hep savunur dururlar. Bunların bu egemen ideolojik hegemonyası bir çok aydını, örgütü ve en başta da Alevilerin önemli bir bölümünü kıskacı arasına almıştır, etkilemiştir. Tüm bu iddialar, toplumlar ve bireyler üzerinde o denli etkili olduğu, kimse bu cereyana karşı durma cesaretini gösteremedi. Oysa gerçekte ise Kemalistler laik olmadıkları gibi, dini bütün bir ulusal devlet kurdular. Sunnilik bu devletin temelini oluşturdu. Dini kendi denetimine alarak farklı mezhep ve dinlere karşı korkunç bir saldırı ve kıyım politikası güttü. Yani din bizzat devletin saldırgan politikasının önemli bir ideolojik silahı oldu.

5) Zilfi Selcan, Desmala Sure, Sayı 10, Sf.20

6) Z. Selcan aynı yerde

(7) Avesta dili, Zerdüşt'in kendi kutsal kitabı Avestada kullandığı MÖ y. 600'e uzanan İran'ın doğusuna özgü eski bir dildir. Buradaki Avestçe kelimeler: Zilfi Selcan, "Zaza Milli Meselesi Hakkında", Desmala Sure. Sayı 10, Ocak 1994, sf. 20 ve E. C. Badir Khan/R. Lescor "Künçe Grameri" kitaplarından seçilmiştir. Her ikisi, çalışmaları C. Bartholomae, "Altiranisches Wörterbuch" adlı eseri kaynak olarak göstermektedirler.

(8) Buradaki Farsça kelimeler Friedrich Müller'den alınmıştır. "Sitzung Berichte der Kaiserlichen Akademie Phil. Hist. Classa XLVIII, "Beiträge zur Kenntnis der neupersischen Dialekte" "Jli. Zaza-Dialekt der Kurdensprache". Vorgelegt Sitzung vom 12. Oktober 1864"

9) Türkçe, ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça olmak üzere bir çok dilden sözcük almıştır. Hatta bir görüşe göre Türkçenin % 47.34'ünü yabancı dillerden alınma sözcükler oluşturur. Yani Türkçenin sadece "% 52.66'sı" köken itibarıyla Türkçe kelimelerden oluştuğu söylenir. (Ömer Asım Aksoy,

Özleşen Dilimiz, T.D.K.,1975, s.89)

KAMUOYUNA AÇIKLAMA

Faik Bulut yanılmıyorsa 1990 yılında benimle iki kez görüşüp konuşmuş, bu konuşmalar esnasında notlar almış ve bu notları daha sonra bir röportaj olarak „Dersim Raporları“ (İstanbul, 1991) adlı derlemede yayınlamıştı. Benim ağızından verilen bu bilgilerin yarısı doğruysa, en az diğer yarısı da yanlış, eksiktir. Bu durumdan rahatsız olup, bunu yıllardır yakın çevreme söylememe ve düzeltmek istememe rağmen Faik beyle bir türlü görüşme olanağım olmadı. Sonra sözkonusu röportajın M. Kalman'ın „Belge ve tanıklarıyla Dersim Direnişleri“ (İstanbul, 1995. Nujen Yayınları) adlı kitapta da çıktığını haber almam benim için bardağı taşıran son damla oldu.

Buradan bu röportajı geçersiz ilan ediyorum ve bir daha da kimse tarafından kullanılmamasını rica ediyorum.

Yanlışların hangi birini düzelteyim ki?

Aslan Bora'nın Wusfu değil Kuresu aşiretinden olduğunu benim çocuklarımın yaşındaki herkes bilir. Sonra onun kişiliği hakkında duyduğum ve doğru olup olmamadığını bilmediğim şeyler neden kitaplara girsinki! Buna kimsenin hakkı yoktur. Kitapların yazarlarının insanların haysiyeti ve şerefi konusunda biraz titiz olmaları gerekmiyor mu? Yine ilk tutuklanıp devletin elinde rehin olanın Wusfu aşireti reisi Qemer Ağa'nın oğlu Fındıç Ağa değil, tam tersine bizzat Qemer Ağa'nın kendisi olduğunu çocuklar bile bilirken, ben nasıl bilmem?

Sonra Wusfu aşireti hakkında yapılan genelleme doğru değildir. Millis olayı bir çok aşirette çıktı. Sonra bu millis olayı abartılmamalıdır; Örneğin, Rayvero Qop olayı gibi bir kaç istisna dışında, bugünkü koruculuğa benzemez. Bu o gün işgal sonrası resmi olarak dayatılmış askerlik hizmetiydi.

En vahim yanlış bilgilerden biri de Heyderu aşireti reislerinden Xıdırê Aliyê İsme ya da Xıdê Alê İsme (Xıd Aliye İsme değil) hakkında yazılanlardır. Sanki Xıdır Ağa Sey Rıza'nın yakalanması için çaba harcamış gibi bir izlenim doğmuş. Xıdır Ağa, toprağı bol olsun, Dersim tarihinin ve direnişinin en saygıdeğer kişiliklerinden biridir ve „bext“ sahibi olmasıyla, karakteriyle ünlüdür. Bunu her kes bilir, uzatmayacağım. Benim sözünü ettiğim yine kendi aşiretinden Alo Qol ile çelişkisi ve Alo Qol'un Sey Rıza'ya ait bir mezrada oturmasıydı. Hepsı bu. Bunun dışında olayın Sey Rıza hadisesiyle hiçbir ilişkisi yoktur.

Bütün bunların yazılmadan önce benim tarafımdan denetlenmesi, ve dahası sadece benim tarafımdan değil bu gibi hassas meselelerde başkalarının bilgisine de başvurulması gerekirdi.

Belli ki yazarlar Dersim'i pek tanımıyorlar. Örneğin Alişer Bey aşiretlerin savaş planını yapamaz, zira bu imkansızdır. Aşiretlerin çoğu Alişer Beyi tanımazdı bile. Bu bir. İkinci, Dersim'de hiyerarşi yoktu. Eşitler vardı ve bu eşitler içinde, en fazla, birinciler vardı. Aşiret reisi, pir, bilge kişiler v.b.. Ama kimse kimseye asla emir veremezdi. Örneğin bir Sey Rıza veya Xıdê Alê İsme kendi aşiretlerinin mensuplarına dahi emredemezlerdi. Dersim'de böyle bir feodal yapı veya devlet örgütü hiçbir zaman olmadı, olamazdı. Bir aşiret reisi ancak manevi otoritesi ile insanları etkileyip ikna edebilirdi. Kaldıkı Dersim'de her aşiret, her grup hatta bir çok kişi kendi başına direnmiştir. Örneğin meşhur İvisê Sêy Khali tek başına dövüşmüştür. Hesê Gewe'nin grubu ise saddece bir kaçkışiden ibaretti. Bu durumda Alişer Bey aşiretlerin savaş planını nasıl yapabilirdi ki? Baytar Nuri ise çok az tanınıyor. Esasen yeni kuşak tarafından kitaplardan tanınıyor.

Bu kadarı yeter. Ancak şunu da belirtmeden geçmiyeceğim. Yazar hemen hemen hiçbir isimi doğru yazamamış. Çünkü Kırmancı, yani Zazaca bilmiyor. Belli ki M. Kalman da bilmiyor. Çünkü hiç düzeltmemiş.

„Hese, Gene“ değil, Hesê Gewe, yani Hese „virgül“ Gene diye iki ayrı kişi yok; Gewe adlı kadının oğlu Hese var. Dersimin en ölü direnişçilerinden biridir.

„Heme Zwiqeji“ değil, Hemê Cıvê Kheji. Yine en ünlü şahsiyetlerden biridir.

„Slipet (Süleyman Pıtoğlu)“ değil, Silo Pıt'dır. Yine direnişin en ünlülerinden biridir.

„Şahin Ağa“ değil, Sahan Ağa'dır. Yine direnişin en ünlülerinden biridir.

„Laş Deresi“ değil, Laç Deresi, yani Derê Laçı'dır.

„Mirze Silehen“ değil, Mirzê Silê Hemi'dir. Direnişin en son teslim olan grubunun lideridir.

„Bese Şişaşe“ değil, Besa Şiae'dir. Direnişin en tanınmış kadınıdır ve Mirzê Silê Hemi'nin karısıdır.

Hangi birini sayayım hemen hepsi yanlış. İşin vahameti de bunların hepsinin tarihi kişilikler olmasından geliyor.

Bütün bu nedenlerle her iki kitapta da benim ağızından verilen bilgileri geçersiz ilan ediyorum. Yanlış tarih yazımına sebep olmak istemiyorum.

Ve bu konuda beni uyaran Memê Jêle'ye, Heyder'e teşekkür ederim.

Saygılarımla.

F. Doğan

“Yitiqatê Dersimi de WAYİRÊ MALÎ” adlı yazının Türkçesi.

Dersim İnancı’nda

HAYVANLAR TANRISI

(koyun, keçi, inek vb. küçük- ve büyükbaş hayvanlar)

Sarık Şüan İyi, Memik Gavan Kötü Tanrıdır.

Sultan Duzgün da Dağkeçisi, Geyik vb.

Hayvanların Tanrısıdır.

Dersimli’ler Duzgün’dan Dolayı Bunları Avlamazlar,
Dersim’de Avcı Yoktur!

Munzir COMERD

Biz, Dersim İnancı’na ışık tutan bir dizi yazıyı bazı dergilerde yayımladık. Bunlar; “BOZATLI HIZIR”¹, “Dersim İnancı’nda KURES”², “Dersim İnancı’nda DUZGİN”³, “Dersim İnancı’nda EV ve AİLE TANRISI”⁴, ve bir de “Dersim İnancı’nda CENNET’LE CEHENNNEM YOKTUR”⁵ idiler.

Burada, sözünü ettiğimiz Dersim İnancı yazı zincirine yeni bir halka ekliyoruz. Şimdi de konumuz; Dersim İnancı’nda HAYVANLAR TANRISI’dır.

Tabii bu arada hemen şunu da belirtmek istiyoruz: Biz her ne kadar bu yazıya “Dersim İnancı’nda HAYVANLAR TANRISI” adını verdik de, esasında yazının içeriği daha geniş ve zengindir. Dersimli’lerin inancında ve felsefesinde hem onların beslediği hayvanların, hem de doğa hayvanlarının konumu üzerinde de durup irdelemeye çalışacağız. Böylelikle onların doğaya ve hayvanlara bakış açıları, yani felsefeleri de netlik kazanacaktır. Zaten bunlar da esas konumuz olan hayvanlar tanrısı’yla bağlantılıdır.

Biz, diğer yazılarımızda da değindik, ama yine de burada anımsatmak istiyoruz. Dersim İnancı derken amaçladığımız: Dersim halkının Alevilik öncesi inançlarıdır. Ama bunlar günümüzde halâ canlı tutulan, güçlü konumlarını koruyan ve Alevilik’te yaşatılan inançlarıdır ki biz bunların hepsini, değindiğimiz gibi “Dersim İnancı” diye adlandırıyoruz.

Hiç kuşkusuz, Dersimli’lerin inancı yalnızca Dersim İnancı’ndan oluşmuyor. Dersim dendiğinde anımsanan tabii ki Alevilik’dir, Kızılbaşlık’tır. Alevilik ile Dersim İnancı’nı birleştiren bu halk, böylelikle Aleviliğin inanç hazinesini de kendi katkılarıyla büyütüyor ve zenginleştiriyor. Dersim Aleviliği işte bu sentezin eseridir. Ve zaten Dersim adı Aleviliği, Alevilik

de Dersim adını çağrıştırıyor. Bunları birbirinden ayırmak güçtür.

Hayvanlar tanrısı da Dersim İnancı hazinesinden. Hem Kürtlerin, hem de Türklerin inançlarında hayvanlar tanrısı yoktur. Dersimli’lerin “Wayirê Mali” dedikleri bu inançlarına Türkçe de değindiğimiz gibi “hayvanlar tanrısı” (koyun, keçi, inek vb. küçük- ve büyükbaş hayvanlar) diyebiliriz. Almanca’da da Dersimli’lerin “Wayirê Mali” dedikleri tanrıya “Hirtengott” denir.

Biz, diğer yazılarımızda da hayvanlar tanrısı’na değinmiştik. Ama ayrıntılara girip bütün boyutlarıyla ele almadık. Dersim İnancı’nın her geçen gün biraz daha karanlığa gömüldüğünü, birçok değerini yitirdiğini, diğer inançların baskısına uğrayarak ayaklar altında yok olduğunu hepimiz görüyoruz.

Gençlerimiz, bugün Dersim İnancı’nı iyi bilmiyorlar. Ama zaten bu inancın da sağlıklı bir biçimde gençlerimize ulaştığını söyleyemeyiz. Bu nedenle, her ne kadar diğer yazılarımız da hayvanlar tanrısı’na değindiyseniz de, bunun, birçokları için hiç bir şey açıklamadığını biliyoruz. Eğer başarabilirsek, bu yazımızda hayvanlar tanrısı’nı bütün ayrıntılarıyla açıklığa kavuşturmak istiyoruz.

Ama önce, Dersim halkı beslediği hayvanları cinsine ve yaşına göre tek tek veya küme küme nasıl adlandırıyor, onu öğrenelim ki sözkonusu tanrının etki alanına hangi hayvanlar giriyor netlik kazanabilsin.

Şimdi Dersim diliyle bu hayvanları saptıyoruz.

Dersimli’ler inekle öküzün cinsine ve sürüsüne “naxır” demekteler.

İnek doğurduğunda eğer yavrusu dişiyse “goke”, altı aydan sonra “mozike”, iki yaşını doldurduğunda “nalike” ve çiftleşip doğurduğunda da “manga” diye adlandırıyorlar. Şayet ineğin yavrusu erkekse

“gok”, altı aydan sonra “mozık”, ikisini doldurduğunda “viştera” ve sonra da “ga”yla adlandırılırlar.

Keçiyle tekenin cinsine ve sürüsüne “malo pez” demekteler.

Keçinin doğurduğu yavru dişiye “bizeke”, altı aydan sonra “tuske”, iki yaşını bitirdiğinde “karıke” ve çiftleşip doğurduğunda da “bize” diye adlandırıyorlar. Eğer keçinin doğurduğu erkekse “bizek”, altı aydan sonra “tusk”, ikiyi doldurduğunda “kêlece” ve sonunda da “kêl” demekteler.

Koyunla koçun cinsine ve sürüsüne “mêsin” demekteler.

Koyunun doğurduğu yavru dişiye “vareke”, altı aydan sonra “kavire”, iki yaşında “belendire” ve çiftleşip doğurduğunda da “miye” diye adlandırmaktalar. Şayet koyunun yavrusu erkekse “varek”, altı aydan sonra “kavır”, iki yaşında “hogeç” ve sonunda “vasn” demekteler.

Ayrıca kuzu ile oğlakların sürüsünü “selx” diye adlandırılırlar.

Bir de “mal” sözcüğü vardır ki bunu da koyun, keçi, inek, dağkeçisi, geyik vb. geviş getiren hayvanlar için genel bir ad olarak kullanılır.

Dersim dilinin (ŞZazaca’nın) sözcük hazinesi çok zengindir. Bu, hayvanlara ilişkin örneklerde de görülüyor. Örneğin: Türkçe “sürü”, ya da Türkçedeki sürü’nün karşılığı olan Kürtçe “keri” dendiğinde; Dersim dilinde, bu ancak hayvanın cinsi ve yaşı göz önünde bulundurularak “naxır”, “mêsin”, “malo pez” ve “selx” sözcükleriyle karşılanabilir.

Konumuza ilişkin olarak hayvanların Dersim diliyle adları ve cinslerini böylece saptadıktan sonra, şimdi de bazı sorulara yanıt arayacağız.

Küçük- ve büyükbaş hayvanlar Dersim halkının yaşamında hangi konumda yer almaktalar? Dersim halkı bu hayvanlara nasıl yaklaşıyor? Hayvanlar tanrısı nedir? Sarık Şüan kimdir? Memik Gavan kimdir? Başka hangi halkın inincinde hayvanlar tanrısı var? Bu soruların yanıtları alındıkça konumuz da gün ışığına çıkacaktır. Madem öyle, gelin kolları sıvayalım.

I-DERSİMLİ’LERİN HAYVANLARA YAKLAŞIMI.

Henüz hayvanlar tanrısı’nı ayrıntılarıyla ele almadan, Dersim halkının hayvanlarıyla kurduğu ilişkinin üzerinde biraz durmak istiyoruz. Böylelikle, hayvanlar tanrısı’nın doğduğu Dersim felsefesi biraz daha gün ışığına çıkacak ve konumuz bununla daha da açıklık kazanacaktır.

a-DERSİMLİ’LER, BESLEDİKLERİ HER HAYVANA BİR AD VERİRLER.

Dersim, dağlarla kaplı bir toprak parçasıdır ve arazisi tarıma pek öyle elverişli değildir. Tarımda, biri eğer evde kullanılan unu karşılayan bir ürün alabildiyse, ondan daha iyisi yok demektir. Ama bu hayvancılıkta öyle değildi. Hayvancılıktan elde edilen ürünle evin bütün gereksinimleri karşılanırdı. Bundan dolayı da hayvancılık tarıma oranla çok daha ileride idi. Dersim’de, önceleri hayvancılığın yapılmadığı ev yok gibiydi. Hayvancılık olmasaydı Dersim halkı aç kalırdı. Tabii Dersim’de hem ekonomik yaşamda, hem de sosyal yaşamda büyük değişimlerin olduğunu biliyoruz.

Dersim’de hayvancılığın ileride olduğunu belirtmiştik. Kuşkusuz bunu her Dersimli iyi bellemişti. Bunu bildiklerinden, yer yer çekişen iki komşu ilk fırsatta birbirlerinin hayvanlarına yönelir zarar vermeye çalışırlardı. Ot yığınlarını tutuşturur, ağılları yakar, hayvanları önlerine katıp götürürlerdi. Bir evde hayvanların olması “dirlik”, olmaması da “sefalet” demektir. Hayvanların yokluğu; sütün, yoğurdun, ayranın, peynirin, yağın, etin ve yünün yokluğu demektir. Bunların hepsi de evin yeme içmesinde, giyim kuşamında ve yatak yorgan gibi ev eşyalarını karşılamada çok önemliydiler.

Öneğin; birinin ot yığını yansaydı hayvanları açlıkla yüz yüze gelirdi. Bu durumla karşılaşan ya hayvanlarını elden çıkarma pahasına ucuza satar, ya da beslemesi için birine bırakır ve sonra bunun karşılığını öderdi.

Yani hayvanların yokluğu Dersim halkının aç kalması, çıplak kalması demektir.

Kuşkusuz, Dersim’de bir evin beslediği hayvanlar aç kalırsa, bu, o ev halkının da aç kalması anlamına gelirdi. Bu bilindiğinden tanıdık, dost ve hemşeri ziyaretlerinde yapılan selam kâlam ve hal hatır konuşmalarında “Çoluk çocuğun nasıl? Koyun, keçi ve sığırın nasıl?” diye sorulur, beslenen hayvanlar ev halkından ayrı tutulmazdı.

Gerçekten öyleydi. Evde beslenen hayvanlar, ev halkı gibiydiler. Örneğin, nasıl evdeki bir erkek çocuğun adı “Demen”, “Rıza”, “Binali” veya “Baqır”dıysa; ya da bir kız çocuğunun adı “Harse”, “Fadima”, “Sise” veya “Beyaz”dı, hayvanların da böyle tek tek adları vardı. Örnek olarak,

İnek adlarından bazıları şunlardır:

Nare, Bore, Sure, Çharebese, Çhare, Fince, Dinare, Kiraze, Qole, Quliye, Nexse, Qerse, Lolağ, Qırmize, Zerre, Zerne, Şerbane, Ceylane, Seme, Bazare, Mırce, Milke. Beleke, Bese, Zarance, Kole...

Öküz adlarından bazıları şunlardır:

Bor, Kêles, Sur, Lolağ, Fid, Bes, Belek, Çeleng, Çengel, Horan, Qul, Çhar, Çel, Çil, Xişt, Şirin...

Keçi adlarından bazıları şunlardır:

Tase, Gêwre, Gule, Ğeze, Berge, Pule, Ğule, Aske, Kole, Çule, Çiçe, Çunçule, Dundile, Qeme,

Ğeribe, Lewlêse, İştirine, Vare, Vite, Rıqışe, Hêlige, Hewre...

Koyun adlarından bazıları şunlardır:

Kurre, Gule, Tirrigulere, Qere, More, Sise, Ğule, Belege...

Bu hayvanlardan her biri kendi adını bellemişdi. Adlarını duyduklarında ses verir, çağırana dönerlerdi.

b-DERSİMLİ'LERİN

HAYVANLARIYLA ARASI NASILDIR?

Dersim halkının hayvanlarla arası birçok yerde duygulara dayanıyor, bir yönüyle insanlarla olan ilişkisinden farksızdır. Bazen insan, onların hayvanlarıyla konuştuğunu sanıyor, bazen de yalvardıklarına.

Konuya bir örnekle açıklık getirelim.

İneğini sağarken şarkıyla eşlik etmeyen ev Dersim de yoktur. Bu şarkıda, ineğinden süt alabilmek için adeta ona yalvarır gibiler.

Süt sağma şarkısı hangi nedenlerden doğuyor?

Nedenlerinden ilki, bakıcısına alışan bir ineğin yabancı birisine duyduğu tepkidendir. Bu durumda şarkılar söylüyerek ineği yatıştırırlar.

Bir diğer nedeni, belki de asıl nedeni ineğin buzağı sahibi olmasıdır. Buzağısı olan inek sütünü kolaylıkla sağdırmaz, buzağının emmesini ister. Şarkı söylüyerek ineği yumuşatırlar ki kendisinden süt alabilsinler.

Burada, bu şarkıdan bir örnek verelim. Biz, bu şarkıyı çocukluğumuzda annemizden, sonra da dayımızın hanımından dinledik ve derledik.

Diyelim ki ineğin adı "Nare"dir.

"Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Güzel çiçeğim benim!
Kurban olduğum!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Nare'm benim!
Altınım benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Memesini yediğim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Gülüm benim!
Lalem benim!
Çiçeğim benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Varlığım benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nazlım benim!
Kibarım benim!
Güzelim benim!

Güzeller güzeli, güzel annem, anoşum!
Anacığım benim!
Nare'm benim!
Nare'm benim!
Ceylanım benim!..."

İneği sağıp bitirinceye kadar bu şarkıyı böyle söylerler.

Değirmek istediğimiz bir diğer özellik de, Dersimli'ler hayvanlarıyla konuşurken sanki her cins hayvanın ayrı bir dili varmış gibi davranmalarıdır.

Örneğin, inekleri yerinden sürdüklerinde "tay tay!" demekteler; öküzleri sürdüklerinde "ho ho!"; keçileri sürdüklerinde "tışt tışt!"; koyunları sürdüklerinde "du du!"; danaları sürdüklerinde "tuy tuy!"; kuzuları yerinden sürdüklerinde, ya da yanlarına çağırdıklarında "çiğe çiğe!"; oğlakları sürdüklerinde, ya da çağırdıklarında "khıde khıde!"; tavukları sürdüklerinde "kiş kiş!"; kargaları sürdüklerinde "qır qır!"; diğer kuşları sürdüklerinde "fırr fırr!", ya da "çüç çüç!" demekteler.

II-DERSİM İNANCI'NDA DAĞKEÇİSİ, GEYİK vb. HAYVANLARLA DİĞER DOĞA HAYVANLARININ YERİ.

Dersim İnancı'nda yalnız dağlar, göller, kayalar, ağaçlar, otlaklar, ırmaklar, kaynaklar... kutsal değiller. Dersim İnancı'nda dağkeçisi, geyik vb. hayvanlarla diğer doğa hayvanları ve kanath olanlardan da kutsal olanlar vardır. Örneğin, dağkeçisi ve geyik kutsaldır, "heliyo çhal" olarak adlandırılan bir kartal türü kutsaldır, alacalı yılanlar kutsaldır... Dersimli'ler hayvanlar için "herkes nasibini yiyor" demekteler. Kutsal olsun olmasın, mecbur kalmadıkça hiç bir hayvana dokunmamaları bu inançlarındandır. Bir kuşun kanı(ölümü) dahi onlara bulaşsın istemiyorlar. Şimdi bu konuyu biraz daha açalım.

a-DAĞKEÇİSİ, GEYİK vb. HAYVANLARIN TANRISI DUZGIN'DIR, BUNDAN DOLAYI DERSİMLİ'LER BUNLARI AVLAMAZLAR.

Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı'na değinirken; geyik, dağkeçisi vb. hayvanlarla diğer doğa hayvanlarının Dersim İnanıcı'ndaki yerini de unutmamak gerekir.

Sözü daha fazla dolaştırmak istemiyoruz. Ve diyoruz ki; Dersim İnanıcı'nda dağkeçisi, geyik vb. hayvanları nedensiz, haksız, keyfi için, veya yemek uğruna öldürmezler. Türkçesi, Dersimli'ler "av"a gitmez, "avcılık" yapmazlar.

Biraz da Dersimli'lerin neden dağkeçisi ve geyikleri öldürmedikleri üstünde duralım.

Dersim İnanıcı'nda hiç bin şey tanrısız değildir. Tabii dağkeçisi, geyik vb. hayvanlar da tanrısız değiller.

Dağkeçisi ve geyikler Dersim İnanıcı'nda Duzgın'ın⁶ hayvanlarıdır. Kutsaldırlar. Öldürülmezler. Duzgın, Zargovit'de⁷ babasından utanarak kaçtığına, O'nun güttüğü hayvanlar da O'nun ardına takılır ve Kêmer'de⁸ onlarla birlikte sır olur. Bugün doğa da yaşıyan dağkeçisi, geyik vb. hayvanlar Duzgın'ın güttüğü bu hayvanlardır. Duzgın'ın hayvanları O'nun ardına takılıp birlikte gittiklerinde, babası haykırarak "nasibimizi kesme!" der. Duzgın bunu duyunca döner ve elindeki değneğiyle hayvanlarından bazılarını babasına ayırır. Hayvancılık yaparken beslenen keçi ve teke Duzgın'ın babasına bıraktığı bu hayvanlardandır. Biz, bu söylenceyi PİR'deki DUZGIN yazısında⁹ geniş olarak yazdık. Bu söylenceden buraya yalnızca hayvanlarla ilgili bölümü alıyoruz.

Tornê Dewres Dili Bava Hesên¹⁰ bize aktarıyor.

"Duzgın, Zargovit'te hayvanlar ahırına gidip kalır (hayvanlara bakıp otarmak için). Amcası, üç ay O'nu ziyaret etmez. Karakışdır. Kar öyle bir yağar ki, yerde kardan başka bir şey görünmez. Ne ot görünür, ne şu, ne bu... Bu durumdan amcası çok kaygılanır. Hedikleri ayağına takıp Zargovit'te Duzgın'ı ziyarete gider. Der ki,

–Hele bir gidip bakım, şu bizim öksüz hayvanları ne yaptı!

Zargovit'e varıp hayvanların ahırına bakar ki, hayvan gübresi ahırda üst üste yığılmış durumda!¹¹ Ama hayvanlar ahırda yoklar.

Hayvanların karda açtığı çığırdı yürür. Ve bakar ki Duzgın hayvanları güdüyor. Onların otladığı yerde kar yoktur. Duzgın, elindeki değneğini yere değdirince yerden ot bitiyor, ağaca değdirince ağaç yeşeriyor, keçileri de bunları yiyorlarmış."

Davut Sulari de bu olayı "Da da Duzgın"¹² adlı bir deyişinde (Apo İsmail'den¹³ derledik.) şu dizelerle söylüyor:

"Hey tanrım, hey tanrım

Kêmer'i sorarsan -tanrım- mitdir

Kaynaktan bir su doğuyor ki saf süttür

Sen eğer tanrımı sorarsan
O, karakışta bağ ve bostan yeşertendir!
Hey Duzgın, hey Duzgın
Hey be Duzgın!"

"Duzgın, henüz amcasının geldiğini farketmiyor. Ama O'nu, hayvanları görür ve birazcık irkilirler. Duzgın hayvanlarına,

–Siz neden öyle irkiliyorsunuz? Kureso Kurr'la¹⁴ mı yüz yüze geldiniz?

der. Ve dönüp bir de bakar ki amcası oradadır. Bu, amcasına "Kureso Kurr" dediğinden çok utanır.¹⁵ Ve Kêmer'e doğru kaçır. Hayvanları da O'nun ardına takılır. Bunun üzerine Kures arkasından haykırır,

–Kaçma evladım kaçma! (Sözlerinden dolayı) bişey olmaz! O hayvanları nereye alıp gidiyorsun sen öyle? Neden rızkımı kesiyorsun?

Duzgın, dönüp değneğiyle keçilerden bir kısmını (amcasına) ayırır ve diğerleriyle birlikte gidip Kêmer'de sır olur."

Uzun sözün kısası: Dersim İnanıcı'nda dağkeçisi, geyik vb. hayvanların tanrısı Duzgın'dır; her kim ki bunlara dokunur, bir kötülük ederse Duzgın da bunu onun yanına komaz. Dersim halkının Türkler gibi "avcı", ya da Kürtler gibi "neçirvan" olmamalarının nedeni de budur.

b-DERSİM KUTSAL BİR YERDİR.

KUTSAL YERLER, KURBANDAN

BAŞKA HİÇ BİR HAYVAN KANININ

DÖKÜLMESİNİ İSTEMİYORLAR.

Bazen aç kaldıklarından, kurtların hayvanlara saldırdığı zamanlar olur. Bazen de aylar, geceleyin, alıştıkları ahırların damlarından delikler açarak girer, yakaladıkları hayvanı alıp giderler. Halk, bava'lara¹⁶ çağırır. Bava'lar ellerine aldıkları ipe dualar ve dileklerle düğümler atar ve böylelikle kurtların ağzını, ayların ağzını bağlamış olurlar. Eğer bunun faydası olmazsa, o zaman bunları öldürtürler. Ama bunlar her yerde öldürülmezler. Kutsal yerden, yer ve yatlardan uzakta olması gerekir.

"Ormanlardaki aylardan biri kudurur, Qızılbel'de¹⁷ hayvan komaz olur; ahırların damlarında delikler açar, hayvanları kırıp geçirir. Qızılbellilere çok zarar verir. Bunlar, her ne yaparlarsa da bununla baş edemezler. O zamanlar, Buviğe¹⁸ köyünde nişancı biri vardır. Buna, "Dursinê Muxtari (Dursinê Khali)" denir. Tüfikle attığını vuran biridir. Bu yörede nerede ayı ve kurt hayvanlara dadanır, onları yer ve götürürse Dursinê Muxtari'yi yardıma çağırırlar.

Qızılbelliler buna haber salarlar, derler ki,

–Gel şu ayıyı öldür!

O da,

–Ben Qızılbel'de ayı vurmam!

der.

Birkaç kez çağırdıklarında bu gitmeyince, sonunda Qızılbelliler tutup bir elma yollarlar ve derler ki,

–Durma gel! Eğer sen gelmezsen bu ayı bu gidişle bir gün bizi de yiyecek!

Çaresiz, bu kalkıp Qızılbel'e varır ve ayıyı öldürür.

Bu olayın ardından, **Dursinê Muxtari** hastalanıp yatağa düşer. Ölüm döşeğindeyken der ki,

–Beni Qızılbel'de ayı öldürmeye zorladılar! Beni yataklara düşüren bu darbeyi işte ondan yedim!”

Bir örnek daha verelim.

Memo Bom¹⁶, Dersim halk şairlerindendir; **Pülümür** ve **Erzincan** yöresinde çok tanınır. Bu, bir gün ışkın (Şeşkın) toplar, götürür ki **Tercan**'da satsın. Yolda, bir dişi ayı yavrularıyla birlikte bunun karşısına çıkar. Bu, **Memed**'e saldırır. **Memed** yaralanır, ama kurtulmayı başarır. Yaşadığı bu olayın ardından kendisine bir türkü yakar.

Memo Bom, Dersim'deki kutsal yer ve yatakların kan istemediğini bilmektedir. Ne var ki **Memed** de dişi ayının pençesinden zor bela, yaralı olarak kurtulmuştur. Yine de, iki komşunun birbiriyle çekişmesi gibi türküde dişi ayıyla çekişir. **Düştüğü bu durumda bile Memed, dişi ayının davasını Dersim'in kutsal yer ve yataklarına, tanrılarına verir; Hewsê Piri'ye verir, Mehemedê Homete'ye verir, yani ışığın ve nurun tanrısına, güneşe verir.** Dersim'de, kudurup insanlara saldıran hayvanları bile kutsal yer ve yatakların eliyle durdurmaya çalışırlar. Bu hayvanları öldürmeden önce akıllarından bu geçer. Zaten, **Memo Bom**'un yaktığı türküde de bu görüş gün gibi görünüyor.

Memed'in bu türküsünden bazı dizeleri buraya alıyoruz:

“Gide gide yolun yarısına geldim
Zalim dişi ayı gelip benden yukarıda,
tümseğin başında durdu
Bana bir vurdu ki,
başımın ve kollarımdan kanlar döküldü
Dedi, torbanı indir Memedim,
sabah kahvaltısın sen benim!
Dedim, bak duracaksın dur, eğer durmazsan
senin davanı **Hewsê Piri**'ye²⁰ veriyorum,
O' sana şamarı vurdu mu
benden öyle uzaklaştırır ki!...

...

Sabah, kevim önümde (düşünüyorum)
Dişi ayı yolumu kesmiş, beni bekliyor
Nasıl başımdan tuttuysa kanlar döküldü
Textiku'nun²¹ önünde fidanlar
Beni yeme hey be zalim,
Cebeli'yle **Mirzali**²² öksüz kalırlar!

...

Sabahtı, ben giderek yol aldım
Dişi ayı yavrularıyla yolumu bekledi
Nasıl başımdan kaptıysa, kanlar döküldü
Dedim, ya **Mehemedê Homete**²³!
Sen buna bir şamar vur da benden defet!
Yastuğê'nin²⁴ önünde fidanlar
Beni yeme hey be zalim,
Cebeli'yle **Mirzali** öksüz kalırlar!”²⁵

Kutsal yer ve yatakların tanrıları, Dersim ilinde qurban kanı dışında bir başka kanın akıtılmasına razı değiller. Hatta bir kuşun kanı dahi akıtılmasını, isterler. Buradaki kutsal yer ve yatakları da saymak çok güç. Öyle çoklar ki... Dersim'in kaç dağı kutsal değil? Kaç gölü, kaç kaynağı, kaç ırmağı kutsal değil? Kaç kayası, kaç ağacı, kaç otlığı kutsal değil? Dersim'de kutsal yer ve yataklara uzak olan, onlara görünmeyen yerler kaç karışdır ki?

Biz, Dersim'de hiç bir hayvanın öldürülmediğini söylemiyoruz. Yazdığımız, yalnızca inançsal açıdan kutsal yer ve yatakların tanrıları'nın istedikleridir. Kuşkusuz, istisnalar her zaman ve her yerde olabilir. Ama istisnaların gücü kuralları değiştirmeye yetmez. Kutsal yer ve yatakların isteklerine uymayıp hayvanlara kötülükte bulunanlar da çıkabilir. Hayvanlara kötülük yapanlar, ya da **Dursinê Muxtari** gibi öldürmeye mecbur kalanlar, bir gün dara düştüklerinde yaptıkları bu yanlış anımsamış, pişman olmuşlardır. Kutsal yer ve yatakların tanrıları'nın bunu istemediklerini bilenler, darda kaldıklarında kendi kendilerine “Acaba öldürdüğüm hayvandan dolayı mı ben bu dara düştüm?” demişlerdir.

Bu konuda biraz da **Evliya Çelebi**'nin gezi notlarına göz atalım.

Bilindiği gibi, **Evliya Çelebi** bir Türk gezginidir. Çok yerler gezen ve gördüklerini, duyduklarını tek tek yazan bir kişidir **Evliya Çelebi**. O, bundan hemen hemen 350 yıl önce **Munzur Baba**'ya da uğrar, bunu da unutmadan defterinde yazar. O'nun **Munzur Baba**'ya değgin yazdıklarını özetliyerek veriyoruz.

Der ki: **Munzur Baba** nehri ağustos ayında başlayarak kırk gün acı, kırk gün tatlı akar. Nehirde lezeli balıklar bulunur. Balıkları ziyaretin yakınında avlamıyorlar, ziyaretin yakınında avladıklarında balıklar pişmiyor. Gözelerin kuzeyinde bir dağ var. **Munzur Baba** burda bir ağaç dikmiş. Ağaç gayet siyah. Bu ağacı kesen zarar görür.²⁶

Dersim'deki kutsal yer ve yatakların hayvanları koruduğuna işte **Evliya Çelebi** de böyle tanık olur.

c-DOĞA HAYVANI DA DERSİM İNANCI SİSTEMİNDE YERİNİ ALIYOR.

Biz, diğer yazılarımızda Dersim İnancı'nda Eskerê Evdıl Musay'a (Evdıl Musa'nın Askerleri) değindik. Bunlar, Evdıl Musa'nın buyruğundaki kötülük melekleridir. Eskerê Evdıl Musay karanlıkta gezinirler, ama bazen Evdıl Musa'nın²⁷ buyruğunda durmayıp aydınlığa çıkırlar da yok değil.

Dersim İnancı'nda, kötülük melekleri bazen de hayvanların donunda görünürler. Bu bir eşek olabilir, bir tilki olabilir, bir ayı olabilir... Dersimli'ler, karanlıkta bir hayvanla karşılaştıklarında korkuya kapılırlar, yanına yaklaşmazlar, onun, Evdıl Musa'nın buyruğundaki kötülük meleklerinden biri olduğuna kuşkulanırlar.

Henüz öğle saatleridir. Qırdım'da²⁸, biri evine yakın bir yerde bir yılan öldürür. Karanlık bastırınca iki Atlı gelir ve bunu Evdıl Musa'ya götürürler. Meğer onun öldürdüğü yılan, bu donda gezinin Eskerê Evdıl Musay'dan biriymiş. Biz bu söylenceye PİR dergisindeki DUZGIN yazısında değinmiştik.²⁹

Keza, evlerde çıkan alacalı yılanlar Dersim İnancı'nda kutsaldır. Bunları, ev ve aile tanrısının üzerine sayarlar. Balaban Deresi'nde biri, evinde çıkan böyle bir alacalı yılanı öldürür, ama bu olayın ardından bunların sürüsüne kurt dalar ve çoğunu kırıp geçirir. Biz, bu söylenceye de WARE dergisinde değinmiştik.³⁰

Yalnız dağkeçisi, geyik vb. hayvanlar değil, diğer doğa hayvanları ve hatta doğadaki kanatlıları da öldürmezler. Doğadaki kanatlılardan da kutsal olanlar vardır. Dersimli'lerin "heliyo çal" dedikleri bir kartal türü bunlardan biridir. Duzgin, bu kartalın donuna bürünerek Dersim'in semalarında kanat çırpıyor. Bu konuyu da keza PİR'deki DUZGIN yazısında açıkladık.

Dersim İnancı'nda yine hayvanlarla ilgili önemli bir nokta var. Biz buna, Dersim İnancı'nda Cennet'le Cehennem'i ele alırken geniş yer vermiştik.³¹ O da; insan öldüğünde ruhu hayvana da geçebilir, inancıydı.

Dersim halkı, doğa hayvanlarının kişiliğinde de hem insandan, hem inancından birşeyler görür. Örneğin, ayı aslında bir insandır, ama ceza verilerek bu dona sokulmuştur; kirpi de bir insandır, o da bu dona sokularak cezalandırılmıştır; kaplumbağa da keza bir insanmış, şimdi sokulduğu donda cezasını çekmektedir.

d-DERSİMLİ'LER, BİR KUŞUN KANI DA OLSA ONLARA BULAŞMASINI İSTEMİYORLAR.

Dersim İnancı'nda, insanın rızık ölü hayvanda değildir. İnsan hayvanı besler, yaşıtır, ekmek verirse ancak o zaman rızıkına kavuşur. Dersimli'lerin bu inancı onların atasözlerine de yansıyor. Bunlardan birinde "İnsan, evinde beslediği kedi ile köpek sayesinde zenginleşir!" deniyor.

Dersim halkı bir duasında der ki,

–Ya Hak/ Hızır/ Kures/ Duzgin! Dileriz ki Sen bir kuşun kanı(ölümü) da olsa bize bulaşmasını önlersin! (Amin!)

Bu Dersim duası, Dersim'in dörtbir yanında bir atasözü gibi bilinir ve söylenir. Dersimli'ler yalnız dağkeçisi, geyik vb. hayvanları değil, diğer doğa hayvanlarını da öldürmek istemiyorlar. Çocuklarını da bu yönde eğitmeye çalışıyor ve bu amaçları için masalları iyi bir araç olarak kullanıyorlar.

Dersim hayvan masallarının çoğu tilki, kurt ve ayı üzerinde yoğunlaşır. Dersim masallarında tilki, "tilki baci" olur; kurt, "kurt kardeş" olur; ayı, "ayı amca" olur. Bu anlatış çocuklarda derin izler bırakır. Hayvan sevgisi kazandırır. Büyüdüklerinde hayvanları öldürmekten kaçınırlar. İnsan nasıl "baci"sını, "kardeş"ini ve "amca"sını öldürebilir?

Bir kuşun dahi kanını dökmekten (öldürmekten) kaçının bir halk, hiç kuşkusuz tavşanı da öldürmeye razı olmaz. Dersimli'lerin inançsal açıdan tavşanı yemedikleri doğrudur, ama yetersiz bir açıklamadır. Dersimli'ler yalnız tavşanı değil, besledikleri hayvanların dışında hiç bir doğa hayvanını, buna kuşlar da dahil, yemiyorlar.

Dersimli'ler, yalnız kutsal yer ve yatakların yakınında değil, onların olmadığı yerlerde dahi bir kuşun kanını bile akıtmak istemiyorlar. Bu inanıştan da bir örnek vermek istiyoruz.

Pirê Xanuku'nun³² kerametleri çoktur.

"Bir gün Pirê Xanuku'ya derler ki,

–Kargalar, kuşlar mısırını yiyip bitirdiler!

Pir gidip bunlara beddua eder, der ki,

–Dilerim siz gazeller gibi yere dökülesiniz!

Bir de bakar ki kargalar, kuşlar gazeller gibi yere döküldüler ve kendilerinden ne ses çıkıyor, ne seda.

Pirê Xanuku, onları bu durumda görünce yüreği yanar, kendilerine acır ve der ki,

–Kalkın gidin haydi, kalkın gidin! Herkes nasibini yer!

Ölü kuşlar tekrar canlanır ve uçup giderler."

III-DERSİMLİ'LERİN HAYVANLARIYLA YAŞADIĞI BAZI ÖYKÜLER.

Dersimli'lerin hayvanlarıyla ilişkisi sevgi, duygu, kadir ve kıymetbilir bir bakış açısıyla sürdürülür. Onların hayvanlarıyla yaşadığı bazı öyküler de işte böyle sevgi ve duygu doludur.

Şimdi bu öykülerden birkaç örnek verelim.

a-USÊ CENGİ, ÖKÜZÜNÜ DÖVÜNCE ÖKÜZÜ AĞLIYOR.

Bava Dewres³³ bize anlatıyor:

“Önceki yıllarda sık sık “bısımlay” (bismillah) çekerlerdi, çekmeyenlerden bazıları . kötülük meleklerinin esiri olurlardı.

Eskerê Evdıl Musay’ın (Evdıl Musa’nın Askerleri) olduğu kuşku götürmez bir gerçek.

Kêkê Mese adında biri vardı, bu kötülük melekleriyle gezerdi.

Usê Cengi de bunlarla gezerdi. O derdi ki,

–Başıma külâhı geçiriyor, beni alıp götürüyorlar!

Usê Cengi bir Alxanlı’ydi³⁴. Kendisi öldü. İri yarı biriydi. Öyleydi ki!...

Bu, öküzlerinden birini Mehemed’e³⁵ adamıştı. Bunu götürüp mertekleri çekmek istiyor. Yalnız, köyü çok yokuşmuş ve mertekler de çok ağır. Öküzlerden birinin gücü bunları çekmeye yetmiyor. Bu da, bir mertek çekerek öküzü döğüyor. Sonra da çok döğdüğü bu öküzü getirip evin önünde bırakıyor ve ardından ahıra çekiyor.

Gece olunca,

–Ben öküzü çok döğdüm, hele bir bakayım durumu nasıl. diyor.

Gider ki, öküz ağlaya ağlaya gözyaşlarıyla önündeki kuru hayvan gübresini çamur gibi ıslatmış. Bunu bana Usê Cengi kendi ağzıyla anlattı. Hak adına andolsun ki! Eğer anlattıklarım da hile varsa ahirette benden sorsun! Öküz ağlar ağlar ağlar, gözyaşlarıyla kuru gübreyi çamura çevirir!

Usê Cengi bana dedi ki:

–Öküzün bu olayından sonra yaylalara çıkma zamanı geldi. Ben de Derê Bağire’ye³⁶ yaylaya gittim. Merga Derge’yi³⁷ geçince Heniyo Çaxıl³⁸ geliyor, işte orada Eskerê Evdıl Musay beni yakaladılar!

Bunlar bunu döğër, yokuşlardan aşağıya yuvarlardı. Ağzına köpükler dolardı. Böyle çeke çeke sonradan öldü. Hanımı da bir Kuresli’ydi³⁹.”

b-MEMEDÊ MEMİŞİ, DÜNYASINI DEĞİŞTİRMEYEN ÖKÜZÜNÜN GÖNLÜNÜ ALIR, HAKKINI BANA HELAL ET DER.

Qızılbelli Kuresli’lerden bu Memedê Memişi örneğini dinledik:

Memedê Memişi bir Kılaüşialı’yı⁴⁰. Bu, Kêla⁴¹ köyünde oturuyormuş. Kêla da Qızılbel’e yakındır. Yaya, ya da atlı gelir giderlermiş. Çok inançlıymış Memedê Memişi, çok da yaşlı. Artık bir gün ölümü kendisine ayan olur. Sabah kalktığı anda ahıra gider ve öküzlerin yemliğine niyaz eder. Sonra öküzlerine dönüp,

–Ben sizleri çalıştırdım! Sizleri döğdüm! Artık ben Hak’ka yürüyorum! Hakkınızı bana helel edin!

der.

Ahırdan çıkar eve gelir. Çoluğunu çocuğunu çağırır, etrafına toplar. Bunlara der,

–Ben artık ölüyorum! Öküzlerimin yemliğine niyaz ettim! Gelin, sizlere de vasiyet etmek istiyorum!

O, bunları söyleyince etrafına dolanlar gülerler. Kimse onun öleceğine inanmaz. Memedê Memişi diyor ki,

–Ben öldüğümde hoca⁴² ve bava çağırmaya gitmeyin. Beni yıkayacak hoca kendiliğinden gelecek. Eğer beni yanıltmazsa bava’m da Qızılbel’den gelecek. Qızılbel’den gelen bava bana suyu döksün, hoca da yıkasın. İki yaşındaki bir tekeyi kesip hayrımı verin.⁴³ Siz, bir çift öküz de kesseniz şu Kêla’nın halkını doyuramazsınız! Boş yere fazla hayır etimi bunlara yedirmeyin!

Qızılbel’den Bava Dursino Pil, Qewax⁴⁴ köyünde Güzel gilde konukmuş. Ordan ayrıldığında,

–Ben Kêla’ya Hemedê Kêmice gile gidiyorum. der. Ve yola koyulup Kêla’ya gelir ki ne gelsin, Kêla yasa boğuludur. Memedê Memişi gerçekten dünyasını değiştirmiştir. Kimse gidip çağırmadığı halde hoca’sı da Halorige⁴⁵ köyünden gelir. Bava Dursun suyu döker, hoca da yıkar. Ve götürüp defnederler.

c-SİLEMANÊ ALİ ÖLÜNCE, BÜTÜN KÜÇÜK- VE BÜYÜKBAŞ HAYVANLARI CENAZESİNE KATILIRLAR!

Biz, bu söylenceyi de Bava Rızaê Garşıye’den⁴⁶ dinledik:

Silemanê Ali de bir Kılaüşialı’dır. Çok inançlı biriymiş. Bir zamanlar bu, Gomê Kilisi’de⁴⁷ oturmuş. Sonra gelip Garşıya Binene’ye⁴⁸ yerleşmiş. Bunun üç oğlu varmış. Birinin adı “Gınd”, birinin “Hınd” ve diğerinin de “Mur” imiş.

Aksakallı Hızır, Silemanê Ali’ye ikrar vermiş; her yıl Hızır Orucu’nda⁴⁹ gelir Silemanê Ali’ye konuk olurmuş. Derler ki, Silemanê Ali tekelerini nallayıp dağa salar, bunlar her yıl ekim ayında (keçiyle tekelerin çiftleştiği ay) kendiliğinden eve gelirlermiş.

Silemanê Ali’nin be kerametinden Dewres Sileman’ın⁵⁰ haberdar olduğu söylenir.

Bava Bavê Qızılbeli⁵¹ derdi ki,

–Bir zamanlar Sewdali gil varmış. Zengin mi zenginmiş bunlar. O kadar çok altını varmış ki bunların, bir çuvala yerleşmiyorlarmış. Sewdali, iki manda kesip altınlarını bunların postuna koymuş.

Bu, o devirde en gösterişli elbiseyi giymiş, üstelik bütün düğmeleri altındanmış.

Bir gün bu, kırk adam toplayıp **Garşıya Binene**'deki çayırıları biçiyormuş. Kırk kişiye öğlen yemeği getirirler. Artık bu ayran mı olur, yağ mı olur, bulgur mu olur kimse bunu bilmiyor. Ama **Sewdali**'ye, sac altında pişen yuvarlak yağlı kömbe (Şçörek, baviko) getirirler. Hani o ağadır, zengindir ya ondan. **Sewdali**, kömbeyi yemek için kenarından kırar, ama içinde bir kıl çıkar. **Bu çok sinirlenir, ayağa kalkıp kömbeye bir tekme atar. Kömbe, Silemanê Ali'ye doğru yuvarlanır gider. Silemanê Ali, kömbeyi yerden kaldırıp öper ve der ki "Hak senden aldı ve bana verdi!"**

Bunun ardından **Silemanê Ali Gomê Kilisi**'den ayrılır, gelip **Garşıya Binene**'ye yerleşir ve burayı şenlendirir. Bu kez de o zenginleşir. **Hak** onu varlığa boğar. Derler ki, o, **Garşıye**'de "binleri aşmış", yani küçük- ve büyükbaş hayvanları bini geçmiş.

Silemanê Ali'nin öleceği yıl, tekeleri ekim ayında dağdan dönmüyorlar. O,

-Bu yıl ben öleceğim!

der ve gerçekten de o yıl ölür. Onun **Hak**'ka yürüdüğü yıl, **Qızılbel'de Dewres Baqır**'ın⁵² dönemiymiş. Herkes onun ölümüne gider. Cenazesini evden çıkarıp mezarlığa götürdüklerinde bunun koyunu, keçisi, ineği, öküzü ve daha ne kadar hayvanı varsa gelir, cenazenin peşinde yürürler.

Biraz yürüdükten sonra, **Dewres Kakıl**⁵³ der ki,

-Hey ulan hey! Silemanê Ali gitti, ama hazinesini de beraberinde götürdü!

Bundan sonra onun bütün hayvanları dağlara yayılırlar ve bunların ocağı söner."

d-DEWRES KÊKIL HASTALANINCA KISRAĞI KENDİSİNE ÇOK AĞLAR!

Şimdiye kadar verdiğimiz örneklerin hepsi de küçük- ve büyükbaş hayvanları işliyorlardı. Bir örnek de diğer hayvanlardan verelim.

Apo Ali⁵⁴ bize dedi ki,

"Qızılbel'den Dewres Kêkil⁵⁵ kısırağına binip **Ağveran**⁵⁶ köyüne gider. Bu, **Ağveran**'da hastalanır, yataklara düşer. Haber salarlar, **Qızılbel'den** gelip **Ağveran'dan Dewres Kêkil**'ı götürürler. O'nun kısırağı da bunların peşine yürür ve **Kêmero Deng'e**⁵⁷ kadar ağlar. **Dewres Kêkil, Kêmero Deng'de kendisine gelir ve kısırağına,**

-Artık yeter yeter yeter! Bırak şu ağlamamı! der. O'nun bu sözlerinden sonra, kısrağı ağlamayı keser."

IV-DERSİM İNANCINDA

HAYVANLAR TANRISI.

Dersim İnancı'nda kime "Wayır" denir? Önce bu soruyu yanıtlamaya çalışalım.

Türkçede "tanrı" sözcüğüyle anlatılmak istenen, **Dersim dilinde (ŞZazaca) "Wayır"** sözcüğüyle karşılanıyor.

Dersim İnancı'nda ve dilinde "Wayır" dendi mi, bu her zaman Türkçe karşılığıyla "iyi tanrı"dır. **Dersimli'ler, Türkçedeki gibi "kötü tanrı"**ya "Wayır" demiyorlar.

Onlar, bu inançlarından dolayı **Hızır'a, Kures'e ve Duzgın'a "Wayır"** derler, ama **Evdıl Musa**'ya demezler. **Evdıl Musa**'ya "Wayır" tanımı yerine "Qumardanê Milaketunê Xıravını" (Kötülük Meleklerinin Kumandanı), ya da "Sereskerê Milaketunê Xıravını" (Kötülük Meleklerinin Asker ve Ordu Kumandanı) derler. Benzer biçimde **Sarik Şüan'a "Wayirê Mali"** (hayvanlar tanrısı) derken, **Memik Gavan'a "milaketo te malirê xıravino"** (hayvanlara kötülük yapan melek) demekteler. Hiç kuşkusuz **Dersim İnancı**'nda hangi kutsal yer tanrısı, ya da ev ve aile tanrısı olursa olsun bunların hepsi de iyidirler. Esasen bunlar iyi olmasaydılar kendilerine "Wayır" da denmezdi.

O halde, "Wayır" (tanrı) diyebilmek için önce "iyi bir kimlik" gerekiyor.

Gerçi biz bazı yazılarımızda **Dersim diliyle "Wayiro xıravın"** (kötü tanrı) diye bir tanım kullandık. Tabii bu yukarıdaki açıklamaya terstir. Ama bizim yeni attığımız bu adımı, bizden önce birçokları kendi dillerinde attılar ve bizimkisi de bir ihtiyaçtan kaynaklanıyor.

Dersim İnancı çoktanrıdır. Keza **Dersimli'lerde "Heq" (Hak)** sözcüğü de var. **Hak** sözcüğü Arapça kaynaklıdır.⁵⁸ **Dersim İnancı**'nda bazı "Wayır"lara (tanrılara) "Heq" (Hak) de demekteler. Örneğin, **Hızır'a "Heq" (Hak)** de derler. "Heq" (Hak), **Hızır**'ın binbir ad ve ünvanından biridir, derler. **Usenê Tikmey'in, Hak**'ka yakarırken söylediği ilahide konuya ilişkin olarak şu anlamlı dizeler de geçer:

"Dara düşende,

Sen tezcanlısın **Hızır**, sakın gecikme!

Bu dünyanın Hak'kı Sensin,

çoluk çocuğumuzu öksüz koma!"

Ve aynı ilahinin başka dizelerinde de "Wayır" (tanrı), "Heq" (Hak) ve "Xızır" (**Hızır**) bir potada erirler:

"Hey be tanrı (**Wayiro**) tanrı tanrı tanrı!

Bilmem neyi beğenir (tanrı),

bilmem neden razı?

Diyorlar, bunu bizden beklemeyin,
Hak'ka ermekle bilinir
 Her ne kadar yaşlıysa da,
Aksakallı Hızır tezcanlıdır
 Çağırıldığı her yerde hazır ve nazırdır!"⁵⁹

Duzgın'a da "**Heq**" (**Hak**) derler. Birçok bava'yla bu konuyu konuştuk, kasetlere kaydettik. Yani Dersimli'ler bu **Hak** sözcüğünü de inançlarına uyarlıyorlar. Biz, **Hak** sözcüğünün Arapçadan dilimize **Alevilik**'le girdiğine inanıyoruz. Kuşkusuz bu sözcük Türkçede de bulunmaktadır. Türk dilbilimciler ve araştırmacılar da bu **Hak** sözcüğünün Arapçadan Türkçeye **İslam** inancıyla geçtiğini düşünürler.⁶⁰

Dersimli'lerin "**Hak**", "**Tanrı**", "**Allah**", "**Gott**", "**Xode**", "**Hüda**" gibi yabancı tanrı tanımlarına karşılık kendi dillerinde söyledikleri "**Wayır**" sözünün, Dersim dili kökenli ulusal bir sözcük olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu arada Dersim dilinde "**Allah**", "**Hüda**", ya da "**Xode**" sözcüklerinin olmadığını da belirtmeden geçmek istemiyoruz. "**Allah**" sözcüğünün olmaması Arap-İslam, "**Hüda**" veya "**Xode**" sözcüklerinin olmaması da İran-İslam kültürünün Dersimli'leri etkileyemediğini gösterir. Ama Dersim dilinde "**Wayır**" (tanrı) sözcüğüyle aynı anlamda kullanılan "**Heq**" (**Hak**) sözcüğünün olması, Dersimli'lerin Arap-İslam veya İran-İslam'la tanışmadan doğrudan **Alevilik**'le karşılaştıklarını ve bunu benimsiyerek o zamana kadar inanıp icra ettikleri çoktanrılı inançları olan Dersim İnancı'yla birleştirdiklerini, ortaya koymaktadır.

Çok ilginçtir, benzer bir durum da **Hindukuş**'daki **Kalaş** halkının inancında sözkonusudur. **Kalaş** halkının inancı da Dersim İnancı gibi çoktanrılıdır. Hayvan tanrıları var, ev ve aile tanrısı var, bereket tanrıları var... Dersim İnancı'nda nasıl ki kutsal yer ve yatac tanrıları'yla **Hızır** ve **Duzgın** Atlı'dırlar, **Kalaş** halkının inancında da bazı tanrıları Atlı'dır. **Kalaş** halkı kendi dilinde tek tek tanrılarına "**Devalog**" diyor. Yani Dersim'de tanrıya nasıl "**Wayır**" adı veriliyorsa, onlarda da tanrıya "**Devalog**" adı veriliyor.

Bazı üniversitelerin şemsiyesinde çalışan dinbilimciler, bu "**Devalog**" sözcüğünü Almancaya "**Gott**" (tanrı) olarak çevirmektedirler. Keza bu dinbilimciler **Kalaş** halkının inancında bir de "**Xoday**" sözcüğünün varlığına değinirler. Ama bu sözcüğün İran ve İslam'ın etkisiyle **Kalaş** halkının diline geçtiğini belirtirler. Nasıl ki Dersim halkı **Hızır** ve **Duzgın**'larına "**Hak**" da diyor ve "**Hak**" sözcüğünü bu tanrıların ad ve

ünvanlarından biri olarak anıyorsa; benzer bir yaklaşımı **Kalaş** halkı da kendi inancında sergiliyor. Onlar da bazı "**Devalog**"larına, yani tanrılarına bir de "**Xoday**" demekteler ve bunu Onların ad ve ünvanlarında biri olarak benimserler.⁶¹

Biz yukarıda, "**Wayır**" sözcüğüne karşılık Türkçede "**tanrı**" sözcüğünün kullanıldığını belirttik. Ama bu, henüz "**Wayır**"'ın birinci anlamıdır. Bunun, Dersim dilinde başka bir anlamı daha vardır. Bu anlamın Türkçedeki karşılığı da "**sah'p**"tır.

Öreğin, biz "**Wayirê çei**" dedik mi, bunun iki anlamı vardır. Birinci anlamı; evin mülkiyetine sahip olanı içerir ve bu anlamda "**Wayirê çei**" Türkçeye "**evin sahibi**" olarak çevrilir.

İkinci anlamında ise "**Wayirê çei**" dendi mi, inanç sözkonusu oluyor. O da evin halkını kötülüklerden korumak, kötülük meleklerinden ve hastalıklardan korumak; evin işlerini yoluna koymak, rızkını vermek, nasibini korumak, malını mülkünü ve kısmetini artırmak gibi karakteristik özellikleri kendine toplıyan tanrıyı içeriyor. "**Wayır**" sözcüğünü burada yukarıdakinden değişik bir anlamda, başka bir kişilikle görmekteyiz. İnancsal yönüyle de "**Wayirê çei**"'nin Türkçe karşılığı "**ev ve aile tanrısı**"dır.

Eğer "**Wayirê çei**" inancsal yönüyle gündeme geldiğinde, insan onu "**ev ve aile tanrısı**" olarak değil de "**evin sahibi**" diye Türkçeye çevirirse, o zaman Dersim İnancı'ndaki karakteristik özellikleriyle, kişiliğiyle, tanrısallığıyla "**Wayirê çei**"den (ev ve aile tanrısı) bişey kalmıyacaktır.

Değişik anlamları olan yalnız "**Wayır**" sözcüğü değil tabii; "**Hak**" sözcüğünün de tanrı'dan başka birçok anlamı var; "**Xode**", "**Hüdey**", "**Hüda**" gibi birçok varyantı olan bu sözcüğün de değişik anlamları var.

a-SARIK ŞÜAN

HAYVANLAR TANRISIDIR.

Dersim İnancı çoktanrılıdır. Bunlardan biri de ev ve aile tanrısı'dır. Biz buna bir yazıyla geniş olarak değinmiştik.⁶² Burada önemle söylenmesi gereken Dersim İnancı'nda ev ve aile tanrısı; **Hızır**, **Kures** veya **Duzgın** gibi yalnız bir tanrı değil, tek tek her ev ve ailenin değişik donlara bürünen ayrı bir tanrısının olduğu bir inançtır.

Dersimli'lerin bu inancı hayvanları için değişiyor. **Hayvanlar tanrısı**, nerede veya hangi hayvan (küçük- ve büyükbaş) olursa olsun **Hızır**, **Kures** ve **Duzgın** gibi yalnız bir tanrıdır ve adı da "**Sarik Şüan**"dır.

Sarik Şüan ne yalnız koyunların, ne keçilerin ne de ineklerin tanrısıdır; O, bunların hepsinin birden tanrısıdır. Yani, **Duzgın** nasıl ki dağkeçisi,

geyik vb. doğa hayvanları tanrısıysa; Sarık Şüan da öyle koyun, keçi, inek vb. evcil hayvanların tanrısıdır.

Sarik Şüan hayvanların darına yetişiyor. Hayvanları koruyup kolluyor. Hayvanlar, Sarık Şüan'ın emanetindedirler. O, hayvanları her türlü beladan, hastalıklardan, kötülük meleklerinden, aç kurtlardan, kudurmuş ayılardan, kardan, çığdan, selden, uçurumdan ve kayadan korumaktadır. Hayvanlar doğurduğu zaman yanında bulunur, rahat doğurması için yardımcı olur.

Biz, Dersim İnanıcı'nda hayvanlar tanrısı'nın bir tane olduğunu ve buna da "Sarık Şüan" dendiğini belirtmiştik. Tabii hayvanlar tanrısı'nın bir yönüyle de Duzgın'a uzadığını belirtmek zorundayız. Değindiğimiz; dağkeçisi, geyik vb. hayvanların tanrısı Duzgın'dır. Bir diğer deyişle, Duzgın, Dersim halkının yalnız Hak düzeyindeki bir tanrısı değil, aynı zamanda bir diğer yönüyle de dağkeçisi, geyik vb. hayvanların tanrısı kimliğiyle de beliriyor. Ama O' bununla kalmıyor. Başka bir yönüyle de Duzgın evcil hayvanlara iliştiriyor. Bazı kişilerin görüşüne göre; her ne kadar adı Sarık Şüan'ınkisi kadar söylenmese de, Duzgın da Sarık Şüan gibi hayvanlar tanrısı'dır.

Biz, bu inacin nedenlerini araştırdık. Neden Duzgın da hayvanlar tanrısı'dır? Bu sorumuza karşılık hemen hemen benzer yanıtlar aldık. Bunlardan, Piyê Bira Dergi'n⁶³ verdiği yanıt aşağıya alıyoruz:

"Duzgın, karakışta Zargovıt'te hayvanlarını otarır. Duzgın'ın kerameti babasınınkinden, Kures'den üstünmüş.⁶⁴ Değneğini otlara, ağaçlara dokundurduğunda bunlar yaprak açar, yeşerir ve hayvanları da bunları yemiş. Bu, babasının adını anıp 'Kureso Kurr' dedikten sonra kaçır. Hayvanları da bunun ardına takılır, birlikte giderler. Babası bağırır. Bu da ardından gelen hayvanlarına döner ve değniğiyle bir kısmını ayırıp babasına bırakır. Duzgın önde, hayvanları O'nun ardısira gidip Kêmer'de sır olur.

Duzgın'la birlikte gidip sır olan dağkeçisi, geyik vb. hayvanlardır. O'nun babasına ayırıp bıraktıklarıysa keçi ve tekelerdir. Bundan dolayı Duzgın hem dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanlarının, hem de keçi ve teke gibi evcil hayvanların tanrısıdır."

Bu söylencenin dışında başka hiç bir yerde biz, Duzgın'ın ne dağkeçisi, geyik vb. doğa hayvanlarıyla; ne de koyun, keçi, inek vb. evcil hayvanlarla ilişkisini saptayamadık. Hayvanlar tanrısı söz konusu olduğunda, Duzgın hep bu söylenceyle gündeme geldi. Aslında bu söylence de keçilerin hangi tanrıdan kaldığını, ya da

dağkeçisi, geyik vb. hayvanların keza hangi tanrıdan kaldığını içeriyor. İnsan, bu söylenceden yola çıkarak şunu da saptayabilir: Keçi ve tekelerin tanrısı Duzgın'dır; koyun ve ineklerin tanrısı da Sarık Şüan. Ama bu görüşü ileri sürmek büyük bir hatadır. Dersim halkı, inancında böyle bir görüşe yer vermiyor. Dersim İnanıcı'nda Sarık Şüan; koyun, keçi, inek vb. bütün evcil hayvanların tanrısıdır. Duzgın, yalnız bir söylence de keçi ve tekelerin tanrısı olarak anılıyor.

b-MEMİK GAVAN,

HAYVANLARIN KÖTÜLÜK TANRISIDIR!

Dersim İnanıcı, yer yer de iyilik ve kötülük üzerinde kuruludur. Örneğin; Hızır, Kures ve Duzgın iyilik tanrıları, ama Evdil Musa kötülük tanrısıdır. Eskerê Duzgini (Duzgın'ın Askerleri) iyilik melekleri; Eskerê Evdil Musay (Evdil Musa'nın Askerleri) kötülük melekleridir. Ev ve aile tanrısı'na karşı da savaşan kötülük melekleri var.

Dersim'de, hayvanlar tanrısı söz konusu olunca da bu inanç gündeme geliyor.

Sarik Şüan hayvanlar tanrısı'dır; hayvanları koruyan iyilik tanrısıdır. Ama bir de kötülük tanrısı vardır hayvanların. Bunun adı da "Memik Gavan"dır.

Memik Gavan hayvanların düşmanıdır. Onlara, elinden gelebilecek hiç bir kötülüğü esirgemiyor. Memik Gavan da Evdil Musa ve Eskerê Evdil Musay gibi karanlıkta gezer ve etkinlikte bulunur. Karanlık bastırıldığında ağılda veya ahırda hayvanların üstüne çullanır, hayvanları ölesiye kovalar ve onlar da acılı acılı bağırır, böğürürler; bir gürültü ve patırtı alır yükselir ve hayvanlar soluk almadıklarından boğulacak duruma gelirler. Bazı hayvanları da tutup boğar. Koyunlara binince onların yünlerini, keçilere binince de onların kollarını keser.

Durumdan haberdar olan ev halkı, bir avuç dolusu keçi kılı alıp hayvanların kaldığı yerde yakarlar ki Memik Gavan bir daha hayvanlara böyle eziyet etmesin. Bir taraftan da Sarık Şüan'a yakarır, dua ve dileklerde bulunurlar. Sarık Şüan, hayvanların darına yetişir ve onları Memik Gavan'ın elinden kurtarır.

Memik Gavan'ı kovmak için keçi kılını yakmanın Duzgın'la ilintili olduğunu düşünüyoruz. Bilindiği gibi, Dersim İnanıcı'nda keçiler Duzgın'dan kalmaz.

c-SARIK ŞÜAN DA

BAZEN GÖZE GÖRÜNÜYOR!

Dersim İnanıcı'nda Hızır, Kures ve Duzgın olsun; ya da kutsal yer ve yatır tanrıları'yla ev ve

aile tanrıları olsunlar, bunların hepsi de zaman zaman göze görünüyorlar.

Örneğin; **Çêna Silemanê Gulavî**⁶⁵ bize diyor ki,

“Bir gün biz dam üstünde oturuyorduk. Ben, çay getirmek için kalkıp aşağıya indim. Kapının eşliğinden içeriye adımımı attığımda, **baktım bir kadın, kucagında çıplak bir bebekle karşımda duruyor.** Korkup çığılığı bastım ve yerimde öylecene donakaldım. Bu bana,

–Gel kızım, haydi gel içeri! Burası sizin eviniz! dedi ve gözlerimin önünden görüntüsü aniden kayboldu. Tam o anda annem koşup yanıma geldi. **Ben, kendi gözlerimle bizim evin tanrısını işte böyle gördüm.”**

Dersim İnancı’nda göze görünen yalnız **ev ve aile tanrısı, Duzgın** veya başka bir tanrı değil; aynı zamanda bazen **hayvanlar tanrısı** da göze görünmektedir. Bazıları, O’nu da kendi gözleriyle görürler. Bir örnekte bundan verelim.

Çêna Silemanê Gulavî anlatmaya devam ediyor:

“Benim erkek kardeşim, ahırda hayvanların yanında yatardı. Bir gece bakıyor ki bir ses duyuldu. Ardından, ahırın içi aydınlanır. Meğer, **hayvanlar tanrısı** içeride mumlar yakmış. Sonra, bir avuç yünü getirip kardeşimin başucuna koyar. Kardeşim, yorganın altından başını hafif dışarıya çıkarıp bakar ki bir genç; uzun boylu ve uzun sakallıymış. Babam, atını getirip ahırda hayvanların yanına bağlardı. **Sarik Şüan**, atı bırakıp ahırda kendisine biner. **Kardeşim yataktan kalkınca, bu hemen gözden kaybolur.** Bunu, kardeşim gelip babama anlattı.

Babam, kardeşimin **Sarik Şüan**’ı gördüğüne pek inanmadı, ama bir yandan da ahırı gözetlerdi. Ve yine bir gün babam, ahırda mumların yakıldığını kendi gözleriyle görür. Bunu görünce, kalkıp ahırın önünde bir kurban kesti.

Sarik Şüan’ın kardeşimin başucuna bıraktığı yünü de evdeki ziyaretin yanına koydu.

Önceleri, bizim evde ayda bir, ya da iki ayda bir hayvanlar tanrısı için ahırda mumlar yakardılar. Ama hayvanlar tanrısı böyle görününce, artık her cuma ahırda mum yakmaya başladılar.”

d-DERSİM HALKI, SARIK ŞÜAN’A NE ZAMAN VE NEDEN YAKARIYOR?

Biz şimdi burada, Dersim halkı ne zaman ve neden **Sarik Şüan**’a yakarıyor, onların kendi ağzından aktaracağız. Birisinin **Sarik Şüan** üstüne söylediklerini, bir diğeri de yinelemesini tabii ki olağan karşılamak gerekir. Sonuç olarak bu bir sır değil, Dersimli’lerin kendi inancıdır. Her Dersimli, kendisine göre az veya çok **Dersim İnancı**’nı bilir.

Ama biz burada lüzumsuz tekrarlardan kaçınmak istedik. Dolayısıyla bize aktarılanları eledik ve öylece burada yazdık ki okuyucunun kafasını şişirmeyelim.

Konuya ilişkin olarak bize verilen yanıtlara geçiyoruz.

Bava Dewres diyor ki,

“Ben, devamlı her akşam gidip hayvanların kapısını örttüğüm de,

–**Ya Sarık Şüan**’ın kılavuzu!

diye yakarıyor ve kapıya niyaz edip öyle geliyorum.

Sarik Şüan’a yakarıyoruz ki, O, **Memık Gavan**, ya da hangi kötülük meleği olursa olsun bunları hayvanlara yaklaştırmasın.”

Ceniya Bava Dewresi de şunları söylüyor:

“İnekleri doğum sancısı tuttuğunda **Sarik Şüan**’a,

–**Ya Sarık Şüan! Ya Sarık Şüan**’ın kılavuzu!

Sen yardımcı ol ki şu inek rahat doğursun! dileğiyle yakarıyorlar.”

Piyê Bıra Dergi,

“Yoksullar gelip yardım topladıklarında, bunlara bir yardımda bulunurlarsa **Sarik Şüan**’ın adını da anar,

–**Sarik Şüan** lokması olsun!

der ve öyle uğurlarlar.

Kuşkusuz yalnız yoksullar geldiğinde değil, eğer insan isterse her zaman **Sarik Şüan** lokması verebilir. Ayrıca çocuklar kuzuları veya oğlakları güttüklerinde, ya da çoban ve sığırmaçlara da devamlı **Sarik Şüan** lokması verilir.

Hayvanlara köülük eden melakenin adına da **’Memık’** deniyor.” diye bizi yanıtlıyor.

Xalika Gülizare⁶⁶ de,

“Çocuklar kuzu ve oğlakları, sığırmaçlar sığırı ve çobanlar da koyunla keçileri güttüklerinde, bunlara dualar eder derler ki,

–**Sarik Şüan** her an sizinle olsun, sizden ayrılmasın! Size bir keder vermesin!” diyor.

Waa Cewaïre⁶⁷ de şunları söylüyor:

“Hayvanları, yapraksız ince ağaç dalları (Şburç, koçan) yedirmeye götürünce, ya da çığ düştüğünde **Sarik Şüan**’a yakarıyorlar ki hayvanların darında onların yanında bulunsun.”

Apo Ali de diyor,

“Hayvanları dağa vurunca **Sarik Şüan**’a yakarır,

–**Ya Sarık Şüan! Biz, hayvanlarımızı bu dağda sana emanet ettik! Hayvanlar dara düşünce merhamet et, onları tehlikelerden koru!** diye dileklerde bulunurlar.”

Naçika Zerifa⁶⁸,

“Biz, hayvanlarımızı dışarı çıkarıp sulamaya götürdüğümüzde,

–Ya Sarık Şüan! Sen merhamet eyle! Hayvanlarımızı nazardan, hastalıktan ve her türlü beladan koru! der, Sarık Şüan’a dua ederdik.” diyor.

Xalceniya Cezayire⁶⁹ de şöyle diyor:

“Hayvanlar tanrısının adı ‘Sarık Şüan’dır. Ama hayvanların bir de kötü tanrısı vardır ki bunun adı da ‘Memık Gavan’dır. Bu, karanlıkta hayvanların üstüne biniyor.

Hayvanların ahırını süpürünce, yemliğini temizleyince, yemini verince, yününü ve kılını kırıpırca, sütünü sağınca, yağ ve peynir çıkarınca hep Sarık Şüan’a dua ederek,

–Ya Sarık Şüan! Sen hastalığı ve kötülüğü hayvanlarımıza yaklaştırma! Evimizin bereketini azaltma, kesme! derler.

Çocuklar hayvanları güdünce,

–Sarık Şüan seninle olsun!

–Biz, sizleri Sarık Şüan’a emanet ediyoruz! diye de dua ederler.”

Cêna Silemanê Gulavi de diyor ki,

“Ben kendimi bildim bileli, bizim ev hayvanları alıp yaylaya çıkınca, ya da yayladan dönünce, babam ahırın önünde kurbanını keser, hayvanlar tanrısına yakarırdı.”

Doğrudan Dersimli’lerin ağzından verdiğimiz bu yanıtlardan başka, konuya ilişkin olarak şunları da belirtmek istiyoruz.

Dersim’de, Dersimli’lerin “git” dedikleri, Türkçe “bayram” da diyebileceğimiz özel önemi olan bazı günler var. Bunlar; “Gağand” denilen Yılbaşı, “Rocê Xızırı” denile Hızır Orucu, “Qere Çarşeme” denilen Kara Çarşamba, “Hawtemal” denilen Bahar’ın ve Yeniyl’ın başlangıcı, “Berê Şüanu” denilen Çobanlar Bayramı ve “Kêlverdan” denilen tekelerin çiftleşmeleri için keçilerin arasına şenlikler ve törenlerler eşliğinde bırakıldıkları gündür.

Kutlamalar esnasında bunlardan bazılarında Sarık Şüan’ın adı da anılıyor. Burada, kısa da olsa bunlara da değinelim.

Hızır Orucu’nda:

Hızır Orucu’nda cuma gecesi edik pişirir, sonra da bunları götürüp hayvanların ahırında yere serper ve Sarık Şüan’a yakarırlar ki hayvanlar sağlıklı olsunlar, korunsunlar.

Kara Çarşamba’da:

Dersim’de Kara Çarşamba mart ayındaki ilk çarşambadır (Rumi t.). Bu çarşambada, zarar ve ziyanın gelebileceği “kapı”ları kapatıp bağlarlar.

Dersim’de her zaman kurtlar sürülere saldırıyor. Tabii ki bu nedenle kurtların ağzını da bağlarlar. Bağladıkları ip, siyahdır. Buna üç düğüm atar,

–Ya Hak! Sen zararla ziyanın geldiği kapıyı kapalı tutasın!

–Ya Sarık Şüan! Sen merhamete gel de emeğimizi kurtlara yem etme!

diye dualar eder ve bu ipi götürüp duvarların deliklerine gizlerler.

İnançsal açıdan hayvanları aşırıdır. Hiç kullanılmayan yeni bir süpürgeyi, üç gün bir kaba koydukları suyun içinde bekletirler. Üçüncü gün, kaptaki suyu bu süpürgeyle hayvanlara serperler. Böyle yaptıklarında o yıl hayvanlara bir kötülüğün bulaşmayacağını; ne hastalıklar, ne da kötülük meleklerinin hayvanlara yanaşmayacağını düşünürler.

Tekelerin keçilerle çiftleştikleri şenlikler:

Dersimli’lerin “asma kêlverdanı” dedikleri ekim ayında, çiftleşmeleri için tekeleri keçilerin arasına bırakırlar. Hayvanlar döl alırlar. Bu nedenle lokmalar pişirilir. Tekeleri süslerler. Sakallarını, boynuzlarını ve alınlarını renkli renkli boyarlar. Ve tekeleri püsküllerle ve daha nice bezeklerle donatırlar. Bazıları, tekelerin boynuzlarına elma takarlar. Bazıları da ortası delik yuvarlak kömbeler pişirir, bunları tekelerin boynuzlarına takarlar. Çiçekler derler ve bunları getirip hayvanların arasına atarlar ki oğlaklar çiçekler gibi güzel doğsunlar. Ayrıca kadınlar, doğacak olan oğlakların onların giydiği elbiselere de benzeyeceğine inanırlar. Ve onlar bu nedenle eğer siyah- beyaz alaca renkli oğlaklar diliyorlarsa, bu reklerde ve desende elbiseler giyiyor; eğer beyaz oğlaklar diliyorlarsa, beyaz elbiseler giyiyorlar... Ve sonunda Hızır, Kures, Duzgın, ev ve aile tanrısı ve de hayvanlar tanrısı’na dualarla tekeleri keçilerin arasına salarlar.

e-ÇOBANLAR BAYRAMI, BİR YÖNÜYLE DE SARIK ŞÜAN’A ADANAN BİR GÜNDAR.

Biz, Dersim’de kutlanan Çobanlar Bayramı’nı da anmıştık. Dersim dilinde “Berê Şüanu” denen bu günü her yıl temmuz ayının ortalarına doğru kutlarlar. Ama herkesin aynı günde kutlaması koşulu aranmıyor.

Bu, çobanlara ayrılan bir gündür. Yazın katığın bol olduğu zamanda, çevre köylerdeki çobanlar bir araya toplanırlar. Ya hayvanların topluca dinlendikleri yerlerde, ya da kendi aralarında belirledikleri bir başka yerde bu günü birlikte kutlarlar.

Köylere ve tek tek evlere gidip yiyecek toplar, sonra bunları şenlik esnasında pişirir yerler. Kim çobanlara yiyecek yardımında bulunursa “Sarık Şüan lokması olsun!” diyor. Çevre köylerdeki halk da çobanların yanına gelir. Tabii herkes birlikte yiyecekler getirir. Birlikte yer, içer, oynar ve

türküler söylerler. Ve böylece çobanları mutlu etmeye çalışırlar.

Belki de **Sarık Şüan**'ın adı en çok bu günde anılıyor; O'nun adına lokmalar dağıtılıyor, dua ve dileklerde bulunuluyor. Bu nedenle bu güne yer yer, öreğin **Qırdım**'dan bazıları "**Çiyê Sarık Şüani**" (**Sarık Şüan Hayrı**) da demekteler. Bu adı, evlerden yiyecekleri **Sarık Şüan** adına ve hayrına toplamaktan alıyor.

Bu günün "**Sarık Şüan Hayrı**" olarak da anılmasından yola çıkarak diyebiliriz ki; **Çobanlar Bayramı**, her ne kadar çobanlara ayrılmış, adanmış bir gün ise de, aynı zamanda **Sarık Şüan**'ın anıldığı, O'na yakarıldığı, adına lokmaların dağıtıldığı bir gündür.

f-HAYVANLARA HİZMET, SARIK ŞÜAN'A HİZMETTİR!

Dersim İnancı'nda kutsal yerlere hizmet, Kuresli'lere hizmet, Evliyalara hizmet ve evlerdeki ziyaretlere hizmet vardır. Bunların hepsinin de tanrıları sözkonusudur. Eğin insan bunlara hizmet ederse, bunların tanrıları da insanı korur ve dileklerini gerçekleştirirler.

Değindiğimiz gibi **Dersim İnancı**'nda hayvanlar da tanrısız değildirler, **hayvanlar tanrısı** da vardır. Bunun adı "**Sarık Şüan**"dır, ama bir yönüyle de **Duzgın**'a kadar ulaşır. Ve **Dersim İnancı**'nda hayvanlara hizmet de vardır.

Piyê Bıra Dergi diyor ki,

"**Hayvanlara hizmet, Sarık Şüan'a hizmettir.**

Kim ki hayvanların kaldığı yeri süpürür, yemini verir, suyunu içirir, onları güder ve de hayvanlara daha hangi hizmette bulunursa; o, bu hizmeti esasında **Sarık Şüan**'a yapmaktadır. Bu hizmetleri yapanlara lokma verdiklerinde,

–**Sarık Şüan lokması olsun!**

derler. **Sarık Şüan** da onların bu hizmetlerinden dolayı dileklerini yapar, muratlarına erdirir."

Hayvanlara hizmet, Sarık Şüan'a hizmettir!

Bu ne yüce inançtır ki hayvanlara hizmeti "**Sarık Şüan'a hizmettir!**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki doğa hayvanlarını öldürmüyor "**herkes nasibini yer!**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki havada uçan kuşları öldürmüyor "**bir kuşun dahi kanı(ölümü) bize bulaşmasın!**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki dağ keçisi, geyik vb. doğa hayvanlarını öldürmüyor "**bunlar Duzgın'ın hayvanlarıdır**" diyor. Bu ne yüce inançtır ki sahibi öküzü dövünce, öküz ağlıyor. Bu ne yüce inançtır ki kırsağın sahibi hastalanınca, kırsağı ağlıyor. **Türk ve Kürt okurlar bu sözlerimizden alınmasınlar. Biz, herkesin inancına saygı duyarız. Ama Dersimli'ler bu denli doğaya saygılı, hayvana saygılı ve insana**

saygılı inançlarıyla, daha doğrusu felsefeleriyle ne kadar övünseler yine de azdır!

* * *

Bu yazının içeriğinden anlaşılacağı üzere, **Dersim İnancı** birkaç kerameten oluşan bir inanç değildir. Tersine, hem çok boyutludur ve hem de zengin bir felsefesi vardır. Bir sistemi vardır. **Dersim İnancı**, kendi değerlerinden birçoğunu yitirmiştir, ama yakın ilişkide olduklarından yeni değerler de edinerek düşe kalka bize kadar ulaşmayı başarmıştır.

İnsan, özel olarak **hayvanlar tanrısı** üzerinde durursa, aynı süreci onun da izlediğini, ama bütün zorluklara karşın **Dersim İnancı**'ndaki yerini koruduğunu, görür.

Ne var ki bugün, **Dersim İnancı**'nda **hayvanlar tanrısı**'nın içinde bulunduğu durum çok daha vahimdir. İnsan hayvanları beslerse, onun inancındaki **hayvanlar tanrısı** da yerini sağlıklı ve sağlam bir biçimde koruyabilir. Ama hayvanları artık beslemezse, o zaman, onun inancındaki **hayvanlar tanrısı**'nın da süreç içinde kaybolacağı açıktır.

Dersim halkı artık köylerden gelip kentlere yerleşti, köylerden gelip Avrupa'ya yerleşti ve doğal olarak hayvancılık da yapmıyor. Bu nedenle, eğer önlem alamazsak **Dersim İnancı**'nda **hayvanlar tanrısı** silinecekler. Biz, **hayvanlar tanrısı** üzerine **Dersimli**'lerle konuşurken, birçoğunun benliğinde bu inancımızdan arta kalanın yalnız **Sarık Şüan**'ın adı olduğunu gördük. Çok üzüldük, yüreğimiz yandı kavruldu. Gönümüz, tarihin binlerce yıllık derinliğinden süzülerek gelen bu inancın bizim kuşakta bitmesine hiç rıza göstermiyor.

Biz, bir başka halkın inancında **hayvanlar tanrısı**'nı görünce çok sevindiğimizi gizlemek istemiyoruz. Hiç olmazsa, **hayvanlar tanrısı**'nın evrensel kültürdeki izleri öyle kolay kolay yok olmayacaktır, diye söyleniyoruz.

Dersim halkının **hayvanlar tanrısı** inancıyla dünyada yalnız olmadığını, diğer yazılarımızda da yer yer değinme fırsatını bulmuştuk. Bu halklardan biri de **Hindukuş**'daki **Kalaş** halkıdır. Bunların da inancında **hayvanlar tanrısı** vardır. Nasıl ki **Dersim İnancı**'nda **hayvanlar tanrısı**, ya da dağ keçisi, geyik vb. doğa hayvanları tanrısı sözkonusu olduğunda **Sarık Şüan** ve **Duzgın**'ın adları geçiyorsa; **Kalaş** halkının inancında da **hayvanlar tanrısı** olduğu söylenen bazı adlardan sözedilmektedir. Bu adlardan biri "**Sorizan**", diğeri de "**Goşidai**"dır.

Keza bu halkın inancında bazı yaritanrılar (heros) var ki bunlar da hayvanları güderken, **Duzgın**'ın **Zargovit**'te hayvanları güderken çıkardığı kerametlere benzer kerametler çıkarırlar. Örneğin, bunlardan birinin adı "**Bangulai**"dır ve bu keçilerini

otlaktan otağa havadan uçurarak götürüp otarmaktadır. Ve yine bir gün kızkardeşinin kendisini izlediğinden haberi yokken bu kerametini çıkarınca, keçileri, kızkardeşi bu kerameti gördü diye taş kesilirler. Dersim’de de **Duzgın**’ın çıkardığı kerameti babası görür ve **Duzgın** babasından kaçır. Ama bizde kaçmanın nedenini “utanma” olarak gösterirler. Ve yine **Kalaş** halkının bazı yarıtanrıları da hayvanlarını güderken tıpkı **Duzgın** gibi sır olurlar.⁷⁰

Yazımızı noktalamak üzereyken, **Dersim Aleviliği**’nin esasında herkesçe bilindiğini, bir kez

daha vurgulamak istiyoruz. Ama **Dersim İnancı** gün geçtikçe biraz daha karanlığa gömülmektedir. Biz, **Dersim İnancı**’nda hayvanlar tanrısı’nı bu yazıyla gün ışığına getirerek yitip gitmesini önlemek istedik. Tabii bu dileğin gerçekleşmesi de, ancak **Dersimli**’lerin kendi inançlarına sıkı sıkıya sahip çıkmasıyla mümkün olabilir.

Türkçesi: M. COMERD

¹**PİR**, Sayı 3, **BOZATLI HIZIR**, Munzir COMERD, Türkçesi(Tr.) / **XIZIRO KHAL**, Zazaca (Za.).

²**PİR**, Sayı 5, **Dersim İnancı**’nda **KURES**, Munzir COMERD, (Tr.) / **PİR**, Sayı 4, **Yitiqatê Dersimi de KURES**, (Za.).

³**PİR**, Sayı 6, **Yitiqatê Dersimi de DUZGN**, (Za.) / Türkçesi **PİR**’in 7. sayısına düşünülüyor.

⁴**Ware**, Sayı 9, **Dersim İnancı**’nda **EV VE AİLE TANRISI**, Munzir COMERD, (Tr.) / **Yitiqatê Dersimi de WAYIRÊ ÇÊÎ**, (Za.).

⁵**PİR**, Sayı 6, **Dersim İnancı**’nda **CENNET’LE CEHENNEM YOKTUR**, Munzir COMERD, (Tr.) / **PİR**, Sayı 5, **Yitiqatê Dersimi de CENET’BE CENEME ÇİNO**, (Za.).

⁶**Duzgın**; **Hızır** gibi atlı, insanların darında yetişen ve ayrıca kötülük meleklerine karşı iyilik meleklerinden, yani Dersim’in **kutsal yer ve yatır tanrıları**’ndan oluşturduğu “**Eskerê Duzgını**” (**Duzgın**’ın **Askerleri**) adlı suvari ordunun komutanlığını da yapan bir Dersim tanrısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. **PİR**, Sayı 6, Adı geçen yazı (A.g.y.).

⁷**Zargovit**; **Duzgın**, **Kures**, **Hızır** gibi tanrıların yanında, daha birçok **kutsal yer ve yatır tanrısı**’nın da mekân tuttuğu **Nazimiye**’ye yakın Dersim’in en kutsal yerlerindendir.

⁸**Kêmer**; bir diğer adı da “**Kêmerê Duzgını**”’dır. **Nazimiye**’de **Zargovit**’e yakındır. Burası da birçok Dersim tanrısının mekânıdır. Ama asıl önemi **Duzgın**’ın burada sır olması, **Eskerê Duzgını**’nin (**Duzgın**’ın **Askerleri**) burada olmasındadır. Dersim’deki bütün kutsal yer ve yatırların başı, burasıdır. Daha geniş bilgi için bkz. **PİR**, Sayı 6, (A.g.y.).

⁹**PİR**, Sayı 6, (A.g.y.).

¹⁰**Tornê Dewres Dili Bava Hesên**(65) (1995). **Dewres Usen**’in oğlu, Qızılbeli Kuresli’lerden, **Erzincan**’a yakın bir köyde kalmaktadır.

¹¹Hayvan gübresinin ahırda üst üste yığılmış olması; karakış da olsa hayvanların yem sorununun olmadığına, iyi beslendiklerine işaretir.

¹²**Davut Sulari**’nin Dersim dilinde söylediği bu deyişe “**Da da Duzgın**” adını biz verdik.

¹³**Apo İsmail** emeklidir, Almanya’da kalmaktadır. **Çayırılı**’nın bir köyündendir.

¹⁴**Kures**: “**Weriya Kuresi**”(Kures’in **Hurisi**) ve “**Masumê Kuresi**” (Kures’in **Masumu**) adındaki iki melek ile temsil edilen bir Dersim tanrısıdır. Daha geniş bilgi için bkz. **PİR**, Sayı 5, (A.g.y.). “**Kureso Kurr**” ise; “**Kur**” lakabıyla anılan ve “**Kures**” adındaki tanrı şemsiyesinin altında bulunanlardan biri olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, Dersim dilinde “**Kurr**”; küçük ve yuvarlak olan kulakları tanımlamak için kullanılan bir sözcüktür. Örneğin, kulakları küçük ve yuvarlak olan koyuna “**miya kurre**” deniyor.

¹⁵**Duzgın**’ın amcasından utanması ve sonuçta O’ndan kaçmasının nedeni, “**Kureso Kurr**” diyerek O’nu adı ve lakabıyla anmasıdır. “**Kures**” addır, “**Kurr**”sa lakap. “**Kureso Kurr**” ise “**küçük ve yuvarlak kulaklı Kures**” anlamındadır. Dersim kültüründe yaşça küçük olanların, yaşça büyük olanları adlarıyla anması saygısızlık olarak görülür; hele hele bir de küçük büyüğü lakabıyla anarsa, bu o durumda saygınlığı da aşarak küfür olarak algılanır. Bu söylencede de, **Duzgın**’ın amcasından kaçmasına neden olan bu “**hata**”sını bilmesinden kaynaklanıyor. Dersimli’lerin ilişkilerinde halâ canlılığını koruyan bu anlayış; kökü tarihin binlerce yıllık derinliklerine inen ve dildin dile, kuşaktan kuşağa aktararak bize dek gelen **Duzgın**’ın bu ünlü “**Zargovit**’te hayvan otarma” söylencesine, günümüzde işte böyle yansıyor.

¹⁶Dersimli **Alevi** dede’lerine Dersim dilinde “**bava**”, ya da “**baba**” denmektedir. Dersimli her bava, mutlaka bir **Alevi ocağı**’ndan gelir, yani ocağı olmayan bava yoktur. Konuştıkları dil ne olursa olsun, ister kendilerine “**dede**” densin, ister “**bava**”; bunlar **Alevi** din adamlarıdır.

¹⁷**Qızılbel**, Türkçe adı “**Kızılbel**”’dir, devlet tarafından **Pülümür**’e bağlı **Qırdım** (**Kırdım**) köyünün bir mezrası olarak görülür, Kuresli ocağının **Erzincan** yöresindeki önemli mekânlarından bir köydür.

¹⁸**Buvike**; Dersimli’lerin **Qırdım**’a yakın bir köyü.

¹⁹**Memo Bom**; **Pülümür**’e bağlı **Bostuworthiye** köyünden olup, okuması ve yazması olmayan, Türkçe bilmeyen, bütün eserlerini Dersim dilinde, yani Zazaca veren ve de 1969 yılında **Hak**’ka yürümüş olan Dersimli bir halk şairidir. Daha geniş bilgi için bkz.

BERHEM, Ankara, Sayı 2, **Kılankere de Kırmancıye MEMO BOM**, (Za.) Fecira – Munzir COMERD.

²⁰**Hewse Piri**; **Pülümür**’e bağlı “**Mirêva**” adlı köyün karşısında yer alan “**Pirê Peji**” adlı bir zatın yatırıdır. Tanrısı aşıkâr, kerametleri çok olan bir bava’ymış.

²¹**Textiku**; **Pülümür**’e bağlı **Tercan**’a yakın kalan köylerden biri.

²²**Cebeli** ve **Mirzali**, **Memed**’in erkek çocuklarıdır.

²³**Mehemedê Homete**; “**evreni aydınlatan tanrı**” anlamında Dersimli’lerin güneşe verdikleri adlardan biridir.

²⁴**Yastuğê**; **Pülümür**’e bağlı **Tercan**’a yakın, ünlü **Şah Hüseyin Bey**’lerin konaklarından birinin de burada bulunduğu, köylerden biridir.

²⁵**BERHEM**, Ankara, Sayı 2, (A.g.y.).

²⁶Evliya **ÇELEBİ**, **Tam Metin SEYAHATNÂME**, Üçdal N./ Belde Y., c. 3–4, s.174.

²⁷**Evdil Musa** için daha geniş bilgi, **PİR**, Sayı 6, (A.g.y.).

²⁸**Qırdım**; Türkçe “**Kırdım**” olarak bilinir, birçok mezradan oluşan **Pülümür**’e bağlı bir köy.

²⁹**PİR**, Sayı 6, (A.g.y.).

³⁰**Ware**, Sayı 9, (A.g.y.).

³¹**PİR**, Sayı 6, (A.g. Tr. y.).

³²**Pirê Xanuku**; bundan tahminen 400 yıl önce yaşamış, kerametleri çok bir Kuresli olup, yatırı **Kiği**’ye bağlı **Tızvaz** köyüne (Türkçe “**Tekbaş**” köyü olarak bilinir) yakındır.

³³**Bava Dewres**(71)(1995), **Rayberê Çolaxu** gilden, **Dewres Hemed**’in torunu, **Sey Mîstefa**’nın oğludur, şimdi **Erzincan**’ın bir köyünde kalmaktadır.

³⁴Alxanic (Alxanlı); Dersimli “Alxanu” (Alxanlılar) aşiretinin üyeleri için kullanılan tanımdır.

³⁵Mehemed; Dersimli’lerin tanrı olarak gördükleri güneşe verdikleri adlardan biridir.

³⁶Derê Bağire; Bağır dağındaki derelerden birine verilen bir ad.

³⁷Merga Derge; bir otlagin adı.

³⁸Heniyo Çaxıl; bir kaynağın, ya da çeşmenin adı.

³⁹Kuresli; Kures’i kendilerine ced olarak kabuleden, oniki kolu olan, Dersimli Alevi ocaklarından en büyüğüdür. Daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 5, (A.g.y.).

⁴⁰Kılaşjali; Dersimli aşiretlerdendir, daha doğrusu “Karsanan” aşiretinin bir koludur. “Kıla”nın Türkçesi “kep”; “şia”nın kisi de “siyah”dır. “Kılaşia”, Türkçede “siyahkepli” anlamına gelir. Rivayete göre, atalarının siyah bir kep giymesinden bu adı almışlar.

⁴¹Kêla; Tercan yöresinde bir köy adı.

⁴²Dersimli din adamları bava’lar olmasına karşın, bava’ların Kur’an okuma ve ölüleri defnetme gibi dini bir yükümlüğü yoktur. Ve ne cemlerde, ne de başka ibadetlerde Kur’an okunmaz. Dersim’de Kur’an yalnızca ölüm döşeginde hastanın başucunda, ölümden mezarda ve ölümden sonraları da yer yer ölünün hayrı verildiğinde okunur. Bava’ların din adamı olmalarına rağmen Kur’an okumamalarının nedeni, Kur’an’ın Dersimli’lerin yaşamına girmemesinden dolayıdır.

Ayrıca, buradaki “hoca” sözcüğü, Dersim dilindeki “mîle” sözcüğü için kullanılmıştır. Dersimli’ler Kur’an okuyabilenler, ölüleri defnedebilenler için “mîle” sözcüğünü kullanmaktadırlar. Yoksa, bunun camii hocasıyla bir ilgisi yoktur. Zaten Dersimli’ler ölülerini camiye götürmezler. Önceleri her ölü kendi evinde bırakılır ve dini yükümlükler yerine getirilerek defnedilirdi. Büyük kentlere göçle birlikte, ölülerini nasıl defnedecekleri de Dersimli’ler için içinden çıkılması güç büyük bir sorun oldu. Bazıları, Suni kesimden gelen baskılara boyun büktiler ve ölülerini camiye götürerek defnettiler. Bazıları da bütün olumsuzluklara rağmen geleneklerini sürdürmeye devam ettiler. Neyse ki imdara cemevleri yetiştirdi.

⁴³Burada, Dersimli’lerin çok köklü bir geleneğine değiniliyor. Önceleri Dersim’de biri öldü mü; aileden ve komşulardan bir kısmı ölüyü defnetmek için hazırlıkları yürütürken, bir kısmı da ölenin ilk hayrını vermek için hemen bir hayvan (veya birkaç) keser, yemeği, cenaze kaldırılıp mezarlıktan dönülünce hemen verirlerdi. Bu geleneği Alman halkı da bugün halâ sürdürmektedir. Cenazeyi defnedince, daveti kabuledenler bir lokantaya götürülüyor ve bunlara ölünün hayrına yemek veriliyor. Son yıllara ilişkin gözlemlerimiz, birçok nedenin bir araya gelmesinden dolayı, bunlara maddi zorlukları da katmak gerekir, Dersimli’lerin bu geleneklerini yitirmek üzere olduklarını gösteriyor.

⁴⁴Qewax; Tercan yöresinde bir diğer köy adı.

⁴⁵Halorige; Tercan yöresinde Kêla köyüne yakın, Sünni inancılı Türklerin yerleşik olduğu bir köy olmasına rağmen adını Dersim dilinden almaktadır, ama bu Dersimli’lerin kendi aralarında verdiği bir addır. Nedenine gelince; bu köyde bir camii. Bu camiiden de günde beş kez ezanın okunmasıdır. Ezan sesi, çevredeki Dersimli köylerinden de duyulmaktadır. Dersim dilinde; aşka düşüp sabah akşam demeden, durmadan dinlenmeden, yanıp tutuşarak türküler yakanlara, okuyanlara “halorig”, ya da “biyo halorig” derler. Dersimli’ler, günde beş kez bu köyden ezan sesi duyduklarından, kendi aralarında bu köye “Halorige” adını vermişler. Bura köy, üleriyle de Dersimli’ler dostluklar kurmuşlardır. Dersimli komşuları, bundan aşağı yukarı kırk yıl önce bu köyden “Hemo Tırk” dedikleri bir köylüyle anlaşarak, çocuklarına çat pat da olsa okuma yazma öğretmeye çalışmışlardır.

⁴⁶Bava Rızâe Garşıye(65)(1995); Garşıye’den Dewres Hesenê Deri’nin tomudur, şimdi Erzincan’ın bir köyünde kalmaktadır.

⁴⁷Gomê Kilisi; Qırdım köyünün bir mezarası.

⁴⁸Garşıya Bınene; Qızılbel’e yakın bir mezra adı.

⁴⁹Hızır Orucu; Dersim İnancı’nda bugünün takvimiyle her yıl ocak ayının onüçü’nde başlar ve dört hafta sürer. Hızır Orucu üç gündür; salı, çarşamba ve perşembe oruç tutulur, cuma da lokmalar dağıtılır, kurbanlar kesilir. Dört hafta olmasının nedeni de; Hızır’ın, her yıl ocak ayının onüçünden başlayarak dört hafta boyunca Dersimli’lere konuk olması inancıdır. Kim Hızır’ı, bu dört haftadan hangisinde konuk edip ağırlanmışsa, Hızır Orucu’nu da o haftada kutlamaktadır.

⁵⁰Dewres Sileman; Qızılbel köyündeki Kuresli’lerin buraya ilk gelen ve yerleşen atasıdır. Hızır’ın ikrar verdiği, kolundan kavrayıp Bozat’ın tergisine attığı ulu bir kişidir. Dewres Sileman, Duzgîn’i imdadına yetiştirmeyi başaran, Eskerê Evdil Musay’a karşı savaşan ve çıkardığı sayısız kerametleriyle anılan Bir Kuresli’dir. Yaturı Qızılbel köyündedir.

⁵¹Bava Bavê Qızılbeli; Qızılbel köyündeki Kuresli’lerden, Dewres Sileman’ın torunlarından.

⁵²Dewres Baqır; Qızılbeli Kuresli’lerden.

⁵³Dewres Kakıl; Qızılbeli Kuresli’lerden.

⁵⁴Apo Ali(50)(1996); Almanya’da kalmakta ve çalışmaktadır.

⁵⁵Dewres Kêkıl; bir diğer adı da “Kêkê Dewres Usıvı”dır. Dewres Kêkıl’ın kerametleri çoktur, ama şairliği de vardır. Qızılbeli Kuresli’ler O’nun için “Dewres Kêkıl büyük şairdir. Qızılbel’de söylenen ilahi O’ndan kalmadır.” derler. Bura Kuresli’lerin cemlerde Hak’ka yakarınca Dersim dilinde (=Zazaca)söylediği ilahiyi kastetmektedir.

⁵⁶Ağveran; Tercan yöresinde değirmeniyle ünlü bir köy.

⁵⁷Kêmero Deng; Ağveran köyündeki değirmene yakın olan bir yerin adıdır. Bir söylenceye, Dewres Kêkıl, Ağveran değirmeninde Eskerê Evdil Musay’ın saldırısına uğrar. Dewres Kêkıl yakarır ve Duzgîn atlı olarak bu Kêmero Deng’de O’nun imdadına yetişir. Daha geniş bilgi için bkz. PİR, Sayı 6, (A.g.y.).

⁵⁸Ferit Devellioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları.

⁵⁹BERHEM, İsveç, Sayı 5, Wuşenê Tikmeyi, Hawar Tornêcengi.

⁶⁰İ.Z. Eyuboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınları.

⁶¹Karl Jettmar u. a., Die Religionen des Hindukusch, Verlag W. Kohlhammer.

⁶²Ware, Sayı 9, (A.g.y.).

⁶³Piyê Bıra Dergi(65)(1996); Almanya’da kalan bir emekli.

⁶⁴Tornê dewres Dili Bava Hesen’in bize aktardığı, Duzgîn’in “Zargovî’ta hayvan otarma” söylencesinin bir varyantını, burada Piyê Bıra Dergi anlatmaktadır. Kures’in bu varyantta Duzgîn’in “baba”sı olarak geçmesi bizden kaynaklanmıyor.

⁶⁵Çena Silemanê Gulavi(33)(1996); Bamasur ocağından, Fransa’da kalıyor.

⁶⁶Xahka Gülizare(60)(1995); Miti’den, ama emekli olup Almanya’da kalmaktadır.

⁶⁷Waa Cewaire(52)(1995); Qırdımlı olup Almanya’da kalıyor.

⁶⁸Naçika Zerifa(50)(1995); Sansalı olup Almanya’da kalmakta.

⁶⁹Xalceniya Cezayire(50)(1996); Almanya’da kalmakta.

⁷⁰Karl Jettmar, (A.g.e.).

Kim Ne Dediz - Wer Sagte Was?

Söz uçar, yazı kalır...

Suriye ve Irak'ta Zazaca ve Kürtçe üzerine araştırma yapmak için Berlin'de tanıdığı **Kâmuran Ali Bedirxan** vasıtasıyla onun kardeşi **Celaledin Bedirxan**'a giden Alman dil bilimcisi Karl Hadank notlarında şunları kaydediyor:

"28 Kasım 1932 tarihinde Emir bana (otelde birlikte yemek yediğimiz esnada) Şam'a koyun satmak için bazen Kürt çobanların geldiğini, şimdi iki Palulu Zazanın burada olduğunu, koyun ticaretinin esasen Kürtlerin elinde olduğunu söyledi. Ben daha çok Zaza örneği tanımak isteğimi dile getirdiğimde, buna yan çizdi. Belli ki onun burada ikili bir amacı vardı; herşeyden önce siyasi: **Emir Zazaları Kürtlere dahil ediyor ve onları Kürtleştirilmiş olarak görmek istiyor.** İkincisi ise belki de kişisel: Benim Zazacaya aşırı ilgimden hoşlanmıyor. Acaba Zazaca üzerine kendisi mi yazmayı düşünüyor? Çok kısa bir sürede anladım ki, dil araştırmalarında ayrı taraflardayız ve hareket noktalarımız birbirinden oldukça uzak. Emir daima pratik bir politikacı olarak kalıyor. Emir dil araştırmalarını politikaya tabi kılıp, onun emrine verirken, ben politikayı tamamen devredışı ve öyle hareket ediyorum. "

(Karl Hadank, Nachlaß, Staatbibliothek Berlin (W), H 4, 1, Sayfa i.)

"Zazaları Kurmançça'yı devr almaya teşvik etmek gerekir."

[13-14 Temmuz 1985 tarihleri arasında yapılan 'Federal Almanya'daki Kürt Öğretmenler ve Eğitimciler Toplantısının Dökümanları'ndan. / Dokumentation der Tagung kurdischen Lehrer und Erzieher in der Bundesrepublik am 13-15 .7. 1985, München 1985, (40 S.), S. 3.]

"D) Sömürgeci eğitim ve kültür kurumlarının yerine ulusal eğitim ve kültür kurumlarını oluşturmak. Kürtçe'nin bütün lehçelerinin gelişmesine fırsat ve imkan tanımak ve birinin ulusal dil haline gelmesini teşvik etmek..."

(1995 Nisan ayında yapılan PKK 5. Kongresi'nde düzenlenip onaylanan **PKK Program ve Tüzüğü**, Weşanên Şerxwebun, Agri Verlag, Köln, 1995, s. 75-76.)

"PKK 5. Kongresi dilin birliğini program maddesi haline getirdi: Kürdistan halkının ulusal birliğinin sağlanmasının önemli öğelerinden biri de Kürt dilidir. Mevcut durumda Kürt dili, Kürdistan halkının parçalanmışlığını yansıtacak biçimdedir. Dilin parçalanmışlığı ulusal birliğin gerçekleştirilmesinin önünde engeldir.

" '... Bu bakımdan Kürtçe'nin tüm lehçelerinin birleştirilip, tek dil olarak Kürdistan halkının tümü tarafından konuşulur ve yazılır hale getirilmesi zorunludur. Ve devrimimizin önünde duran bir görevdir. ' "

(Berxwedan. Sayı. 181, sf. 20)

Kani Se Var - Kani Na Dadi - Wa Sagir - Wa

Sürgünde Kürt Parlamentosu'nun (SKP) 13 Nisan 1995 tarihli kararı:

"Gelin şimdi de onların 'sözde' dedikleri SKP'nin 13 Nisan tarihli akşam oturumunda yaşanan gelişmelere bakalım. SKP'nin Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı 2'nci maddesinin 3'üncü bendi ayrıca şöyle: 'Sürgünde Kürdistan Parlamentosu'nun resmi dili Kürtçe'dir.' Zübeyir Aydar ve Ali Akbaba'nın başını çektiği bir grup parlamenter bu paragrafın yasa tasarısından çıkarılması için önerge veriyor. Gerekçe ise şu: 'Kürdistan'da başka halklar, etnik kümeler var. Resmi dilin Kürtçe olması, diğer dillerin asimilasyonu, en azından inkarına yol açabilir.'

"Parlamenterler lehte ve aleyhte görüş belirtiyor, tartışmalar uzayıp gidiyor. Bu arada Serhar Bucak alternatif bir öneri sunuyor. Onun önerisi Zazaca ve Asurice gibi dillerin de yasaya dahil edilmesi. Uzun süren tartışmalar sonucu oturuma bir kaç kez ara veriliyor. Karşı görüşün sözcülüğünü Ali Sapan yapıyor. Aynı zamanda hazırlık Komitesi üyesi olan Ali Sapan, 'Her devletin bir resmi dili var. Yasamızın üçüncü maddesinin altıncı paragrafında SKP çoğulculuğu esas alır. Kürdistan halklar arasında milliyet, inanç, cinsiyet farkı gözetmez. Bu kesimlerin kendilerini öz kimlikleri ile her yerde temsil etmelerini, düşünce ve ifade özgürlüğünü savunur. Bu madde Kürtçe dışındaki dilleri de yasal güvence altına alıyor' tezini savunuyor.

Yapılan oylama sonucu Kürtçe'nin resmi dil olması 3/2 çoğunlukla kabul ediliyor."

(Günay Aslan, Özgür Politika, 17 Nisan 1995)

"Eğer parlamentomuz KURMANCI'yi resmi lehçe olarak kabul eden bir kararı almışsa, bunu ben bilmiyorum, ama şüphesiz durum komisyonlarda tartışılıp genel kurula getirilmiş orada yeniden görüşülmüş ve parlamento Kürt halkının çıkarına karar vermiştir. Ayrıca parlamentonun kararları bağlayıcıdır. Kürtlerin bir ortak lehçelerinin olması şüphesiz iyi olur. Bugün çoğunluğun dili olan Kurmanci'yi her Kürdün öğrenmesi halkımızın çıkarınadır."

(Haydar Işık, Özgür Politika, 14 Kasım 1995)

"...Bir çok toplantıda dile Kürtçe zorunluluğu getiriliyor... Ne varki dinleyiciler çeşitli lehçelerde yapılan konuşmaları çoğunlukla anlayamamaktadırlar. Örneğin Kurmanci oldukça yaygın ve gelişkin bir lehçemizdir....

"Buna karşılık Zazaca (Kırmancki) ile ifadede ise büyük güçlüklerle karşılaşırız...

"... 'Kültür devrimi sürgünde başlamalı'...

"... Avrupa metropollerinde Kürt gençlerine ivedi olarak Kürtçe kurslar açılmalıdır. Burada halkımıza en çok konuşulan Kurmanci lehçesi en modern metotlarla öğretilmelidir.

"Demek oluyor ki, Kurmanci her Kürdün konuşabileceği, görüşlerini ifade edebileceği bir dil anlaşma olarak yaygınlaştırılmalıdır. Kirmanşah'tan Seva'a, Dersim'den Musul'a kadar Kurmanci'yle olanak dahilinde olmalı. Yoksa bugün önümüzde duran sorun gibi kalmamalıdır. Soranca konuşan arkadaşlarla birkaç kelime halhatırdan sonra benzin tükeniyor. Sonra başlıyoruz başka bir dilden konuşmaya.

".. Hepimizin anlaşabileceği kendisini ifade edebileceği, ortak bir lehçemiz yok. Peki bu hep böyle mi kalacaktır?"

(Haydar Işık, Özgür Politika, 23 Temmuz 1996)

Kamîşe Vê - Kîm Ne Dê - Wer Sêge Vê

„Biz parti olarak Zazaları Kürt olarak görüyoruz. Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak değerlendiriyoruz. „

23 Haziran 1996 da Berlin'de çeşitli Kürt örgütlerinin biraraya gelerek oluşturdukları (Partiya Yekitiya Sosyalîst a Kurdistan) PYSK'nin tanıtma toplantısı yapıldı.

Kürtçe olarak yapılan uzun konuşmadan sonra soru ve cevap bölümüne geçildi. Bir arkadaş „Gazetede ki ilan Türkçe idi neden hep Kürtçe konuşuyorsunuz, hiç bir şey anlayamadım, o zaman ilanı kürtçe verseydiniz“ diyerek protesto edip dışarı çıktı.

Ben de Zazaca olarak şu soruyu sordum:

Ez ve xo Zaza wo, Kurmanci ya ki Kırdışki nêzon, coka persê xo 've Zazaki persken. Des serri o ke Awrupa de tayê welatheskerdoğê Zazau peseroku vezenê. Peserokunê xode xêylê karê ilmi ard ra horte. Na karê ilm ra gore vanê, „Zazay be xo jü mîletê, Zazaki ki jü zono xoser o“. Sima ki vanê, Zazay khurrmancê, Zazaki ki „lehçê“ de Kurrmanciyo. Çınay ra gore Zazau kenê Kurrmanc? Hetê ilmi ra sima na mesela kerda araze?

PYSK temsilcisi bu sorumu Türkçeye aşağıdaki şekilde çevirip, cevapladı.

Bazı insanlar, bazı çevreler diyorlar ki Zazalar Kürt değildir, ayrı bir halktır. dolayısıyla ayrı bir dildir. Bu konuda çalışmaları vardır. Bir takım bulgulara da sahiptirler. Siz ise Zazaları Kürt olarak kabul ediyorsunuz, doğal olarak Zazaca Kürtçenin bir lehésidir (yukarıdaki sorum böyle miydi?).

„Doğru, biz parti olarak Zazaları Kürt olarak görüyoruz. Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak değerlendiriyoruz.

Kürtler terör abidesidi. Uluslaşma sürecini tamamlayamamış, ya da uluslaşma süreci

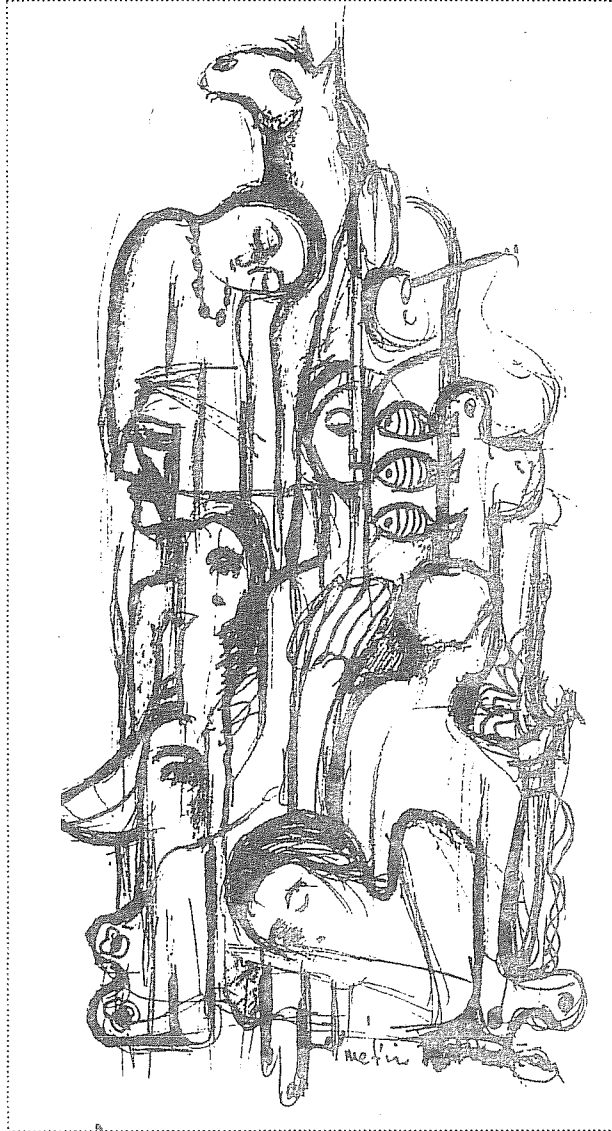
yaşayamamış, bu bizim şanssızlığımızdır. Eğer Kürtler sağlıklı koşullarda uluslaşma sürecini yaşamış bir millet olsalardı bugün de farklı ulusal kademelerden geçmiş olacaktı. Bu tür sorunlar ile de karşılaşmazlar dı (Bana göre

anlamı: Eğer Kürtler ulusal devletlerini kursalardı, Zazaları asimile ederlerdi, bugüne de Zaza diye bir sorun kalmazdı, bu Kürtlerin şanssızlığıdır). Ve Kürdistan'da biz Kürtlerin dil farklılığı, şekillenme farklılığı ile kültürel alanlarda ki farklılığa rağmen parçalanmış bir ulus olarak görüyoruz. Bölünmüş bir ulus olarak görüyoruz ve Kürt örgütleri mahlesef bugüne kadar Kürdistan'ın ve Kürt ulusunun sorunlarıyla uğraşmaktan ziyade Çin, Sovyet, Arnavutluk... sorunları ile uğraşıp yeniden kendi kendilerini tanıma sürecine...(siyasal talepler ortaya koydular). Süreci açan tespitler yapmamız lazım. Biz Zazaca'yı geliştirici, teşvik edici özel olarak teşvik edici önlemlerin alınması, çabaların verilmesi için hem bağlayıcı parti

kararlarına sahibiz, hem de tavsiye niteliğinin de çabalarımız olacak. Ayrıca bu konudaki çalışmaları destekliyeceğiz.

Sorun bir anlamı ile önemlidir. Bazı arkadaşlar, bazı çevreler Zazalar'ın Kürt olmadığını söylüyorlar. Bu konuda bazı çabalar içindeler. Bu yönde buna siyasal bir çerçeve çizilmesi bu konuda yetişmiş kişilerin görevidir.“

Usxanê Cemali

DERSİM VAKFI'NIN HOLLANDA'DA KURULUŞU VE TEMEL DÜŞÜNCEMİZ

„Düşünce iyi düşünülün
Söz iyi söylensin
İş iyi yapılsın“

-Zerdüşt ve Yezidilerin temel düşüncesini belirten bir söz-

Bir arkadaşım bana anlatmıştı, hiç unutmuyorum şöyle bir şeydi. „Bir Dersimli silahla oynar, iki Dersimli örgüt kurar, eğer bir üçüncü Dersimli yanlarına gelirse, o da bu örgütü bölmeye çalışır.“

Bu hikayenin Dersimlilerin tam bir karakterini ortaya koyduğunu söyleyemeyiz, ama haklı bir yanı da vardır, bunu kabul etmek zorundayız.

Köylerimizin yakılıp talan edilmesiyle şunu hepimiz çok acı hisettik; elimizde bir şehrimiz var, (idi), kendisine özgün has yanlarıyla; o da, düşmanımız tarafından yok edilmeye çalışılıyor. Bu Dersim'i yok etme projesi, çok eski bir Osmanlı-Türk projesidir sanırım. Osmanlı devletinin Dersim hakkında yaptığı ilk rapor 1851 yılına dayanmaktadır.

O günden bu güne bu Osmanlı-Türk devletinin Dersim hakkında tek bir düşüncesi vardır. O da şudur: Talan, katliam, jenosid ve sonuç olarak asimile.

Dersimlilerin Osmanlı-Türk devletinin tahlilini iyi yapmaları gerek ve kendi öz örgütlerini bu temelde kurmalılar, aksi taktirde yanlışlar kaçınılmaz olacaktır.

Eğer Dersimliler bir yerlerden korkup çekinip kendi öz örgütlerinin gayelerini sınırlı tutarsa, bunun bizi gelecekte zora sokacağı açıktır; her şeyde açık ve net tavrı.

Düşmanımız tarafından yok edilen bizimidir, bizi var edendir, giden ne satın alınır, ne de başka bir yerde eş değeri bulunur.

Peki bu yokedilen ve bizi bu kadar derinden sarsan nedir yüreğimizi yakan?

Hiç kuşkusuz köylerimizle beraber asıl yokedilmek istenen „Dilimiz, Dinimiz, Kültürümüz, Gelenek-Göreneklerimiz ve Mitolojimizdir“. Dersim insanını var eden ve ona bu ruhu veren bu olgulardır. Eğer bu olgular yokedilirse, ortada Dersim insanı kalmaz, ortada kalan iğdiş edilmiş bir „Tunç-elili“ tipidir. Osmanlı-Türk devletinin istediği tip bu tiptir rabii ki, bizler böyle bir tipi kabul edemeyiz ve gayet net bir şekilde buna „hayır“ deyip öz örgütlerimizi „Dersimin özünü“ korumak için kuracağız.

Şunu açık ve net, söylemek zorundayız: Dersim adına kurulmuş veya kurulacak herhangi bir kuruluş eğer, Dersim'in „Özüne“ hizmet etmiyorsa,

o kuruluş bir Dersim kuruluşu değildir ve teşhir edilmelidir!

O halde bu öz dediğimiz nedir? „Dilimiz, dinimiz, kültürümüz, gelenek-göreneklerimiz ve mitolojimizdir“ yani Dersim insanını Dersimli yapan olgulardır veya şöyle de diyebiliriz: Düşmanımızın bizden almak istediğidir.

Bizler Hollanda da Dersim Vakfını kurduğumuzda, bizi düşündüren şu olmuştur „politik olarak bu kadar bölünmüş bir topluluğun mutlaka kendi öz örgüt-kuruluşları olmalıdır ama bunu o politik bölünmeyi aşarak nasıl başarabiliriz?

Bunun cevabı şudur: ayrılık noktalarımız son derece çoktur ama, bunların üstüne tartışma bizi yanyana getirmez uzaklaştırır, eğer ortak noktalardan yola çıkarsak, kendisine „ben Dersimliyim“ diyen herkesin böyle bir oluşuma „evet“ demesi gerek. Ve nitekim böyle oldu. Vakfımızın temel taşlarını „dil, din, kültür, gelenek-görenek ve mitoloji“ olarak koyduk. Bunu açık söyleyebiliriz ki bunda da son derece başarılı olduk.

Vakfımıza yardımda bulunan - manevi/maddi- bir Dersimli herhangi politik, ideolojik kaygıdan yardım etmiyor; o yalnızca Dersimli olduğundan bize yardım ediyor, bizim hedefimiz de buydu. Bunda da başarılı olduk, diyebiliriz.

Şimdi bazı sivri zekalı Dersimli teorisiyenlerimiz şunu diyorlar, hoppala bu da nerden çıktı? Dersim için de Öz örgütlülük gerekiyor mu?

Bir şehir düşünün ki, aydını, liberali, devrimcisi, demokratik iş adamı, memuru (yerlisi) ateşten vebadan kaçır gibi, kaçmaktadır.

Bir şehir düşünün ki; bir zamanlar kutsal olan ziyaretleri, tapınakları, mezarları, aşiret evleri ayak altındadır, bomba altındadır, yasak ilan edilmiştir.

İşte bu topluluğun kendisine özgü neyi var ise yok edilmek isteniyor. Bunda da epey yol almış bulunuyorlar. Öyle ki, ellerinden gelse „ot bitmeyecek“ bir yer haline getirilmek isteniyor. Zaten ormanlarımızı hiç sıkılmadan yakıyorlar. Tanıdığımız Osmanlı-Türk devleti ancak bunu yapar, farklı bir şey beklenemez. Onlar ancak talan, tenkil, ganimeti bilirler. Dersim için ek bir madde daha koymuş bulunmaktalar oda „asimiledir“.

İşte bundan dolayı Dersimliler kendi öz örgütlerini geçte kalsalar kurmak zorundalar ve kendi „Özü üstünde yeşermelidirler“.

Bu güzel fidanı dikerken hiç bir zaman düşmandan medet umulmamalıdır. Hedefi net ve açık koymalı, haklıdan ve hak yolundan katti sürette şaşılmalıdır.

Kuracağımız Öz örgüt ve kuruluşları çetin bir yol beklemektedir, çünkü önümüze koyduğumuz hedeflere „karınca kararınca“ ulaşabileceğimizin farkında olmalıyız. Önümüze koyduğumuz hedeflere ulaşmak için büyük bir fedakarlık, özveri ve sabır gerekmektedir. Politik düşüncesi ne olursa olsun her Dersimlinin yardımına ihtiyacımız olduğunu unutmamalıyız, eğer bunu başarısak büyük bir yol kat edilmiş olacaktır.

Sanırım Dersimlilerin en büyük zaaflarından biri son derece „iyi niyetli“ olmalarıdır, ama bundan sıyrılmak gerek, çünkü cehenemin yolları iyi niyet taşlarıyla döşelidir, eğer böyle giderse epey Dersimli ceheneme gidecektir bundan şüphe yoktur.

Tekrar Dersim Vakfına dönersek ve temel düşüncesini özetlersek:

1- Bütün Dersimlileri kucaklayabilmek için bağımsız olmak ama daima haktan ve haklıdan yana olmak.

2- „Temelimize“, „Özümüze“ hizmet çalışmalarımızın ana hattını belirleyecek (din, dil, kültür vs.)

3- Ayrılık noktaları çok olan kompleks (karışık) bir bölge olan Dersimin birleştirici ve ortak öğelerinden yola çıkmak ve ortak bir Dersim „Hissi“ oluşturmaya çalışmak.

4- İnsanlarımızın şu veya bu politik düşüncenin taraftarı olarak değil -bu zaten oluyor ve son derece normaldir- ama Dersimli olarak yan yana gelmelerini sağlamak.

5- Dersim de iki dil konuşulmaktadır, bunların her ikisinin de gelişmesine eşit bir şekilde hizmet etmeye çalışmak, ama durumu son derece kritik olan Kırmancki (Zazaca) özel ilginizi alacaktır.

Ayrıca Dersimli Ermeni insanlarımızı bunun yanında unutmamalıyız. Çünkü, Ermenisiz bir Dersim tarihi veya olgusunu düşünmek doğru değildir. Gönül ister ki bu insanlarımız da vakfımızda yer alsınlar.

6- Düşüncede de olsa -ama en büyük rüyamız budur ve her Dersimli bu rüyayı görmek zorundadır, aksi taktirde Dersimli olamaz- her insanımızın dersime gidip erleşmesini savunmak, insanlarımızdan bunu „ortak bir rüya“ haline getirip bunu bir „misyon“ haline dönüştürmek. Yani önümüzü yad ellere değil Dersime

dönmeliyiz her şart altında her an Dersimi anmalıyız.

Bu noktalar Vakfımızın temel düşünceleridir diyebiliriz ve bizler buna sadık kalacağız, çünkü burada ortak çıkar söz konusudur.

Dersimli kuruluş ve şahıslar acilen ne yapmalılar?

Şimdi yanbaşıımızda son derece kirli bir savaş sürmektedir. Bu savaşta en çok etkilenen yerlerden biri de Dersimdir. Köylerimizin 190'ı bu kirli savaşın kurbanı olmuştur. Köylerin gitmesi kültürümüze vurulan 38'den ağır ve sinsi bir darbedir. Her insanımız veya kuruluşumuz yaşlılarımızla kasete alınmış şekilde roportajlar yapmalıdır. Yapılacak roportajlar kesinlikle Kırmancki olmalıdır, çünkü bu dili en iyi bizim yaşlılar biliyor.

Her Dersimli kendi koyunun, aşiretinin, kabilesinin ve coğrafyasının tarihini araştırıp belgelendirmeye çalışmalıdır. Bunu da annesiyle, babasıyla, dedesiyle yapabilir, fazla ağır bir iş değildir. Önemli olan bunun önemini kavramaktır.

Bunu çok iyi kavramalıyız, bizim tarihimiz yazılı bir tarih değil konuşulan bir tarihtir, bunu da konuşan yaşlılarımızdır. O halde zaman geçirmeden bu tarihi en ince ayrıntılarına kadar araştırmayı gerçekleştirmek gerek. Tarihimizi, kültürümüzü, gelenek-göreneklerimiz kasete almak isteyen veya bu yönde herhangi bir iş yapmak isteyen insanlarımız var ise, Dersim Vakfı bu insanlara maddi veya manevi yardımcı olmaya hazırdır, bu yönde yardımlarımızı alabilirler.

Her yaşımız bir hazinedir, lütfen hazinelerimize sahip çıkalım aksi taktirde tarih bizi yargılarken çok kötü bir yere koyacaktır. Özellikle Türkiye'deki Dersimlilere bu yönde önemli bir görev düşmektedir. Bunun farkında olalım! Özümüze sahip çıkalım, çünkü özümüz dardadır.

Bizler önümüzü güneşe, hakka ve Dersime çevirdik.

Yeter ki umut kırılmasın insan zalimin önünde eğilmesin.

Söz ve kılıç zalime karşı keskin olsun!

DERSİM VAKFI (Hollanda)

Adres: POSTBUS 1265

3800 AMERSFOORT

HOLLANDA

TEL: 00-31-(0)-33-4759080

** Bu yazı DERSİM Dergisi, 1996. sayı 3'ten alınmıştır.*

Kemî Se Vê? - Kim Ne Dede? - Wer Sagte Was?

Jüenta Wendoğanê Dêsimî
Dersim Öğrenciler Birliği - Verband der StudentInnen aus Dersim

Avrupa Aleviler Birliği Federasyonu'na

5e amnania virene 1996

Konu: 8. Haziran'daki Alevî Gecesi'ne ilişkin eleştiri

Değerli Bayanlar ve Baylar !

Dersim Öğrenciler Birliği (JWD) olarak önümüzdeki Haziran ayın sekizinde düzenlemiş olacağınız 2.Alevî Kültür Gecesi'yle ilgili görüşlerimizi bildirmek istiyoruz.

1. Afişlerinizde, ilânlarınızda ve bildirilerinizde Dersim Aleviliğine, kültürüne, diline ve tarihine hemen hemen hiç değinmiyorsunuz. Aleviliği yalnızca "Türk" ve "Kürt" diye sınırlamaya kalkışmanız, milliyetçi ve asimilasyoncu bir çizgiye düşürüyor Federasyonunuzu. Oysa Dersim ve çevresindeki Alevilerin büyük kısmı Kuzey-Batı İranî kökenli bir dil olan Zazaca'yı konuşmakta. Kurmanci, yanî Kuzey-Kürtçe'sini konuşanlar da mevcuttur. Bu insanların kültürlerindeki varlıklar da (anadilinde dualar, deyişler; Düzgün Baba, Kurês, Xızır gibi tanrılar ve diğer yatırlar (ziyaretler), ayrıca evliyalar, yaşam biçimi) tanıtılmalıdır. Ümit ediyoruz ki, programınızda Dersimli bir sanatçı veya bir Dede (Pir, Rayber) bulunuyordur. Günler önceden hazırlanılan bu programda böyle bir eksiliğin olacağını sanmıyoruz. Olsa da, bu Türk Alevilerden ziyade Dersimli Alevilerin kusurudur.
2. Programınızı oturttuğunuz çerçevede konuşmacı olarak çağrılan İ. Selçuk'un şiddetli bir Kemalist olduğu malumunuzdur. Şaşırtıcıdır ki, Aleviler bir çok defa katliama uğramalarına rağmen kimileri devletten yana tavır koymakta ve Kemalizm'i savunmaktadırlar. Oysa 1920 ve 1938'de yaşanan Dersim (Kırmanciye) katliamının baş aktörlerinden biri Mustafa Kemal'dir. (Bu Direnişlere isim verilecek olursa, en uygunu Dersim-Alevi Direnişleridir, "Kürt Ayaklanmaları" değil). Doğru olan tavır tarihin bu kanlı sahnesinin unutulmayarak Kemalizm'e karşı durmaktır. M. Kemal'in alkole bağlı sirozdan değil de, Dersim'in vurulması üzüntüsünden öldüğü hikayelerine artık beşikteki bebeler bile inanmamaktadır. Kaldı ki, bugün daha bilinçli ve araştırmacı yapıya sahip Alevi örgütleri buna inansın. Koçgiri'de, Dersim'de, Çorum'da, Sivas'ta, Maraş'ta, Tokat'ta, Malatya'da, Gazi'de devletin hangi safta olduğu biliniyor olmalı!
Alevilik tarihin her döneminde iktidar karşıtı olarak ilerici unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Cumhuriyet döneminde de bu böyle olagelmıştır. Gerici güçler Kemalizm'in karşısında diye Kemalizm'le barışık olmak, örgütlü bir güce yakışmayacak bir saflıktır. Dolayısıyla Federasyon'unuzun Kemalizm'le olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesini öneririz.
3. Son olarak "Kürdistan Aleviler Birliği"ne değinmek istiyoruz. K.A.B. de bizim gibi 8 Haziran'daki programınızı protesto ediyor. Öncelikle Birliğin kendisine çeki-düzen vermesini umarak, Kemalizm'in bir Kürt versiyonu olduklarına işaret ederiz. AABF'ni Kemalist ve devletçi bir çizgide olduğu için protesto ederken, Kürdistan diye çizdikleri ülkelerinin sınırlarında yaşayan diğer halkları yok sayarak aynı çizgide olduklarını görmeyecek kadar "at gözlüğü" ile olaya bakmaktadırlar. Egemen Türk güçlerinin "Misak-ı Milli sınırları içinde Türkler'den başka halklar yoktur, onlar dağ Türkleridir" demesi gibi, "Kürdistan" diye dayatan güçler de Zazaları ve Dersim gerçeğini yok sayarak "onlar Kürtlerin bir versiyonudur" demektedirler. Ulaşılan sonuç aynıdır.
Dersim Halkı tarihe şanlı direnişleriyle malolmuştur. Onlarca yıldır uygulanan baskılar, katliamlar Dersim Halkı üzerinde devletin istediği etkiyi hiçbir zaman yaratmamıştır. Dersim Halkı davasına inanmış ve sahip çıkmıştır. K.A.B. ve sol örgütler bütün bunları görmezden gelerek inkârcı bir tutum izlemiştir. izlemektedirler.

Dersim yokedilmek isteniyor. Sizleri, Dersim'i yaşatmaya davet ediyoruz!

Ein Autodidakt im Lautenspiel

Zaza ist eine eigenständige Volksmusik. Seit Jahrhunderten leben Zaza neben Türken und Kurden. Fünf Kassetten mit Zaza-Liedern hat der Musiker Zilfi bislang aufgenommen

Zilfi wirkt wie ein seriöser Wissenschaftler mit seinen graumelierten Haaren und der schmalen Dozentenbrille. Fünf Kassetten mit Zaza-Liedern hat er bislang aufgenommen. "Zaza-Intellektuelle, die ihre Kultur bewahren wollen", sagt er mit leiser, klarer Stimme, "müssen sich vor türkischen und vor kurdischen Militanten hüten!".

1964, mit 16 Jahren kam Zilfi aus einem Dorf in Dersim (heute Tunceli) nach Deutschland, um in Dortmund eine Schlosserlehre zu machen. Fünf Jahre lang arbeitete er unter Tage, dann hatte er seine Hochschulreife gemacht, und 1973 begann er an der TU Berlin Maschinenbau zu studieren. An eine Rückkehr war nicht mehr zu denken. Seit 1971 galt in Dersim der Ausnahmezustand - bis heute. Seit Jahrhunderten leben Zaza neben Türken und Kurmanji - "Kurden" - in dieser zentralanatolischen Region.

Die meisten Zaza sind Aleviten, einige Sunniten. 1937/38 wurde die Region nach dem sogenannten "Dersim-Aufstand" zwischen ihren Nachbarprovinzen aufgeteilt. "Es gab keinen Aufstand", protestiert Zilfi. "Es war eine Völkervernichtung, detailliert vom türkischen Militär geplant. Die Hälfte der Bevölkerung, etwa 80.000 Menschen, wurden vernichtet". 1981 lebten in der Türkei noch schätzungsweise drei Millionen Zaza-Sprecher, Opfer einer systematischen Entvölkerung und Türkisierung. Etwa 250.000 sind mittlerweile nach Deutschland emigriert, in Berlin dürften es 10.000 sein.

Schon 1969 begann Zilfi auf Urlaubsreisen die vom Vergessen bedrohten Überlieferungen der Zaza zu sammeln, Geschichten, Märchen und vor allem Lieder. "Hätten sie mich erwischt, wäre ich ins Gefängnis gewandert." Bis 1992 nämlich waren in der Türkei nichttürkische anatolische Sprachen verboten und galten

offiziell als Dialekte des Türkischen. Zilfi brachte sich selbst das Spiel auf der kleinen Zaza-Laute "Tomir" bei. 1976 nahm er in Berlin seine erste Kassette mit Zaza-Liedern auf. "Damals nannten sich alle Kurden", erinnert sich Zilfi heute. Auch er war Mitbegründer der ersten "kurdischen" Selbsthilfvereine Berlins. Daneben begann sich Zilfi wissenschaftlich mit der Zaza zu beschäftigen. 1994 bekam er für seine erste vollständige Grammatik des Zaza den Dokortitel. "Als ich die wissenschaftliche Literatur kennenlernte, war ich mir endgültig sicher, daß Zaza eine eigenständige Volksgruppe ist." Die Angriffe kurdischer Nationalisten, die Zaza als Dialekt des Kurdischen sehen, ist Zilfi längst gewöhnt, verbal etwa von KOMKAR, direkte Drohungen von der PKK. Von kurdischer Politik hat er sich zurückgezogen. Nun will er die Eigenständigkeit von Volksmusik der Zaza wissenschaftlich dokumentieren.

Martin Greve

Entnommen aus der Tageszeitung taz, vom 06.08.1996.

Kultur vom oberen Euphrat

Neckarstadt: 6. Zaza-Bücherfest im Forum

Wer bisher dachte, Zazaki sei eine japanische Autofirma oder gar eine kulinarische Spezialität Griechenlands, der konnte sich jetzt im Forum der Jugend eines Besseren belehren lassen. Es handelt sich nämlich um eine eigenständige indoeuropäische Sprache, zu deren Erhalt und Verbreitung dort das Zaza-Bücherfest gefeiert wurde.

Auf diesem kulturellen Sprachfestival wurden Bücher, Musikkassetten und Zeitschriften zur Zaza-Thematik vorgestellt und ausgetauscht. „Es geht uns um den Dialog mit anderen Sprachen und Kulturen sowie um einen Beitrag zum Erhalt dieser gefährdeten Sprache.“ So umschreibt Hasan Dewran, Mannheimer Lyriker, der zum Teil in der Zaza-Sprache veröffentlicht, die Motivation, ein Fest rund um eine Sprache und deren Kultur zu veranstalten. Mit Matthias Franz, einem Mitarbeiter des Forums der Jugend, organisierte er nun bereits zum sechsten Mal das Zaza-Bücherfest in Mannheim.

Das Volk der Zaza verfügt weder in seiner Heimat, die im Osten der Türkei am oberen Euphrat liegt, noch im Ausland über kulturelle, sprachliche oder soziale Institutionen. Dabei umfaßt ihre Volksgruppe beinahe sechs Millionen Menschen, von denen allein ungefähr 250 000 verstreut in der Bundesrepublik leben. Einige von ihnen nutzen am Wochenende die Möglichkeit zur Begegnung und zum Austausch von Literatur und Musik.

Der erste Teil des Programms umfaßte eine Vortragsreihe zur Sprache und kulturellen Identität der Zazas. So referierte beispielsweise Prof. Dr. Jost GIPPERT, ein Sprachwissenschaftler von der Universität Frankfurt, ein Kenner der Materie, über deren historische Entwicklung.

An die Vortragsreihe schloß sich ein Kulturabend an, der mit seinem gemischten und anspruchsvollen Programm mühelos den großen Saal des Forums füllte. Texte und Gedichte in Zazaki, optische Eindrücke

aus Ostanatolien, vermittelt durch eine Diaschow, untermalt von Querflöten- und Gittarenklängen und jede Menge von der lebhaften Musik der Zaza machten die Mischung aus, die ein Stück der orientalischen Kultur in die Neckarstadt brachte.

Memed Çapan aus Stuttgart, den Kenner der Zaza nennen, begeisterte mit klassischen Volksliedern sein Publikum ebenso wie Metin und Kemal Kahraman aus Berlin und die Band Hasad aus Mannheim mit Ethnosound. Daß die Zaza-Kultur und deren Sprache jung und lebendig ist, wurde nicht nur durch diese Darbietung bewiesen, sondern auch durch die vielen Kinder, die vor, hinter und auf der Bühne herumtollten.

- lie -

Entnommen aus dem Mannheimer Morgen, 10. 05. 1996

DIE HISTORISCHE ENTWICKLUNG DER ZAZA-SPRACHE

Prof. Dr. Jost Gippert

(Vortrag vom 4. Mai 1996, Veyvê Kitavu, Mannheim)

Ich darf mich kurz vorstellen: Mein Name ist Jost Gippert. Ich bin Professor für Vergleichende Sprachwissenschaft an der Universität Frankfurt; seit etwa einem Jahr beschäftige ich mich auch mit der Zaza-Sprache. Den Anlaß dazu gaben mir einige Personen, die auch hier anwesend sind, und denen ich bei dieser Gelegenheit sehr herzlich danken möchte: sie haben mich überhaupt erst darauf aufmerksam gemacht, daß in und um Frankfurt eine große Menge von Sprechern einer so interessanten Sprache lebt, wie es die Zaza-Sprache ist. Seit einem Jahr versuchen wir nun, gemeinsam die Grammatik dieser Sprache zu bearbeiten. Leider sind wir damit noch nicht so weit gekommen, daß ich diesen Vortrag in der Zaza-Sprache halten könnte; so muß ich beim Deutschen bleiben.

Das Thema meiner Ausführung wird die historische Entwicklung der Zaza-Sprache sein, so wie sie sich aus der Sicht eines iranistischen Vergleichs darstellt. Das Zaza im iranistischen Vergleich zu betrachten, ist deshalb möglich, weil das Zaza eine iranische Sprache ist. Um zu erklären, was das bedeutet, muß ich etwas weiter ausholen.

Beginnen möchte ich mit einem Rückblick auf eine Zeit, die in diesem Zusammenhang vielleicht etwas weit ablegend erscheinen könnte, nämlich mit der Zeit der persischen Großkönige, der Achämeniden. Der Großkönig Darius ergriff als Angehöriger dieser Dynastie im Jahre 522 v.Chr. die Macht über das iranische Reich. Dieses Reich hatte zwar auch zuvor schon bestanden, und es hatte auch schon andere Personen aus der Achämenidenfamilie als Großkönige gesehen. Als Darius die Macht ergriff, machte er jedoch etwas anders als seine Vorgänger. Er ließ sich nämlich ein großes Denkmal anlegen, und in diesem Denkmal verewigte er sich selbst in schriftlicher Form. Abb. 1 zeigt dieses Denkmal, die große Felseninschrift von Behistun in West-Persien, in einer im vergangenen Jahrhundert veröffentlichten Abzeichnung. Was ist nun das besondere an diesem Denkmal? Auch viele andere Könige haben sich Denkmäler gesetzt, und auch schon in der damaligen Zeit. Das besondere am Denkmal von Behistun ist, daß es das erste Monument darstellt, auf dem persisch geschrieben worden ist. Es enthält damit die ältesten für uns greifbaren Zeugnisse einer iranischen Sprache. Die Schrift, die verwendet wurde, ist die sogen. Keilschrift; Abb. 2 zeigt einen kleinen Auszug, wieder eine Abzeichnung, aus dem persischen Teil der Inschrift. Der Text ist in insgesamt drei Sprachen gehalten; außer dem Altpersischen sind dies das Babylonische und das Elamische, die für unsere Betrachtungen jedoch nicht weiter interessant sind, weil

sie keine iranischen Sprachen waren. Was meine ich damit?

Darius selbst war ein Perser. Die Sprache, die er sprach und die wir heute "altpersisch" nennen, ist eine ältere Vorstufe der heutigen Staatssprache des Landes Iran, also des modernen oder Neu-Persischen. Schon zur Achämenidenzeit, als Darius Großkönig wurde, gab es im iranischen Reich mit Sicherheit einige Sprachen, die sich vom Altpersischen nur recht wenig unterschieden. Vor den Achämeniden herrschten im Iran z.B. eine Zeitlang die Meder; die Sprache, die sich mit ihrem Namen verbindet, ist das "Medische". Im Gegensatz zum Babylonischen und zum Elamischen dürfte diese Sprache dem Persischen so ähnlich gewesen sein, daß ein Sprecher des Altpersischen sie ohne weiteres verstanden haben dürfte; deshalb können wir sie als eine iranische Sprache, als einen Schwesterdialekt des Altpersischen bezeichnen. Für das Babylonische und das Elamische, die keinerlei Ähnlichkeit mit dem Altpersischen aufzuweisen hatten, galt dies nicht.

Neben dem Medischen und dem Altpersischen muß es zur gleichen Zeit, wie gesagt, noch einige weitere iranische Dialekte auf dem Gebiet des iranischen Reiches und auch außerhalb davon gegeben haben, von denen wir größtenteils nur indirekt etwas wissen. Nur von einer weiteren altiranischen Sprache haben wir eigene Zeugnisse. Das ist die Sprache, die wir "avestisch" nennen. Im Gegensatz zum Altpersischen ist das Avestische aber nicht in Keilschrift ge-

schrieben worden. Tatsächlich stammen die Zeugnisse des Avestischen gar nicht aus der Zeit, in der es gesprochen wurde. Wir wissen jedoch, daß vielleicht 100, vielleicht 300 Jahre, bevor Darius die ersten Keilschriften in die Felswand von Behistun meißeln ließ, bereits ein Religionsgründer namens Zarathustra in dieser Sprache Texte verfaßt hat, die bis in die heutige Zeit überliefert worden sind, weil sie die Grundlagen für eine wichtige Religion darstellen. Die zarathustrische Religion, d.h. die Religion, die Zarathustra begründet hat, erlangte im iranischen Reich unter den Achämeniden den Status der Staatsreligion, und sie hat diesen Status im wesentlichen beibehalten, bis der Islam nach Persien kam, also bis ins 7. Jh. n.Chr.; das ist insgesamt eine Zeitspanne von rund 1200 Jahren. Die ävestischen Schriften Zarathustras und seiner Nachfolger kennen wir nun erst durch Handschriften, die viel später geschrieben worden sind. Die ältesten, die noch existieren, stammen aus dem 13. Jh. n.Chr.; in Abb. 3 ist ein kurzer Ausschnitt aus einer solchen Handschrift dargestellt. Wenn man bedenkt, daß Zarathustra vielleicht im 8. Jh. v.Chr. gelebt hat, dann sind die Handschriften also 2000 Jahre später geschrieben worden, als die in ihnen enthaltenen Texte selbst verfaßt wurden. Die Handschriften geben uns trotzdem ein sehr genaues Bild davon, wie die avestische Sprache geklungen hat, wie ihre Grammatik gebaut war und was für Wortformen sie hatte, als sie noch gesprochen wurde; d.h. in der Zeit, als Zarathustra selbst lebte. Dadurch wissen wir, daß auch das

Avestische eine Sprache gewesen ist, die mit dem Altpersischen sehr eng verwandt war, so daß es sich als ein weiterer altiranischer Dialekt offenbart.

Die in Abb. 4 wiedergegebene Karte soll zeigen, welche Verbreitung die iranischen Stämme und die von ihnen gesprochenen Sprachen zur Zeit der Achämeniden etwa gehabt haben. Das Stammgebiet der Achämeniden selbst liegt im eigentlichen "Persien", einem kleinen Gebiet im südwestlichen Iran, das hier als "Persis" bezeichnet ist; in diesem Gebiet, aus dem Darius selbst stammte, wurde altpersisch gesprochen. Nördlich der Persis lag Elam, ein Land, das die Perser erobert haben und in dem vor ihrer Eroberung das Elamische gesprochen wurde. Von dieser Sprache wissen wir nicht sehr viel, zumindest nicht, ob es mit irgendeiner anderen bekannten Sprache verwandt war; wir wissen aber mit Sicherheit, daß es keine iranische Sprache war. Noch weiter nördlich, in Medien, dürfte das Medische gesprochen worden sein. Dieses war, wie gesagt, die Sprache des Mederreiches, des ersten iranischen Reiches überhaupt; es war ein Schwesterdialekt des Altpersischen, aber wir wissen viel zu wenig darüber, als daß wir alle Unterschiede genau benennen könnten, die zwischen diesen beiden Sprachen im einzelnen bestanden.

Von Medien aus weiter nach Osten lag Parthien. Auch die Parther - über sie wird nachher noch einiges zu sagen sein - sprachen eine iranische Sprache. Weitere iranischsprachige Gebiete oder, genauer gesagt, Gebiete, von denen wir annehmen müssen, daß dort seit alters iranischen Sprachen gesprochen wurden, sind z.B. die Sogdiane im äußersten Osten, Choresmien, Baktrien oder Arachosien. Iranische Dialekte müssen darüber hinaus auch nördlich des Schwarzen und des Kaspischen Meeres verbreitet gewesen sein, wo die Karte die Namen der Skythen und der Sarmaten nennt. Wir können das wiederum nur indirekt und aus ganz wenigen Zeugnissen schließen, die sich vor allem auf Orts- und Flußnamen beschränken. Wenn man auf einer russischen oder einer ukrainischen Landkarte Flußnamen wie Don, Dnjepr oder Dnjestr lesen kann, dann sind das ursprünglich iranische Namen und nicht etwa russische.

Damit dürfte die Verbreitung iranischer Stämme und Sprachen zur Zeit des Achämenidenreiches grob umrissen worden sein. Die Begrenzung des iranischen Sprachgebiets war nicht

identisch mit den Grenzen des achämenidischen Reiches selbst, dieses dürfte aber im wesentlichen iranisch sprechende Völker und Stämme umfaßt haben.

Die Herrschaft der Achämeniden dauerte nicht sehr lange. Schon 200 Jahre nach Darius war sie beendet, und zwar durch den großen Siegeszug Alexanders des Makedoniers, den wir den "Großen" nennen; er nahm nicht nur Persien ein, sondern auch alle anderen Länder, die vorher zum iranischen Reich gehört hatten. Mit Alexander war dann auch der Gebrauch der Keilschrift sofort zu Ende: Nach ihm wurden auf der Welt keinerlei keilschriftlichen Texte mehr geschrieben, und auch keine altpersischen Texte. Und nach Alexander dauerte es einige Jahrhunderte, bis überhaupt wieder iranische Sprachen geschrieben wurden: Erst nachdem sich das sogenannte Partherreich aus den Hinterlassenschaften des Alexanderreiches entwickelt hatte, entwickelte sich wieder eine iranische Sprache zu einer Staatssprache, nämlich das Parthische.

Auf der in Abb. 4 dargestellten Karte ist das Gebiet der Parther ziemlich zentral in Persien verzeichnet, etwa dort, wo die Hauptstadt Irans, Teheran, liegt. Ob die Parther in älterer Zeit genau in diesem Gebiet angesiedelt waren, können wir nicht mit Sicherheit sagen. Wir können jedoch davon ausgehen, daß das Partherreich, das etwa vom 3. Jh. v.Chr. bis ins 3. Jh. n.Chr. bestand und von der Dynastie der Arsakiden beherrscht wurde, sein Zentrum im nördlichen Iran hatte. Schriftliche Zeugnisse des Parthischen haben wir aus dieser Zeit allerdings nur in äußerst geringem Umfang, da unter der Reichsführung der Arsakiden größtenteils auf griechisch geschrieben wurde - so wie man es unter Alexander gelernt hatte - oder aber auf aramäisch. Mit seiner Buchstabenschrift hatte nämlich auch das semitische, mit dem Hebräischen nah verwandte Aramäische eine große Verbreitung als Verkehrssprache im gesamten vorderen Orient gefunden. Und so war es einfach eine Frage der Bequemlichkeit, daß die Parther wie auch die anderen iranischen Stämme zunächst nicht dazu übergingen, für ihre eigene Sprache eine schriftliche Form zu schaffen; sie wickelten statt dessen sämtlichen Schriftverkehr weiterhin in den zwei Sprachen ab, die sich für diesen Zweck bereits bewährt hatten; eben das Griechische und das Aramäische.

Auf der Grundlage des aramäischen Alphabets ging man dennoch nach und nach dazu über, auch iranische Sprachen zu schreiben. Zeugnisse von geschriebenem Parthisch aus der Arsakidenzeit haben wir, wie gesagt, nur in ganz geringem Umfang. Sie beginnen erst in der nächsten Epoche der iranischen Geschichte in größerer Anzahl aufzutreten; das ist die Epoche der Sassaniden.

Die Sassanidenzeit, die mit dem König Ardaschir im 3. Jh. n.Chr. einsetzt, bestand bis zum Eindringen des Islam, d.h. bis zur Eroberung Persiens durch die Araber im 7. Jh. Aus dieser Zeit sind z.B. Inschriften erhalten geblieben, die in parthisch geschrieben waren. Daneben trat in der Sassanidenzeit aber zunehmend wieder eine andere iranische Sprache in den Vordergrund, nämlich das Mittelpersische, das gewissermaßen die Zwischenstufe zwischen dem Altpersischen der Achämenidenzeit und dem heutigen Neupersischen darstellt. Einige Inschriften sind sogar nebeneinander in Parthisch und Mittelpersisch abgefaßt; die verwendete Schrift beruht in beiden Fällen auf dem aramäischen Alphabet. Das Mittelpersische ist in einer jüngeren Form dann auch noch über die Islamisierung hinaus weiterverwendet worden, nämlich bei den nicht zum Islam bekehrten Anhängern der zarathustrischen Religion, den "Parßen"; ihr Schrifttum ist um ein vielfaches umfangreicher als das der Parther. Abb. 5 zeigt ein typisches Beispiel für ein handschriftliches Erzeugnis dieser sog. Buch pahlavi-Periode.

Dennoch ist uns auch für das Parthische eine nennenswerte Menge von Sprachmaterial erhalten geblieben, und zwar wieder aus einem anderen Überlieferungs Zusammenhang. Diese Zeugnisse geben uns zugleich deutliche Aufschlüsse darüber, wie das Parthische (und auch das Mittelpersische) in der Sassanidenzeit tatsächlich geklungen haben muß, da sie im Gegensatz zu den inschriftlichen Denkmälern in einer anderen, die lautlichen Strukturen wesentlich genauer abbildenden Schrift geschrieben wurden, der sog. "manichäischen" Schrift. Diese Zeugnisse stammen allerdings gar nicht aus Persien. Sie wurden statt dessen in einem Gebiet gefunden, das weit jenseits der Grenzen Irans liegt; es gehört heute zu China, ist dabei aber größtenteils von einem türkischen Stamm, den Uiguren, besiedelt. In deren Provinz Hsinking-Uigur, wo die Seidenstraße nördlich und südlich der großen

Wüste Taklamakan entlangführt, sind Anfang dieses Jahrhunderts zahlreiche Klöster entdeckt worden. Diese Klöster waren, wie man jetzt weiß, zur Sassanidenzeit teils von Buddhisten, teils von Zarathustriern, teils von Manichäern, d.h. Anhängern der manichäischen Religion, teils aber auch von Christen benutzt worden; alle haben dort Handschriften zurückgelassen, die von den Archäologen ausgegraben wurden. Neben dem Parthischen und dem Mittelpersischen sind uns durch diese Handschriften noch weitere iranische Sprachen wie das Sogdische und das Sakische erschließbar geworden, aber auch nicht-iranische Sprachen wie das

indische Sanskrit und Prakrit, das ältere Chinesische oder das später ausgestorbene Tocharische sind dort reichlich vertreten.

Abb. 6 zeigt ein typisches Beispiel für ein manichäisches Handschriftenfragment, das aus der sog. Turfanoase stammt. Es offenbart zugleich das große Problem, vor das diese Handschriften die Forscher stellen: Da sie etwa 1500 Jahre zu überdauern hatten, bis man sie anfangs dieses Jahrhunderts entdeckt hat, sind sie zum größten Teil nicht in einem solchen Zustand erhalten, daß man sie vollständig lesen könnte. Immer wieder feh-

len einzelne Stücke, zum Teil müssen die Handschriften sogar erst mühsam wieder zusammengesetzt werden, und einige fehlende Fragmente sind überhaupt nie gefunden worden. Deshalb ist unser Wissen über das Parthische wie auch über die anderen mittelpersischen Sprachen, die wir aus diesen Funden kennen, noch immer nicht wirklich umfassend. Wir haben jedoch eine durchaus klare Vorstellung davon, wie Parthisch, Mittelpersisch, Sogdisch oder Sakisch oder auch andere iranische Sprachen in der Zeit des ersten Jahrtausends n.Chr. geklungen haben.

Was hat das nun alles mit dem Zaza und seiner Geschichte zu tun?

Sehr viel; denn wie auch alle anderen iranischen Sprachen, die heute gesprochen werden, geht auch die Zaza-Sprache auf eine mittelpersische Sprache zurück. Das heißt, vor tausend Jahren muß eine iranische Sprache existiert haben, aus der sich das Zaza im Laufe dieser tausend Jahre bis heute historisch entwickelt hat. Ebenso muß das Zaza, weiter zurückgehend, auch vor 2000 Jahren, vor 3000 Jahren oder vor 4000 Jahren bereits (altiranische) Vorstufen gehabt haben, auf die es im Sinne einer kontinuierlichen historischen Entwicklung zurückzuführen ist.

In Abb. 7 habe ich versucht, diese anzunehmende Entwicklung rein schematisch in einem "Stammbaum" darzustellen. In diesem Stammbaum sieht man zunächst in der obersten Reihe die heute existierenden iranischen Sprachen. Es beginnt ganz links mit dem Neupersischen, also der Staatssprache Irans. Anschließend sind zwei Sprachen aufgeführt, die mit dem Persischen besonders eng verwandt sind und, wenn man so will, als seine Dialekte angesehen werden können; das sind das Dari in Afghanistan und das Tadschiki in Tadschikistan. Es folgt eine Sprache namens Tati, die vom Persischen schon etwas weiter entfernt steht; sie wird z.B. im Kaukasus gesprochen, aber nur von sehr kleinen Gemeinschaften. Als nächstes ist eine Gruppe von fünf Sprachen angeführt, zu denen ich auch das Zaza zähle. Diese Gruppe beginnt mit dem Talyschi, einer iranischen Sprache, die an der südwestlichen Küste des Kaspischen Meeres gesprochen wird. Es folgen das Kurdische und das Zaza, die die westlichsten Vertreter der iranischen Sprachfamilie darstellen. Das nächste Feld umfaßt die sogenannten "kaspischen Dialekte", die innerhalb Irans südlich des Kaspischen Meeres angesiedelt

sind; zu benennen wären z.B. die Namen Semnani, Gilani, Mâzandarânî. Den Abschluß der Gruppe bildet das Balutschi, das heute zum größten Teil im südlichen Pakistan verbreitet ist, also weit im Osten des iranischen Sprachgebiets. Weit im Osten sind auch die Sprachen Paratschi, Ormuri, Paschto und die Pamirdialekte angesiedelt: Die drei erstgenannten werden in Afghanistan gesprochen, wobei das Paschto als die zweite Staatssprache des Landes gilt und oft auch einfach als 'Afghanisch' bezeichnet wird. Die Pamirdialekte sind in Tadschikistan beheimatet, gehören aber trotzdem in einem näheren Zusammenhang mit dem Paschto als mit dem Tadschikischen. Ebenfalls in Tadschikistan finden wir das Yaghnoobi, das jedoch etwas weiter absteht. Ganz zum Schluß ist das Ossetische genannt, das nun wiederum im äußersten Nordwesten des iranischen Sprachraums anzutreffen ist, nämlich mitten im Kaukasus (Abb. 8 zeigt die Verteilung der heutigen iranischen Sprachen noch einmal im Kartenüberblick).

Die Skizze in Abb. 7 soll nun, wie gesagt, einen Stammbaum darstellen: Mithilfe der Linien, die hinabführend oder, wenn man andersherum schaut, hinaufführend angeordnet sind, sollen historische Zusammenhänge und Abhängigkeiten abgebildet werden. So sind in der zweiten Reihe diejenigen Sprachen angeordnet, die wir der mittelpersischen Epoche zuweisen, d.h. Sprachen, die etwa zwischen dem 2. Jh. v.Chr. und dem 8./9. Jh. n.Chr. gesprochen wurden. In diese Epoche fällt zum einen das Mittelpersische, das ganz links angeordnet ist, weil es als eine Vorstufe des Neupersischen und seiner Schwesterdialekte gelten kann; es vertritt den "südwestiranischen" Zweig. In dieselbe mittelpersische Zeit fällt, wie gesagt, auch das Parthische, das jedoch einem anderen Entwicklungsstrang angehört, nämlich demjenigen Zweig, zu dem u.a. auch das Zaza zu stellen ist und der "nordwestiranisch" genannt wird. Als weitere mittelpersische Sprachen aufgeführt sind das Sakische, welches seinerzeit im äußersten Osten des iranischen Sprachgebiets gesprochen worden sein dürfte, dann das Baktrische, das irgendwo im heutigen Afghanistan zu lokalisieren

war, und das Sogdische, das in der Sogdiane, im Nordosten des iranischen Sprachgebiets beheimatet war; sie alle sind Vertreter "ostiranischer" Zweige.

Zwischen dem Parthischen einerseits und den fünf darüber stehenden Sprachen können wir nun keine direkten Verbindungslinien ziehen. Das bedeutet, daß keine der heute gesprochenen "nordwestiranischen" Sprachen unmittelbar auf das überlieferte Parthische zurückgeht. Vermutlich liegt das daran, daß diejenige mitteliranische Sprache, die wir "parthisch" nennen, selbst nur eine von vielen dialektalen Ausprägungen des nordwestlichen Mitteliranischen repräsentiert. Zu der Zeit, als die Parther das Reich beherrschten, also zur Arsakidenzeit, wird die Sprachlandschaft des nordwestlichen Iran bereits stark dialektal zergliedert gewesen sein, und einzelne dieser Dialekte dürften die Grundlage für die heutigen "nordwestiranischen" Sprachen gebildet haben, die wir freilich in ganz unterschiedlichen Gegenden innerhalb dieses großen Sprachraums finden; er erstreckt sich, wie gesagt, vom Balutschi in Pakistan bis hin zum Zaza, welches, wie Sie alle wissen, in der Türkei gesprochen wird. Ich komme später noch einmal darauf zurück.

In der dritten Reihe des Stammbaums erscheinen diejenigen Sprachen, die wir der altiranischen Epoche zuweisen können, also das Altpersische, aber auch das Avestische, das in eine ältere und eine jüngere Abart zerfällt, und das Medische, das uns selbst nicht unmittelbar überliefert ist. Wir fassen nun die Verbindungen zwischen diesen verschiedenen Sprachen aus allen Zeitepochen zusammen, indem wir annehmen, daß der "südwestiranische", der "nordwestiranische", ein "südostiranischer" und ein "nordostiranischer" Zweig schon vor der einsetzenden Überlieferung bestanden haben, und daß sie alle letztlich, in "grauer Vorzeit", auf einen gemeinsamen Ast zurückgehen, den wir als "Uriranisch" bezeichnen, und der die iranischen Sprachen weiter mit dem altindischen Sanskrit wie auch den sonstigen indogermanischen Sprachen verbindet.

Die Zusammenhänge zwischen den einzelnen Sprachen sind in diesem Stammbaum, wie gesagt, rein schematisch dargestellt, und zwar allein auf der Grundlage linguistischer, d.h. sprachwissenschaftlicher Beobachtungen. Die Sprachwissenschaft ermöglicht es in der Tat, die historischen Zusammenhänge zwischen verwandten Sprachen mit einer geradezu mathematischen Genauigkeit festzustellen. Die Beziehungen, die etwa zwischen dem Mittelpersischen und dem Neupersischen bestehen, manifestieren sich für uns durch sog. "Lautgesetze"; sie reflektieren das _ für alle natürlichen Sprachen in gleichem Maße zutreffende _ Phänomen, daß sich bestimmte Laute in bestimmten Umgebungen im Laufe der Zeit immer völlig gleich verändern, so daß sich eben Gesetzmäßigkeiten erkennen lassen.

Mit dem Zaza ist es in dieser Hinsicht allerdings etwas schwieriger als mit dem Persischen, und zwar deshalb, weil wir im Unterschied zum Neupersischen für das Zaza keinen unmittelbaren Vorgänger auf der mitteliranischen Stufe nachweisen können. Immerhin läßt sich aber bereits jetzt konstatieren, daß das Zaza mit dem Parthischen, so wie es uns überliefert ist, zumindest sehr nahe verwandt gewesen sein muß. Darüber hinaus können wir aufzählen, welche Unterschiede bei der Entwicklung etwa zwischen dem Zaza auf der einen Seite und dem Persischen auf der anderen Seite festzustellen sind, und wir können diese weiter in ein System bringen, um so das gegenseitige Verhältnis der beiden Sprachen genauer zu fassen.

Ich möchte nun ein paar Elemente vorführen, die zeigen sollen, mit welchen linguistischen Argumenten wir operieren können, wenn wir dem Zaza seine Position im Stammbaum der iranischen Sprachen zuweisen wollen. Wir können uns dabei auf alle Ebenen des sprachlichen Systems beziehen, nämlich die Ebene der Lautlehre, die wir Phonologie nennen, die Ebene der Formenlehre oder Morphologie, die Ebene der Syntax, d.h. der Satzlehre, und die Ebene der Lexik, des Wortschatzes. Auf allen diesen Ebenen zeigt sich tatsächlich eine besonders enge Verbindung zwischen dem Zaza und dem mitteliranischen Parthischen.

So besteht z.B. eine sehr auffällige Eigenart des Zaza darin, daß es zwei verschiedene 'v'-Laute entwickelt hat: ein (labiodentales) [v] und ein (bilabiales) [w]; eine vergleichbare Entwicklung kennt das Persische nicht. Die Entstehung der beiden Laute im Zaza können wir nun im Parthischen sozusagen vorweggenommen sehen: Wir stellen fest, daß überall dort, wo ein Zaza-Wort mit [v] anlautet, das entsprechende parthische Wort, wenn wir es kennen, ebenfalls mit einem einfachen [v] anlautete; so z.B. im Falle von Zaza "va" ('Wind'), dessen parthisches Gegenstück "vād" (mit langem a-Vokal) hieß, oder bei der Verbalform "vat" ('gesagt'), parthisch "vāxt". Wir stellen weiter fest, daß immer dann, wenn ein Zaza-Wort mit einem [w] beginnt, wie z.B. "werdene" ('essen'), "wastene" ('wollen'), "wae" ('Schwester') oder "wes" ('gut'), die entsprechenden Wörter des Parthischen mit einem anlautenden <wx> geschrieben wurden: "wxardan" ('essen'), "wxāštan" ('wollen'), "wxār" ('Schwester') und "wxaš" ('gut'). Dieses geschriebene <wx> dürfte im Parthischen ungefähr dieselbe Aussprache reflektieren wie das <wh> in englischen Wörtern wie "when" ('wann') oder in "where" ('wo'), nämlich eine Lautkombination, die sowohl ein [w]-Element als auch ein [h]-Element enthielt. Schon im Parthischen dürfte das [w]-Element in dieser Kombination stärker gewesen sein als das [h]-Element; auf dem Weg zum Zaza ist das letztere dann ganz verloren gegangen. Im Persischen ist demgegenüber ganz genau das Gegenteil passiert:

die persischen Entsprechungen der genannten vier Wörter heißen "xordan" خردن, "xāstan" خواستن, "xāhar" خواهر und "xoš" خوش sie alle beginnen mit einem (wie *ch* in deutsch *Bach* zu sprechenden) [x], geschrieben <-خو>. Die Orthographie enthält dabei zwar noch immer ein <w>, خو, in der Aussprache ist das [w]-Element jedoch weggefallen, das [x]-Element ist allein übrig geblieben. Und dies gilt für alle Wörter, die im Parthischen mit <wx> und im Zaza mit [w] beginnen. Die Entwicklung gibt somit ein typisches Beispiel für ein Lautgesetz ab; zugleich stellt sie das Zaza in einen engen Zusammenhang mit einer charakteristischen Eigenart des Parthischen.

Im Bereich der Formenlehre (Morphologie) fällt z.B. auf, daß im Zaza sehr viele Verben ein stammbildendes Element [-a-] enthalten, das im Persischen unbekannt ist. Dies gilt z.B. für "persaene" ('fragen'), dessen persische Entsprechung "pursīdan" پرسیدن heißt, oder "birnaene" ('schneiden'), dem persisch "burīdan" بریدن entspricht; beide Entsprechungen zeigen an der Stelle des Zaza-[-a-] ein langes [-ī-]. Genau derselbe Unterschied zwischen einem [-a-]-Element und einem [-ī-]-Element bestand auch schon in mitteliranischer Zeit, zwischen dem Parthischen auf der einen und dem Mittelpersischen auf der anderen Seite: 'fragen' hieß dort "pursādan", hier "pursīdan". Da das *a* im Zaza lautgesetzlich dem parthischen langen *ā* entspricht, läßt sich auch diese Eigenschaft wieder als ein Argument für eine besondere Nähe des Zaza zum Parthischen verwenden.

Ähnlich ist es mit dem Optativsuffix. Als Optativ bezeichne ich im Zaza diejenige Formenkategorie, die dem deutschen Konjunktiv entspricht, z.B. "ez bi-biēne" ('wenn ich wäre'). Diese Form, deren Kennzeichen das Suffix [-ēne] ist, läßt sich ohne weiteres mit dem Vergangeheitsoptativ des Parthischen in Verbindung bringen, der mit dem Element "ahēndē" gebildet wurde; dem "biēne" des Zaza entspricht hier die Bildung "būd-ahēndē". Das Element "ahēndē" ist wiederum innerhalb der mitteliranischen Sprachen nur im Parthischen nachzuweisen. Im Mittelpersischen wurde die Optativform demgegenüber ganz anders gebildet: sie hieß "būdē". Genauso, wie parthisch "būd-ahēndē" im Zaza als "biēne" erscheint, verhält sich z.B. der Optativ "bi-kerdēne" ('hätte gemacht') zu einem parthischen "kird-ahēndē", im Mittelpersischen hätte man statt dessen "kardē" gesagt.

Im Bereich der Satzlehre, der Syntax, ist es schon vielen Forschern aufgefallen, daß das Zaza eine sehr konservative Sprache ist. Grob kann man sagen, daß für den Satzbau des Zaza noch heute eine Eigenart charakteristisch ist, die das Persische bereits vor 1500 Jahren aufgegeben hat. Ich meine die Unterscheidung zwischen einem *Casus Rectus* und einem *Casus Obliquus*, deren Verwendung neben

transitiven Verben unterschiedlich geregelt ist, je nachdem ob wir eine Präsens- oder eine Vergangenheitsform vor uns haben. Während 'ich sage' z.B. im Präsens "ez vanu" heißt, kann man die Form "ez" für 'ich' im Präteritum nicht benutzen: 'ich sagte' heißt nicht "ez vat", sondern "mi vat" (wir sprechen in diesem Zusammenhang von "Ergativität"). Im Persischen ist dieser Unterschied, wie gesagt, bereits vor rund 1500 Jahren aufgegeben worden (man sagte schon damals "man gōyam" genauso wie "man guftam"); im Parthischen hat er aber genau in derselben Weise existiert wie noch heute im Zaza. Zwei Beispiele mögen dies demonstrieren: Der Unterschied zwischen "ez bi-kerine" ('ich soll machen') und der dazu gehörigen Vergangenheitsform "mi kerd" ('ich machte') findet sich genau in den parthischen Formen "az karām" und "man kird" wieder; und genauso, wie dem Präsens "ez vanu" im Zaza das Präteritum "mi vat" ('ich habe gesagt, sagte') gegenübersteht, haben wir im Parthischen nebeneinander die Formen "ez ājam" und "man vaxt". Im Mittelpersischen wurde statt dessen auch im Präsens die Form "man" für 'ich' verwendet, der im Zaza "mi", nicht "ez" entsprechen würde. Auch hier zeigt sich also wieder deutlich, daß das Zaza in näherem Zusammenhang mit dem Parthischen steht, während das Persische weiter von beiden abrückt.

Weitere Hinweise auf eine größere Nähe zwischen Zaza und Parthisch zeigen sich dort, wo es um das Lexikon, also um den Wortschatz geht. Dabei sind einige Wörter zu benennen, die typischerweise im Parthischen bezeugt sind, nicht aber im Persischen. Wir haben z.B. bereits das Wort für 'sagen' erwähnt, das im Zaza "vatene" heißt; es entspricht genau dem parthischen "vāxtan", nicht aber dem gleichbedeutenden persischen Wort; denn 'sagen' hieß bei den Persern schon seit alters "guftan". Ein ähnlicher Fall ist das Wort für 'weinen', Zaza "bermaeni". Auch dieses Verb hat eine genaue Entsprechung im Parthischen - es dürfte etwa "barmādan" gelautet haben -, während man für 'weinen' im Mittelpersischen normalerweise "griyistan" gesagt hat.

Natürlich gehen nicht alle Übereinstimmungen so schön auf. Das wäre auch bei einer Entwicklung, die sich immerhin über einen Zeitraum von 1500 Jahren erstreckt haben müßte, nicht zu erwarten. Man muß immer bedenken, daß wir das Parthische nur aus Schriften kennen, die aus der Sassanidenzeit stammen, also etwa der Zeit des 3. bis 7. Jahrhunderts; das Zaza hingegen kennt man ausschließlich in moderner Form, seit dem Anfang dieses Jahrhunderts. Den dazwischen liegenden Zeitraum können wir allenfalls rückwärts blickend zu überbrücken versuchen, und tatsächlich gibt es nicht viele Sprachen auf dieser Welt, bei denen das so gut gelingt wie beim Zaza - wenn man die entsprechenden parthischen Wörter kennt.

Aber auch hier geht der rückblickende Vergleich, wie gesagt, nicht in allen Fällen auf: Einige Wörter fügen sich nicht in das Bild. Ein solcher Fall ist z.B. das Wort für 'kommen': Wenn 'er kommt' auf Zaza "o yenc" heißt, so entspricht dies genauer dem persischen "āyad" آید als der parthischen Form, die etwa "āsêd" lautete. Dasselbe gilt auch für die Vergangenheitsform "ame" ('er ist gekommen'), die dem persischen "āmad" آمد wesentlich näher steht als dem parthischen "āgad". Es gibt also durchaus auch ernstzunehmende Divergenzen zwischen dem Zaza und dem Parthischen. Um sie zu erklären, ist es hilfreich, noch einmal einen Blick auf die in Abb. 4 wiedergegebene Karte zu werfen. Wenn wir davon ausgehen, daß das auf der Karte als 'Parthien' bezeichnete Gebiet ursprünglich einmal eine Gegend südlich des Kaspischen Meeres gewesen ist, dann dürfte in diesem Gebiet schon zur achämenidischen Zeit, also schon lange vor der Zeitenwende, nicht genau eine Sprache gesprochen worden sein. Jeder, der aus einer Gegend kommt, wo Zaza gesprochen wird, wird wissen, daß schon von einem Dorf zum anderen oder zumindest von einer Region zur anderen auch heute unterschiedliche Dialekte gesprochen werden, so daß unterschiedliche Sprachgewohnheiten zu konstatieren sind; wir sprechen hierbei von einem *Dialektkontinuum*. Genau das war damals sicher auch schon in Parthien der Fall: Auch über dieses Gebiet wird sich schon in früher Zeit ein *Dialektkontinuum* ausgebreitet haben, so daß man von einem Dorf zum nächsten immer ein bißchen anders sprach, im großen und ganzen aber doch erkennbar eine und dieselbe Sprache verwendete. Wenn das Zaza tatsächlich aus diesem Gebiet stammt, d.h. wenn die Vorfahren der Zaza-Sprecher, die heute in der Türkei leben, irgendwann einmal aus dem

"parthischen" Gebiet in die Türkei übersiedelt sind, dann werden sie einen der dortigen Dialekte mitgenommen haben; einen Dialekt möglicherweise, der in mancherlei Hinsicht dem Persischen ähnlicher oder von ihm stärker beeinflusst war als das überlieferte Parthische. Was für ein Dialekt dies genau war, können wir heute natürlich nicht mehr sagen, weil wir keine unmittelbaren (schriftlichen) Zeugnisse davon haben.

Es ist nicht einmal ausgeschlossen, daß sich das nordwestiranische Dialektkontinuum schon in alter Zeit über den gesamten Raum bis nach Ostanatolien hinein erstreckte, also bis in das heutige Sprachgebiet des Zaza. Darauf gibt es allerdings keine sprachwissenschaftlichen Hinweise. Die Sprachwissenschaft kann lediglich feststellen, daß die nächsten Verwandten des Zaza in alter Zeit im Umfeld der Parther lokalisiert gewesen sein müssen. Und tatsächlich finden sich nahe dem Kaspischen Meer auch heute noch diejenigen Sprachen, die mit dem Zaza am nächsten verwandt sind; dies sind einige der sogenannten Kaspischen Dialekte, von denen ich oben bereits gesprochen habe.

Damit bin ich am Ende meiner Ausführungen angelangt, mit denen ich über den bisherigen Stand meiner eigenen Erkenntnisse oder der Erkenntnisse meiner Kollegen zur Sprachgeschichte des Zaza berichten wollte. Um weiter zu kommen, bleibt uns noch viel zu tun; insbesondere müssen wir uns noch sehr viel mehr Untersuchungsmaterial erarbeiten. Schon jetzt läßt sich aber, wie ich meine, eindeutig zeigen, daß man die nächsten Verwandten der Zaza-Sprache im Umfeld des Parthischen zu suchen hat.

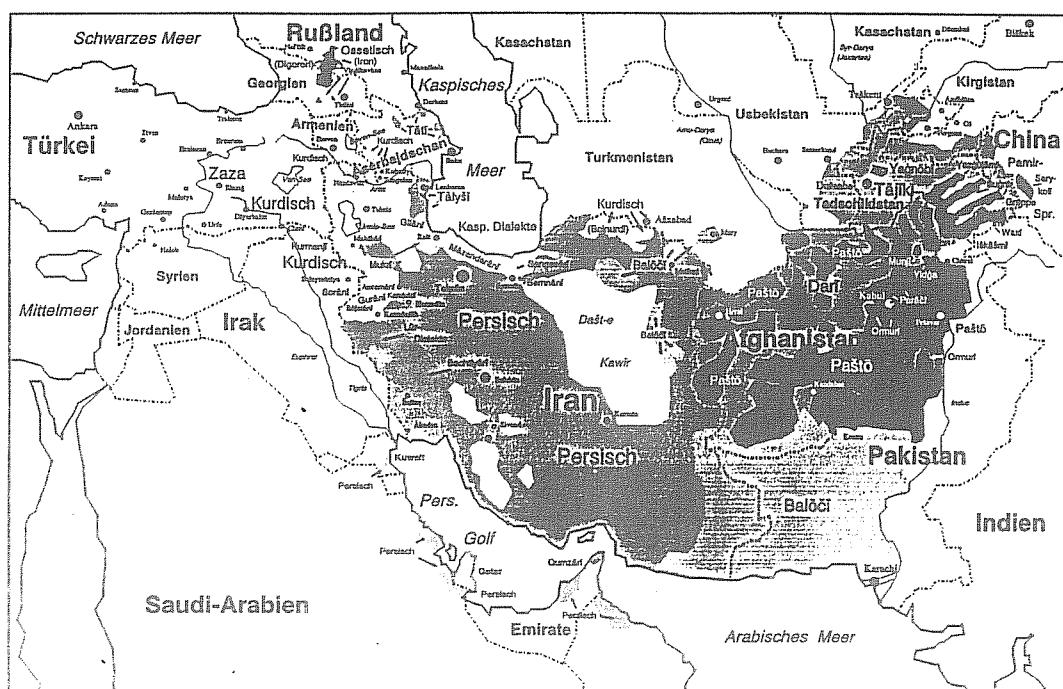

Abb. 8:

Die iranische Sprachen heute

Stammbaum der iranischen Sprachen

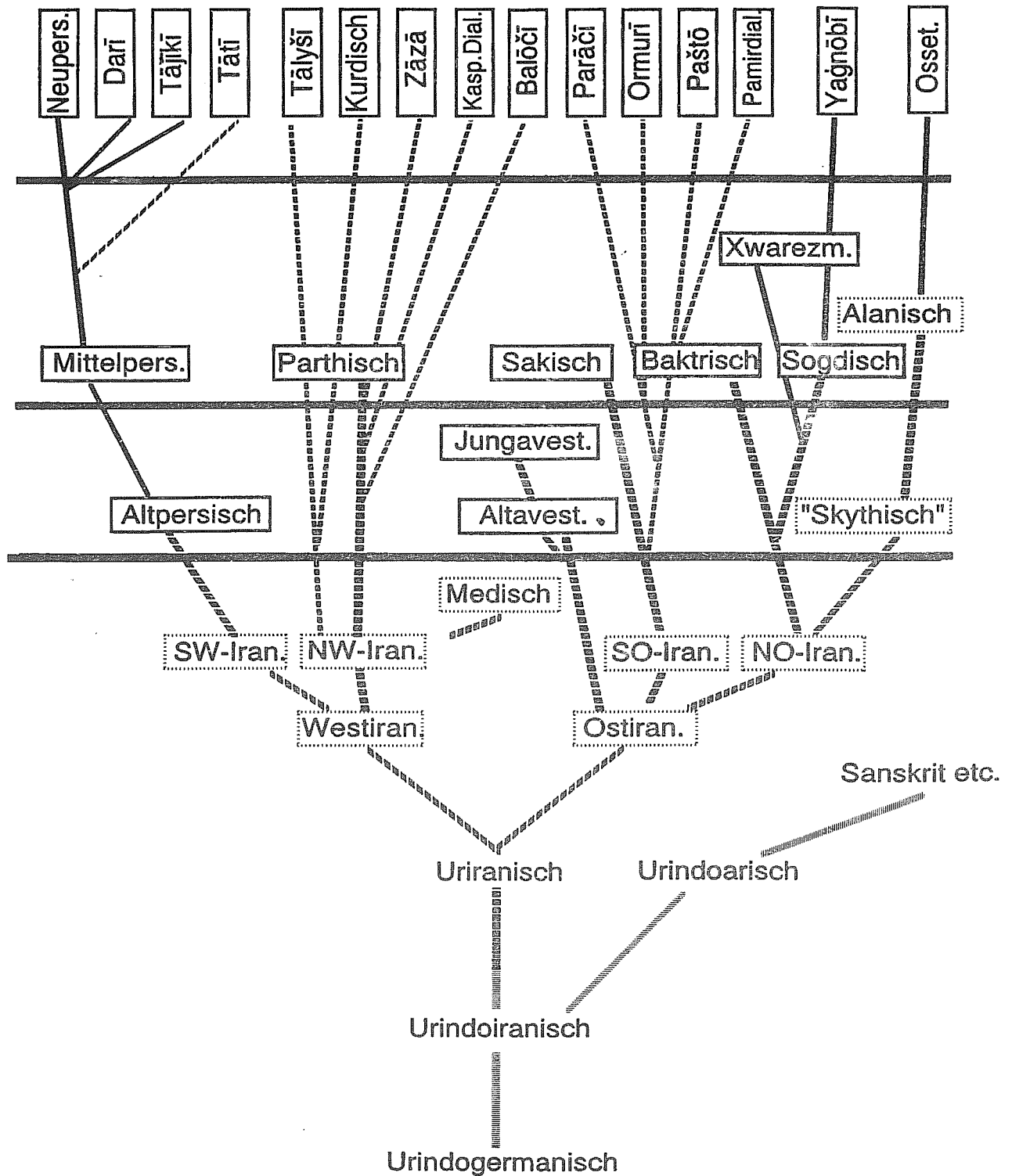

Abb. 7:

Präsumptiver Stammbaum der iranischen Sprachen

Ein Volk, das nicht weiß...

„... das nicht weiß, woher es kommt, kann auch schwerlich wissen, wohin es geht, weil es nicht weiß, wo es steht“. So leitet Erich Feigl sein Buch, die Kurden, erschienen beim Universitas Verlag in München, ein. Lediglich das Prädikat verzweifelt verdienten demnach zahlreiche Versuche der Identitätsfindung, die von den *Karduchen* bis hin zu den *Sumerern* und neuerdings sogar dahinreichen, den Propheten als Arier abzustempeln. Unabdingbare Folge solcher Angleichungen seien tragische Fehlentscheidungen, Trugschlüsse und blindes Handeln, weshalb die selbsternannten Führungskräfte der Kurden auch je nach Einwanderungs- und Politpotential irgendwo zwischen Noah und Karl Marx, verkommenem Leninismus- Stalinismus und schiitischem Sektierertum anzusiedeln seien. Es gehöre mittlerweile zum tragischen Schicksal der Kurden, von Menschen geführt zu sein, die hinter der geistigen Entwicklung der Welt ideologisch meist um Jahrzehnte zurück seien.

Nach einem kurzen Passus über den Beginn einer „Geschichte der Kurden“ und die gesicherten Anfänge dieser Geschichte wird die Sprache der Kurden ins Visier genommen, um alsbald erbittert festzustellen, welch ein Werkzeug obskurer Beweisführung die Sprachwissenschaft doch sei! Eine *kurdische* Sprache gibt es laut Feigl so wenig wie ein *Schweizerisch* und die Suggestion, es gäbe nur diese *eine*, nationale Sprache *Kurdisch*, sei schlicht ein Trick. Unhaltbar sei es, die Unterschiede, die augen- und ohrenfällig seien, als *Dialekt* abzutun, während es vom sprachwissenschaftlichen oder zumindest grammatikalischen Blickpunkt aus anständiger sei, sie als Sprachen zu bezeichnen. Hier geht Feigl beispielsweise auf die Thematik einer angenommenen „medischen Abstammung“ der kurdischen Sprachen ein, die nach neuestem Wissensstand als solche auszuschließen sei, sprechen doch auch die Zigeunervölker arische Sprachen, ihre eigentliche Herkunft sei dennoch unbekannt. Feigl fährt mit einem Zitat des Autors J. Philipp Fallmerayer fort:

“ Die Kurden selbst reklamieren oft Herkunft von den Medern, den nördlichen Nachbarn und imperialen Vorläufern der Perser der Antike. Diese Theorie wurde aus sprachwissenschaftlichen Gründen abgelehnt (Mac Kenzie, 1961). Die kurdischen Stämme dürften ursprünglich weiter südlich von den Medern gelebt haben. Irgendwann einmal wanderten sie nach Norden ab und ließen sich in Ostanatolien nieder. Möglicherweise vertrieben sie dabei ein anderes iranisches Volk, das vielleicht im Süden des Kaspischen Meeres gelebt hatte. Ein Zweig davon, so scheint es, zog weiter nach Anatolien hinein, wo er zum Ahnen unserer zeitgenössischer *Zaza* - oder *Dimili*- wurde, die jetzt im Dreieck zwischen *Diyarbakir*, *Sivas* und *Erzurum* leben. Die Sprache der Zaza ist mit jener der Gurani, von denen kleine Gruppen in der Gegend von Kermanschah überlebten, verwandt.

Auffallend ist, daß der Autor Erich Feigl in seiner dokumentarischen Arbeit das Osmanische Reich sowie die spätere Türkei neben dem Großreich Österreich-Ungarn paradoxerweise als das Reich / Land erwähnt, das seinen Volks- und Sprachgruppen das Überleben ermöglichte, was meiner Ansicht nach übertrieben wenn nicht danebengegriffen anmutet. Die Tatsache, daß die Kurdensprachen noch nicht von der Erdoberfläche verschwunden seien, sei dem zu verdanken, daß die Türken, die Sprachen, die sie auf ihren Eroberungszügen antrafen, überall überleben ließen, wahren nach der Invasion der Araber in Nordafrika die autochthonen Sprachen innerhalb kürzester Zeit verschwunden seien. Obwohl sie alle denkbaren Machtmittel zur Verfügung hatten, so Feigl, hätten die Türken die Kurdensprachen verschont (weshalb ihnen die Kurden meiner Meinung nach noch lange nicht auch noch danken sollten, wenn es dies Feigl auch wünscht). Im Nachhinein sei aber wichtig, daß eine Sprache lebt, daß man sie (über) leben ließ, nicht dagegen ihre Geschichte und Herkunft:

„Wieso gibt es dann heute, an der Schwelle zum dritten Jahrtausend, Probleme mit *Kurdisch* ? Mehrere Millionen Menschen sprechen in der Türkei Zazaische oder Kurmandschi. Da gibt es kein Wenn und Aber : Die Kurdensprachen *leben*. Das ist mehreren Faktoren zuzuschreiben, von der Zähigkeit der Bergvölker und der Unzulänglichkeit ihrer Dörfer bis zur Unfähigkeit oder Unwilligkeit türkischer Beamter und Offiziere, Anordnungen aus Istanbul oder Ankara zu exekutieren. Das hat meist auch einen ganz menschlichen Hintergrund. Wenn die Braut mit ihren Eltern nur Kurmandschi oder Zazaisch spricht - was soll der türkische Bräutigam tun, als das zu tolerieren und allmählich auch zu verstehen ? Jedenfalls überlebten die Kurdensprachen und gehen ganz offenkundig einer Renaissance entgegen“.

Erich Feigl bietet dem interessierten Leser mit seinem Buch „die Kurden“ ein vielseitiges Werk dokumentarischer Art. Da hier nicht auf alle Kapitel eingegangen werden kann - was auch kaum Sinn der Sache wäre - habe ich den Schwerpunkt auf die Sprachthematik und das an Anfang des Buches angerissene Dilemma der Identitätsfindung gelegt. Die meines Erachtens in einer Kulturzeitschrift wie *Ware* den Vorrang genießen sollten, auch wenn noch zahlreiche wichtige Themenpunkte anzusprechen wären. Mit diesem Artikel will ich die Leserschaft von *Ware* dazu bewegen, mindestens einen Blick in das Buch von Erich Feigl zu werfen, in dem neben den angesprochenen Themen noch weitere Gesichtspunkte zu *den Kurden* dargelegt sind, die vielleicht dem einen oder anderen noch nicht bekannt waren.

SANSE, Pilemoriye (Heidelberg)

DIE DIMILI ETHNIZITÄT IM SPIEGEL DES TÜRKISCHEN ERZIEHUNGSSYSTEMS

Dr. Kahraman Gündüzkanat

(Vortrag vom 6. Mai 1996 / Veyvê Kitavu)

Ich möchte sie ganz herzlich begrüßen, daß so viele an dieser Veranstaltung teilgenommen haben. Meine persönliche Motivation über dieses Thema möchte ich kurz darstellen. Als Angehöriger der ethnischen Gruppe der Dimili (Kirmanc-Zaza), die eine eigene Sprache besitzt, betrachte ich meine (Bildungs-) Geschichte als Teil der Geschichte meiner Herkunftsgruppe. Ich betrachte mich als Opfer des Muttersprachenverbotes in den für mich zuständig gewesenen Schulen. Meine schulische Bildung fand in einer mir fremden Sprache statt, deren Begriffe und Inhalte von einer fremden, höheren Macht bestimmt waren.

Sowohl meine Grundschul- wie auch meine Gymnasialausbildung habe ich in einer staatlich verordneten Sprache abschließen müssen. Die Reflexion dieser Arbeit hat mich u. a. dazu veranlaßt, über die Geschichte und das Schicksal meiner ethnischen Gruppe zu schreiben - in einer weiteren, für mich fremden, aber von mir freiwillig gewählten und erlernten Sprache.

Auf der Erde haben schon viele Völker gelebt, die heute nicht mehr existieren. Authentische Überlieferungen haben wir nur von denjenigen Völkern, welche ihre Sprache und ihre Geschichte -für uns verständlich- verschriftlicht hinterlassen haben. Gerade heute drohen zahlreiche ethnische Gruppen, die nicht imstande sind, schriftlich Zeugnis von ihrer Geschichte abzulegen, aus der Kommunikation ausgeschlossen, ausgelöscht und vergessen zu werden. Kunde von ihnen bleibt nur im Urteil ihnen überlegener ethnischer, völkischer und staatlicher Verbände. Gerade auch die Sprache Zazaki ist darauf angewiesen, daß sie als lebendige gesprochene Sprache und als Schriftsprache in einem Bildungssystem gleichermaßen tradiert und bewahrt wird. Ich will aufzeigen, welche Rolle die Institutionen,

besonders die Schulen und ihre öffentlichen Träger dabei einnehmen.

Das türkische Erziehungssystem

Im Osmanischen Reich hat es ein einheitliches Bildungswesen nicht gegeben. An den Schulen die meist religiöser Gründung waren und „Medrese“, genannt wurden, wurde nur Religion Moral und Koran gelehrt. So trug die Erziehung einen sunnitisch orientierten Religiösen Charakter. Weitere Unterrichtsgegenstände waren die Grammatik und Syntax der arabischen Sprache, Logik, Redekunst, sowie die Lehre von Recht und Theologie (Scheria).

Die Kemalisten wollten unbedingt das türkische Bildungswesen im Sinne der Europäisierung modernisieren. Die Medresen wurden abgeschafft, es wurden Volksschulen, Mittelschulen, Oberschulen und darauf aufbauende Hochschulen eröffnet. Erstmals gab es auch Handelsschulen und Gewerbeschulen, für die auch Vorbilder in Deutschland herangezogen wurden.

Die Schulpolitik unter Kemal Atatürk kann durch zwei Tendenzen charakterisiert werden.

- 1- Verbesserung des Bildungswesens. Bekämpfung von Analphabetentum, Hinführung an den wirtschaftlichen und sozialen Standard Europas.
- 2- Über die Schule als Pflichtorganisation den dominierenden Einfluß der islamischen Kultur in der Gesellschaft zu brechen, damit westliche Wissenschaft und das westliche Denken ins Leben der Türken Eingang finden würde.

Eine diese zwei Elemente ergeben eine Politik was man in Deutschland als Zuckerbrot und Peitsche bezeichnet. Einerseits staatliche Bildungsversprechen für alle, aber Bekämpfung aller Abweichungen. Der Nationalismus sollte zum Bindeglied unterschiedlichster Interessen werden. An den Schulen wurde er zum übergeordneten Lehrplan und Lehrziel erhoben.

Das türkische Bildungssystem in den Dimili-Gebieten.

Ich möchte hier darstellen, was die Nationalisierungspolitik von Atatürk für die Volksgruppe der Dimili für Konsequenzen hatte. In den Dimili-Gebieten hat es auch Medresen (Schulen) gegeben. Diese Schulen haben immer die Funktion gehabt, die Osmanisch sunniitische Kultur und Herrschaft in Dersim zu repräsentieren. Traditionell kannten die alevitische Dimili nicht die Institutionen wie die von schulischer Ausbildung und zwar vor allem schon deswegen, weil es keine Berufe und Ämter gab, für die schulische Ausbildung Voraussetzung gewesen wäre. Das bedeutet aber nicht, daß es keine organisierte Wissensvermittlung gegeben hätte. Sie fand zum einem in Familien statt, wo die Kenntnisse von Generation zu Generation weitergegeben worden sind. Zum anderen gab es eine alevitische Priesterschaft die „Pir“ genannt worden sind, die eine Rolle als kulturelle und religiöse Bewahrer hatten, die auch in der Familie weitergegeben wurde.

Als die Beamten und Militärs von Atatürk begannen den Osten des Landes unter Kontrolle zu bringen, stießen sie auf organisierten Widerstand, dessen Ziel es war, sowohl die administrative als auch die kulturelle Autonomie zu bewahren. Das galt natürlich auch für die Schulen. Die türkische Bildungspolitik konnte

sich erst durchsetzen, nachdem die Aufstände von 1937 niedergeschlagen wurden, und diejenigen Dimili, die die kulturelle und politische Öffentlichkeit gebildet hatten, eingesperrt oder getötet wurden. Die Sprache wurde verboten, die türkischen Lehrer

folgten den türkischen Soldaten. Es gab dann Bestrebungen Dersim zu befrieden um das Land nicht ständig militärisch besetzt halten zu müssen. Dazu sollte eine Elite im Sinne der türkischen Kulturvorstellungen ausgebildet werden und dann wichtige Positionen übernehmen, sie mußten aus der Familie

hinaus und kamen Internatschulen. Sie wurden nach Ideen der Reformpädagogik betrieben, eine der wichtigen Elemente dieser sogenannte Dorfschulen war die Volksschullehrerausbildung. Und zwar mit dem Ziel, daß die ausgebildeten Lehrerinnen und Lehrer nicht in die Städte, sondern in die Dörfer zurück gehen.

Aktuelle Entwicklung

Ich möchte mit eine Rückschau beginnen, was aus der Bildungspolitik von Atatürk geworden ist. Die Dorfinstitute mit ihrem recht großen pädagogischen Spielraum wurden nach zwanzig Jahren vom Staat geschlossen. Vor allem in den 60er und 70er Jahren wurden viele Schulen auf dem ländlichen Gebiet gebaut. Sie wurden sehr zentral von Ankara aus geführt. Ziel war die Integration, zwar nicht in die Gesellschaft, aber in den türkischen Staat. Ich will erklären, was ich damit meine. In meiner schulischen Ausbildung habe ich gelernt, daß der türkische Staat das Recht hat zu definieren, wie die Gesellschaft auszusehen hat. Das eigene gesellschaftliche Selbstbild der Dimili soll von der Geschichte abgeschnitten werden. Prinzipiell wurde beigebracht, daß die eigenen Traditionen minderwertig sind. Nur der isolierte Dimili kann ein „guter Türke“ sein. Die Kinder wuchsen in zwei Welten auf, in der Schule als Türken und zu Hause als Dimili. In den Städten, wo auch viele Dimili leben sah dies schon ganz anders aus. Wo eine Mehrheitlich türkische Umgebung bestand wurde sich viel leichter angepaßt. So eine

„Wir müssen zeigen, daß der Krieg in Kurdistan und Dersim nicht ein innenpolitisches Problem ist, sondern eine Auseinandersetzung des Überlebens gewachsener gleichwertiger Kulturen. Wir müssen den Dialog um die Gleichberechtigung ethnischer Gruppen einfordern“

Entwicklung möchte die türkische Regierung auch in den Dimili Gebieten endlich durchsetzen. Dazu wird wieder wie in den 30er Jahren Krieg geführt. Die Integration Politik gilt als gescheitert, dazu möchte ich eine ausdrucksvolle Statistik vorstellen. Diese zeigt daß die

Erziehungspolitik überflüssig geworden ist, weil mit militärischen Zwangsmitteln gearbeitet wird. Im Jahre 1991-92 es waren in Dersim 342 Grundschulen vorhanden. Bei diesem Schulen waren 712 Lehrer tätig. Die Schülerzahl betrug 15859. Der Gouverneur von Dersim berichtete am 28. April 1994 bei der Zeitung

Cumhuriyet, daß wegen des Krieges von diesem Schulen 273 geschlossen sind. Die Regierung berief sich zwar darauf, die Schulen offen halten zu wollen, was aber spätestens mit der Zwangsvertreibung zahlreicher Dorfgemeinschaften als Propaganda offenkundig geworden ist.

Da stellt sich die Frage was für eine bildungspolitische Perspektive für die Dimili vorhanden ist, wo doch die Grundlagen für kulturelle Entwicklung systematisch zerstört werden sollen. Gerade weil eines der Ziele sich im Kriegszustand befindet. Die kulturelle Identität der Dimili zu brechen muß das kulturelle Erbe der Dimili stärker zum politischen Faktor gemacht werden. Wir müssen zeigen, daß der Krieg in Kurdistan und Dersim nicht ein innenpolitisches Problem ist, sondern eine Auseinandersetzung des Überlebens gewachsener gleichwertiger Kulturen. Wir müssen den Dialog um die Gleichberechtigung ethnischer Gruppen einfordern. Eine besondere Rolle wäre, die hier in Deutschland lebenden Dimili müßten der deutschen Regierung Druck machen, daß sie nicht mehr länger den Konflikt aus der Sicht der türkischen Regierung bewerten sollte. In den letzten Jahren wurde zunehmend kurdenfeindliche Politik gemacht. Völlig außer Acht geraten dabei die Interessen der bäuerlichen Bevölkerung, die zum Verlassen ihrer Heimat gezwungen werden und ihre Kultur vielleicht für immer verlieren. Die Hauptschuld trägt die türkische Regierung.

Wir müssen klar machen, daß die Wurzeln des Konflikts politische und kulturelle Unterdrückung sind. Und das Bewußtsein unter der Bevölkerung stärken, daß die Dimili ihre legitime Rechte und ihre Tradition verteidigen. Dazu muß zuerst einmal das Bewußtsein unter den Dimili von den Werten der eigenen Kultur verstärkt werden. Die Dimili in Westeuropa haben auch die Aufgabe die Kultur ihrer Herkunftsgebiete mit den modernen Einflüssen der Gesellschaft hier im Westen in Vereinbarung zu bringen. Wir müssen bedenken, daß der Krieg in Dersim die traditionelle Übermittlung der praktischen Kultur stark bedroht. Jedes Dorf, das zerstört wird bedeutet kaum zu reparierender kultureller Verlust.

Es wird auch nötig sein, daß viele Menschen aus Europa wieder zurück gehen und ihre Erfahrungen im Westen mit der Situation dort in Einklang bringen.

Die allererste Forderung müßte die bedingungslose Beendigung des Krieges der türkischen Regierung sein. Es müssen auch schon Konzepte entwickelt werden, wie Dersim nach dem Krieg wiederaufgebaut und entwickelt werden kann. Dazu gehört in meinen Augen eine kulturelle Autonomie Dersims und die traditionelle Kultur muß Eingang in die Institutionen finden. Dazu gehört auch die Schule.

Ich vertrete die These, daß die türkische Erziehungspolitik und Militärpolitik in Dersim bis heute einer gemeinsamen Zielsetzung unterliegen, nämlich der Durchsetzung zentraler nationaler Ziele. Sie behält vor zur welcher Politik sie greift. Wir brauchen eine dezentrale Politik, die die beteiligten zum Dialog und Einigung auf friedlichem Wege zwingt. Ansatzpunkte dafür lassen sich in der Geschichte der Dimili, der Kurden und Türken und andere ethnischen Gruppen finden.

Zaza

Zaza ist eine Sprache die in dem östlichen Anatolien gesprochen wird. Der Kurs richtet sich an alle, die zwar schon Sprechen können, aber bis jetzt keine Mündlichkeit hatten es systematisch zu lernen. Der Kurs übt das Lesen und Schreiben in Zaza und vermittelt grammatikalische Grundstrukturen. Der zweite Kurs baut darauf auf.

Firmanckî-Zazakî

Nu qurs Firmanckî-Zazakî ke ita nîsenê ro u zênê ho beskenê beseykêne, hama bi 'a nîka hedlî nêdîo ke zênê ho her het ra dozkerê u dîngera blîskê, seveta yimmo.

Eve na qurs wazeme ke, nustena, wendena u gramêrê Firmanckî-Zazakî blîskîme.

Zaza I

Do. 17.10.96 - 19.12.96
09.01.97 - 06.02.97
17.00 - 19.00 Uhr

Zaza II

Do. 17.10.96 - 19.12.96
09.01.97 - 06.02.97
19.00 - 21.00 Uhr

Anmeldung erforderlich!
Preis: 100,- DM / 130,- DM

Friedensbildungsworks Bismarckstr. 46: 50672 Köln
Tel.: 952 19 45; Fax: 952 19 46

WELAT

Du welat welat welat welat, welat çiqa şireno
 Du welat welat welat welat, welat çiqa şireno
 Hal be hal deste mordemi coru ci ra nêbeno
 Hal be hal deste mordemi coru ci ra nêbeno

Welat welat welat welat welat
 Welat çiqa şireno
 Hal be hal deste mordemi coru ci ra nêbeno

Sey Rıza ewro bêrdo, tersa mî ke darde kene
 Sey Rıza ewro bêrdo, tersa mî ke darde kene
 Vano xatir be sima, êndî reyna ez nêeno
 Vano xatir be sima, êndî reyna ez nêeno

Welat welat welat welat welat
 Welat çiqa şireno
 Hal be hal deste mordemi coru ci ra nêbeno
 Zuqum na Xarpeto, ti vana xêrepito
 Termas na Xarpeto, ti vana xêrepito
 Dare na ro, zalimone sare Tırko
 Dare na ro, zalimone sare Tırko

Welat welat welat welat welat
 Welat çiqa şireno
 Hal be hal deste mordemi coru ci ra nêbeno

HEIMAT

Ach Heimat Heimat Heimat Heimat, wie süß ist die Heimat
 Ach Heimat Heimat Heimat Heimat, wie süß ist die Heimat
 Man kann sich von ihr nicht so einfach trennen
 Man kann sich von ihr nicht so einfach trennen

Ach Heimat Heimat Heimat Heimat Heimat
 Wie süß ist die Heimat
 Man kann sich von ihr nicht so einfach trennen

Sey Rıza' wurde heute verhaftet, ich habe angst, er wird
 hingerichtet
 Sey Rıza wurde heute verhaftet, ich habe angst, er wird
 hingerichtet
 Er, Sey Rıza, sagt "Bleibt wohl, ich komme nicht wieder!"
 Er, Sey Rıza, sagt "Bleibt wohl, ich komme nicht wieder!"

Ach Heimat Heimat Heimat Heimat Heimat
 Wie süß ist die Heimat
 Man kann sich von ihr nicht so einfach trennen

Diese verdammte Xarpet² sieht wie verfault aus
 Diese verfluchte Xarpet sieht wie verfault aus
 Die türkischen Sadisten haben schon Galgen aufgestellt
 Die türkischen Sadisten haben schon Galgen aufgestellt

Ach Heimat Heimat Heimat Heimat Heimat
 Wie süß ist die Heimat
 Man kann sich von ihr nicht so einfach trennen

Hunêrkar / Künstler : **M. Ç a p a n**
 Übersetzung - Zaza/Deutsch : **A. Azedeylam**

X E C E

Erê Xecê ti jê asma, gîle kou de tip teynara
 Bê a nia bê, bê düste mî, roştî bêro na, na çime mî

Xecê, Xecê, Xecê, Xecê
 Xecê, Xecê, Xecê, Xecê

Xece yena sona, heni dîr vindena
 Jê kîle kota zerre mî, dezzena

Erê Xecê to remnon, asme ke vêjiya bê peyê bon
 Hin qayte zerre çime mî meke, xo darde kon na xo kison

Xecê, Xecê, Xecê, Xecê
 Xecê, Xecê, Xecê, Xecê

Xece yena sona, heni dîr vindena
 Jê kîle kuta zerrê mî, dezzena

X E C Ê³

Du Xece, du bist ganz allein wie der Mond auf der Spitze des
 Berges
 Komm, komm auf meine Höhe, damit dein Licht meine
 Augen erreicht

Xecê, Xecê, Xecê, Xecê
 Xecê, Xecê, Xecê, Xecê

Xecê kommt und geht, bleibt fern
 Xecê's Gang dringt in mich wie eine Flamme, verbrennt mir
 das Herz

Du Xecê, ich werde dich entführen, komm hinters Haus,
 wenn der Mond aufgeht
 Schau nicht so in meine Augen, ich werde mich aufhängen,
 mich töten

Xecê, Xecê, Xecê, Xecê
 Xecê, Xecê, Xecê, Xecê

Xece kommt und geht, bleibt fern
 Xeces Gang dringt in mich wie eine Flamme, verbrennt mir
 das Herz

Hunêrkar / Künstler: **K. K a h r a m a n**

Bemerkungen:

¹ Sey Rıza war sein Leben lang der Zaza-Volksführer der bis 1938
 halbunabhängigen Region DERSİM ("Tunceli", ...) /Ostankavirien.
 Unter seiner Führung begann im Jahre 1935 der letzte Zaza-
 Volksaufstand von Dersim gegen den zunehmenden Terror des
 türkischen Kolonialismus. Die blutrünstige türkische Armee schlug
 im Jahre 1938 auf Befehl von Staatspräsident Mustafa Kemal Atatürk
 diesen Aufstand nieder und massakrierte dabei über 50.000 Zaza-
 Zivilisten. Tausende von ihnen wurden in Strohhäuser eingesperrt
 und am lebendigen Leibe verbrannt.

² Xarpet (ş Elazığ) ist eine Zaza-Stadt in Ostankavirien, in der Sey
 Rıza und seine 10 Kampfgefährten am 18.11.1937 von türkischen
 Barbaren hingerichtet wurden. Sey Rıza war bei seiner Hinrichtung
 75 Jahre alt.

³ Xecê ist der Name eines Zaza-Mädchens aus einem Bergdorf in Z a z a
 t a n d. Ein Junge aus dem gleichen Dorfe hat sich hoffnungslos
 in sie verliebt. Kemal Kahraman, der mit seinem Bruder Metin
 zusammen moderne Zaza-Musik macht, besingt die Gefühle,
 Wünsche und den "Entführungsplan" eines von der Melancholie
 befallenen Dorfjungen. Bei den Zazas kann ein Junge ein Mädchen
 mit ihrem Einverständnis entführen, d.h. mit ihr durchbrennen, wenn
 die Eltern des Mädchens und/oder des Jungen sich gegen die Liebe
 bzw. den Willen der jungen Leute stellen.

MÜNDLICHE SCHILDERUNGEN VON BETROFFENEN DERSIM-BEWOHNERN

(Übersetzung aus dem Türkischen: Perrê Sodiri, aus der Zeitschrift DERSIM, Ausgabe 3)

Dorfvorsteher:

Unser Dorf ist im Oktober 1994 abgebrannt. Ich als Dorfvorsteher hatte ein Telefon zu Hause. Bei meinen Bemühungen, noch einige meiner Sachen zu retten, nahm ich auch das Telefon mit vor die Tür, von wo aus ich beim telefonischen Bericht erstatten an unseren Abgeordneten, Sinan Yerlikaya, hilflos dem Hausbrand zusehen mußte. Später begaben wir uns mit unserem Gruppendorfvorsteher nach Ankara, wo wir die Kanzlerin darüber informierten, daß Soldaten unsere Dörfer niederbrannten. Wir hatten von ihr Hilfe und finanzielle Unterstützung erwartet, hörten von ihre stattdessen jedoch nur: "Das sind keine Soldaten, das sind als Soldaten getarnte PKK-Terroristen". Als ich sie daraufhin fragte: "Verehrte Kanzlerin, wem gehörten denn die Hubschrauber?", antwortete sie: "Das waren Hubschrauber, die die PKK aus Afghanistan importiert hat". Neben der Kanzlerin saß Nihat Mentese aus dem Innenministerium, der sich an diesem Gespräch beteiligte und behauptete, daß die Dörfler gemeinsam mit PKK-Terroristen selber ihre Dörfer abgebrannt hätten mit dem Ziel, städtische Gelder einzutreiben. Ich antwortete darauf, daß ich schließlich

meinen Militärdienst geleistet hätte und somit nicht unwissend sei, sondern die Vorgehensweise des Militärs kennen würde. Es seien drei von meinen Kameraden gezwungen worden sich nackt auszuziehen, damit geprüft werden konnte, ob diese Männer beschnitten seien oder nicht; sie wurden dabei verspottet. Sie überprüften den Oberkörper von jeder einzelnen Frau nach Spuren vom Rucksacktragen. Der Oberkommandant befahl uns zu unterschreiben, daß die Dörfer von PKK-Leuten, die sich mit Uniformen als Soldaten getarnt hatten, niedergebrannt worden seien. Wir haben dieses abgelehnt. Ich habe versucht, der Kanzlerin mein Problem darzustellen, es hat jedoch nichts genützt. Ich bin ohne Einkommen, wohne zur Zeit in einer 35 qm-Baracke ohne Strom, Heizmöglichkeit und Toilette in Ovacik. Ich fühle mich unter diesen Bedingungen wie in einem Gefangenenlager, ausgeschlossen vom gesellschaftlichen Leben.

Dorfvorsteher:

Ein Nahrungsembargo wurde durchgeführt. Nur mit Erlaubnis Kaufen konnte man ein Paket Zigaretten, zwei Kilo Mehl, ein halbes Paket Tee und ein Kilo Zucker. Für noch vorhandenes Geld bekam man ohne Erlaubnis keine Ware. Wir lernten den

Hunger kennen. Die Verteidigung unseres Bodens hat uns schon viel Blut gekostet, wir wollen bis zu unserem Lebensende hier leben; ich bin 65 Jahre alt, ich kann nicht mehr von hier weggehen. Ich erwarte von meinem Staat, daß er mein Leben beschützt und nicht erst meine Leiche.

Dorfvorsteher:

Mein Freund hat berichtet, daß Lebensmittel rationiert waren; aber selbst diese Lebensmittelrationen wurden nicht ausgehändigt. Die Verantwortlichen des Staates handelten nach der Devise: Entweder ihr emigriert oder ihr verhungert; uns ist das egal. Sie haben unsere Verkehrswege zerstört, haben uns unsere Heizung und unser Wasser abgestellt. Wenn wir emigrieren wollten, wohin sollten wir denn gehen?

Dorfvorsteher:

Am 7.10.1994 haben Soldaten 12 Dörfler aus unserem Dorf mitgenommen und in die Berge entführt; am 8. Tag dieser Operation wurde unser Dorfvorsteher getötet. Die 55 Häuser unseres Dorfes wurden niederbrannt. Die Bewohner sind jetzt untergebracht in Hochzeitsfeier-Häusern und Autowerkstätten in Hozat. Sowohl mein Vater als auch mein Großvater sind hier

gestorben, ich möchte auch hier sterben.

Dorfvorsteher:

Vernichtung durch Feuer, Zerstörung, Negierung und Migrierung! Und seit Jahren verspricht der Staat, 36qm-Wohnungen zu bauen, tut es jedoch nicht! Wir verlangen vom türkischen Staat nichts weiter als unser Dorf!

Dorfvorsteher:

Ich mußte zwangsweise nach Elazig immigrieren; die Folge war mein psychischer und finanzieller Zusammenbruch. Ich bin 35 Jahre alt und arbeitslos. Wir in Tunceli hatten immer die Sozialdemokraten in die Regierung gewählt; diese Regierung hat die Dorfvernichtungen mitveranlaßt und ausgeführt, ohne daß die Sozialdemokraten interveniert hätten. Diese Partei hat uns auch nicht geholfen. Ich habe den festen Willen, in mein Dorf zurückzukehren.

Dorfvorsteher:

Die vielen aus Bulgarien in die Türkei geholten Migranten wurden hier mit offenen Armen und überschwenglicher Herzlichkeit empfangen, ihnen wurde der Erwerb von Wohnungen und Autos ermöglicht. Warum gibt es für uns nur Unterdrückung und Folter?!

Dorfvorsteher:

Nachdem ich die Nachricht von der militärischen Operation gehört hatte, kehrte ich von Elazig in unser Dorf zurück. Die Soldaten hatten Frauen, Kinder, junge Mädchen und Männer auf einem Platz zusammengetrieben und verprügelt. Mir war sofort klar, daß sie uns töten würden. Ich bat die Soldaten, wenigstens die Kinder und die Frauen zu verschonen. Ich wurde aufgefordert, den Mund zu halten und verprügelt. Das Weinen und Schreien stieg zum Himmel auf; es war wie das Kerbela-Ereignis. Man führte uns zu einer Grube, wo sie uns mit Feuerwaffen drohten. Ich sagte zu unserem, neben mir stehenden Pir, daß er Gott anrufen und um Rettung bitten möge! Der Pir antwortete: "Mach Dir keine Hoffnung! Die Kraft meines Gottes reicht dazu nicht aus! Ich bin froh, daß ich überhaupt noch lebe!"

Dorfvorsteher:

Seit Jahren werden Versprechen gemacht und nicht eingehalten. Die Brandschäden an den Dörfern und der Sachschaden wurden nie offiziell registriert. Unsere 400 Briefe mit Anklageschriften an die Staatsanwaltschaft der Ovacik wurden als Unterlagen zur Eröffnung des Verfahrens abgelehnt. Der Staatsmann, Murat Karayalcin, und Staatsabgeordnete haben uns, als sie nach Ovacik kamen, neue Wohnungen

versprochen. Diese Personen stehen heute noch im Staatsdienst, ihr Versprechen haben sie nicht gehalten. Ich möchte sie auffordern, ihr Versprechen einzulösen.

Dorfvorsteher:

Unser Dorf besteht aus zwei Kreisen. Im Frühling 1992 wurden unsere Dörfer von Flugzeugen bombardiert. Bei Einsatz von Bomben gerieten die Menschen in Panik und Hilflosigkeit. Die Kinder rannten weg, die Scheiben der Wohnungen zersprangen. Eine weitere derartige militärische Operation wurde im Sommer 1994 durchgeführt. Verantwortlich dafür war der Oberleutnant von der Bolu Einheit der Kommandanten. Der Oberleutnant forderte mich auf, die Dörfler der Umgebung zu informieren. Während dieses Gesprächs (das Esenevler-Bezirk stand in Flammen) sah ich den Rauch hochsteigen und die Hubschrauber über das Dorf fliegen. Ich fragte den Oberleutnant, wer diese Dörfer verbrennen würde. Er antwortete, es ist möglich, daß das Terroristen sind. Ich habe gefragt, ob die Soldaten dort nicht unsere türkischen Soldaten seien. Er sagte zu mir, daß ich eine sehr spitze Zunge hätte! Jetzt sind wir dran. Innerhalb von fünf Minuten sollten wir unsere Häuser räumen. Die Dörfler flehten verzweifelt. Eine halbe Stunde später wurde ein Teil der Häuser angezündet. In Panik geratene Dörfler wollten ihre Sachen retten. Nach der Brandschatzung unseres Dorfes konnten wir dort nicht mehr übernachten und waren

gezwungen, nach Westen in größere Städte auszuwandern. Denjenigen, die uns zwangsweise aus Dersim evakuieren, ist sehr wohl bekannt, daß dieses nicht die erste zwangsweise Evakuierung ist und auch nicht die letzte sein wird. Wir sind im Jahre 1938 deportiert worden, nach Westen, womit man uns von unseren Traditionen und kulturellen Werten zu trennen versuchte. Jahre später sind wir jedoch nach Dersim zurückgekehrt. Wir haben neue Häuser gebaut und versucht, unser Leben weiterzuführen. Der Staat soll jetzt nicht mit uns in Konflikt geraten. Wenn die weiter dieselben Märsche singen, daß die Dörfler von Terroristen verbrannt werden oder sich selber verbrennen, so werden wir das nicht länger dulden. Das Volk ist in Bereitschaft wie eine gezündete Bombe.

Dorfvorsteher

Nach der Verbrennung unseres Dorfes sind wir nach Hozat gezogen. Einige sind nach Westen in die Großstädte gereist. 18 Familien wohnen im Hochzeits-Saal in Hozat, wo wir (Rohr-) Matten verteilt haben. Eine ungesunde Situation, ohne WC und ohne Dusche. 10-12 Personen übernachteten in einem Zimmer. Kurz gesagt, wir leben in Not und Armut. Anfang Winter 1994 während der militärischen Manöver sagte ein Kommandant der Soldatenwache zu mir, daß wir die Dörfer verlassen sollten, damit wieder eine Dorfgemeinschaft gebaut

wird. Während dieses Gespräch wurde das Ali Bogaz Gebiet von der türkischen Luftwaffe bombardiert. Sie haben mich mitgenommen und in einem Hubschrauber zum Oberstleutnant gebracht. Der Oberstleutnant hat mich gefragt, warum wir das Basbaglar Dorf verbrannt hätten. Wir haben mit diesem Vorkommnis nichts zu tun; wir hatten keinen Grund, das Basbaglar-Dorf zu verbrennen! Zwischen diesem Dorf und uns besteht keinerlei Feindschaft. Obwohl wir mit dieser Dorfverbrennung nichts zu tun hatten, wurden 5 Personen aus unserem Dorf festgenommen: Oberstleutnant: "Bist Du Alevit oder Sunnit?"

"Ich sagte schon, daß ich Alevit bin" Er sagte: Du sollst auf Deiner Muttersprache sagen, wer den Stempel besitzt, der ist Suleyman. Als ich auf meine Muttersprache "Mor k, kamdiro, ho silemanu." sagte er:

Schau doch, Deine echte Muttersprache ist Türkisch, sagte er. Ich schwieg. Anschließend hat im Dorf ein bewaffneter Kampf stattgefunden. Es wurde berichtet, daß drei Soldaten getötet worden seien. Deshalb wurden wir mit Knüppeln geprügelt und dazu aufgefordert, das Dorf zu verlassen. Anschließend haben wir unseres Dorf verlassen. Dem Staat, der mir dies antat, habe ich meinen Sohn zum Militärdienst geschickt.

Dorfvorsteher

Die Soldaten waren im Dorf. Ich habe meine Walnüsse zum Trocken auf den Dach gelegt. Ich hatte viele Möbel zu Hause. Als sie mein Haus verbrannt haben, wollte ich wenigstens mein Bett retten, ich bin in Panik geraten, ich wußte nicht, was ich tun sollte. Mit meinem Bett auf dem Rücken bin ich aus dem Haus raus und wieder hinein gelaufen, ich war ganz durcheinander, mein Haus stand in Flammen. Ich habe einen alten Hund gehabt. Er hat sich in Panik in die Feuerflammen geworfen. Und kam nicht mehr raus. Ich habe es in Panik ins Haus hineingeworfen, ich war drauf und dran, selber in die Flammen zu rennen und Selbstmord zu begehen. Dann wollte ich mich jedoch als anklagender Zeuge gegen diese Unterdrückung am Leben erhalten, während meines Hund sich in den Tod stürzte. Hätte ich Selbstmord begangen, wäre keiner da, der diese Umstände schildern und bezeugen könnte.

Dorfvorsteher

Im Oktober 1994 kamen Soldaten in unser Dorf ohne vorherige Ankündigung, 150 Binenstöcke und unsere Tiere wurden in den Ställen verbrannt. Meinen Vater haben sie mitgenommen. Nach ein paar Tagen haben die Nachbardörfer ihn mit den Soldaten zusammen gesehen. Obschon ein Jahr vorbei ist, haben wir seine Knochen noch immer nicht gefunden. 10 Kinder bleiben hilflos, ohne Vater!

Ich wollte bei der Staatsanwaltschaft Klage erheben. Sie haben Zeugen von mir verlangt. Mein Vater

hatte Geld auf der Bank, weiches beschlagnahmt wurde mit der Begründung, daß die Wartezeit für die Rückzahlung fünf Jahre dauere.

Ich hatte ihnen sagen wollen, daß die Soldaten, die meinen Vater mitgenommen haben, meine Zeugen für sein Verschwinden sind!

Rukiye Kankotan:

Wir sind stolz und ehrenhaft. Wir leben nicht nach städtischer Auffassung von Frömmigkeit, mit geschminkten Gesichtern und schlampiger Kleidung, und leben nicht mit der Frömmigkeit der städtischen Kultur. Das ist der Unterschied unserer Lebensweise.

Wenn die Jugendlichen für das Buserlichkeiten viel Mühe und Sorgfalt aufwenden, obwohl kein Geld da ist. Was passiert? Natürlich gehen sie auf den Strich. Das bedeutet unser Tod.

Sie haben uns von unseren Friedhöfen und geheiligten Plätzen getrennt, uns nach Hozat vertrieben. Auf der Straße, konnten wir 1 kg Mehl und ein kg Zucker, halbes Paket Tee, doch bei der nächsten Kontrolle nahmen uns alles weg um uns wie Bettlern unsere Sachen zu schenken. Das verletzt unsere Ehre. Wenn ich mit meinem Einkaufsnetz durch die Straßen lief, war mir nach weinen zumute wie ein

Kind, das weint, weil ihn sein Spielzeug weggenommen wurde. Unsere Ehre, unser Stolz und unsre Werte werden mit Füßen getreten.

Wir sind keine Bettler, wir sind nicht hierher gekommen, um Hilfe zu betteln. Wir sind hier um um abzurechnen.

Sie sollen uns in Ruhe lassen, falls sie uns nicht in Ruhe lassen. Wir haben eine šbereinkunft getroffen. 300 Dersimli-Frauen ihre Unterschrift mir gegeben, falls dieser Unterdrückung nicht aufhört, wie im Jahre 1938 als unsere Frauen nicht in die Hände der Unterdrücker geraten wollten, und sich deshalb mit ihren Kindern in die Fluten stürzten, so werden wir auch in eine Nacht, unsere Kinder in den Schlaf wiegen, und unsere Männer schlafend zurücklassen und uns in den Peri Fluß stürzen. Oder ich werde im Alter von 65 Jahren mit der Waffe in die Berge gehen.

Vertreter einer Politischen Partei

Die politische Ereignisse, die 1956 begannen, dauern bis 31 September 1994 an. Im Jahre 1994 fand im Haydaran Gebiet eine Militärische Manöver statt. Drei Familien wurden ausgerottet. Wir sind in mitten von Pulvergeruch und Flammen zurück geblieben. Die Fragen, die wir an die T.B.M.M. gestellt haben, blieben ohne Antwort. Unsere Abgeordneten haben nicht genug geleistet. Die Herden der Vermißten wurden zu der von der

Soldatenwache konfisziert. Als Ovacik in der Reihe kam. waren alle unsere Dörfer vom militärischen Operationen betroffen. Unsere Verdacht wurde auf die Stelle gelenkt, wo die Vögel oft sich sammeln, mit der Hilfe eines Hirten fanden wir eine Leiche. Die Leiche war von den Vögeln und Wölfen in Stücke zerrissen. Der Tote war einer, der zwölf Vermißten Familienmitgliedern von verbleib der anderen haben wir keine Nachricht.

Nach diesem Ereignis haben alle ihre Tiere verkauft und sind nach Westen geflohen. Die Busbahnhöfe waren voll von unserem Leuten. Diese Menschen waren in Panik. Ihr psychische Zustand war schlecht, sie wüsten nicht was sie tun sollen.

Die Namen derjenigen, die nach der Niederbrennung 1994 vermißt wurden:

1. Düzalli Sirin, 30 Jahre
2. Gülüzar Sirin, 30 Jahre
3. Hidir Isik, 50 Jahre alt
4. Hatun Isik, 20 Jahre alt
5. Yeter Isik, 16 Jahre alt
6. Dilek Isik, 3 Jahre alt
7. Ali Isik
8. Hasan Cicek, 58 Jahre alt
9. Aslan Yildiz
10. Ibrahim Kavut
11. Nazim Gülmez
12. Müslüm Aydin
13. Adnan Seker
14. Ali Karaca
15. Beser Menes
16. Ahmet Akbas
17. Hüseyin Ulucan
18. Ali Gür
19. Hidir Öztürk
20. Mehmet Akgün
21. Ibrahim Gencer
22. Imam Uzun
23. Hüseyin Bilen

Dersa Zonê Ma - VIII / Zazaki für Anfänger - VIII

Nustoğe: Rozşêne

I. Kılama İviş Laşêr

Ein Gedicht von İviş Laşêrⁱ

Waxt

Wusar yeno.
 Pê hengaji, eve gau cite keme.
 Bıra, karê ma çetino.
 Amnon yeno, hêgau çineme.
 Vas, simerr keme zerre.
 Tıdarekiya zımustoni vineme.
 Eke asma zımustoni ke amê,
 vore vorena, dormê ma birmena.
 Hire, çor asmu thoa nêvineme.
 Hiniyê dewe duriyo.
 Mara kes hini nêsono.
 Vore keme top, keme tenciku.
 Lozine de adır keme we,
 vore vilesneme, keme owe, sımeme
 Bıra, halê ma niaro.

Jahreszeiten (Zeit)

Der Frühling kommt.
 Mit dem Pflug und dem Ochsen bestellen wir die Felder.
 Unsere Arbeit ist schwer, mein Freund (Bruder).
 Wenn der Sommer kommt, ernten wir die Felder ab.
 Wir bringen das Gras und das Heu ein.
 Wir richten die Wintervorräte ein.
 Wenn der Wintermonat kommt,
 schneit es, (Schnee) sperrt unsere Umgebung ab.
 Drei, vier Monate lang erfahren wir nichts neues.
 Die Dorfquelle ist weit weg.
 Niemand von uns geht zur Quelle.
 Wir sammeln Schnee in Töpfen.
 Im Kamin bereiten wir ein Feuer.
 lassen den Schnee schmelzen und trinken das Wasser.
 So ist es bei uns, mein Freund (So ist unser Zustand)

II. Qesê Newey / Neue Wörter

(die betonte Silbe ist unterstrichen)

kılame	das Gedicht	dorme	die Umgebung
hengaji	der Pflug	hini	die Quelle
ga	der Ochse	tencik	der Topf
hêga	das Feld	lozine	der Kamin
vas	das Gras	adır	das Feuer
sımerr	das Heu	owe	das Wasser
tıdarekiye	das Versorgen	wusar	der Frühling
asme	der Monat	amnon	der Sommer
vore	der Schnee	zımuston	der Winter
pê	mit Hilfe von (instrumental)	çetin	schwierig
eve	mit (begleitend)	zerre	in, Innere
de	in, zu (locativ)	duri	weit
nia (r)	so, demgemäß	ma	wir, unser
thoa	nichts	kes	jemand, Person
eke, ke	wenn, als, daß		niemand (mit Verneinung)

Masdar	Infinitiv	Kılame de	Im Gedicht
amaene	kommen	yeno	er kommt
		ame	er kam
bırmaene	schneiden	birmena	sie schneidet
cite kerdene	pflügen	cite keme	wir pflügen
çinitene	ernten	çineme	wir ernten
diyene	sehen	vineme	wir sehen
şiyene	gehen	sono	er geht
topkerdene	sammeln	keme top	wir sammeln
(ro) vilesnaene	schmelzen lassen	vilesneme (ro)	wir lassen schmelzen
vortene/voraene	niederschlagen, regnen	vore vorena	es schneit

ⁱ Aus: Piya, amor 14, 1991. Der neuen Rechtschreibungsregeln wegen wurde dieses Gedicht etwas geändert.

wekerdene

anzünden (Feuer)

keme we

wir zünden an

III. Çituri vajime? / Aussprache

Buchstabe	Phonetisches Zeichen	Beispiel	Deutsch	Aussprache
v	[v]	vore	Schnee	wie <i>w</i> in Winter
w	[w]	waxt	Zeit	wie <i>u</i> in Mauer

IV. Obliquer Kasus

In *Dersa Zonê Ma VII* haben wir etwas über Substantive gelernt: Substantive sind im Zazaki entweder männlich (maskulinum) oder weiblich (femininum) und haben Singular- und Pluralformen. Das Zazaki kennt einen *direkten Kasus* (Nominativ, 1. Fall), einen *obliquen Kasus* (2. Fall Genitiv, Dativ, Akkusativ...). Darüber hinaus gibt es einen dritten, den Vokativ (ÖrufendenÖ Fall).

Ein Substantiv, das als Subjekt eines Verbuns (im Präsens) erscheint, steht im direkten Kasus. Die Singular- und Pluralformen (Einzahl und Mehrzahl), die wir in der letzten Lektion gelernt haben, sind Formen des direkten Kasus.

Im folgenden sind Beispiele von Substantive im direkten Kasus genannt. In allen Sätzen erscheint das Substantiv als Subjekt, und das Verbun im Präsens. (s. Lektion V, um das Präsens zu wiederholen.)

1. Dik sodir veng dano.	Morgens kräht der Hahn .
2. Diki sodir veng danê.	Morgens krähen die Hähne .
3. Lazek sono mektev.	Der Junge geht zur Schule.
4. Lazeki sonê mektev.	Die Jungen gehen zur Schule.

Im obliquen Kasus stehen Substantive, die Objekte eines Verbuns im Präsens sind, Substantive, die in einer Genitivverbindung stehen, und Substantive, die mit Prä- oder Postpositionen erscheinen. In dieser Lektion werden wir die Verwendung des obliquen Kasus im Zazaki und dessen Endungen lernen.

Wie wir bereits in Lektion VII gelernt haben, und wie wir in den obengenannten Beispielen 2 und 4 sehen, ist das Plural-Kennzeichen (Endung) des direkten Kasus ein unbetontes *-i*. Das Kennzeichen des obliquen Kasus für Substantive, die maskulin und singular sind, ist ebenfalls *-i*. Mit wenigen Ausnahmen ist diese Endung normalerweise unbetont. Schauen wir uns die folgenden Beispiele an:

5. Lazeki (Plural; direkter Kasus) sonê mektev.	Die Jungen gehen zur Schule.
6. Çêneke lazeki (Singular; obliquer Kasus) vinena.	Das Mädchen sieht den Jungen.

Lazeki ist im Beisp. 5 Subjekt des Satzes; das Wort ist eine Pluralform im direkten Kasus. Im Satz 6 ist *lazeki* Objekt des Satzes und eine Singularform im obliquen Kasus.

Die Endung *-i* wird an alle **maskulinen, singularen Substantive** angehängt als Zeichen des obliquen Kasus. Auch Eigennamen erhalten dieses Zeichen. Feminine Substantive erhalten kein Zeichen im obliquen Kasus, wenn die Form singular ist, d.h. die unbetonte Endung *-e* (oder *-i*) für weibliche Substantive gilt sowohl im direkten als auch im obliquen Kasus. Zum Beispiel:

7. Çêneke Memedi vinena.	Das Mädchen sieht Memet.
8. Memet çêneke* vineno.	Memet sieht das Mädchen.

**çêneke* ist hier Objekt des Verbuns, aber da das Wort femininum ist, erhält es kein Zeichen des obliquen Kasus.

Plurale Substantive, die als Objekt eines Satzes erscheinen, erhalten das Obliquus-Kennzeichen *-u(n)*, *-a(n)*, oder *-o(n)*. (Die verschiedenen Formen entstammen unterschiedlichen Dialekten.) Diese Endung ist immer betont. Das *n* erscheint, wie wir sehen werden, in Genitivkonstruktionen. Im folgenden sind Beispiele von pluralen Substantiven im obliquen Kasus.

9. Çêneke lazeku vinena.	Das Mädchen sieht die Jungen .
10. Mordemek kergu roseno.	Der Mann verkauft Hähnchen .

Da dieselben Regeln sowohl für das Anhängen der Kasus-Endungen als auch für das Anhängen der Plural-Endung gelten, werden die Regeln, die wir in Lektion VII gelernt haben, im folgenden wiederholt. Die Beispiele zeigen Wörter im obliquen Kasus (2. Fall).

1. maskuline Substantive

- a. **-i** oder **-u** nach Konsonanten: das **-i** oder **-u** wird als eigenständiger Laut ausgesprochen.²
Jedoch sollte dies auf regelrechte Weise, wie im folgenden Beispiel, ausgeschrieben werden.

tencik: Vore zu **tenciki** de keme top. Wir sammeln den Schnee in einem Topf.

Pê tenciku? Vore **tenciku** de keme top. Wir sammeln den Schnee in Töpfen.

- b. Nach einem Vokal erscheint das **-i** als **-y**; dabei entsteht ein Diphthong. Das **-u** hingegen wird als eigenständiger Buchstabe ausgesprochen.

ga: Eve zu **gay** cite keme. Wir pflügen mit einem Ochsen.

Eve **gau** cite keme. Wir pflügen mit Ochsen.

- c. Wörter, die auf **-i** enden, haben die gleiche Form - sowohl gesprochen als auch geschrieben - wenn das Zeichen **-i** angehängt wird. Das **-u** aber wird als eigenständiger Laut ausgesprochen.

hini Mursa **hini** ra owe ano. Mursa holt Wasser von der Quelle.

Mursa **hiniyu**³ ra owe ano. Mursa holt Wasser von den Quellen.

- d. Folgt der Buchstabe **-i** auf die Buchstaben *s* oder *z*, so werden diese *palatalisiert*, d.h:

<i>s</i>	wird zu	<i>š</i>
<i>z</i>	wird zu	<i>j</i>

Folgen nach dem *s* oder *z* stimmlose Konsonanten wie *t* oder *k*, so wandeln sich *s/z* ebenfalls zu *š/j*. Bsp.: 1 dest, 2 dešti.

Oft wird dabei das **-i** nicht ausgesprochen, es sollte dennoch geschrieben werden.

hengaji: pê hengaji mit einem Pflug

pê hengajiu mit (mehreren) Pflügen

2. Feminine Substantive enthalten das unbetonte feminine Kennzeichen **-e**, **-i** oder ein betontes **-a** als Wortendung. Bei der Bildung der Pluralform entfällt das **-e**, und die Regeln für maskuline Substantive werden gebraucht. Die folgende Beispiele sind alle Pluralformen im obliquen Kasus, da die Singularformen kein Zeichen erhalten.

- a. nach Konsonanten (**-e** am Wortende):

lozine: Ma adir **lozinu** de keme we. Wir zünden das Feuer in den Kaminen an.

- b. nach Vokalen:

soe: (2 soy) Ma **sou** weme. Wir essen Äpfel.

- c. Nichtentfallen des **-i** am Wortende:

kardi: Mordemek **kardiu** keno thuji. Der Mann schleift die Messer.

²In den Dersim-Dialekten wird gewöhnlich die unbetonte Endung **-i** verschluckt. Dies beeinflusst dadurch die Vokale *e*, oder *i*, in den vorigen Silben, indem es diese erhöht, so daß es sich anhört wie ein *ê* bzw. *i*. Bsp.: 1 çim, 1 lazek; 2 çim(i)[ts'im], 2 lazek(i) [laz'ek³].

³das **-y-** im Wort *hini* ist nur eine orthographische Konvention zur Kennzeichnung des Übergangs zwischen **-i** und **-u**

d. Wörter, die auf *-a* im Singular enden, lassen das *-a* aus, und fügen ein <u> oder ein <a>. <o>) hinzu.

manga

Metin **mangu** hêmeno.

Metin kauft Kühe.

Substantive, die mit Prä- oder Postpositionen verbunden stehen, erhalten oblique Kasus-Endungen. Zum Beispiel:

11. Mordemek pê **aravi** yeno. Der Mann kommt mit einem **Auto**.

12. A **lazeki** rê hêmena. Sie kauft es **dem Jungen**.

13. A **lazeku** rê hêmena. Sie kauft es **den Jungen**.

14. A **cinike** rê hêmena. Sie kauft es **der Frau**.

15. A **ciniku** rê hêmena. Sie kauft es **den Frauen**.

Substantive erhalten auch in Genitivkonstruktionen das Obliquus-Zeichen. Wir werden uns jetzt die Genitivkonstruktionen näher anschauen.

Um ein Substantiv mit einem anderen Substantiv oder mit einem Pronomen zu verbinden, muß man eine Genitiv- (oder Ezafekonstruktion) verwenden. Die *Ezafe* ist ein Bindevokal, der die zwei Teile einer solchen Konstruktion verbindet. Das Wort, das nach der Ezafe steht, steht im obliquen Kasus. Zazaki kennt drei Arten von Ezafen. In dieser Lektion werden nur die Genitiv-Ezafen behandelt. Eine Ezafekonstruktion sieht so aus:

Substantiv (im direkten Kasus)	+	Ezafe	+	Substantiv oder Pronomen im obliquen Kasus
-----------------------------------	---	-------	---	--

Wenn das erste Substantiv maskulinum ist, ist die Ezafe **ê**. Bsp.: Laz "Sohn"

14. Lazê mi yeno. Mein Sohn kommt.

15. Lazê Heseni yeno. Hesens Sohn kommt.

Wenn das erste Substantiv femininum ist, ist die Ezafe **a**. Bsp.: çêna/çêneke "Tochter"

16. Çêna/çêneka mi yena. Meine Tochter kommt.

17. Çêna/çêneka Şêrvani yena. Şêrvans Tochter kommt.

Wenn das erste Substantiv im Plural (Mehrzahl) steht, ist die Ezafe **ê**. Beim Antreten dieser Ezafe fällt das Plural-Kennzeichen des direkten Kasus ab.

18. Iaji Söhne : Dî lazê mi gurinê. Meine zwei Söhne arbeiten.

19. çênay/çêneki Töchter : Dî çênê/çênekê Şêrvani gurinê. Zwei Töchter Şêrvans arbeiten.

Es folgen Beispiele mit dem Substantiv im obliquen Kasus.

20. Moe çêneke vinena. Die Mutter sieht das Mädchen.

21. Moe çêneku vinena. Die Mutter sieht die Mädchen.

22. Moe çêna xo vinena. Die Mutter sieht ihre Tochter.

23. Moa mi çênunê xo vinena. Meine Mutter sieht ihre Töchter.

24. Moe lazeki vinena. Die Mutter sieht den Jungen.

25. Moe lazeku vinena. Die Mutter sieht die Jungen.

26. Moe lazê xo vinena. Die Mutter sieht ihren Sohn.

27. Moe lazunê xo vinena. Die Mutter sieht ihre Söhne.

Folgende Tabellen zeigen die Endungen, die wir in dieser Lektion gelernt haben:

	Singular		Plural
	Maskulinum	Femininum	
Direkter Kasus	-Ø	-Ø	-i
			-ev
Obliquer Kasus	-i	-Ø	-un, -an, -on

	Singular		Plural
	Maskulinum	Femininum	
Genitiv-Ezafe	-ê	-a	-ê

V. Nika ti vaze! \ Jetzt bist du dran!

A. Gib das Genus (Geschlecht) und die Pluralformen des direkten Kasus der folgenden Wörter an: (Hilfe: wenn man "tencik esto" sagen kann, dann ist das Wort maskulinum. Wenn "tencik esta" richtig ist, ist das Wort femininum. Frage deine Freunde!)

1. tencik _____
2. hini _____
3. kılame _____
4. ga _____
5. lozine _____

B. Gib die Singularformen des obliquen Kasus (2. Fall) an:

- (kılame) 1. İviş _____ waneno.
- (tencik) 2. Eve _____ vore keme top.
- (hêga) 3. _____ cite keme.
- (lozine) 4. Hesên zu _____ virazeno.
- (ga) 5. Eve zu _____ cite keme.

C. Gib die Pluralformen des obliquen Kasus an:

- (kılame) 1. İviş _____ waneno.
- (tencik) 2. Eve _____ vore keme top.
- (hêga) 3. _____ cite keme.
- (lozine) 4. Hesên _____ virazeno.
- (ga) 5. Eve _____ cite keme.

D. Kombiniere die angegebenen Wörter; achte auf die Ezafe und die Kasus-Endungen

1. owe: hini	_____	(Das Quellenwasser)
2. kılame: İviş	_____	(Die Gedichte von İviş)
3. dorme: bira: ma	_____	(Die Umgebung unseres Bruders)
4. adır: lozine	_____	(Das Kaminenfeuer)
5. hini: dewe	_____	(Die Dorfquelle)
6. tencik: owe	_____	(Der Wassertopf)
7. vore: zimuston	_____	(Der Winterschnee)
8. hêga: ma	_____	(unser Feld)
9. dorme: ga	_____	(die Umgebung der Ochsen)
10. hal: ma	_____	(unsere Lage)

CIAMI \ LOSUNGEN

A.	B.	C.	D.
1. m. tencik	1. kılame	1. kılame/kılama usw.	1. owa hini
2. m. hini	2. tencik	2. tenciku	2. kılame İviş
3. f. kılame	3. hêgay	3. hêgau	3. dorme bira: ma
4. m. gay	4. lozine	4. lozina	4. adır lozine
5. f. lozine	5. gay	5. gau	5. hiniye dewe
			6. tencik owe
			7. vora zimuston
			8. hêgae ma
			9. dorme gau
			10. hale ma

Ware	IPA	Zazaki	Türkçe	Deutsch	English	Français
Aa	[a]	ap	amca	Onkel	uncle	oncle
Bb	[b]	bize	keçi	Ziege	she-goat	chèvre
Cc	[dz]	cile	yatak	Bett	bed	lit
	[dʒ]	ciran	komşu	Nachbar	neighbour	voisin
Çç	[ts ^h]	çım	göz	Auge	eye	oeil
	[tʃ ^h]	çite	başörtüsü	Kopftuch	kerchief	fichu
Dd	[d]	dest	el	Hand	hand	main
Ee	[ɛ], [ə]	des	on	zehn	ten	dix
Êê	[ɛ̃], [e]	dês	duvar	Wand	wall	mur
Ff	[f]	fek	ağız	Mund	mouth	bouche
Gg	[g]	ga	öküz	Ochse	ox	boeuf
Gğ	[ɣ]	ğezale	gazel	Gazelle	gazelle	gazelle
Hh	[h]	her	eşek	Esel	donkey	âne
İi	[i]	bılbıl	bülbül	Nachtigall	nightingale	rossignol
İi	[i]	isot	biber	Paprika	pepper	poivre
Jj	[ʒ]	jil	filiz	Sproß	sprout	pousse
Kk	[k ^h]	ko	dağ	Berg	mountain	montagne
Ll	[l]	linge	ayak	Fuß	foot	pied
Mm	[m]	manga	inek	Kuh	cow	vache
Nn	[n]	non	ekmek	Brot	bread	pain
Oo	[o]	ostor	at	Pferd	horse	cheval
Pp	[p ^h]	puç	çorap	Strumpf	sock	chaussette
Qq	[q]	qatır	katır	Maultier	mule	mulet
Rr	[r]	ri	yüz	Gesicht	face	visage
	[r]	her	eşek	Esel	donkey	âne
Ss	[s]	soe	elma	Apfel	apple	pomme
Şş	[ʃ]	şêr	aslan	Löwe	lion	lion
Tt	[t ^h]	tire	oklava	Nudelholz	rolling-pin	rouleau
Uu	[u]	ustine	direk	Säule	column	colonne
Üü	[y]	lüye	tilki	Fuchs	fox	renard
Vv	[v]	verg	kurt	Wolf	wolf	loup
Ww	[w]	ware	yayla	Sommerweide	summer pasture	pâture d'été
Xx	[χ]	xılık	çömlek	Vase	vase	vase
Yy	[j]	yar(e)	yar	Geliebte	darling	chérie
Zz	[z]	zarance	keklik	Rebhuhn	partridge	perdix
‘	[ʔ]	‘azeb	ergen	Junggeselle	bachelor	célibataire
		‘erd	toprak	Erde	earth	terre
Ççh	[ts]	çhem	nehir	Fluß	river	rivière
	[tʃ]	çhêr	yiğit	tüchtig	brave	courageux
‘H’h	[h]	‘hewt	yedi	sieben	seven	sept
Kkhk	[k]	khoçike	kaşık	Löffel	spoon	cuiller
Phph	[p]	phone	beş	fünf	five	cinq
RRrr	[r]	birr	orman	Wald	woods	bois
Thth	[t]	thomur	saz	Laute	lute	luth

Ware

Pêseroka Zon a Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Periodical of the Dimili-Kirmanc-Zaza Language and Culture

Er ging wieder fort gen Süden und überquerte die Berge des Dersim, wo die kurdischen Stimme Kizil-Basches oder "Rote Köpfe" leben. Die als Mitglieder dieser Sekte wurden von den Moslems als Christen betrachtet, da sie Wein tranken, ihre Frauen nicht verschleierten sowie Taufe und Kommunion praktizierten. Man beschuldigte sie sogar nachts wahrhaft ausschweifende Feste mit Wein zu feiern; daher ihr Name "die Licht-Ausknipser". Ihre Sprache enthielt persische und armenische Wörter.

Entnommen aus: ARMENIE 1900, Yves Ternon, Co-Autor I.C. Kebabjian, Edition Astri, Paris 1979.